

крістоф
рансмайр

Майстри
світової промисловості

хвороба
кітакари

крістоф
рансмайр

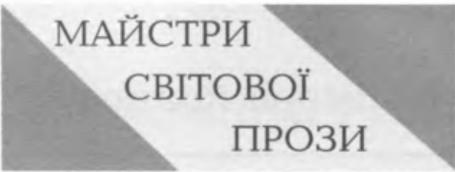
хвороба кітакари

Майстри
світової промисловості

МАЙСТРИ
СВІТОВОЇ
ПРОЗИ

Christoph Ransmayr

MORBUS KITAHARA

Крістоф Рансмайр

ХВОРОБА КІТАХАРИ

Роман

З німецької переклав
Максим Солодовник

видавництво
жупанського

УДК 821.112.2Ран7]Хво.03=161.2

ББК 84(4Нім=Укр)6-445

P22

«Хвороба Кітакари» — хронологічно третій роман у доробку Крістофа Рансмайра. Задум цього тексту виник ще у 80-ті, але вперше він вийшов друком 1995 року, адже найбільшою розкішшю у житті автор вважає можливість не поспішаючи працювати над текстом, шукаючи в мандрах найрізноманітнішими країнами відповідей на важливі питання. Відзначений 1996 року престижною європейською премією «Aristeion» і нині вже перекладений 16-ма мовами, роман «Хвороба Кітакари», за оцінкою часопису «Literary Review», «на відміну від багатьох інших постмодерністських мозаїк, вражає серйозністю та неабиякою пристрастю».

ÖSTERREICHISCHES

австрійський культурний форум

KULTURFORUM KIEW

**Übersetzung ins Ukrainische, Druck und Herstellung dieser Ausgabe
wurde von folgenden Institutionen unterstützt:**

Bundesministerium für Unterricht, Kunst und Kultur (Österreich)
Österreichisches Kulturforum Kiew

Видання здійснено за підтримки:

Федерального Міністерства освіти, мистецтва й культури (Австрія)
Австрійського культурного форума у Києві

Перекладено за виданням:

Christoph Ransmayr:

Morbus Kitahara. S. Fischer

Verlag, Frankfurt am Main, 1995

© S. Fischer Verlag GmbH,
Frankfurt am Main, 1995.

© Видавництво Жупанського;
М. Солодовник, переклад;
О. Баратинська, художнє
оформлення, 2016.

ISBN 978-966-2355-70-3

*Фредові Ротбламту
та пам'яті моого батька
Карла Ріхарда Рансмайра*

1. Пожежа в океані

Чорними лежали двоє мерців серед бразильського січня. Пожежа, яка вже багато днів продиралася крізь хащі острова, залишаючи за собою вигорілі смуги, вивільнила трупи з плутанини квітучих ліан, спопеливши водночас одяг на їхніх ранах: це були двоє чоловіків під тінню скель. Вони лежали на відстані кількох метрів один від одного в нелюдських, вивернутих позах між стебел папороті. Червоний канат, який пов'язував їх між собою, обувглився від жару.

Вогонь обпік мерців, випалив їхні очі і стер риси обличчя, віддалився потім із тріском та шкварчанням, але зрештою повернувся знов під тягарем власного жару і витанцювував на тілах, що розкладались, допоки злива не загнала полум'я у сталево-сірий попіл повалених каресмейрових дерев і ще далі — в нутряну сирість стовбурів. Там пожежа згасла.

Таким чином вона пощастила третьє тіло, воно не спопеліло. Далеко від останків чоловіків, попід висячими коренями та гойдливими пагонами, лежала жінка. Її худеньке тіло із пробитим переніссям, харч тутешніх красивих птахів, було всуціль об'їдено — цілий лабіrint прогризли в ньому жуки, личинки, мухи, що повзали по цій поживній їжі, дзижчачи та відпихаючи одне одного — марево з шовково зблискуючих крилець та панцирів; бенкет.

Пілот топографічної служби, який в ці дні кружляв на своєму літаку над бухтою Сан-Маркус і, уникаючи зустрічі із грозовим фронтом, що насувався, знов і знов повертає до мису Кабу-ду-Бон-Жезус, звернув увагу, що на скелястому острові, розташованому за якихось десять миль від Атлантичного узбережжя, хаотично зміяється вогняні смуги — димна, божевільна дорога крізь джунглі. Топограф двічі пролетів над згарищем і закінчив свій радіозвіт, сповнений тріском атмосферних шумів, тим словом, що стояло на його карті під назвою острова: *Deserto*. Безлюдний.

2. Моорський крикун

Берінг був дитиною війни і знав лише мир. Усяка розмова про час його народження була нагадуванням про те, що свій перший крик прозвучав тієї ночі, коли Моор один-єдиний раз зазнав *бомбардування*. То була дощова квітнева ніч незадовго до підписання перемир'я, яке на шкільних уроках у повоєнний період називали не інакше як *Оранієнбурзький мир*.

Ескадра бомбардувальників, що відходила до узбережжя Адріатики, скинула тоді залишки свого бомбового вантажу у темряву над Моорським озером. Мати Берінга, вагітна, з набряклими ногами, саме тоді несла мішок конини від підпільного м'ясника. М'яке, ледів зnekровлене м'ясо було важким для її рук і мимоволі її згадувався живіт її чоловіка — аж тут над платанами на березі озера здійнявся величезний вогнianий кулак, потім ще один... вона кинула мішок на польову дорогу і побігла мов навіжена до палаючого селища.

Пекло пожежі — потужнішої вона ніколи в житті не бачила — вже обпалило їй брови та волосся, коли пара чиїхось рук з якогось чорного будинку схопила її і потягla в глибини підвальну. Там вона ридала, поки не зсудомило горло.

Серед запліснявілих бочок, на кілька тижнів раніше, її другий син і з'явився на світ, який ніби відкотився у давнину, в епоху вулканів: ночами земля мерехтіла під багряним небом. Удень фосфорні хмари затьмарювали сонце, і в кам'яних пустелях мешканці печер полювали на голубів, ящірок та пацюків. Ішов дощ упереміш із попелом. А батько Берінга, моорський коваль, був далеко.

Роки потому цей батько, глухий до жахів ночі народження сина, буде лякати сім'ю, змальовуючи страждання, яких він зазнав під час цієї війни, *він сам*. І в Берінга щоразу пересихало в горлі і пекло в очах, коли він знову і знову чув, як на фронті його батько, геть

змучений спрагою, на дванадцятий день боїв напився власної крові. Це було у лівійській пустелі. Біля перевалу Хальфайях. Ударна хвиля бронебійного снаряда відкинула батька на кам'яний осип. І коли у пеклі цієї пустелі раптом побігла обличчям червона, на диво прохолодна цівка, батько по-мавп'ячому висунув уперед нижню щелепу, підібгав губи і почав съорбати, спершу розгублено і з неприхованою відразою, але далі все жадібніше: цей струмочок мав його врятувати. З пустелі він повернувся з широким шрамом на лобі.

Мати Берінга багато молилася. Навіть коли війна з її жертвами з кожним роком усе глибше западала в землю і нарешті зникла під полями з буряками та люпином, вона все ще чула у літніх грозах гуркіт артилерії. І нерідко ночами являлась їй, як тоді, Богородиця і шепотіла пророцтва та звістки з раю. Коли священний образ зникав і мати Берінга підходила до вікна оступити трепетну лихоманку, вона бачила неосвітлений берег озера і горбкуваті необроблені поля, які чорними хвилями котилися до ще чорніших гірських кряжів.

Обоє Берінгових братів загинули; молодший потонув у Моорському озері, пірнаючи в крижану воду однієї з бухт за *іклами* — так звалися затонулі, порослі червоними водоростями та прісноводними мушлями боєприпаси розбитої армії, мідні кулі, які він вибивав із патронних гільз камінням, просвердлював і носив, мов ікла спійманого хижака, на шнурку довкола шиї. Пропав і другий, старший — емігрував і згинув десь у лісах штату Нью-Йорк. Останньою звісткою від нього, отриманою багато років тому, була листівка з краєвидом річки Гудзон, сіра течія якої неодмінно викликала і скорботу за потопельником.

Коли мати Берінга на річницю смерті свого потонулого сина пускала озером букетик блакитних анемонів і запалені свічки у дерев'яних мисочках, один з вогнищ завжди був присвячений польці Целіні, яка прийшла їй на допомогу в ніч бомбардування.

Целіна, вивезена з Поділля на примусові роботи, заховалася тоді у земляному підвальні палаючої винороб-

ні і затягla в це безпечне місце матір Берінга. Між дубових бочок вона намостила мішки та вологий картон і вклала на них ридаочу ковалиху, в якої раптово почалися перейми, а потім зав'язкою від фартука перетягла пуповину, перегризла її зубами і обмила новонародженого вином.

У той час, як згори до ледь освітленого сальними свічками підземелля долітав тільки гуркіт вибухів, полька обіймала матір з немовлям на її руках і гучно молилася Чорній Ченстоховській Богоматері, прихильнюючи заодно все частіше кепське прокисле вино, і зрештою почала між скоромовками молитов та літаній вершити суд над минулими роками:

Вогненна буря цієї ночі — це кара Божої Матері за те, що Моор кинув своїх чоловіків на війну і змусив їх пройти у складі жахливих армій до Шоновіце, навіть до Чорного моря та Єгипту, відплати за те, що на берегах Бугу її нареченому Єжи, улану, довелося йти в атаку проти танків, а потім під гусеницями... його красиві руки... його вродливе обличчя...

Царице Небесна!

Кара за спалену Варшаву і за каменотеса Бугая, якого з усією родиною та сусідами пригнали на лісовий склад до вуглярів з Шоновіце, щоб вони там вирили собі могилу.

Мати Божа, розраднице у скроботах!

Помста за зbezчещену невістку Христину...

О притулку грішних!

...і за кушніра Зільбершаца з Озенни... Два роки ховався бідолаха у вапняковій ямі, поки хтось не видав його, і витяг звідти, і у Треблінці навіки вкинув у вапно...

Владичице милосердна!

Спокута! за попіл на польській землі та розтоптані луки Поділля...

Так скаржилась і плакала полька Целіна, коли нагорі вже давно настала мертвaтиша, а виснажена мати Берінга заснула.

Чоловіки Моору, шепотіла Целіна у крихітні кулачки немовляти, знов і знов притискаючи їх до губ і

цілуючи, чоловіки Моору піднялися супроти всього світу — і тепер цей світ у гніві своєму наступає на тутешні поля, немов Страшний суд, з усіма живими та мертвими, ангели з вогняними мечами, калмики з російських степів, орди неприкаяних, невідспіваних душ, вибитих з їхніх смертних оболонок, привиди!.. І польські улани в шаленому скакові на своїх конях, і жиди зі Святої землі, що бряжчать кулеметними стрічками та багнетами, і всі, кому вже нічого було втрачати, всі, хто не міг вже мати іншої віри, крім віри в помсту...

Амінь.

Підневільна робітниця Целіна Кобро з Шоновіце на Поділлі стала першою у Моорі жертвою, загинувши через чотири дні під кулями батальйону, що пройшов селищем у переможному наступі. Це було непорозуміння. В сутінках боягузливий піхотинець переплутав закутану постать польки, що вела коня у цій темноті, зі снайпером, з утікаючим ворогом, двічі марно крикнув незрозумілою мовою *Стій!* і *Тривога!* — і вистрілив.

Перша ж автоматна черга різонала Целіні по грудях та шиї і поранила коня. Целіна зав'язала коняці ніздрі, а копита обмотала ганчір'ям, щоб під час затишшя відвести із захопленого селища нічийну тварину до укриття, до соснового гаю, і тим самим урятувати від конфіскації чи забиття; цей кінь був її трофеєм. Кульгаючи, він кинувся геть, а Целіна лишилася лежати на порослих мохом каменях, і швидкі кроки піхотинця, що наближались, вона чула вже як далекий, дивно-врочистий шум власної смерті: шелест листя, хрускіт глок, глибоке, бездонно глибоке дихання — і нарешті здавлений крик, солдатська лайка, після чого всі шерехи зникли і навіки запали втишу.

Вранці Целіну поховали під обвугленими привокзальними акаціями поруч з робітником з моорської каменоломні, військовополоненим грузином, який помер з голоду всього через кілька годин після вступу до селища переможців.

Уже в перші тижні після її смерті ніби почали збуватися не тільки пророцтва з ночі, коли народився

Берінг, але й найпотаємніші її мрії про помсту, якими вона жила всі ці роки на чужині.

Мешканців Моору виганяли з їхніх будинків. Палали подвір'я переможених адептів війни. Наглядачі з місцевої каменоломні, страшні у недавньому минулому, мовчки терпіли усі приниження; двох із них повісили на сталевому трося на сьомий день після визволення, то була холодна і вітряна п'ятниця.

Моурських курей і сухоребрих свиней ганяли площею Героїв та закіптуоженими полями, вони тепер були рухомими мішенями, на них тренувалися снайпери, які викидали падло собакам — у голодуючому Моорі... і раптово знецінені знаки розрізnenня, ордени та бюсти героїв, загорнуті у прaporи та непотрібні вже мундири,тонули у вигрібних ямах або зникали на горищах, у підвальних скованках, а також у вогні та поспіхом прикопаний землі. У Моорі владарювали переможці. Хоч би які скарги на цю владу надходили до комендатури — відповіді та резолюції окупаційних військ були зазвичай тільки злісним нагадуванням про жорстокість тієї армії, в якій вірно служили моурські чоловіки.

Звісно, зовсім не вершники Страшного суду роз'їджали селищем на заляпаних глиною ломових конях, і з танкових люків та з відкритих платформ армійських ешелонів позирали не ангели помсти і не привиди з пророцтв Целіни, — але в комендатурі, на яку було перетворено громадську канцелярію, засів перший з низки іноземних командирів — полковник з Красноярська, білобрисий сибиряк з водянистими очима; він не міг забути своєї вбитої сім'ї і стогнав уночі в жахливих снах, а призначаючи, навмисне нерегулярно, комендантську годину, наказував стріляти по всьому, що в ту пору рухалося на вулицях і в садах Моору.

Війна скінчилася. Але такому віддаленому від усіх полів битв Моору за один тільки перший мирний рік судилося побачити більше солдатів, ніж за всі одноманітні століття дотеперішньої його історії. До того ж іноді здавалось, ніби на оточених горами моурських пагорбах не просто здійснюються плани стратегічного

розгортання військ, а також тривають якісь химерні монструозні маневри, які мусять продемонструвати саме тут, у цій глушині, сукупну всесвітню потугу: на перекопаних полях та виноградниках Моору, на порожніх дорогах та заболочених, тванистих луках нашарувувались та перетинались у цей перший рік окупаційні зони шести різних армій.

На настінній карті в комендатурі горбистий моорський край виглядав усього-на-всього клаптиковою викрійкою капітуляції. Переговори без кінця та краю між переможцями, що суперничали між собою, визначали та змінювали демаркаційні лінії, передавали долини і траси з благодатних рук одного генерала до сваволі його наступника, ділили густо посяткований вирвами від вибухів ландшафт, пересували гори... Ale вже наступного місяця нова конференція знову все перетасовувала. Одного разу Моор втрапив до раптово розверзлої між арміями нейтральної зони, був залишений військами — і знову окупований. Берінгова садиба постійно залишалася в лещатах мінливих кордонів, але завжди була нічим більшим ніж вбогою здобиччю — закіплюжена кузня, порожній хлів, кошара для овець, необрблена земля.

Протягом перших двох тижнів перемир'я у Моорі хазяйнували виключно сибіряки красноярського полковника, після їхнього відходу до селища вступила марокканська батарея під французькою орудою. Настав травень, але тепла все ще не було. Марокканці вбили двох дійних корів, що були заховані в руїнах моорського тартака, розстелили на бруківці перед комендатурою молитовні килимки, а коли, на невимовний жах Берінгової матері, один з африканців пострілом зніс Мадонну цвінттарної каплички із позолоченої хмарки, його не побив жоден грім з небесної синяви.

Батарея залишилася аж до літа. Далі їй на зміну прибув шотландський Хайлендський полк, гельські снайпери, які принаймні раз на тиждень відзначали річницю якихось незабутніх битв — з урочистим підняттям прапора, грою на волинках і розпиванням темного пива; і врешті, коли з небагатьох засіяних полів зібрали

врожай і вони знову лежали чорні та голі, як іувесь тутешній морозний край, шотландців змінила американська рота і почався режим майора з Оклахоми.

Майор Елліот був чоловіком свавільним і впертим. Він почепив на вхідних дверях комендантури велике гардеробне дзеркало і питав кожного прохача чи скаржника з окупованих районів, кого або що той бачить у цьому дзеркалі. Якщо майор був сердитим або просто не в настрої, він нудно повторював ув одній і тій самій послідовності свої запитання, аж поки прохач не описував те, що хотів чути майор, — свиняче рило, щетину і ратиці.

Проте майор Елліот не лише піддавав селище химерним репресіям — з цими приниженнями переможені зрештою змирились, вважаючи їх незрозумілими дивацтвами, — загалом же при ньому жити стало помітно легше: нестримний, стихійний самосуд звільнених примусових робітників або маршових частин відступив перед чітким законом армії-переможниці. У першу мирну зиму не минало й дня, щоб майор не віддавав хоча б один новий наказ, спрямований проти загрозливої анархії, — розпорядження щодо мародерства, саботажу, крадіжок вугілля. Худий сержант, пристрасний фанат бейсболу та німецької поезії XIX століття, перекладав параграф за параграфом нові кримінально-правові норми дивною канцелярською мовою, а потім прибивав свій твір до дошки оголошень у комендатурі.

Тим часом як рідне селище щодня ставало нужденішим, Берінг, сповитий у порізані на шматки прапори, лежав собі у кошику для білизни, підвішеному до сволоку, лежав і ревів — худий, коростявий малюк, лежав у своїй слинявій безпорадності, що пахла молоком, — і ріс. Хай Моору роковано згинути — у сина зниклого у пустелі кovalя з кожним днем більшало сил. Він ревів — і його годували, ревів — і його брали на руки, ревів — і ковалиха, яка цілими ночами не спала біля колиски, вимолюючи в Богоматері повернення її чоловіка додому, цілувала малого і приголублювала. Оскільки чи не кожен контакт із землею наводив жах на малюка, він терпіти не міг тверді і невпинно репетував, коли

мати виймала його з колиски і клала до свого ліжка. Як не намагалася вона його вгамувати, як не вмовляла, він усе одно кричав.

Перший рік життя Берінга був темним. Обидва вікна в його комірчині лишалися позабиваними ще тривалий час по війні: хоча б це приміщення, єдине в будинку коваля, яке не постраждало під час нічного бомбардування Моору — ані тріщин у стінах, ані слідів пожежі, — потрібно було захистити від мародерів та залізних уламків, що дзижчали в леті. У полях все ще лежали міни. Ось так Берінг і похитувався там у колисці, плив у своїй темності, іноді чуючи з глибини під собою ламкі голоси трьох квочок, врятованих у ніч бомбардування з палаючого курника і врешті замкнених у неушкодженій комірчині разом з усім більшменші вартісним майном.

Квоктання та ворушіння цих курей у їхній дротяній клітці чулися значно гучнішими у темряві Берінга за будь-який шум зовнішнього світу. Навіть рев танків, що маневрували на луках, і той через забиті дошками вікна доносився до люльки малюка глухо, ніби зовсім здалеку. Берінг, летун серед упійманих птахів, здається, любив цих квочок, і коли одна з них раптово подавала голос, він, бувало, обривав навіть свій найвідчайдушніший крик.

Коли його мати ходила від двору до двору, іноді цілоденно ходячи селами, щоб виміняти гвинти, цвяхи для підков, а врешті й захований у підвалі кузні зварювальний апарат коваля — на хліб, м'ясо чи банку запліснявілого варення, за Берінгом приглядав старший брат, ревнівий, неврівноважений підліток, який ненавидів цей крикливий згорток. У безсилій люті він мучив комах, нічних метеликів і тарганів, виганяв їх зі шпарин в обшивці стін, відривав одну за одною тоненькі ніжки і кидає покалічених під братову колиску, квочкам, а після такої годівлі здіймав паніку серед курей полум'ям свічки. Тоді Берінг непорушно прислухався до голосів страху.

Навіть багато років потому крик півнів будив у ньому незрозумілі, загадкові відчуття. Нерідко це був

меланхолійний, безсилий гнів, який не мав конкретного адресата, але попри це більш ніж усікий звіриний чи людський звук пов'язував його з місцем свого народження.

Мати Берінга увірвала в небесне знамення і винесла курячу клітку геть з комірчини, коли одного сніжного лютневого ранку малюк, який цілу годину не шумів, тільки уважно прислухався, знову розкривався і голос його був схожим на квоктання: крикун квоктав, мов курка! Крикун розмахував руками, простягав зі свого кошика скорчені білі пальчики — немов пташині кігти. І чи не повертає він ривками голову?

Крикун хотів бути птахом.

3. Вокзал біля озера

Тієї посушливої осені, коли моорський коваль повернувся з Африки і з полону, Берінг міг вимовити заледве три десятки слів, хоча зі значно більшим задоволенням він удавав голоси багатьох відомих йому птахів: він був куркою, і горлицею, і сичем. Тривав другий мирний рік.

Нашкрябана на листівці польової пошти звістка про майбутнє батькове повернення зробила з кузнею метаморфозу: за одну хлібину біженець з Моравії потинькував щілини і побілив стіни, і забиті вікна кімнатки Берінга нарешті знову прочинилися. Тепер шум світу накинувся на Берінга з усієї сили. Він кричав від болю. Слух, сказав моравець, забілюючи плями кіптяви, малий має дуже чутливі вуха. Слух дуже тонкий.

Берінг щосили кричав, як ніколи раніше — ніби насправді *тікає* у власний голос, шукав захисту у свого голосу... мовби власний крик і справді був значно стерпнішим — не таким пронизливим і різким, як гуркіт світу з відчинених вікон. Але ще задовго до того як крикун зробив свій перший крок у цей світ, він, здається, відчув, що милозвучні голоси птахів — це значно

кращий прихисток, ніж грубий людський рик: проміжок від низів до верхів тваринного співу містив у собі всю захищеність і затишок, за якими можна було тільки тужити у «відкоркованому» домі.

Коли моравський біженець пішов із кузні, з побілених, ще не просохлих кімнат, там залишився запах гнилої води — і знову задоволений малюк. Мати Берінга, дослухавшись до поради моравця, купила в нього за дві чарки шнапсу воскові пробки, про які він сказав, нібто вони відліти з цілющих свічок печерних монастирів Метеори! — і тепер, тільки-но її син починав кричати, вона затикала йому вуха.

Моурський коваль прибув додому у зараженому дизентерією вагоні на свято врожаю. В руїнах вокзалу біля озера на звільнених нетерпляче чекав цілий натовп. На залізничних насипах панував похмурий неспокій. Чутки, що далеко ширились приозерними просторами, стверджували, що цей ешелон — останній у Моорі поїзд, залізницю буде демонтовано.

День видався хмарний, на землю ліг перший іній, і холод пахнув спаленою на полях стerneю. У жовтневій тиши ритмічний стук паротяга, що наблизався, чути було вже досить довго, коли нарешті над тополями біля ставка, де розводили карпів, з'явився і поповз у напрямку озера жаданий димовий шлейф.

Берінг, худенький півторарічний хлопчик, міцно тримався за мамину руку, в густому натовпі геть непомітний серед багатьох ніг, пальт — і плечей, які то змикалися над ним, то знову розступалися; проте він раніше за інших вирізлив удалині надсадне пахкання потяга і нашорошив вуха. А звук лише наблизався, це було химерне, нечуване раніше дихання.

Поїзд, який нарешті мало не в пішому темпі в'їхав до розбомбленаого вокзального дебаркадера, складався із закритих «телятників» і на перший погляд скидався на ті жалюгідні поїзди, які у роки війни, забиті під зав'язку підневільними робітниками та полоненими ворогами, вповзали, зазвичай на світанку, до моурської каменоломні: такі самі стогони долітали з нутра вагонів, коли такий поїзд підтягували до берега, на запасну

колію, і там він із металічним брязкотом зупинявся біля тупикового буфера. Такий самий сморід, коли нарешті розсувалися двері. Тільки цього разу ані важкоозброєні наглядачі в одностроях, ані криклива польова поліція не стояли вздовж насипів, лише декілька знудьгованих піхотинців з роти майора Елліота, які мали наказ лише спостерігати за цією виставою — прибуттям ешелону.

Вагони зупинились і натовп тісі ж миті ожив. Сотні людей, скинувши тягар багаторічного чекання, ройлися довкола цього потяга, немов біля здоровенного, тільки-но впольованого звіра. З їхнього невиразного бурмотіння постало лунке багатоголося, гучний крик. Більшість із них була не менш виснажена й обдерта, як і ті вільнозвідпущені, які вилізали з вагонів без багажу, похитуючись і прикриваючи очі від світла. Ліс рук, однакові плями облич, невпізнаваних у засліенні. Пом'яті квіти та фотографії зниклих безвісти — немов козирі у грі в карти зі смертью, вигукування імен, прохань, заклинань:

Ти його тут бачив, моого чоловіка?!

А бачив моого брата, може, знаєш його...

Він же з вами...

Він мусить бути з вами!

Ви ж з Африки приїхали...

... гвалт, штовханина, а тим часом ті, що вже знайшли одне одного, обіймаються, пестливо шепочучи щось або без жодних слів, нарешті роблять перші спільні кроки, йдуть з війни — і тут знову починають штовхатися, щоб серед перших дістатися зали очікування, яка стоїть без даху. Кажуть, там можна дістати хліба.

У цьому залі просто неба стоїть, витягнувши руки по швах, майор Елліот поруч з моорським секретарем, за ними — духовий оркестр у цивільному, який за сигналом секретаря грає спочатку мелодію старовинної повільної пісні, а вже потім — марш. На слух помітно, що в оркестрі чимало відсутніх. Лише один-єдиний кларнет. Жодного флюгельгорна.

Потім западаєтиша.Хто саме є тим промовцем під двома прапорами, з перону вже не розгледіти.Два гучніомовці на дерев'яних стовпах розносять його слова над коліями та головами аж далі, до озера.

*Ласкаво просимо... Батьківщина в руїнах... Майбутнє...
і будьте мужніми!*

Хто зараз слухатиме ці промови.Берінг відчуває тільки біль від безладних пронизливих звуків, що вилітають з динаміків і здаються йому суцільним огидним виттям.

Після того як оратор замовкає — знову музика, писклявий голосок цитри і за ним акордеон, як у довolenіх тавернах; потім співачка, яка дівчі збивається, оськільки чи то плаче, чи то чхає — незрозуміло.

Музики, співаки, промовці і сам майор Елліот розчиняються в натовпі. Святкування зустрічі завершено. Аж тепер ешелонних бідолах наділяють хлібом та сухим молоком (тижневий раціон); секретар веде облік і підписує накладні. Дехто з обдарованих уже не в змозі стояти на ногах і зсугулено осідає на коліна. Кожен може йти куди забажав, вперше за багато років — куди забажав. Але куди?

Розгублено стоїть серед цього тлуму ковалиха, за одну її руку чіпляється Берінг, за іншу — його брат, який як завжди злиться, але мовчить, побоюючись погроз матері. Берінг також не розтуляє рота. Дихання потяга все ще гуде йому в вухах.

Ковалиха не вимахувала світлиною. Натовп тягнув і штовхав її з синами то в один бік, то в інший, і кожен із цих напрямів здавався їй правильним. Тому що вона була певна, тому що як ні в що інше у світі вірила, що цього разу її чекання у стінах моорського вокзалу не буде марним. Вона прийшла з квітами, Берінгів брат стискає їх в кулаці. Цикламени, зірвані на березі біля запруди.

З дітьми в кожній руці ковалиха не може, як інші, пробиватися крізь натовп. Вона і він взагалі ніколи не поспішали назустріч одне одному, підходили нерішуче, а незрідка й соромливо та збентежено. Потім війна намела між ними піщані дюни Північної Африки, розлила між ними ціле море. Вони були ледь знайомі.

Але як раніше, так і тепер ковалисі доводиться чекати на нього. Чекати у гущавині натовпу, витягуючись навшпиньки аби роззирнутись навкруги, аж поки на холодному озерному вітрі не починає колоти в очах і слізози течуть обличчям.

Вона не знає, що плаче, не чує, що повторює ковалеве ім'я, як замовляння, як формулу. Берінг тулилься збоку, приголомшений першим у своєму житті натопом і тим бурхливим пульсом, який він відчуває в руці, що тримає його долоньку.

Після роздачі хліба метушня довкола прибульців стала менш напруженовою, навіть повеселішала; невеликі гурти, обнявшись, один за одним покидали натовп,чувся сміх, під юрджали фіри і навіть вантажівка. Елліотівські солдати відібрали в якогось кучера-горlopана заборонений прapor і заштовхали його до свого джипа. На це майже ніхто не звернув уваги. Лише перемазаний глиною кудлатий собака, що належав арештанту, з гавкотом метався довкола машини, огризаючись на ворогів свого хазяїна, відставши тільки тоді, коли один із солдатів лупонув йому по черепу кольбою свого автомата.

Незмірний,

незмірний час мусив минути, поки голови та плечі високо над Берінгом розсіюються і натовп рідшає. Немов судомне дихання, що тепер заспокоїлось, розчистило простір — мати раптово тягне геть Берінга разом з його братом.

Нарешті і ковалиха може пройти наперед, туди, де багато сірих постатей стоять сірою когортю, так і не змішуються з тими, хто чекає. Двічі їй здається, що вона віднайшла втрачене обличчя, і двічі це обличчя виявляється чужим; аж через цілу вічність вона бачить ковала, що стоїть зовсім поруч, за якихось три метри від неї. Серце в неї калатає так, що відбирає всі сили, і вона відчуває, що вже ладна була примиритися з марністю пошуків.

Коваль — виснажений худий чоловік — зупинився так різко, що той, хто йшов за ним, наштовхується на його спину. Втримавшись на ногах, він дивиться на неї.

Заріс бородою. На обличчі чорні плями. Він і схожий, і несхожий на того, що жив у її спогаді. Про шрам на лобі вона дізналася з польової пошти. Але тільки тепер її це лякає. Що ж це була за війна, на якій він так довго пропадав і з якої тепер ось так повертається? Цього вона вже не знає. Півсвіту згинуло разом з Моором, це вона пам'ятає; пам'ятає і те, що з полькою Целіною та чотирма коровами її власного обійстя зникла у землі та у вогні й половина людства, пресвята Діво Маріє! Але він один серед усіх зниклих колись тримав її в обіймах. I він повернувся додому.

Сини ніяковіють. Брат уперто не бажає пригадати цього чоловіка, а Берінг його ще ніколи не бачив. Сини чіпляються за матір, руки ж у неї тепер зайняті, як і в усіх щасливців на руїнах вокзалу.

Так і дивляться вони одне на одного, сини — на страшного незнайомця, незнайомець — на матір, і на брата, і на Берінга. Кожен мовчить. А потім незнайомець робить крок, який вириває в Берінга крик жаху. Виснажений чоловік показує на нього, повільно робить два кроки, хапає його обіруч, забирає від мами — собі на руки.

Берінг відчуває: в цьому чоловікові напевно живе той подих, який він відчув здалеку. А зараз перед очима — шрам на ковалевому лобі, рана, через яку цей, мабуть, і дістав таку худобу й задишку, і Берінг кричить на висоті батькових очей, вигукує слова, які мають сказати матері — вона в нього за спину, — чим цей так його лякає, він кричить

Кров!

кричить

Смердить!

і брикається на руках у худого чоловіка, і знає, що слова йому не допоможуть. Мама — лише тінь далеко за спину. Так минає секунди три, на четверту Берінг відчуває, як щось смикає, рве його крик і немовби молотком вбиває уривки голосу в маківку голови, і нарешті він чує з власних вуст той, інший, рятівний голос, який проніс його крізь пітьму першого року, — і квокче, квокче на руках у батька! Квокче несамови-

то — перелякана курка, що стріпуге руками-крилами, до смерті переляканий птах, якого виснажений чоловік не може більше втримати. Сіпаючись, він падає додолу.

4. Кам'яне Море

Через три тижні після повернення ковала додому поїзд *свободи* все ще так само стояв у тутику. З розсунутих настіж дверей «телятників» штиняло сечею та гівном, у прілій соломі воркували голуби, на яких полювали біженці, що мешкали у наметах коло залізничного насипу, — стріляли з рогаток, ловили сітями. Глибокі колії дороги до озера поблизували в ці дні першою кригою, спекулянти стукали у вікна та двері, але навіть за опущеним залізним ролетом колоніальної крамниці хиталися на протязі самі лише сухі жмутки лаванди — і майор Елліот задовільнив ковалеве прохання і видав з армійського майна на якийсь час цьому «вільновідпущеному» зварювальний апарат.

Перші спалахи та вогняні відблиски зі знову відчиненої кузні, а незабаром після них — оглушливі удари молота по важких дишлах, сітчастих огорожах хлівів та флюгеріах; і розпечена до червоного, залізна дубова гілка — перше замовлення новозаснованої Спілки ветеранів — також стрибала ковадлом. Коваль розмовляв сам із собою, жалібно стогнав уві сні, але серед шуму своєї праці час від часу починав раптом наспівувати куплети солдатських пісень або просто ля-ля-ля, а Берінг тим часом ще не оклигав після падіння з батькових рук. Тюрбан з бинтів робив його обличчя крихітним і зовсім пташиним.

Утім, ковалеві цей вкритий плямами тюрбан на синовій голові нагадував тільки про час, проведений в пустелі, і він розповідав історії про сипучі бархани, під якими гинули вкрай стомлені конвойні, говорив за столом у кухні про летючі піски — буревісники, які сотнями фонтанчиків водномить злітали в повітря і зразу

опадали із дзеньком, немов багато голок сипалося на скляну землю... Описував він і оази, в яких знаходили притулок каравани, перед тим як тъмяне сонце гасло в піщаних хмараах.

Проте попри всі старання батька розтлумачити своїй родині, що таке пустеля, всі спроби зобразити grimаси дромадера чи регіт гієн, Берінг так боявся худого чоловіка в ліжку своєї матері, що тижнями з його вуст не злітало не тільки слово, а й пташині крики.

Потяг, на якому прибув схуддий чоловік, — дев'ять вагонів та локомотив з тендером — усе так само стояв у руїнах моорського вокзалу, немов випавши з розкладу, забутий всіма владами й комендантурами, і напевно не судилося йому вже покинути свою кінцеву станцію.

Безхмарним морозним днем з рівнини прибула американська інженерна колона і почала демонтаж залізниці. Немов знак особливої кари, перші удари кувалди впали на централізаційний пост, який перед підневільних робітників моорської каменоломні був сумно відомим як *моорське роздоріжжя*. Це роздоріжжя — стрілка, захована в глухих заростях кропиви, м'яти та ожини, — ділило в роки війни усі потяги, що наближалися до берегів Моору, на *білі* та *сліпі*.

Білі потяги і під час війни привозили на озеро тих самих пасажирів, що і в мирні часи: курортників зі свистячим диханням, товстих пацієнтів, що страждали на подагру, покупців на щовіторковий рибний ринок і приміських гендлярів-«човників» з долини. Десь далеко тривали бої, а в Моорі більшало й більшало *вігпускників* з фронту й важкопоранених офіцерів, які проводили останні дні свого життя на смугастих шезлонгах під тентами Гранд-готелю. Для *білих* поїздів стрілку завжди переворучали, і вони котилися пологим спуском до кінцевої — моорського вокзалу.

Сліпі поїзди до цього вокзалу ніколи не добиралися. Сліпі — означало без вікон, без табличок, із нізвідки в нікуди. Сліпими були замкнені товарні вагони й «телятники» ешелонів з військовополоненими. Тільки на платформах, у гальмівних будках, а іноді на закіп-

тюжених дахах виднілися люди — наглядачі, солдати. Для таких потягів стрілку з брязкотом переводили ліворуч. Потім вони також котилися вниз, до вкритого пилом берега, що лежав у тьмяній далині. До берега каменоломні.

З опорного каркаса розбомбленої наглядової вишки, що знаходилася біля *роздоріжжя*, відкривався чудовий краєвид озера. Десятиліття потому Берінг, бранець Бразилії, згадає цей краєвид як образ рідних місць: здавалося, там, унизу, лежав зелений фіорд, морський рукав, що виблискуює на сонці. Або це був потік, що за довгі еони пробив собі русло в камені і тепер, приборканій, повз каньйонами власної впругості? Між порослих лісом і голих схилів зміїлося це озеро далеко-далеко в гори, аж поки не впиралося у скелясті крутосхили і глухину з її бездоріжжям.

Якщо дивитися на це з іншого берега водного дзеркала, за ясної погоди тераси каменоломні здавалися лише величезними світлими сходами, що вели з хмар униз, до води. А вгорі, десь над вершиною цих величезних гранітних сходів, високо над хмарами пилу від підривних робіт, над прогнилими дахами барацьного табору біля каменедробарки і над слідами всіх мук, вистражданих на Сліпому березі, починається дикий край.

Могутнішими за все, що відкривалося погляду з Моору, були гори, що височіли над каменоломнею. Кожен потічок, що струменів рінню, збігав з льодовиків і губився в туманному мареві, кожне провалля та ущелина каньйону, над якою кружляли зграї галок, вели в глибину кам'яного лабіринту, де будь-яке світло перетворювалося на тіні — сірі як попіл, і сині, і забарвлениі всіма кольорами неорганічної природи. На великій, на всю стіну, мапі, що висіла в комендатурі, назва цих гір, написана над позначками висот і химерними лініями ізогіпсів, була обведена червоним: *Кам'яне Море*. Заборонене, бездоріжнє і заміноване на своїх перевалах, розкинулося це Море між зонами окупації — гола, похована під глетчерами нічийна земля.

Коли дощові шквали атлантичного циклону затуманювали панораму озера, гори з їхніми снігами, що не танули навіть у розпал літа, часом неможливо було відрізнити від грозового фронту. У такі дні Кам'яне Море ніби розпливалося, постаючи нечітким бар'єром зі скель, хмар і льоду, — і незгасно у пам'яті Берінга закарбувався виведений на цьому бар'єрі напис:

ТУТ ЛЕЖАТЬ УБИТИ —
ЧИСЛОМ ОДИНАДЦЯТЬ ТИСЯЧ ДЕВ'ЯТСОТ СІМДЕСЯТ ТРИ, —
І ВБИЛИ ЇХ
СИНИ ЦІЄЇ ЗЕМЛІ.
ЛАСКАВО ПРОСИМО ДО МООРУ

На п'яти незасипаних сходинках гранітного кар'єру, на п'яти нерівних монструозних рядках за наказом майора Елліота було поставлено — *споруджено!* — цей напис, над яким примусово працювали і каменотеси, і будівельники; кожна літера — заввишки з людину. Кожна літера як окрема, скріплена цементом скульптура з уламків тaborових бараків, з опор сторожових веж і залізобетонних уламків підірваного бункера... Так Елліот перетворив на пам'ятник не тільки закинutий кар'єр приозерної каменоломні, але й цілі гори.

Звісно, мешканці Моору, Ляйсу, Гаагу та всього приозерного узбережжя намагалися боротися з цим написом у кар'єрі — листами протесту, запевненнями у власній невинуватості, навіть провели на набережній нечисленну демонстрацію і вдалися до саботажу: двічі падали підпіляні нишком опори літер, а одного разу вночі розлетівся на уламки довгий, майже сорокаметровий у довжину рядок, що повідомляв про кількість жертв — несила було на нього дивитись.

Але Елліот був комендантом. І Елліот був достатньо злим та сильним, аби не кидати слів на вітер: він пригрозив, що за кожен наступний акт саботажу він накаже зробити на урвищах, пагорбах та стінах будинків інші написи-звинувачення, ще гірші за теперішній. І врешті-решт величезні літери в кар'єрі стали на повен згіст, кострубаті, пофарбовані вапном, помітні здалеку,

стали *пліч-о-пліч*, немов зниклі безвісти моорські солдати, як вишикувані підневільні робітники на перевірці, як переможці під знаменами свого тріумфу. І хоч би яке жахливе число було закарбоване в них, ніхто не піддавав сумніву, що в кам'яних осипах та у пророслій корінням ялин та сосен землі біля піdnіжжя напису лежали мерці з барабанного табору біля каменедробарки.

Однадцять тисяч дев'ятсот сімдесят три... Конфісковані тaborові книги *реєстрації смертей*, нескінченні переліки імен, виведені почерком, схожим на орнамент із лез ножів, Елліот тримав під замком у сейфі комендантури і за часів свого режиму діставав їх звідти тільки на роковини Ораніенбурзького миру, але вперше він це зробив у дні, коли в кар'єрі споруджували напис. Під наглядом військової поліції тaborові книги цілий тиждень лежали тоді у скляній вітрині біля пароплавного причалу, розгорнуті, виставлені на загальний огляд, а на ліхтарних стовпах уздовж набережної лопотіли на вітрі чорні пррапори.

Коли останнього дня цієї виставки прибула інженерна колона і, знищивши «моорське роздоріжжя», почала перетворювати залізничний насип на порожній, нікчемний вал, мати Берінга заткнула воском чутливі синові вуха: брязкіт ланцюгів та зірваних рейок гучно відлюнював над селищем та прилеглим узбережжям.

Перелякані цим шумом та буханням кувалд, протягом якоїсь години до насипу збіглися сотні людей. І їх ставало все більше. Навіть з таких віддалених селищ як Ляйс і Гааг були видні стовпи диму від вогнищ, в яких згорали просмолені дерев'яні шпали надважливої магістралі, що сполучала Моор з рівниною та великим світом.

Обурений натовп погрожував солдатам кулаками, викрикував адресовані їм питання, прокльони. Зараз, коли до зими було зовсім небагато, збувалися найгірші чутки про демонтаж залізниці. Зняття з експлуатації! Моор знову відкинутий на узбіччя! Відрізаний від світу.

Солдати незворушно зривали шпали, одну за одною, і звалювали на вантажні платформи, які потім відтягу-

вали паровозом далі від озера. Товарняк потроху відповів у напрямку рівнини, забираючи з собою свою дорогу.

Обурення і розгубленість Моору, здавалося, тільки підбадьорили солдатів: незважаючи на мороз, деякі скинули френчі та сорочки, ніби гарували в літню спеку, і відкрили всім свої татуювання: чорнильно-сині орліні голови та крила птахів на плечах, блакитні русалки, сині черепи і схрещені вогненні мечі.

Один із татуйованих у відповідь на крик і лайку натовпу склав із двох ломиків щось на зразок ножиць і почав танцювати у все вужчому просторі між своїм загоном та мешканцями приозер'я. Він тупотів, кружляючи колами, завів щось жалібне і розіграв гротескну пантоміму, зобразивши, ніби ножиці перерізають йому горло. Не відводячи очей з глядачів, він завивав усе гучніше і помалу перейшов на крик, у якому моорці впізнали власну перебрехану мову: *гетьбуряк-гетьбу-ряк-гетьбуряк!*

Двоє-троє друзів танцюриста підхопили цей мотив, відбиваючи такт кайлами, лопатами та кувалдами.

Раптово у повітря просвистів камінь. І ще один. А за мить злість швиргонула з насипу град жорстви, який полетів на татуйованих напівголих солдатів. Але ще в той момент, коли були кинуті перші камені, начальник варти, сержант, устиг випустити над головами застежку чергу з автомата.

У тиші, яка враз запанувала, чутно було тільки кроки коменданта. Майор Елліот зіскочив з вантажної платформи, відштовхнув убік сержанта, став між притихлим натовпом і готовими до контратаки татуйованими і почав несамовито волати. Кричав він довго — щось про *початок*, про *перший крок*, і знов і знов повторював одне дивакувате слово. Це було нечуване досі ім'я: *Стелламур*.

5. Стелламур, або Оранієнбурзький мир

Берінгу було сім років, коли він втратив свої пташині голоси. Це сталося на одній із запилюжених вистав, які майор Елліот називав *Stellamour's Party* і влаштовував у кар'єрі чотири рази на рік: серед гранітних блоків та руїн тaborових бараків біля каменедробарки Моор повинен був пізнати, що таке спека середини літа чи мороз січневого ранку для в'язня, який в усяку пору року мусить бути просто неба.

Це було одного серпневого дня, спекотного як у пустелі, коли батько Берінга у розпал такої *party* упав під важелезною ношею, а потім, лежачи на спині, марно намагався звестися на ноги.

Вигляд батька, що дригав ногами, так насмішив семирічного хлопчика, що врешті він, ніби в якісь істеричній грі, сам упав біля цього великого жука на краю калюжі і кричав, аж поки вартовий солдат не заткнув йому рота яблуком.

Після цього нападу сміху коли б не шукав син коваля притулку в курниках чи в тіні пташиних зграй, що злітали, він свистів, туркотів і квоктав уже тільки як людина, що лише намагається вдавати курку, дрозда чи голуба, — справжній пташиний голос пропав назавжди. Після цієї втрати в нього, проте, залишилася фахова здатність розпізнавати навіть найрідкісніших птахів і випадкових гостей приозерного краю за одним-єдиним криком: білочеревого стрижа, сніжного зимородка, білу чайку і польового луня, малу білосніжну чаплю, лебедя-кликуна, гірську трясогузку, різних буревісників, малу вівсянку... — їхніми іменами Берінг у школіні роки заповнював порожні сторінки старої амбарної книги, що вийшла з ужитку, — у ній коваль колись записував замовлення.

Великі й маленькі портрети Стедламура, лисого уміхненого чоловіка, красувалися в ті роки на дошках

з плакатами, на воротах, а то й на брандмауері спаленої фабрики чи казарми — здоровенні, на всю стіну.

Суддя і вчений Ліндон Порттер Стелламур у кріслі біля книжкового стелажу в кабінеті, у яскравих кольорах...

Стелламур у білому смокінгу між колонами вавшингтонського Капітолію...

і Стелламур у сорочці-сафарі, що вимахує обома руками з променистої корони на голові американської статуї Свободи...

Стелла-

Стелла-

Стелламур

Верховний суддя Стелламур

Із Покіпсі у квітучому штаті

штаті Нью-Йорк... —

ці слова стали потім приспівом чудернацького гімну — чи то шлягера, чи то дитячої пісеньки, — який виконувався змішаними хорами під час церемоній підйому і спуску прапора та на святкових збіговиськах. Важко засвоєне по літерах на слух у неопалюваних класах, які продувалися протягами, багаторазово нашкрябане крейдою на грифельних дошках і нарешті більшою мірою вигравіюване ніж написане авторучками на грубому папері — ім'я Стелламура вже давно незгасно вкарбувалося до свідомості нового покоління. Навіть над ворітами відбудованих водяних млинів та відновлених спілок буряківництва маяли транспаранти з нашитими на них висловами судді:

На наших полях зростає майбутнє.

Або ще:

Не вбивай.

Від тих днів, коли інженерна колона майора Елліота ліквідувала залиничне сполучення з рівниною і Моор безслідно щез із графіків руху поїздів, мешканці окупованій зоні протягом довгого процесу демонтажу та спустошення мало-помалу зрозуміли, мусили зрозуміти, що Ліндон Порттер Стелламур — це не просто нове ім'я, що належить якомусь представнику Армії та режиму переможців, але єдине і справжнє ім'я відплати.

Моор ще цілком добре пам'ятив із незгаслим навіть по роках обуренням той день, коли Елліот вперше наказав населенню приозерних селищ зімкнутими колонами з'явитися до кар'єру: цього дня не лише мало відбутися відкриття проклятущого напису, текст якого вже давно облетів усе узбережжя, але передусім — принаймні так повідомлялось у листівках та афішах цієї першої *party*, — мав бути оприлюднений мирний план Стелламура. (Повідомлялося також, що тим, хто буде відсутнім у явочних списках цього свята без поважних причин, загрожує військовий трибунал.)

І от у призначений час велелудна, сповнена і ненавистю, і страхом процесія поповзла до каменоломні: під проводом секретарів, яких Армія посадила на місце зниклих у виправних таборах колишніх бургомістрів та комунальних радників, крокували мешканці приозер'я мертвим залізничним насипом, тряслись і в запряжених кіньми та волами фірах вузькою жорстяною дорогою уздовж її підніжжя або гребли озером у плоскодонках чи ветхих човниках. Похмура, принижена громада, в якій найхоробріші лише наважувалися, прикривши рота рукою, прошепотіти, що комендант геть з глузду з'їхав.

Безсумнівно, такі накази міг віддавати тільки божевільний: чорні стіни баракного табору при каменоломні, порвані спіралі колючого дроту та проржавілі протитанкові пастки були прикрашені наче до свята. З транспортерів та переламаних трубопроводів, похитуючись, звисали лампіони, на вкритих мохом гранітних брилах блищали жмутки металевих квітів і гілки з дубового листя, які коваль декілька днів мусив вирізати з рулону катаної жерсті, а стрілу крана, що стирчала з великої калабані, обвивали гірлянді.

— Щоб він здох, — сказав коваль, прив'язуючи свого човна до причалу каменоломні, і сплюнув у воду.

— Захисти нас від нього, — прошепотіла Берінгова маті й поцілувала ладанку Чорної Богородиці.

Хоч би де Елліот з'являвся того дня на джипі чи на патрульному катері, — усі нишком, поза його спиною, погрожували кулаками. Але коли в сутінках засвітили-

ся лампіони і на п'яти рядках кам'яних сходів спалахнули величезні, в людський зріст, смолоскипи, селища все ж вишикувались довгими мовчазними шеренгами, незмігно дивлячись на напис, усе ще закритий крикливо-яскравими полотнищами у кольорах війни:

Зшиті із сотень шматків та клаптів, з френчів, із закіплюженого маскувального брезенту і старих моорських прaporів, ці полотнища маяли на вітрі, лопотіли і, немов хвилі прибою, пробігали понад кам'яними літерами.

Тут лежать убиті — числом *одицяцять тисяч дев'ятсот сімдесят три*. А Берінгу, який стояв у цей час серед моорців, і з захопленням спостерігав за кожним актом церемонії відкриття, і який знати нічого не зناє про сенс напису, здавалося, що під цим ворухим ганчір'ям блукають із витягнутими руками люди, які шукають шлях на воді, назад до світу.

Але там був лише сам комендант, який став перед закритим ще написом у конусі світла прожектора і мовчки подав знак. Полотнища сповзли додолу, на сирий пісок та в калюжі, і ще якийсь час чавкали, поки не затихли, набряклі водою.

Шереги мовчали. У кар'єрі зібралося більше трьох тисяч людей, але чути було тільки озеро, пориви вітру й тріск смолоскипів. Побілений вапном, помітний здалеку, здоровенний напис ніби завис над головами, відкидаючи до казана каменоломні хиткі, непевні тіні.

Комендант ходив туди-сюди поміж кам'яних літер слів ЛАСКАВО ПРОСИМО від «К» повз «О», «П» та «О» і назад, — світловий конус рухався за ним. Ралтом Елліот повернувся обличчям до шерег і, немов відганяючи мух, змахнув кулаком, в якому затис згорнуті трубочкою аркуші паперу, і вигукнув:

— Назад! Забирайтесь назад! У кам'яний вік!

Спантеличені, втомлені довгою дорогою і довгим стоянням шеренги дивилися вгору на жестикулюючу постать, і не розуміли, що із гучномовців, нашвидку присобачених до суччя на деревах та стовпів, гримить їм назустріч голосом Елліота послання Стелламура.

Елліот кілька разів розправив свої папірці, які все норовили знову згорнутися трубкою, підніс їх до самих очей і став зачитувати параграфи мирного плану, та з такою швидкістю, що люди в шеренгах вихоплювали тільки огризки фраз, іноземні слова, розуміючи насамперед образи та коментарі, якими Елліот постійно переривав офіційний тон:

— *Паскуди!.. На сільгоспроботи... сіновали замість бункерів... — тріщало й хрипіло з динаміків, — жодних фабрик, жодних турбін, жодних сталеплавильних заводів не буде більше... Армія пастухів та селян... Перевиховання і перетворення: ті, хто розпалив війну, стануть пасти свиней і вирощувати спаржу! Генерали візьмуться за вила з гноєм... Назад на ниви!.. овес і ячмінь у руїнах заводів... Капустяні качани, купи гною... а на шосейних магістралях димітимуть коров'ячі кізяки і наступної весни зійде картопля!..*

Після параграфа 22 майор почастував слухачів ще однією тирадою, а потім так само раптово й несамовито, як і почав, обірвав промову, зіжмакав папірці з мирним планом і швиргонув під ноги своєму ординарцеві, що стояв поруч.

Того вечора збори закінчилися не духовою музикою і не гімнами. Шеренги мусили стояти в тиші, поки не догорів останній смолоскип і виблілений вапном напис не зник у пітьмі. Тільки тоді комендант відпустив селян — у ніч.

Наступного тижня було зупинено річкову електростанцію; *vідповідно до параграфа 9* мирного плану турбіни і трансформатори із підстанції повезли геть на російських армійських вантажівках. Проте вартовим із важким озброєнням, що охороняли демонтаж, цього разу випала легка служба: ніхто в Моорі не протестував.

Хто не мав у сараї чи в погребі на своєму подвір'ї дизельного генератора, той знову запалював вечорами гасові лампи та свічки. На вулицях і в провулках уночі знову панувала непроглядна пітьма. Лише на плацу і навколо дошки оголошень під дверима комендатури блимали неспокійні грони електричних лампочок.

Одного разу вранці двоє солдатів протупотіли снігом на пагорб, до кузні, їй іменем Стелламура вимагали повернути зварювальний апарат. Не один раз мати Берінга гадала, чим все-таки тоді коваль їх підкупив, що ті так швидко забралися назад зі шматком якогось старого залізяччя, а зварювальний апарат залишився лежати вдома, у підвальній схованці.

Коваль у ці дні часто сидів біля свого безнадійно схиблена на птахах сина і проказував йому назви інструментів, але, живучи разом зі своєю богомільною дружиною, ставав усе мовчазнішим, і навіть у пивниці на причалі не було в нього більше приятелів.

Моор нестремно зісковзував назад крізь роки. Вітрини колоніальної крамниці й парфумерної крамнички згасли. На берегах настала тиша: неконфіковані та невивезені мотори припадали пилом. Пальне було на вагу золота, як цинамон або апельсини.

Тільки там, де у приватних будинках квартирували офіцери, і недалеко від казарм, у теплій близькості Армії, завжди вистачало світла, по суботах до пізньої ночі гралі оркестри, а в будні — музичні автомати, і нічого не бракувало. І все ж протягом одного-єдиного року стало помітно, що реверсивний час залишав сліди навіть у цих резерваціях зникомого Сьогодні: чисельність військового контингенту зменшувалась. Ешелон за ешелоном вони поверталися на рівнину. Залишались холодні будинки і солдати, що втрачали пильність: терпіли жалюгідну контрабанду, яка постачала жалюгідний чорний ринок; дивилися часто крізь пальці на підробні печатки у паспортах і перепустках; байдуже спостерігали як перші емігранти покидають цю глушину. Але хай би там що відбувалося, зі стін канцелярій, з афішних тумб і плакатів усе так само дивилося усміхнене обличчя Стелламура, лисого і справедливого чоловіка.

Втім, майор Елліот був невблаганим, як і раніше. Літери *Великого напису* обов'язково білили після кожної відлиги, і чотири рази на рік — у жовтні, січні, квітні та серпні — мешканців приозерних сіл збиралі у каменоломні на *Stellamour's Party*, і вони стояли

довгими рядами між ямами з ґрунтовою водою і височеними мурами зеленого граніту. Замість того щоб пустити події на самоплив і дозволити жахам часів війни поступово потъяніти й затуманитися, майор Елліот винаходив для цих заходів усе нові й нові меморіальні ритуали. Схоже, комендант і сам був заручником минулого, яке щоразу наказував роз'ятрювати.

У години прийому Елліот, ніби такий собі бухгалтер вогняної стихії, сидів серед стосів обпалених і обутглених особових справ і канцелярських книг, і незабаром не тільки кожен відвідувач чи скаржник, але і взагалі увесь Моор знов, що ці врятовані з вогню, реквізовані свідчення примусової праці, поіменні списки, стовпчики цифр, кубатури, реєстри покарань — почорнілі папери, що зафіксували не що інше, як історію барачного табору при каменоломні.

У січні того року, коли Берінгові судилося втратити свої пташині голоси, Елліот виявив серед цих документів теку з фотографіями. Це були дещо зіпсовані водою під час гасіння пожежі аматорські світлини з життя табору: в'язні у смугастих робах, в'язні у каменоломні, в'язні, що вишикувані стоять перед своїми бараками... Саме завдяки цьому альбому Елліот винайшов повинність, яка зробила його незабутнім далеко за межами району своїх комендантських повноважень.

Він почав використовувати ці фотографії як зразки для макабричних масових сцен, що їх мешканці приозер'я за його наказом розігрували в ході чергової *party*, а один з полкових фотографів фіксував це на плівку. Світлини мали виглядати так само як зразки. Елліот знайшов у врятованих документах записи щодо поділу в'язнів на касти і тому вимагав правдоподібного вбрання, примушуючи моорських статистів переодягатися *жигами*, *військовополоненими*, *циганами*, *комуністами* чи *зрадниками раси*.

Мешканцям приозер'я, костюмованим як жертви розбитого режиму, за який загинуло стільки моорських чоловіків, довелося вже на наступній *party* одягнути смугасті роби з грубого полотна, які мали нашивки на позначення національності, із розпізнавальними

трикутниками і жовтими зірками Давида, і стояти в черзі перед уявними санаційними пунктами, позувати в ролі польських підневільних робітників чи угорських жигів з кувалдами, кайлами і ломами перед якоюсь із величезних гранітних брил, і шикуватися на перекличку біля фундаментів зруйнованих бараків — точно як бачив Елліот у своєму альбомі.

Але Елліот не був жорстоким. Він не наполягав на тому, щоб його статисти, як постаті на одному з уражених плямами цвілі фото, стояли напівголі у снігу, — навпаки, на час позування навіть забезпечував їх ковдрами і старими шинелями; дітям і старим між зйомками було дозволено перебувати в наметах. Тільки від годин переклички, від жахливого, крижаного, нестерпного часу, що минав під каркання команд, номерів та імен, — тільки від цієї вічності, як і раніше, ніхто не міг сковатись. У постановках цих сцен минали стелла-мурівські заходи у січні та квітні.

З нагоди літнього свята, у той день, коли батько Берінга, немов жук, лежав на спині і дригав ногами, комендант призначив загдування фотографії, біля зубчастого білого краю якої внизу хтось написав олівцем: *Сходи*.

На світлині можна було бачити сотні й сотні зігнутих спин, довгу процесію в'язнів, у кожного на спині дерев'яна «коза», а в ній — великий, обтесаний у формі квадрату, гранітний блок.

В'язні тягнули свій вантаж похідним строєм широкими, вирубаними в камені сходами, які йшли від самого дна кар'єру через чотири рівні розробок до верхнього краю, що губився в тумані. Ці сходи, які лишилися неушкодженими під час війни, визволення та руйнування табору, а також у перші мирні роки, були настільки крутими та нерівними, що й без вантажу подолати їх було непросто.

Моору ці сходи були добре відомі. Звісно, вже під час перших допитів при Елліоті саме цей факт затято заперечували, а все ж кожному в приозер'ї було відомо, що більшість мерців, похованіх у братській могилі біля підніжжя Великого напису, померли саме тут, на

сходах, — задавлені своїм вантажем, померли від виснаження, від побоїв, стусанів та куль наглядачів. Біда тому, хто падав на цих сходах і хоч на секунду, хоч на короткий удар серця зволікав звестися на ноги.

Проте Елліот не був жорстоким. Елліот і цього разу вимагав тільки зовнішньої подібності й не змушував статистів вантажити на «коzu» справжній, важелезний кам'яний блок, схожий на ті, що досі у великій кількості валялися біля підніжжя сходів як пам'ятники смертним мукам. Елліот хотів досягти лише зовнішньої схожості з фотографіями і не наполягав на нестерпному тягарі достеменності.

Таким чином, кожен зі згоди коменданта міг нести муляж — «камені» з пап'є-маше, картону або склених докупи ганчірок, та що там казати, Елліот мирився навіть з іще легшим матеріалом, легким мов пух! — пожмаканими газетами, камінно-сірими подушками...

Одне тільки — сходи були такими ж крутыми, широкими й довгими, як на фотографії. І спека стояла неймовірна.

Моурського коваля і ще двох того літнього дня охопила чи то гордість, чи то впертість, вони не прийняли полегшень і не стали імітувати вантаж.

Коли Елліот дав команду починати, коваль закотив на «коzu» здоровенний кам'яний блок, міцно його прив'язав, хитаючись, підвівся, і разом з коленою піднявся сходинок на тридцять, якщо не більше. Але потім усе сповільнювався і сповільнювався, аж поки жахлива вага не потягла його назад, не примусила позадкувати і врешті-решт упасти в порожнечу, яку обходили ті, що йшли позаду.

Він покотився шкереберть по сходах і ось уже завмер унизу, на спині, не маючи сил підвести, а колона так і йшла вгору, не озираючись на нього, — і Берінг відділився від решти звільнених від усякого вантажу дітей і старих, підбіг до кумедного батька і ще підбігаючи, запищав у захваті від цієї досі не баченої гри.

6. Два постріли

Коли його молодший брат потонув ув озері, Берінгу було дванадцять... і дев'ятнадцять йому було, коли старший брат так само зник з його життя, вирушивши шукати кращого життя з армійським паспортом до гамбурзького порту, а потім до лісів Північної Америки... Того ж року дрібна залязна стружка, що сипонула з токарного верстата, сильно вразила очі його батька — коваль з того дня бачив світ мов крізь крихітне віконце, вкрите візерунками морозу.

Зникнення братів зробило Берінга єдиним сином і спадкоємцем, і після цього нещасного випадку він перебрав майстерню з рук напівліпого батька, ночами заспокоюював матір, геть змучену видіннями, — їй являлося вже все ясне небесне воїнство, — а крім цих обов'язків, хоч і неохоче, він тепер виконував роботу моорського ковала.

Адже у занедбаних садибах, на зарослих бур'янами полях і заболочених луках завжди потрібні послуги ковала, який може заварити надгріснуті плуги й нагострити брус у косарки; а от такий механік як Берінг, що кохається у повітроплаванні й узагалі в техніці, не цікавить нікого: яка користь з того, що він знався на клапанній системі рідкісних моторів і збирав з прутів, дроту, гуми і драніх сорочок тріпотливі пташині крила?

Тож Берінг так і варив з уламків згорілих джипів реманент, який значно полегшував збирання врожаю буряків, конструював з полотна та жерсті проворні вітряки, а коли за декілька місяців назбирав заліза і кольорового металу, то збудував генератор, і тепер, як тільки чорний ринок заливав до каністр та відер достатньо пального, кузня цілий вечір сяяла вогнями.

Він працював у кузні, вирощував на вузькому городі капусту й картоплю, тримав курник із квочками, влітку завозив до стайні малу фіру сіна і доглядав за конем і двома-трьома свиньми.

Коли березневі й квітневі бурі деколи гнали через заболочені поля хмари червоного пилу, дрібний пісок, про який в Моорі говорили, ніби південні вітри приносять його з пустель Північної Африки, у Берінгового батька знову нив шрам на лобі і всюди ввижався пісок, він проклиниав свою долю і вовкуватість Берінга: жінка! в домі будь-що потрібна жінка, конче, навіть якщо вона буде з армійського борделю, хоча б для того, щоб вона вимела із садиби летючий пісок, що хрускотить на всіх підвіконнях і на підлозі, а з ним — і біль спогадів.

Але навіть коли він не скаржився, не сипав докорами і не викрикував через весь будинок прокльони, схоже було, що батько Берінга збирався використати роки своєї «відставки» на те, щоб з усією безпощадністю, гострою спостережливістю того, хто відійшов від справ, слідкувати за кожним кроком нащадка. Здійснюючи контрольний обхід здичавілого фруктового саду, старий стукає своїм костуром по стовбурах погано обрізаних дерев, годинами лупив по опорних жердинах тріскучого вітряка або сидів у сутінковій, зараженій будинковим грибком світлиці й розгонистим, як у всякого підсліпуватого, почерком виводив у шкільному зошиті реєстр прорахунків і недбалствів свого наступника:

У четвер дохлий стриж у криниці й собака не на цепу. У п'ятницю в комині згоріла рукавиця, а в сінях знову повно піску. Вночі скрипів незмащений флюгер. Буря. Не можу спати. I так далі.

Через свої марення Дівою Марією і постійною марною тugoю за раєм мати Берінга давно перестала звертати увагу на довколишній світ. За наказом Богородиці вони вигнали чоловіка (богохульника й лихослова) зі спільнної спальні, та й до інших кімнат заходила тільки після того, як він ішов з них. З Берінгом вона розмовляла виключно пошепки, м'яса не їла і взагалі харчувалася наодинці, на кухні, а кожну іскру, що вилітала з попільника печі, вважала знаком небес.

Мало не щодня тепер їй являлася над пожежною водоймою левітуюча полька Целіна з вогнепальними ранами, її ангел-охоронець, який передавав їй поради і

послання Божої Матері і для якого вона запускала вінки з квітів, кидала у воду іконки святих та інші пожертви в надії, що він знайде дружину для її самотнього сина.

Берінг ненавидів свою спадщину. Немов в облозі з напівпрогнилих джипів, лафетів і випатраних броньовиків — усю цю техніку військові ешелони кинули при відході, а він відбуксирував її на Ковальський пагорб, — нависала його садиба над дахами Моору. Вікна кузні були розбиті або позабивані, зірки тріщин у склі проклеєні папером, намашеним воском. Там, де й папір поверх тріщин розірвався або там, де його взагалі не було, у темряву майстерні вже вдерлися гілки здичавілого саду. Навіть під високими плодовими деревами в цьому саді — грушами й волоськими горіхами — тулилися машини, тонули в заростях кущів та дикого винограду, геть зношенні, бурі від іржі, багато з них глибоко вросли в м'який ґрунт; тут — зарослий мохом броньовик без покришок і без керма, там — сіноворушилка, розібраний шасі двох лімузинів і, мов серце динозавра, встановлений на масивну дерев'яну підставку мотор без поршнів і клапанів, чорний, замазаний маслом і настільки величезний, що ні в якому разі не міг належати жодному з цих драндулетів під деревами.

Хоча молодий коваль давно вже не знаходив бодай якогось застосування проіржавілим ґвинтам, карданним валам і підкрилкам із цього залізного цвінтаря, а все ж час від часу запрягав коня і підтягував на пагорб ще один непотріб, ще один шмат роз'їденого корозією металу, ніби маючи бажання ще щільніше стягнути довкола ненависної садиби кільце з брухту. Ковальський пагорб став таким же непривітним і занедбаним, як і ввесь осяжний звідтіль світ.

Проте Берінг, приневолений обов'язками перед батьками, кузнею і хазяйством, напевно ніколи б не кинув свого спадку напризволяще і не виїхав би, якби орда зарізяк не змусила б через кілька днів після його двадцятитріріччя заплямувати кров'ю власний дім, зробивши його непридатним для життя. Це була безві-

тряна, тепла квітнева ніч, і Берінг у ній застрелив одного з чужинців.

Мертвий? Невже цей п'яний бандит, що вистрибнув на нього з темряви, справді стік кров'ю від вогнепальних ран, що уві сні й наяву розверзаються в уяві коваля: двоє спливаючих димом очей на грудях у чорному шкіряному панцирі, дві невеликі рани, які перетворили сталевого чоловіка на м'яку, невимовно м'яку, ніби зовсім без кісток, істоту, яка, проте, не впала, а на частку секунди *виросла!* — і лише потім, незграбно обертаючись, загриміла вниз по сходах в обійми дружків, що саме підбігали.

Мертвий? I це я його вбив, я? Невже переслідувач, від якого всього через декілька хвилин після пострілів, і вранці, і ще багато днів потому нічого не лишилося, крім темного кривавого сліду втечі, крапель і п'ятьоків, що губилися у жерстві на доріжці до кузні... невже цей п'яниця, цей покидьок справді і безповоротно мертвий?

Щоразу, коли Берінг ставив собі це запитання з усени новими лайливими словами на адресу безіменного нічного ворога, пам'ять у результаті все одно змушувала його повторювати одне й те саме: *Я вбив його, я його застрелив, я.*

Налис оголений чужинець, озброєний ланцюгом і обрізком труби, *міщанин*, один з шести або семи, до крові побив його тоді біля пам'ятника мироносцю Стелламуру, гнався за ним через увесь вічевий майдан, зарослий диким вівсом, і по жерстявлій доріжці до самої кузні, і подвір'ям, за ним!, за сумирним ковалем, якому не було навіть чим відбитись, — біжучи, він тільки вихопив з розкритої коробки і жбурнув через плече жменю підківних цвяхів.

Банди зарізяк періодично, як-от цієї квітневої ночі, з'являлися з руїн спорожнілих міст і лабіринтоподібних гірських печер, атакуючи таку беззахисну глухину як Моор і сусідні з ним села. З того часу як армія пішла з приозерних закутнів на рівнину і ці забуті всіма місця були залишені самі на себе, будъяка нахабна зграя, навіть не маючи вогнепальної зброї, могла витворяти що заманеться.

Бувало, що декілька селян-буряківників і робітників з гранітних кар'єрів бралися за сокири й праці, спільно охороняючи в'їзд до села, але взагалі бандам не було жодного стриму. Військові патрулі вже давно охороняли тільки лінії зв'язку між рівнинними комендатурами, і зазвичай до прохань про допомогу із віддалених від цивілізації сіл залишалися глухими.

Епізодичні каральні експедиції, які відсиливав до озера або в котрусь гірську долину який-небудь співчутливий генерал, бандитів зовсім не лякали: помітні здалеку солдатські колони протягом двох-трьох днів тягнулися селами, встановлювали намети під прикриттям спорожнілих хуторів, іноді ховали в каменях убитих... Солдати вислуховували жертв нальоту, складали протокол, тут і там демонструючи свою непохитну рішучість, обстрілювали лісовий масив або ущелину, де давно вже нікого не було, — і знову відходили.

Нечисленні агенти Армії серед місцевого населення були достатньо впливовими, щоб користуватися своїми привileями, однак, за умовами стелламурівського плану, всі вони залишалися без стрілецької зброї і були надто слабкими, щоб хоч якось захистити від нальотів довірену їм нейтральну зону.

Банди могли виринути будь-де і зразу ж зникнути, вони громили все, що стояло в них на шляху, збирали охоронну данину, не зупиняючись навіть перед нападами на громади покаяння та спокути, які довгими процесіями тяглися тоді полями колишніх битв і до масових поховань знищених тaborів, встановлюючи там пам'ятники загиблим і каплиці.

Хоча десятки законів військової юстиції захищали спокутників, зарізяки ганялися за ними полями, палили їхні прaporи й транспаранти, рвали на шматки прinesені портрети мироносця Стелламура і кидали їх у вогонь.

Ось і тієї ночі банда в супроводі двох мотоциклістів, немов виникнувши з небуття, з'явилась у Моорі на захопленому в якомусь аграрному товаристві вантажному фургоні, повному каміння та скляних пляшок із запалювальною сумішшю. Машина гуркотіла набе-

режною і вуличками, часом сповільнюючи свій хід до пішого темпу, і тоді на вікна та ворота садиб летіли палаючі снаряди. «Броньовані» шкірою бандити стояли похитуючись уздовж бортів вантажівки, вили і клаксонили без утаву, закидаючи Моор палаючими пляшками. Непокірна глушина мусить нарешті втямити, що від цього лиха їх врятує тільки пожежний грошик, платя за дах.

Нарешті вони дісталися вічевого майдану, вилізли з машини, вдерлися до будинку моорського секретаря, витягли волаючого чоловіка надвір, облили гасом і, погрожуючи підпалити, погнали до старого пароплавного причалу. Там його прив'язали до якоря розбитого прогулянкового катера і підтягнули разом з цією залізякою прямо до лінії води, бідолаха вже прощався з життям і кричав не своїм голосом, але вони раптом відчепились, покинувши ридачу жертву, немов гру, що стала нудною.

Тим часом з розбитих віконець секретарського курника вистрибували у темряву, стріпуючи крилами, кури, а побитий ланцюгами дворовий пес в агонії повз зі скавчанням через площеу.

Лише через кілька місяців Берінг усвідомить, що після першого ж удару, який упав на його голову за якусь мить, коли він нахилився над цим собакою, він думав лише про один порятунок — захований у старій кам'яній трубі кузні сріблясто-чорний армійський пістолет його батька. Того року, коли Берінг успадкував садибу, старий виміняв зброю в якогось дезертира за сущені яблука, одяг і копчене м'ясо, а потім загорнув заборонений для всього цивільного населення скарб — навіть зберігання каралося смертю! — у промаслену ганчірку і підвісив у димоході.

Усі ці роки Берінг не тільки знову про батьків секрет, але й регулярно діставав пістолет з полотняного згортка, розбирав! знову збирав і опанував це диво механіки не гірше ніж значно грубше ковальське приладдя, про що батько, втім, дізнався тільки тієї квітневої ночі. Вичищена і заряджена, зброя висіла собі в димоході.

Хоча шлях його втечі з вічевого майдану назад до кузні склав декілька сотень метрів, у темряві, дорогою, всіяною вибоянами, але в пам'яті весь цей шлях пригадувався Берінгу як один стрібок із беззахисності до озброєної всемогутності.

Зарослий травою майдан стрімко летить під ним, пастки вибойн він перестрибує із упевненістю тварини, яка тікає. Але біжить він не до кузні, укриття, нори, тільки за зброєю.

Коли Берінг підбігає до двору, до сходів на горище, він уже чує скрип і тупіт по дошках важких чобіт переслідувачів. *Далі! Вгору східцями!* Зрештою він починає задихатись, давлячись повітрям, перед очима стрибають різникользорові кола — і от нарешті він біля залізних дверцят димоходу, різким ударом збиває засувку, зриває зі шнурка полотняний згорток. За мить промаслена ганчірка летить у темряву.

Тепер він стискає в руці пістолет. Який він дивовижно легкий цієї миті, як пір'їнка. У таємних забавах з його механікою він був важким у кулаці, як молот.

За чотири, за три кроки від нього, впритул біля себе він нарешті на власні очі бачить переслідувача, освітленого своїм похідним ліхтарем: той регоче. Наздогнав здобич і відчуває за спиною чисельну перевагу своїх дружків, з тріумфальним воланням змахує ланцюгом, що свистить у повітрі, — як раптом його голос зникає у нечуваному громі.

Перший постріл підкидає Берінгову руку вгору, ніби ланцюг — він із брязкотом зникає у темряві — і справді уразив його. Гурkit мало не рве барабанні перетинки, угинчуються в мозок, завдає болю, як жоден інший звук дотепер. Бліскавка дулового полум'я гасне, погасла цілу вічність тому, а він усе ще бачить перед собою освітлене спалахом обличчя ворога — розверстий рот, невимовний подив.

Коли це обличчя меркне і також загрожує згаснути, Берінг зовсім не бажає, щоб воно втекло в темряву — і вдруге тисне на гачок. Лише тепер зброя раптом набирає колишньої ваги. Рука опускається. Здригаючись, він стоїть посеред ночі.

Дивно, що тепер у голові б'ється одна-єдина фраза, знов і знов лише ця фраза, яка стрімко обплутує його, яку він шепоче, викрикує, волає вниз, углиб, де щось тупотить геть, щось тікає, щось зникає... Поки життя просто-напросто йде собі своїм ходом, тут шурхотить, там зчиняє гуркіт, ще десь снує майже нечутно, а він лише кричить як дурний невідомо кому: *Ось воно як, ось воно виходить як, ось як воно...* — і не може зупинитись.

Потім, невідомо в який саме момент, він бачить матір, яка піdnімається сходами з лампою, що чадить; чує батька, який хапає його за плече й надсадно кричить. Він не розуміє, про що його питаютъ. Потім ніби щось рветься всередині і виливається геть, він більше не може стримати тілесну вологу: гарячий струмінь тече по ногах, слози збігають обличчям, сорочка наскрізь промокла від поту; вся волога до краплі струменить з нього і випаровується у повітрі, яке пахне холодною смолою і стало зовсім крижаним. Але сам він палає жаром мов у лихоманці і стоїть, обіпервшись об димохід. І говорить. Просить води.

Він дозволяє відвести себе униз, на кухню, починає відповідати на запитання, сам не знаючи, що саме говорить. П'є і вибльовує воду. П'є ще і ще, і знову вода витікає геть перш ніж він встигає її проковтнути.

Як тільки засірів ранок, старі та нащадок уперше за багато років разом сидять на кухні. Батькова голова звісилась на плече, щелепа відвіслала; довга нитка сlinи повзе з кутика вуст на груди, коли він судомно похропує. Мати обплела руки чотками і спить із напівзаплющеними очима. Піч холодна. Берінг сидить біля вікна, вступивши у залізний сад навпроти, і кожен удар його пульсу озивається в ньому колючим болем, ніби кров у його серці й жилах кристалізувалась і стала дрібним піском, схожим на скло.

7. Корабель у селах

Уночі випав сніг. Сніг на квітучих деревах, сніг на високому вже чортополосі, на продавлених дахах лімузинів, на всьому цьому залізному мотлохові навколо кузні. Сніг у травні. Ніхто в Моорі не пригадував, щоб за двадцять три повоєнні роки хоч раз о такій порі, майже влітку, випадав сніг.

Навіть на токарний верстат біля вікна майстерні пориви вітру північноатлантичного холодного фронту намели маленькі снігові замети; з одного стирчав напіллок, а поруч — клешня струбцини. І це при тому, що рік цей почався теплою, як ніколи, погодою: кущі рокитника зацвіли за десять днів до свята Сорока мучеників!

Але цього травневого дня навіть снігова буря не змогла перемогти радісне збудження у селах коло дороги на Моор і до озера. Під тінню тополь і каштанів, уздовж розкислых узбіч у селах ще з раннього ранку гуртувались селяни та робітники у святковому вбрани, а то й особливі комітети зустрічальників та хори товариств буряківництва або кам'яних млинів, з букетами квітів, паперовими прaporцями, — чекали *Доставки*.

Тріумфальні арки з ялинових гілок красувалися над гравійними дорогами, які встигли більш-менш піддатати — гравієм, уламками кори та стружками. Тільки хворі й старі залишалися цього сніжного ранку по домах. Усі, хто міг іти, сповнені сподівань, висипали на вулиці, найбільш нетерплячі — ще до світанку, щоб не пропустити жодної миті тієї грандіозної процесії, яка непрямо дала про себе знати ще кілька місяців тому: в Моорі розширили й замостили зворотний поворот дороги, зміцнили спершу міст біля запруди, потім — віадук, і врешті-решт леплючий будівельний загін зніс, спиляв, вирубав усі справжні та вигадані перешкоди на запланованому маршруті прямування.

Там, де ані дерева, ані зарослі кропивою руїни часів війни не заступали огляд, червоні проблискові маячки процесії було видно здалеку. Під проводом військового патруля з обертельними маячками наближався транспорт — щось на зразок тих великовантажних потягів, що в перші роки Ораніенбурзького миру сотнями покидали країну, навантажені турбоагрегатами, сталевими валами прокатних станів й обладнанням цілих фабрик; від пилу цих колон країна ніби вицвіла й потъмянила.

Цього разу, огорнутий хмарою дизельних вихлопів, за патрулем тягнувся всього один-єдиний тягач, увесь у плямах маскувальної фарби, і мотор в нього був явно заслабким — у горах і навіть на значно пологіших схилах моорських пагорбів потужність цього тягача доводилося раз по раз збільшувати, запрягаючи в нього селянських коней або десять-дванадцять пар яремних волів.

Так натужно і часом лишень зі швидкістю тяглою скотини рухав він уперед свій вантаж: закріплена на сталевими ланцюгами й тросами велику обіцянку і водночас нечіткий спогад про довоєнне літнє пообіддя, коли пароплавний причал у Моорі загрожував упасти під вагою жвавих екскурсійних груп, а біля концертного павільйону в парку приозерного *Гранд-готелю* юрмілися курортники... на низькій платформі тягача лежав корабель — пароплав з гребними колесами й чорно-смугастою трубою! Він різко пахнув свіжою фарбою і смолою, а нижче ватерлінії все ще був у гірляндах з мушель; краї ілюмінаторів, роз'їдені сіллю Адріатики, замальовані білим; поручні з червоного дерева відшліфовані долонями незчисленних пасажирів... Старезний, але гордовито сяючий, він, похитуючись, рухався до прісних вод Моорського озера.

У сповнених очікуванням селах говорили, що цей пароплав є подарунком однієї верфі з Істрії, символ примирення і дружби у третьому десятиріччі окупації. Мовляв, один колишній в'язень, інженер, якому вдалося втекти з табору біля каменоломні, по війні

дослужився до старшого керівника цієї верфі й вислав сюди корабель з доків Пули. Ніби як дещо запізнілу подяку тим селянам приозер'я, які свого часу сковали утікача від пошукових команд і собак-нишпорок з каменоломні. Говорили іще багато всякого...

Проте моорський секретар, каменяр-пенсіонер, який після жорсткого побиття під час недавнього нальоту міг ходити ще тільки на милицях, знав усе значно краще. Сьогодні вранці він, звісно, дав розпорядження прикрасити пропорами і пропорцями держав-переможниць і свою контору, і навіть клени довкола вічевого майдану, проте, як і всі інші посередники й агенти Армії, мовчав про те, що корабель цей зовсім не подарунок і не символ примирення давніх ворогів, а просто-напросто розвалюха, списана, знята з рейсів ветха посудина адріатичного каботажного пароплавства... І селяни у приозер'ї, принаймні старі, що живуть на висілках, також добре це знали, як і те, що жоден із них ніколи не ховав каторжника-утікача, і чітко пам'ятали, що страх перед польовою поліцією та догами з каменоломні свого часу був значно більшим за співчуття.

Але кому захочеться псувати такими спогадами найбільше свято повоєнних років? Захват з приводу цього пароплава, доправленого з Адріатики через Альпи, не залишав місця для сумнівів. Дунайські верфі, що будували озерно-річкові судна, давно демонтували й вивезли, а ті, що були зруйновані, так і лежали в руїнах невідбудованими. Жодна з верфей рівнини не змогла б забезпечити Моорське озеро настільки великим пароплавом.

«Спляча грекиня», колісний пароплав, який красувався на повоєнних листівках як символ озерного краю, згорів у ніч моорського бомбардування під градом палаючих уламків, серед лісу водяних фонтанів, і відтоді лежав під віялом з водоростей та мулу в зеленій глибині коло причалу, добре помітний у штиль при спокійній воді.

Тривалий час моорський секретар наполегливо, але марно просив нове судно. Копії прохань та відмов

складали не багато не мало дві папки в його канцелярії. I хоча врешті-решт матеріал для розв'язання *корабельного питання* знайшовся просто-таки під боком, у тому місці, яке заплямувало історію Моору як жодне інше: у приозерній каменоломні.

Одна з адриатичних страхових компаній, маючи бажання відновити колишню пишність своєї контори у Тріесті, стала досліджувати походження розколотих облицювальних плит і в результаті встановила, що вони привезені з батьківщини Берінга. Такий граніт, темно-зелена корінна порода, добувався лише у двох кар'єрах планети Земля. Перший, більший, був розташований біля атлантичного узбережжя Бразилії, другий — на Моорському озері.

Після довгого листування і докладних переговорів регіональне командування дозволило доставку на Адріатику зеленого граніту — звідти й повз тепер до Моору цей пароплав, основна частина виторгуваної компенсації.

Пароплав у горах схвилював усю округу, і не тільки тому, що подолав альпійські перевали; справжньою сенсацією було інше: він пройшов крізь рогатки торгівельних обмежень, що набагато складніше, і тепер через огорожі з колючого дроту, під дулами автоматів прямував до озера. От у народі й спалахнула зненацька надія, що велика свобода Середземноморського узбережжя і квітуче багатство Півдня — і навіть Америка! — можливо, все-таки близче, ніж це дозволяють думати здичавілість моорського краю, руїни, мертві залиничні насипи і спорожнілі, зупинені фабрики.

Села у своїх очікуваннях почали mrіяти.

Серед шуму своїх духових оркестрів вони mrіяли про вишукану красу Італії, про палаци й пальмові алеї, про невичерпні універсальні магазини Америки та далекі бездефіцитні краї, де після війни все тільки росло, розвивалося й ставало ще кращим. Цього сніжного ранку у розмовах тих, хто чекав, не інакше як постали в яскравих фарбах сподівання останніх років — сподівання, в яких майбутнє уявлялось у сяйві свободи й розкоші.

Цей пароплав, який до болю повільно підпovзав до Моору слідом за допотопним військовим тягачем, за кіньми та яремними волами, був вимінений на дев'ять підвод каменю і все ж коштував набагато більше... Звісно, він не дуже-то й великий, звичайний старий прогулянковий пароплав, який і в кращі свої дні возив з ріекської гавані до скелястих островів затоки Кварнер не більше трьох сотень пасажирів. Не було в ньому і якоїсь особливої краси, жодного порівняння з тим легендарним латунним блиском «Сплячої грекині», до якої й досі на роковини її загибелі наввипередки прінали, щоб прикрасити затягнутий мулом остов букетами квітів та вимпелами. Той з пірнальників, хто першим вискакував на поверхню зі шматком зогнилих торішніх прикрас, отримував як призу право на поїздку до Відня або до ще більш віддалених та екзотичних окупаційних зон — до Гамбурга, Дрездена або Нюрнберга.

Усі довгі роки зубожіння, коли спалена «Спляча грекиня» лежала в глибинах, озеро тримало на своїх хвилях хіба що торпедні катери армійських маневрів та дерев'яні плоскодонки рибалок, котрі вдень коптили в глиняних печах свій улов і розвішували сіті на прибережних луках. З вікон Гранд-готелю ріс дикий овес і трава, а обвалений дах концертного павільйону прикривав хаос розбитих стільців та парасоль від сонця, полотно яких давно зітліло.

Ні, це не був якийсь особливо солідний корабель, але однак найбільший з тих, які доводилося бачити повоєнному сільському поколінню, адже про блиск світу молодь знала переважно з чужомовних журналів, які користувалися на чорному ринкові значно більшим попитом, ніж цитрусові та кава.

Це був чудовий корабель. Гігант, таємничий океанський монстр!, чий безцінний фрахт зміцнював надію, що тепер усе можливо, як це й було до війни.

8. Собачий Король

У сніговій тиші гуркіт удару був чутним аж у кузні. Берінг зі своїм конем, довгогривим битюком, саме підтягнув волоком до майстерні важке, вагою мало не в тонну, зубчасте колесо кам'яного млина і вже почав було відрягати тварину, коли цей гуркіт докотився з берега, розбився об стіни садиби й затих. Тільки дзвін скла тривав на мить довше — лунке подзенькування дощу з уламків.

Зляканий кінь різко підвів голову й відважив своєму господареві дуже несподіваного стусана — не встоявши на ногах, Берінг перелетів через зубчасте колесо й гепнувся додолу, у перемішане зі снігом болото на подвір'ї. Без жодного слова лайки через цей прикрий випадок, так само стискаючи в одній руці кінський мундштук і налобник, а другою тримаючись за забитий бік, він пошкутильгав до воріт.

Безлюдна набережна пролягала глибоко внизу; розорана корабельним транспортом, витолочена ногами роззяв, вона була лише темною рискою між зимовою сушею і свинцево-сірими водами озера. Ця дорога йшла уздовж названої іменем Стелламура каштанової алеї — її суцвіття перетворилися на сніжні кулаки, — перетинала шурхотливий очеретяний півострів, потім круто повертала до бухти зі зруйнованим готелем «Бельвю» — і ось там її перегороджувала якась раптова, блискуча перепона: біля прикрашеного гіллям та гірляндами спуску до готельного пляжу, де на вечір було призначено спускання на воду та «хрещення» корабля, стояв розбитий лімузин. Капот виглядав як химерна скульптура, відірваний бампер погнувся і стирчав угору, немов хромований сигнал лиха... брудний слід на снігу описав хід цієї метаморфози у вигляді суцільної, красиво вигнутої лінії: машина не вписалася у поворот коло Бельвю, титанічна відцентрова сила викинула її з дорожнього полотна, біля води вда-

рила об нову кам'яну стінку, змуровану для зміцнення берега, і відкинула знов на дорогу. Два колісні диски, що відлетіли, поблизували серед снігу цілими та неушкодженими.

Навіть з такої відстані Берінг з першого погляду впізнав розбиту машину. Коменданцька — синьобілий «Студебекер», потужний шосейний легковик, з тих, що були йому знайомі переважно з картинок у запліснявілих журналах, залишених солдатами серед іншого казарменого сміття, восьмициліндровий, з куленепробивними колесами, двоколірним лакуванням, бездоганно відполірованими оздобами та фарами, які могли одразу вихопити з темряви цілу низку будинків!

Ще хлопчаком Берінг бігав за цим дивом разом зі зграйкою інших захоплених підлітків, коли Елліот на малій швидкості роз'їжджив селами і, бувало, кидав з вікна чорний шоколад і лакрицю. У пам'яті Берінга ці інспекційні поїзди залишили ще глибший слід, ніж на моорських битих шляхах: нестримно, як танк, лімузин їхав по вибоїнах, осідаючи в будь-яку западину місцевості, і виридав звідти ще красивішим, ніж раніше.

І хоча сам майор після великої прощальної церемонії в кар'єрі уже багато років тому відбув разом зі своєю частиною на рівнину, «Студебекер» час від часу несподівано з'являвся на сільських дорогах як заблуканий, примарний символ влади. Адже Елліот на прощання подарував найбільш вражаючий знак своєї могутності єдиному моорському мешканцю, який за роки окупації заслужив на його довіру.

Цей чоловік — у глухих селах на нього, улюблена Армії, поглядали і заздрісно, і вороже — завдячував комендантові не тільки безцінним подарунком, але і взагалі всім, що розпалювало проти нього ненависть: своїм достатком аристократичним становищем начальника гранітної каменоломні, реквізованим будинком (де був навіть радіоприймач!), а також хай і обмеженою, але попри це нечуваною свободою пересування і, нарешті, навіть іменем. Усе тому, що в останній промові перед своїм від'їздом комендант із майже лагідною посмішкою назвав свого фаворита *мій Собачий Король*.

І тепер, по роках, лишењь поодинокі люди у приозер'ї пам'ятали, що справжнє ім'я Собачого Короля — Амbras.

Поза всяким сумнівом, Амbras був непересічною людиною. У минулому в'язень табору, він мав на лівому передпліччі шрам завширшки з палець. То був відбиток розжареного напилка, яким він після звільнення навзажди знищив ганебне татуювання, арештантський номер. Свої дні він проводив на терасах кар'єру або в запилюженому бараці начальника каменоломні, а ночі — в особняку, що здався «Вілла Флора», який потроху занепадав на узгір'ї серед здичавілого парку. Він був єдиним мешканцем цього двоповерхового фахверкового будинку з дерев'яними верандами, еркера-ми, галереями та салонами, але попри це йому було досить однієї кімнати — колишнього музичного салону, вікна якого виходили на озеро: тут він спав на дивані, розшитому пейзажами райського саду; обтягнутий зеленим сукном гральний стіл правив йому за кухонний та робочий одночасно, за ним він на смерканині з'їдав свою холодну вечерю і перед сном кидав свій одяг на закритий рояль. Решта приміщень у цьому будинку, меблі в чохлах, плямисті від плісняви шпалери та діряві штори з парчі, гіпсові фавни і розікрадена бібліотека були залишені на дюжину напівдиких собак.

Довгі роки вілла «Флора» залишалася безлюдним місцем. Її господар, готельєр на прізвище Гольдфарб, володів свого часу готелем «Бельвю» і прилеглими до нього пляжами та купальнями, де було влаштовано щось на зразок санаторію, який вічно балансував на межі банкрутства, і одного разу туди навідалися уповноважені державної таємної поліції, заштовхали його разом із жінкою та глухонімою дочкою до автомобіля без знаків розрізнення і вивезли у невідомому напрямку. У Моорі тоді казали: до табору, в Польщу, або ще: який там табір, яка там Польща, завезли до найближчого лісу та й по всьому.

Їхня кухарка, дочка теслі з гірської долини неподалік від Ляйса, згадувала на повоєнному допиті в майора Елліота, як господарі колінкували на підлозі салону, у

повному спантеличенні складали до валізи зимовий одяг, потім знову все розпакували, а врешті дістали з величезної валізи і склали до двох сумок всього-навсього плюшеву жирафу і шерстяні дитячі речі, тому що уповноважені наказали взяти з собою мінімум багажу; особливо ж їй запам'яталося, що один з цих уповноважених, той, що був без пальта, курив цигарки у хазяйському кабінеті — у кабінеті милостивого пана Гольдфарба! — де до цієї години взагалі ніколи не курили.

Так чи інакше, від господарів жодної звістки не було — ані з Польщі, ані з будь-якого іншого табору, — назад вони також не повернулись, ані під час війни, ані в роки Оранієнбурзького миру.

«Бельвю», так само як і «Гранд-готель», був під ту пору будинком відпочинку або притулком смерті для поранених фронтових офіцерів, а вілла «Флора» — літньою резиденцією якогось партфункціонера, ну а потім Моор захопила російська піхота, бійці якої і знайшли цього функціонера з простріленою головою перед дзеркалом у гардеробній; він так мертвю хваткою стис пістолет у своєму кулаці, що той так і не випав з його пальців, коли солдати загорнули труп у закривавлений килим і разом з дубовим вінком і якимось хромованим бюстом викинули з вікна.

Але й переможці пробули на цій віллі недовго. Після відходу цілої низки різноманітних окупаційних частин тут іноді ночували біженці із розбомблених міст, потім вигнанці з Моравії та Бесараїї і, нарешті, волоцюги — аж поки майор Елліот не зачинив спустошену віллу і не дав розпорядження охороняти її, доки не буде встановлено долю її зниклого власника.

Саме тоді моорський коваль за наказом Елліота навісив на зламані ворота ланцюги та замки; вибиті вікна забили дошками, а парк оточили колючим дротом. Далі майор наказав випустити в садибі на волю двох псів, здоровенних ірландських вівчарок, подарованих йому як талісман союзниками — одним із шотландських хайландських полків. Кобелі зжирали геть-чисто все, що жбуруляли їм через дротяну огорожу

військові патрулі, кидалися на кожного незваного гостя і навіть намагалися вихоплювати карпів з води паркового ставочка, вкритого лататтям. Коли до їхніх володінь час від часу доносився через озеро гуркіт вибухів з каменоломні, вони нашорошено завмирали, спершись передніми лапами на поручні дерев'яних веранд, готові до стрибка, злючі, і вили на Сліпий берег, що лежав навпроти. Вілла «Флора» стала неприступною.

У глушині ті часи звалися *собачими роками*: м'ясо, мило і решта речей першої необхідності були й лишалися дефіцитними, адже мирний план Стелламура навіть від найбіднішої спільноти вимагав самозабезпечення. У кого нивка або сад приносили врожай, тим було що їсти, а деколи вистачало й на те, щоб виміняти на чорному ринку курку на цигарки і картопляний шнапс на батарейки. Тому в ці роки не тільки в руїнах міст, але і в багатьох селянських дворах навіть собака був зайвим ротом.

Собак проганяли з дворів, кидали напризволяще, або вони самі з голоду тікали, збиваючись у лісах та гірських долинах до лютих зграй, які нападали навіть на «червону» дичину, а бувало й викопували кістки з поховань жертв війни. Коли голод примушував їх виходити з хащів до казарм, Елліот дозволяв своїм солдатам влаштовувати на них полювання й десятками відстрілювати, але не допускав жодних розправ з боку місцевих, які не мали вогнепальної зброї, а сильця, петлі та капкани були забороненими. Адже полювання, зокрема полювання на собак, було справою Армії. І Армія поблажливо ставилась до того, що деякі зі здичавілих псів знаходили лаз у дротяній огорожі вілли «Флора» і або знаходили там притулок, підкорившись ірландським бестям, або гинули від їхніх зубів. Таким чином у парку вілли поступово зібралася непереможна зграя, яка час від часу робила набіги на села, знову ховаючись потім за огорожею, аж поки одного дощового літа до Собачого дому не прибув новий господар.

У ті перші дні серпня, через дев'ять років після свого звільнення з барачного табору при каменедро-

барці, на Моорське озеро повернувся пошарпаний роботою в каменоломні фотограф Амбрас, в'язень № 4273. Майстер портрету та пейзажу без жодних грошей, без фотокамери, без студії та темної кімнати, Амбрас відгукнувся тоді на заклик Армії, яка шукала начальника для знову відкритого в Моорі гранітного кар'єру.

Ніхто не віпізнав приїжджого. Навіть давньому таборовому товаришу, певно, дуже складно було б упізнати в цьому незнайомцеві худу як скелет, жалюгідну постать, яка в день визволення брела уздовж розірваної електроогорожі до барака-прачні. Амбрас був тоді надто змучений, щоб стояти в черзі, чекаючи на вичищену куртку або сорочку покійника, або хоча б скинути смутасту робу, і він просто неба вперше за багато місяців улаштував собі ванну — влігся у паруючу тварину неглибокої стічної канави і став дивитися вгору на снігові хмарки. Він бачив, як небо відповзає в гори терасами каменоломні; слухав далекі голоси, накази, крики, далекий гуркіт моторів і шум вітру в соснах та в опорах вартової вежі і хотів тільки лежати ось так, у цьому жаданому теплі, що огортало його мов густе, в'язке молоко, — аж раптом двоє гробокопачів, моорських мешканців, яких танкісти присилували до цієї роботи, підхопили його за руки та ноги і кинули на труповоз.

Я ще живий, прошепотів Амбрас до снігового неба, відчуваючи за своєю спиною щось кругле, тверде, а на шиї — волосся, холодну щетину, я ще живий, але не відірвав погляду від гір і хмар.

Навіть дев'ять років потому у своїй першій розмові з майором Елліотом зацілілій міг цілком точно, в масштабі відтворити на аркуші канцелярського паперу пральню, крематорій, бункери, тунелі й бараки моорського табору. Його *паспорт жертви* протягом цієї вербувальної співбесіди, чорний від штемпелів та поміток, лежав розгорнутим поруч із чаркою шнапсу на письмовому столі Елліота. І хоча на всі запитання про таборові роки Амбрас відповідав на позір байдуже, іноді він раптом затинається, хапав чарку і, хвилину покрутивши її в руках, випивав.

Після полуудня коменданта й чужинця бачили на пароплавному причалі, вони про щось розмовляли, жваво жестикулюючи, і Елліот навіть сміявся. Чи це сміявся його супутник? Вони чекали на транспорт до Сліпого берега, переправилися потім на цьому запилюженому понтоні до каменоломні й повернулися назад аж коли засутеніло, сидячи у кермувальній рубці поромника і все ще розмовляючи.

Наступного тижня на листівках і на дощі оголошень біля комендантури під іменем нового начальника каменоломні стояло попередження, що всякий бунт проти цього адміністратора буде каратися так само суворо, як і напад на самого Елліота. Таким чином ім'я Амбраса стало погрозою ще до того, як він віддав свої перші накази в каменоломні.

Але боятися прибульця Моор став лише з того вечора, коли він приборкав собачу зgraю вілли «Флора».

— Вілла?.. Собачий дім?

Звісна річ, Елліот недовірливо перепитав, коли Амбрас вирішив поселитися саме там, відмовившись і від кімнати в номерах біля пароплавного причалу, і від спорожнілих садиб моорських емігрантів.

Але комендантові було зрештою байдуже, хто захистить від мародерів майно зниклого безвісти Гольдфарба. Тому заперечувати він не став.

Того ж дня, в годину вечірнього годування, Амбрас стояв перед зачиненими на ланцюг дверима вілли. В одній руці він тримав набряклий кров'ю полотняний мішок повний кісток і обрізків м'яса з казарми, в іншій — досить товстий обрізок залізної труби. Зграя вже чекала на нього.

Вілла «Флора». Як часто у свої таборові роки він бачив її як зникуму маленьку цятку світла на протилежному березі. У деякі вечори цей маячок раптом яскраво спалахував у променях призахідного сонця — невидимі вікна, що хилиталися на протязі або вже зачинені на ніч, посылали через озеро відображення сонця у вигляді стрімкої послідовності сонячних відблисків. Щоразу, коли ці вогні з іншого боку засліплювали його, Амбрас, хоч би де він був — між бараками,

на табірній дорозі чи навіть під вартовою вежею біля каменедробильні, — на одну коротку мить переставав бачити й чути своє сьогоденне пекло і навіть після багатьох годин і днів після того, як сигнали згасали, уявляв собі обличчя, нові й нові обличчя тих незнайомців, які там, на волі розтринькували щастя бути живим.

У вічності його тaborових років ці відблиски світла зробилися врешті єдиним доказом того, що моорська каменоломня — це ще не все і що за електричною огорожею, напевно, мусить і досі існувати інший світ, навіть якщо він і забув про нього і йому подібних.

Засапавшись на крутому підйомі від занепалого човнового сараю до вілли, він опускає мішок з м'ясом додолу. Собаки здійняли гавкіт, ще не бачивши його, коли він був у гущавині кущів на схилі. Тепер вони люто кидаються на іржаві ґрати воріт, на викувані ковалем пагони, листки, виноградні грона. Широко розмахнувшись, він кидає, шмат за шматом, кістки й тельбухи через ці металеві зарости.

Зграя накидається на їдо з пожадливістю, добре знайомою йому за табором. Голодні забувають про ворога біля воріт, зараз вони вороги тільки один одному. Можна відчинити навісний замок. Ланцюг падає в листя, яке вітер за багато років намів під ґрати.

Дванадцять, тринадцять, чотирнадцять... Собак він рахує вголос, а дійшовши до останньої, починає спочатку і кожну цифру вимовляє примирливо і проникливо, тримаючи всіх псів у полі зору, так і сипле цифрами, ласкавими прізвиськама, шепоче команди з лексикону дресирувальників, так само як і всякі позбавлені сенсу дурниці, не замовкаючи ні на мить, а тим часом з усіх сил налягає на ворота, і нарешті одна стулка з глибоким стогоном піддається, і він може пропіштовхнутися у щілину.

Ірландські кобелі відтягнули свою частину їда до ставочка з лататтям і обидва раптом завмирають, перестаючи жувати й жадібно заковтувати, підводять важкі морди і дивляться на відчинені ворота. Вони незмігно пасутъ поглядами Амбраса і напевно починають гарчати, щирити ікла, але все так само, немов кам'яні ідоли,

стоять біля води, ніби збиті з пантелику: невже можна втнути такий выбрик, який зараз робить Амбрас, що вже прямує до них і щось бурмотить та шепоче.

Але не ірландські кобелі, а лише сірий у брунатних плямах, вкритий шрамами мисливський пес немов за нечутною командою полишає свинячу ратицю і, навіть не гавкнувши для перестороги, стрибає на зайду.

Проте Амбрас у сутічці з ворогом уже давно не потребує жодних попереджень. Він змахує залізною трубою і завдає нападникам такого потужного удару по морді, що пес, не дострибнувши, валиться на жорстяну доріжку. І там кашляє, гавкає кров'ю аж доки, не маючи сил зімкнути розтрощені щелепи, його череп не падає на каміння.

У той час, як найлютіший пес здихає просто перед ними, інші собаки слухають і дивляться тільки на свого приборкувача. Всі забули про їдо. Вбитий кобель з відкритою пащею лежить на жорсткі, Амбрас іде далі до будинку і вже знову завів бесіду зі зграєю, говорить примирливо і проникливо, як і раніше, — і в цей момент удалині, біля ставочка з лататтям, виходить зі свого заціпеніння один з ірландців, більший.

Спочатку його рухи повільні, дещо нерішучі. Але поступово вони стають усе швидшими й швидшими і, набравши скажену швидкість, розлючений пес величезними стрибками летить на чужинця.

Його також трафляє залізна труба, немов спис, вона врізається у розверсту пащу, обламує ікла, заштовхує глибоко в горлянку клапті піднебіння.

Кобелю — попри те, що йому вже нема чим дихати — різким, до хрусту в кістках, ривком голови вдається вирвати в Амбраса зброю, виплюнути із себе списа і гризонути нового хазяїна вілли за плече. Але той, хто хоче зараз вижити, мусить убити. А сил на вбивство у нього більше нема.

Зате Амбрас з криком зlostі або болю, схожим більше на гавкіт, ніж на людський крик, кидається на собаку, обіруч стуляє йому пащу і відчуває, як його тіло перетворюється на суцільний нестримний м'яз. Він здавлює оскаженілу бестію ногами, міцно тримає

її — тільки б не випустити цю довбешку, цю пащу. Собака і чоловік летять шкереберть із доріжки у кючі хаші. І там Амбрас зумів сісти на свого ворога верхи.

Він нахиляється так, ніби хоче впитися своїми зубами в горлянку тварини, наближає свої очі впритул до очей пса, свій рот — до собачої пащі. Але потім, щосили стиснувши руками собачий череп, він різко заламує його назад, якомога далі, поки лоб звірюки на занурюється у наїжчену шерсть на загривку і пес не перетворюється зрештою на жертву. З гучним, далеко чутним хрускотом ламається шия. І тоді Амбрас на мить справді відчуває під собою коника, тепле, волохате лоша, яке слабне під своїм вершником.

У Моорі пізніше знаходились усе нові й нові очевидці, які нібито спостерігали за цією боротьбою з якогось укриття — із сараю біля колючого дроту, з вівчарні, навіть просто з ями. У своїх розповідях, настільки ж драматичних, як і багатих варіантами, вони описували, як Собачий Король ще якийсь час сидів на туші, а потім устав і пішов, похитуючись, до свого дому, своєї резиденції. Чимало свідчень були про те, що зграя зробила третю спробу, інші твердили, що переможець, спотикаючись, безперешкодно піднявся сходами на веранду, і присягалися, що пси, звісивши голову перед Собачим Королем, забралися з його шляху.

Фактично всі ці свідчення лише повторювали та переінакшували розповідь одного рибалки, який тоді ловив у бухті Бельвю сліпих лящів, позбавлених очей, дивно солодких на смак риб, які блукали на дні у найглибших місцях озера.

Рибалка в очікуванні дзвону своїх поплавків задрімав і прокинувся від собачого гавкоту. У свій бінокль він побачив, як один чоловік — судячи з бомбера на ньому, ніби начальник каменоломні — розчахнув ворота вілли. А потім він побачив атаку. Бій. І хоча це видовище у лінзах бінокля іноді втрачало чіткість і здригалося в такт його пульсу, рибалка все ж побачив достатньо, аби ввечері того ж дня доповісти про все у таверні коло пароплавного причалу.

Але ані рибалка, ані хтось іще в Моорі так і не дізнався, що окрім тих багатьох, що переказували цю історію, насправді був ще один очевидець сутинки: Берінг, якому тоді було дев'ять років і якого занедбана вілла знов і знов магічно до себе вабила, шукав того дня недалеко від воріт дикі орхідеї, як тут зненацька з кущів виліз Амbras. Вкритий пагонами закинутого виноградника, Берінг не лише від початку до кінця спостерігав, як Амbras розправився зі своїми ворогами, але й також чув дивні ласкаві прізвиська та команди, що їх вигукував завойовник спантеліченій зgraї, пропусваючись доріжкою. Бачив, холонучи від страху, ѹ те, як приборкані пси після всього, що сталося, знову повернулися до цла.

А потім Амbras поховав своїх ворогів: кинув собачі трупи в зарослий бузиною видолинок і завалив уламками штукатурки та сміттям, яке з вілли приволік до саду.

Берінг довго не зважувався покинути свою скованку. Тільки страх перед темрявою ночі, що насувалась, врешті-решт вигнав його з укриття. Він кинувся навтьоки, немов щось загрожувало його життю. Але будинок позаду нього так і стояв без жодного звуку. Лише одне-єдине вікно, в якому неспокійно тримтів вогонь свічки або смолоскипу, світило йому вслід. Зграя була невидимою і не зронила ні звуку.

У наступні роки Берінгові не траплялося бачити Собачого Короля так близько, як у ті години захоплення вілли: Амbras давно вже роз'їжджал селами у коменданському лімузині — тінь за кермом; Амbras щоранку стояв біля поручнів порома, прямуючи до каменоломні, сидів в оточенні своїх псів під гігантськими соснами вілли «Флора» або, розташувавшись на трибуні під тентом, спостерігав за церемоніями громад спокутників... Для Берінга начальник каменоломні лишався протягом усіх цих років далекою фігурою, яка незмінно була присутньою лише в батькових прокльонах і злісних пересудах моорців.

Хоча у спогадах Берінга про підкорення псів обличчя цього чоловіка мало цілком чіткі риси, вони також деда-

лі більше ставали рисами біблійного героя, якого він бачив у релігійних календарях ковалихи, — непереможного царя, який голіруч убив лева і вигнав своїх ворогів, філістимлян у золотих шоломах, у пустелю, у смерть.

Образ цього біблійного воїна стояв і перед очима двадцятитрічного Берінга, коли він вранці перед спуском корабля на воду вийшов за ворота двору і відізнав розбиту машину на повороті до «Бельвю». Собачий Король на своїй колісниці. Собачий Король після битви. Король у розбитій своїй колісниці.

Для численних розсяв, що йшли цього холодного і сніжного травневого ранку до бухти Бельвю, щоб там відзначити спуск на воду «Сплячої грекині», руїни «студебекера» на їхньому шляху були додатковим святковим атракціоном. Автокатастрофа у країні сонних возів, тачок та пішоходів! Ярмаркова сенсація. Огорнутий хмарками пари від власних прокльонів, начальник каменоломні стояв поруч із розбитим автомобілем, часом штурхав ногою загрузлі в болоті колеса, але не просив нікого допомогти. Мешканці приозер'я стояли віддалі і обговорювали його невдачу, одні зловтішалися, інші поблажливо питали начальника, як він доїхав, і вигукували даремні поради. Але оскільки для улюбленаця Армії ніхто нічого не робив без його особливого наказу, Амбрас так і стояв один біля свого брухту.

Він відігнув від переднього колеса рване крило і двадцять разі марно спробував запустити мотор, і в цей момент на Ковальському пагорбі Берінг, піддавшися магнетизму дивовижної машини там, на березі, знову загнуздав свого коня. Перемазаний глиною після падіння, попри біль, він скочив на неосіданого коня і погнав униз засніженим схилом, до озера.

Собачий Король якраз вибив з рами автомобільного вікна застряглі уламки, коли на нього впала тінь вершника. Берінг нахилився до нього з висоти змиленого коня — ніби до слуги. Він уперше подивився Амбрасу в обличчя і сказав:

— Я можу вам допомогти. — У холодному повітрі його голос прозвучав пискляво й хрипло. Він мимоволі ковтнув.

— Допомогти? — перепитує Собачий Король, випро-
стується і уважно дивиться на нього, і Берінгові раптом
здається, немов начальник каменоломні і головний
моорський суддя дивиться тільки на його руку, якою
він раніше тримав пістолет. Тільки на цю руку, якою
він убив зниклу жертву.

— Допомогти? Оцим конякою? — питає Амбрас.
Куртка в нього розірвана, один рукав мокрий від крові.

— Оцим конякою, моїм конем... конем та інструмен-
том. Я поверну машину на трасу, вона буде на ходу.

— Ти?

— Так, я, — каже Берінг, не знаючи, як треба гово-
рити з Королем, і не спішуючись.

— Ти хто — торгівець брухтом чи чорнокнижник?

— Ні... я... — розгублено бурмоче Берінг. І раптом
звідкись здалеку прилітає до нього слово, якого він
ніколи не чув, але яке читав у календарях ковалихи: —
Ні, ваша ясновельможноте, я ковалъ.

9. Великий ремонт

Собачий Король і моорський ковалъ були відсутніми
того дня на «хрещенні» корабля, спускові зі стапеля та
святі. Не бачили, як було вибито останні підпори з-під
корпуса, як судно шубовснуло у воду, майже зникнув-
ши при цьому у хмарках з мерехтливих сніжинок. Ніс
його настільки круто пірнув углиб озера, що потужна
хвиля сягнула вище палуби й зірвала з планшира два
рятувальні кола й декілька квіткових гірлянд. Пароплав
загрозливо завалився спершу на один облавок — у бік
гір та Сліпого берега, потім — у бік причалу, що був
чорним від людей, але поступово, немов надто грубо
розгойдана колиска, все ж вирівнявся і врешті спокій-
но завмер на хвилях навпроти руїн готелю «Бельвю».

Аж тепер тільки моорський секретар розбив об
форштевень пляшку вина. У метушні через судно, що
так раптово шубовснуло у воду, він мало про неї не
забув, думаючи лиш про те, що треба подати знак

рукою! Але цього знаку ніхто не чекав. Тож він вигукнув нове ім'я колоса — з тією ж затримкою, з якою тепер духовий оркестр на пришвартованому понтоні заграв щось тріскуче, а святковий натовп на березі почав кричати «браво!». Це було давно знайоме, затонуле ім'я, що нарешті знову виринуло з озерного дна — і тієї ж миті знову зникло в захопленому галасі.

— Нарікаю тебе... — крикнув секретар, марно намагаючись перекрити оглушливий рев, закашлявся з натуги, почав ще раз і врешті *проспіват* свою формулу безсилим, сухим як папір голосом, якого вже ніхто не почув: — Нарікаю тебе іменем «Спляча грекиня»!

Сніг, що осипався з лав, надбудов і палуб, плавав у бухті як швидкоплинний спогад про айсберги і у відгомонах святкування перетворювався на зелену, як мох, воду. І тим часом як на причалі співав хор, виступали оратори, піднімали прапори і за відсутності установок для феєрверку запускали сигнальні ракети, подув поривчастий, теплий вітер, сповнив бухту чорносиніми тінями, розтопив сніг на грузьких луках та на схилах, відкривши погляду велике болото.

Берінг і Амбрас добре бачили в ці години вогненні кулі ракет, проте хорову й оркестрову музику пориви вітру доносили до них крізь очерет лиш як уривчасті, викривлені до невідчінення звуки. Собачого Короля і коваля не було серед пасажирів, що масово сунули на облавок, і знервований церемонімейстер, зауваживши відсутність одного з почесних гостей, марно розпитував про нього на причалі та на палубі. З великим товариством на облавку «Спляча грекиня» врешті-решт вийшла без Амбраса у свій перший прогулянковий рейс.

Відсутність Берінга була непомітною; він не був запрощеним. Але те, що начальник каменоломні й головний моорський судя не з'явився на цьому найбільшому з часу закінчення війни святі, породило безліч чуток як на березі, так і на кораблі: Собачий Король лежить скаліченим після аварії у моорському лазареті, з легкими ушкодженнями, важко поранений, при смерті, уже врізав дуба, однією собакою менше, чи й не втрата...

Що? Помер? Цей — і помер? Та ніколи. Такі як він переживуть і кінець світу, за кілька днів після пригоди у найгіршому разі їм нитиме підсихаюча подряпина на обличчі, і вони й далі будуть такими ж залізними й неприступними.

Оцей? Точно стирчить десь поміж скель зі своїм біноклем, читає по губах і нотує собі кожного, хто про нього базікає...

Стілець Амбраса на верхній палубі «Сплячої грекині», за головним столом, яким гуляв вітер, лишався порожнім. Жоден із гостей свята не наважився його зайняти. Тому одна страва змінювала іншу, холонула на призначений для нього тарілці і так непочатою й забиралася зі столу: бурякова зупа, перлова каша й сирники, свинячий шпик, рубці, маринований в оцті сліпий ляць, копчені поросячі п'ятачки в желе і навіть тушковані, фаршировані січеними волосськими горіхами каліфорнійські персики із розформованого складу Армії... — все це, сходячи паром і запахами, холонуло навпроти стільця Собачого Короля на заздрість усьому застільному товариству і, супроводжуване довгими поглядами, знову зникало в горшках та кастрюлях камбузу.

Голодні та розлючені, двоє відсутніх мордувалися, затягуючи розбитий «студебекер» на Ковальський пагорб. Берінг уже давно каявся, що поїхав на берег. Собачий Король прийняв його допомогу без жодного слова вдячності — і тепер Берінг під злі команди цього ясновельможного обдирає до крові долоні об волокнистий буксирний канат. І натужно, немов підневільний робітник, штовхав машину до свого дому. І не наважився протестувати, коли Амбрас висмікнув у нього з-за халяви батога і почав лупцювати коня, його коня!

З кінських ніздрів додолу летіли шматки піни. Після кожного удару батогом кобила смикала упряж так, що було чути звук як від тугої тятиви. Ale ні ривки, ні удари не допомагали. Ніщо не допомагало: біля роз'їждженого коліями узвозу під дверима кузні навіть Амбрас мусив визнати, що двом чоловікам та одному коневі «студебекер» нагору не затягнути.

— Досить. Розпрягай.

Берінг звільнив змилену кобилу з упряжі, зірвав на узбіччі кілька жмутків дикого вівса й почав витирати її боки.

— Облиш це.

Кобила ще кілька секунд марно чекала на ласку свого хазяїна, а потім рушила з понурою головою вгору до воріт. Коваля Амбрас не відпустив.

— Підеш зі мною.

Мовчки, кожен замкнувшись у власній злості, вони врешті обое закрокували до бухти Бельвю. Там Собачий Король збирався вимагати джип або хоча б упряжку з волами, фірманом у якій буде коваль.

— Ти ж умієш керувати волами? А як щодо джипа? Можеш вести?

Коваль умів усе. Тому, хто розбирав і лагодив брухт покинутих Армією машин і моторів, бронетранспортери та джипи були так само знайомі, як і музичні автомати та прогорілі тостери з покинутих казарм.

На півшляху до свята, коли над кронами величезних сосен уже можна було бачити провалений, мов у пагоди, дах «Бельвю», ім трапилися зразу шість тяглових волів із тих, що були зайняті на транспортуванні корабля і тепер були вільні. Скотар громади спокутників, яка провадила монастирське життя на одному з високогірних пасовиськ Кам'яного Моря, не один раз вистояв чергу біля причалу за гірким і темним дармовим пивом, після чого старший скотар — також добряче напідпитку — відправив його додому. Тепер, заглиблений у плаксиву розмову з самим собою, він плівся за упряжкою з волами. Берінг знав його. Недоумок. На минулому тижні приніс нагострити повний кошик ножів і з блаженним рохканням витріщався на вогненний дощ зварювальних робіт аж поки в очах не почорніло. Потім він з воловою хусткою на повіках годину чи й більше пролежав на токарному верстаті біля горнила.

Ідіот з жаху розридався, коли Амбрас ще здалеку гукнув його. Він був певен, що зараз нападуть; не так давно, в лютому, якась банда нещадно побила його, а

потім змусила тікати через снігові замети і загнала до річки. Тож зараз він підібрав камінь і почав роззира-тись у пошуках іншої зброї та шляхів відступу, коли таки впізнав удалині начальника і навіть скумекав, що упиратися його наказам не варто.

Шість волів тягнути лімузин, п'яний скотар підстю-бує скотину, Берінг з Амбрасом плentaются, спотика-ючись, то позаду розвалюхи, то збоку, стараючись, щоб авто не знесло з глинистої слизької колії: достату карикатура на ту величну корабельну процесію, яка нині вранці пройшла селами; врешті-решт Собачий Король зі своїм ескортом дісталися кузні — і там, попід воротами, їх зустрів добірною лайкою Берінгів батько. Старий подумав, що везуть ще один нікчемний мотлох, жбурляв у волів грудками землі та погрожував кулака-ми, доки одна з постатей, які він бачив схематично, мов сірі тіні, не накричала на нього голосом адміністра-тора каменоломні і не наказала стулити рота й зникну-ти. Він умить замовк і повернувся до чорних надр кузні.

Спритно, ніби він і не напивався, скотар, розвернув-ши упряжку, завів волів у двір і за вказівками Берінга так установив розтрощений лімузин під захисною пові-ткою, що розбиті фари авта витріщились понад Моором на озеро. Потім отримав від Амбраса за свою допомогу трохи чорносливу та дві монетки, які той вийняв з кишені. Він хотів було поціluвати руку начальникові, а вклонився на прощання так низько, що аж шапка впала з голови.

У дні після свята Моор побачив «студебекер» без капоту та решітки радіатора, а врешті навіть без коліс — машина стояла на підмостках з нетесаних жер-дин під повіткою кузні. Ворота стояли розчахнутими настіж. З подвір'я було чути шум великого ремонту.

Навіть розбита, ця машина була загрозою. Досі навіть банди десятою дорогою обходили ті будинки та садиби, біля яких стояв «студебекер». Адже навіть якщо це авто здавалось покинутим де-небудь посеред виноградника чи біля згаслого вогнища у верхів'ях долини, то при найменшій спробі наблизитись на

задньому сидінні підводився попелясто-сірий дог; з риком та вищиреними зубами він кидався на вікна, аж поки вони не пітніли від його дихання, і тоді за тъмяними, обслюнявленими шибками зі слідами лап та морди було видно тільки пащу та вищирені ікла. Але на Ковальському пагорбі цієї бестії не було й близько. Коваль без жодних перепон займався відновленням автомобіля.

Світ Моору немовби змінився після спуску на воду пароплава: щоб не перешкоджати швартуванню та відправленню «Сплячої грекині», громадам спокутників було заборонено використовувати причал як платформу для їхніх поморочених ритуалів, під час яких вони запускали списані іменами й датами палаючі паперові кораблики. Ще за місяць до свята вітер прибив такий поминальний кораблик до берега й підпалив очерет.

З особливим же задоволенням Моор помітив, що Собачий Король хоча й не покалічився, не вмер і не зник, але таки залишився без тачки. У супроводі двох, іноді трьох брехливих псів зі своєї зграї він щоранку крокував дорогою нагору від вілли «Флора» до Ковальського пагорба, перевіряв як там розвалюха, плани Берінга щодо механіки і прогрес у ремонті, йшов назад на причал і сходив на пором до каменоломні. Тепер він був єдиним його пасажиром. Адже з появою пароплава вже не тільки цей запилюжений понтон двічі на день сунув через озеро — «Спляча грекиня», новий символ Моору, також ходила до Сліпого берега, біла й спокуслива, з димовим шлейфом, за формує якого — видовженою, рваною чи подібною на пір'їну — місцеві навчилися передбачати погоду. Коли різкий гудок корабельної сирени прокочувався вздовж берегів, повертаючись потім відлунням з гребенів Кам'яного Моря, біля моурської набережної цілыми зграями злітали лисухи і чайки, описували неспокійні кола над озером, а потім, угамувавшись, із пронизливим реготом знову зникали в очереті.

Підривники, каменярі й каменотеси — всі, хто працював на Сліпому березі чи хоча б примусово брав участь у стелламурівських заходах, переправлялися

тепер на прогулковому пароплаві й на ньому ж поверталися. «Грекиня», прошиваючи своїми маршрутами озерний глиб, за будь-якої погоди пов'язувала берег і села значно надійніше та швидше, ніж дуже часто непроїзна берегова дорога. А інший пароплав з такою ж назвою, зрешечений, увесь у гойдливих стягах з водоростей, так і лежав на дні перед шпунтовими паліями старого причалу і, схоже, з кожним новим рейсом ставав незримішим, ніби гребні колеса, гвинт і кермо його наступниці баламутили, затъмарюючи видимість, не тільки донний мул та пісок, але й саме забуття.

Світ справді змінився. Залізний сад, що оточував садибу Берінга і вже почав заростати, нарешті вродив. Адже з тих пір як під повіткою став «студебекер», цей порослий бузиною та палючою кропивою склад металобрухту служив уже не просто арсеналом запасних частин для зношених сільгоспмашин, чия груба механіка здавалася любителю птахів мало не сміхотворною, — тепер залізний сад нарешті став лабораторією для втілення твору мистецтва.

Коваль немов одержимий рився у брухті, шукаючи будь-які деталі, які виглядали корисними для його задуму, витягуючи знов на світло те, що давно було поглинуте заростями та мохом, очищав цю сировину від лишайників та іржі і клав залізачя до масляної ванни.

Коли його руки зникали в чорній як смола рідині і деталі знов можна було тільки відчувати, але не бачити, він часом якусь хвилину пильно дивився на обрубки своїх передпліч, і йому здавалося, що зниклі руки ніколи не тримали пістолет. Невидимий вказівний палець ковзав завитками різьби, доки не намацував зазубня — і тієї ж миті він пробуджувався зі своїх мрій і відчував раптом знову поштовх віддачі і чув відлуння пострілів тієї ночі як болючий дзвін глибоко в голові. Але робота над машиною Собачого Короля приглушувала цей звук і часом давала йому забути, що десь там між скель, в очереті чи в старій, лабіринтній системі бункерів Кам'яного Моря, лежить мрець, його жертва.

Амбрас нічого не питав. Єдиний мешканець Моору, який після від'їзду майора Елліота володів усіма повноваженнями, щоб арештувати власника зброї та вбивцю, засудити його за законами воєнного часу або видати Армії, не цікавився ані вчинками Берінга, ані його mrями. Амбрас щоранку підіймався до кузні і стоячи випивав там дві чашки қави з цикорію, яку Берінг готував у заварнику над горнилом. Потім Собачий Король ходив довкола розвалюхи під повіткою і слухав пояснення коваля або стояв у дворі, широко розставивши ноги, і придивлявся до ескізів конструкції, які Берінг креслив кочергою в болоті або пілюці.

Іноді ці креслення спантеличували Амбраса, але одне він зрозумів з першого погляду: «студебекер», спадок майора Елліота, у всій колишній пишності вже не відновити. Проте цей коваль використовував кожну вм'ятину та кожну тріщину в залізі, щоб одержати нову форму. Цей коваль був винахідливішим, а головне — наполегливішим за армійських механіків, які в минулі роки без особливого завзяття ремонтували машину чи робили її профілактику. (І якби підписаний майором Елліотом наказ не змушував їх виконувати цю службу, «студебекер» давно б стояв на звалищі металобрухту за казармами.)

І досі, з листом про право власності та засмальцюванням наказом Елліота в бардачку, Амбрас двічі-тричі на рік вирушав на рівнину: багато кілометрів жорстяними дорогами, через розтріскані мости та віадуки, очікування протягом годин перед контрольними пунктами та зональними кордонами, потім довгі дні байдикування біля майстерень на якомусь казарменому плацу, ночі у приміщеннях для рядового складу або у спальніку між списаними танками та броньовикаами, — і все це тільки для того, щоб домогтися від якогось знудьгованого сержанта гарантованої Елліотом профілактики... І після всього раптом з'ясовується, що цей моорський коваль дивовижно добре знається на моторах! Уже після других відвідин кузні Амбрас був настільки задоволений просуванням ремонту, що залишив там дві бляшанки з м'ясною тушонкою і баночку

арахісового масла — делікатеси, які дещо примирili навіть Берінгового батька і на цілий день перервали його лайку.

Ясна річ, ніщо з того, що було знайдено в залізному саду, у тому вигляді для «студебекера» не годилося. Звісно, коваль мусив точно так само випрямляти кувалдою, гнути і заварювати деформовані, порвані та пом'яті деталі корпуса, як і старі залізяки із саду, мусив різати і зшивати уламки, щоб надати їм схожої форми й зібрати з них щось нове. Але навіщо він роками накопичував цей мотлох, навіщо стояв у хмарах іскор і терпів пронизливий звук ударів власного молота, якщо не заради підготовки до цієї роботи, до найбільшого в його дотеперішньому житті завдання з механіки? «Добре. Згоден. Роби як знаєш...» — так Амбрас відповідав на будь-яку його пропозицію, а технічні пояснення давно перестав слухати. «Гаразд. Тачка має бути знову на ходу, не більше того, зрозумів? Іздити».

Це ж треба — так говорити про *автомобіль*. Не розуміючи, що тільки від рук механіка залежить, чи залишиться цей транспорт звичайною машиною чи перетвориться на катапульту, яка навіть інваліда зможе закинути у стрімкий світ нелюдських швидкостей... світ, де порослі маком поля ставали червоно-смугастими потоками, пагорби — рухомими дюнами, вулички Моору — шурхотливими стінами, а обрій — вібруючою межею, яка летить назустріч *водієві* та зникає під ним.

Берінг надто багато годин відходив моорськими жорстяними шляхами і надто багато вантажів перевіз на фірах, запряжених волами та кіньми, щоби в *автомобілі* бачити передусім велике полегшення, а у швидкості — певну аналогію з життям птахів. Але на чому він міг себе випробувати дотепер? На тихохідних тягачах, на моторах циркулярних пилок та соломопресів, а у виняткових випадках — на несправному джипі чи фургоні, водій якого на знак вдячності за допомогу дозволяв йому сісти за кермо і намотати два п'янки кола. На уламках і моторах тих двох лімузинів, що

гнили під грушами його саду, він всього-на-всього вивчав таємниці механіки, як археолог вивчає поліс-пости забутих часів; такі розвалюхи можна було тільки розібрати по гвинтику, але жодна майстерність не привела б їх до руху.

І ось тепер цей «студебекер». Шикарний потужний легковик! У його двигуні вже після першого дня ремонту знову забилося не лише стакато всілякої механічної рухливості, але й ритм самих мандрів — сигнал зі світу, який після спуску на воду «Сплячої грекині» здавався знову досяжним і для Моору.

«Добре. Гаразд. Роби як знаєш...»

Свободою, наданою йому Амбрасом, Берінг скористався так цілеспрямовано, ніби протягом довгого очікування свого шансу відпрацював кожен прийом. Він розрізав і зварював задні спойлери, витягував їх у довжину, доки вони стали виглядати як хвостові пера! Він узяв карбюратори, які роками лежали напоготові на полицях його арсеналу залізаччя, і підключив по одному до кожної пари циліндрів «студебекера» в його розширеному до величезних розмірів моторному відсікові. Цилінди він розсвердлив і відшлифував їхні голівки; випрямив та скоротив вигин всмоктувальних трубок і відполірував їхні шорсткі внутрішні поверхні, підвищивши таким чином швидкість витікання паливної суміші, — він загалом підвищив швидкість і потужність лімузина, а потім обробляв дверцята кувалдою та газорізальніком, доки не надав їм форми щільно притиснутих крил птаха, що стрімко летить униз; довгий капот, тепер загострений, став схожим на воронячий дзьоб. Решітку радіатора він викував у вигляді двох хижих пазурістих лап.

Хай би якою химерною була ця метаморфоза, хай би як часто точили ляси про неї у таверні біля пароплавного причалу або на облавку «Сплячої грекині» під час рейсів до каменоломні, щодня, знов і знов, — Собачому Королю ані дзьоб, ані пазурі, схоже, не заважали.

Ворона? Тачка немов із «павільйону жахів»? — Коли один із каменярів одного ранку наважився заговорити про дивну роботу коваля і між іншим згадав

непоштіві порівняння з пивниці, Амбрас тільки розгублено посміявся. Ворона, галка чи курка — його властовував будь-який птах. Адже в тому дощеві з іскор, в якому молодий коваль виковував з руїни нове авто, набувала нового вигляду і спадщина майора Елліота: зношений, прив'язаний до армійських майстерень лімузин зараз нарешті ставав *його* машиною; успадкований пересувний знак влади Елліота — беззаперечним знаком *його* волі, а нове, відполіроване до блиску чорно-сіре лакування — дзеркалом *його* сили.

Коли рано-вранці на сьому тому тижні Великого ремонту бригада косарів скочувала на схилах попід кузнею перші кормові трави, один з них раптом завмер і з вигуком здивування вказав нагору: без жодного звуку, у сліпучих сонячних відблисках на вітровому склі, хромі та лакуванні, з воріт викотилась «Ворона».

Перш ніж останній косар встиг підвести очі від скоченої трави до цього сяючого видовища, стартонув мотор — з ревом і гуркотом, дещо подібним на шум машин, які бригада чула до цього моменту. Авто з'їхало схилом метрів на двадцять-тридцять униз і зупинилося у швидко танучих хмарах вихлопних газів та пилу. Рик змінився розміреним громом, який приваблював до вікон усе більше спостерігачів. Усі дивилися нагору, на кузню.

А там, немов отямившись від першого переляку, з чорної порожнечі воріт з гавкотом вискочили четверо псів. Неквапливо, помахуючи у правій руці, ніби батогом, сталевими ланцюгами повідків, прямував за ними їхній господар. Собаки оточили машину, намагаючись гризонути нові чорні шини, доки Амбрас не наблизився і, відчинивши задні дверцята, не пустив їх до середини.

Аж тепер водій, Берінг, зняв руки з керма і хотів було вийти з авта, поступитися місцем хазяйну. Проте Амбрас заблокував прочинені дверцята своєю обмотаною ланцюгами рукою, а другою взяв його за плече і втиснув назад у водійське сидіння:

— Місце!

Собаки слідкували за кожним рухом Амбраса, немов пов'язані з ним невидимими нитками, а він раз

і другий обійшов блискучу машину, відчинив дверцята, всівся на місце пасажира біля водія, звичним жестом рвонув дверцята на себе, аж вони, ходячи тепер значно легше, лунко брязнули замком, і поплескав коваля по руці:

— Рушай.

— Я?.. поведу машину? Зараз? Куди? — Берінг зараз охоче б вийшов хоча б ненадовго, щоб принаймні зняти шкіряний фартух і попередити батька, до того ж на вогні у майстерні кипіла в заварнику кава з цикорію.

Проте як завжди, коли він спантеличував коваля своїми раптовими інструкціями, Собачий Король не терпів будь-яких зволікань:

— Рушай. Байдуже куди... Додому. До вілли. Їдь до вілли «Флора».

10. Лілі

Найпотаємнішим скарбом Лілі були п'ять гвинтівок, дванадцять панцерфаустів, шістдесят три ручні гранати і понад дев'ять тисяч набоїв — усе запаковано в деревну шерсть, картон та промаслене ганчір'я і складено до чотирьох пофарбованих у чорне ящиків, настільки важких, що навіть найменший з них вона могла лише волочити, але не нести.

Зате найцінніший скарб Лілі важив не більше яблука; це був мішечок з оленячої шкіри, який вона знайшла в одному зі своїх рейдів на рівнину серед руїн кінотеатру і який протягом років наповнився тъмяними смарагдами, котрі вона шукала й знаходила в ущелинах і карах Кам'яного Моря.

Однак Лілі знала не лише вирубані у скелях склади зі збросю, забуті з часів війни, не лише льодовикові струмки, у стрімкій течії яких серед ріні перекочувались смарагди, — ні, їй були знайомі всі стежки-доріжки в горах, зокрема й заборонені — через мінні поля вище зони лісів, і навіть у темряві вона могла

збігти найкрутішим кам'яним осипом, не спіткнувшись.

Власна спрітність захищала її від жорстокості банду тутешній глухині значно краще, ніж будь-яка її гвинтівка, хоча зрідка вона розбирала одну з них і, сховавши під вовняним плащем, брала з собою. У день зустрічі корабля вона тікала від двох розвідників якоєві бродячої зграї та піднялася так високо в гори, що, здихавши переслідувачів, мусила шукати короткий шлях до озера, щоб не прогавити спуск на воду «Сплячої грекині». Без каната й таків вона спускалася вниз скрижанілим схилом північної стіни, що нависав над нею. Ніхто не міг пройти такими маршрутами за нею.

Лілі була єдиною і останньою мешканкою метеовежі на приозерних луках спаленої моурської водолікарні. У цій круглій будівлі з дахом у формі купола та залізними флюгерами, що височіли над руїнами колишніх критих галерей, соляріїв та бюветів, вона почувалася безпечно, як у жодному іншому будинку над озером. Раніше у нішах зовнішньої стіни цієї вежі були величезні термометри, гігрометри та барометри, які повідомляли відпочивальникам про температуру, вологість і тиск цілющого озерного повітря, тим часом як хромований індикатор рівня води відзначав поступові підняття та спади озерного дзеркала, викреслюючи гострий мов голка графік на нескінченому рулоні паперу. Але тепер ці колись засклені ніші уже тривалий час зяли порожнечею і були закіптушені, як і віконні отвори старого будинку берегового наглядача під липами.

Стоячи в оточенні зграї собак, що виляли хвостами, Лілі прив'язувала повіддя свого мула до руки кам'яного фавна перед центральними сходами вілли «Флора», коли «Ворона» з оглушливим звуком (пропуск запалювання) повернула з приозерної дороги до в'їзду на віллу. Лілі заспокійливо поплескала мула по шиї, витягнула з сакви останні смужки в'яленого м'яса, розрізала її кинула собакам, а ті одразу заскавулі, не знаючи куди кинулись — до цього їда чи до машини, що повільно наблизялась.

Авто мигтіло поміж мамонтових дерев під'їзої алеї, зникало за високими як вежі стовбурами, знову з'являлося, виблискуючи на сонці — і щойно воно спинилося біля сходів, було оточене гавкітливим кодлом. Лілі плескала у долоні й сміялася: так от який цей залізний птах, цей монстр, якого їй описували останніми днями на селянських подвір'ях, блокпостах та на кожній зупинці її зворотного шляху з рівнини вгору, до озера.

Собаки, шалені з радощів, настрибували на капот і спойлери, коли Амбрас, перш ніж вийти самому, відчинив дверцята, випустив дога, двох лабрадорів і чорного водолаза.

— Кінцева станція, ковалю. Глуши мотор.

Берінг заглушив мотор, але вчепився в кермо і навіть не помічав занепадаючої розкоші вілли «Флора». Крізь собачі танці він пильно дивився на жінку, що сміялась. У своєму житті він ще жодного разу на заглядав у вічі незнайомкам довше ніж на секунду. Ось і зараз опустив погляд тієї ж миті, коли Лілі поглянула на нього.

Амбрасові руки здіймалися над буйною собачою зграєю, погладжували морди й голови, відпихали брудні лапи, у той час як він ішов назустріч Лілі.

— Гостя з берегу! Оце так сюрприз. Давно чекаєш?

— Досить довго, щоб згодувати твоїм бестіям тижневий запас провізії.

— Вони із вдячності бачитимуть тебе уві сні... У середу та п'ятницю я навідувався на твою вежу. Ти була у від'їзді?

— Так. За кордоном.

— За кордоном? І що?

— Перед підвісним мостом біля водоспаду дорога знову перекрита — четверо «шкіряних» молодиків з пращами, арматурою та польовим телефоном.

— І вони тебе пропустили?

— Мене? Хіба мене звати Амбрас? Я пройшла через перевал.

— З мулом?

— А хто б іще тягнув моє барахло?

- Багато наміняла?
- Багато. Різний мотлох.
- Довго їздила?
- Вісім днів.
- І що поробляє Елліот?
- Він пішов.
- Пішов? Як це пішов?

— Наш майор попросив переведення. Повернувся назад, до Америки... Шість тижнів тому. Він дещо залишив для тебе в казармі. Я привезла. — Лілі взялася за вуздечку, і мул неслухняно смикнув головою, але вона потягнула його до себе і дістала зі шкіряної сумки на сідельній луці невеликий пакунок із синього паперу, перев'язаний собачим ланцюгом.

— Елліотівський сержант сказав, що ти напевно забув цей ланцюг під час свого останнього візиту.

Лілі настільки раптово кинула пакунок Амбрасові, що той упав поміж собак.

Амбрас виглядав спантеліченим. Незграбно нахилившись за пакунком, який чомусь незбагненно вабив собак, він сказав:

— Забув? Я ще в жодній казармі нічого не забував.

Коли він підняв пакунок над собачою зграєю, попід його руками виникла піраміда з собачих морд. Тільки коли він відв'язав ланцюг, що із дзенькотом упав додому, і почав розривати папір, собача цікавість дещо послабилася.

У першій щілині в синьому папері стало видно ще глибшу синяву. І на цьому синьому тлі з'явились білі зірки. Потім папір полетів понад собачими головами геть, а в Амбрасових руках залишився акуратно згорнутий прапор Солучених Штатів Америки.

— Це точно ще не все, — сказала Лілі, — прапор не може бути таким важким.

Амбрас зважив тканину в долонях і потрусиив нею мов подушкою, — згорток розкрився, прапор залопотів на вітрі, і знову щось упало між собак, металево брязнувши об каміння. Налякана різким звуком, згая на мить відскочила, вивільнивши круглий простір, посеред якого поблискувала абсолютно неїстівна річ.

Амбрас вступився вниз між своїх витягнутих рук на прощальний подарунок майора Елліота. Під ногами лежав пістолет.

— Доктрина Стелламура, параграф третій, — сказала Лілі, вдаючи голос, який час від часу звучав з радіопередавача у моорському секретаріаті і, підсилиений батересю гучномовців, лунав понад плацом. — Приватне володіння вогнепальною зброєю переслідується за законами воєнного часу і карається смертю...

Амбрас зібрав прapor у кулаці, перекинув через плече, мов тогу, і закінчив пісеньку Лілі ніде не зафіксованою строфою:

— Доктрина вілли «Флора», параграф перший: закон воєнного часу зветься Амбрас. Параграф другий: винятки прикрашають закон. — Потім він нахилився за пістолетом, охопив пальцями дуло, ніби руків'я молотка, і направив на Берінга, який опустив скло і розлявивши рота сидів за кермом. — Виходь нарешті вже. Іди сюди!

Коваль знічено підкорився і, зробивши десяток кроків, став перед жінкою та Собачим Королем, не підвідячи очей і перебираючи зав'язки шкіряного фартуха — вузол за його спиною ніяк не розв'язувався. Пси обнюхували його, і він злякано стрепенувся, коли вологий собачий язик лизнув його спутані пальці.

— Геть! — сказав Амбрас, і язик зразу його облизив.

— Вузли розв'язують пальцями, а не кулаками, — почувся раптом голос жінки, і вже наступної миті Берінг відчув, як руки Лілі, дивовижно м'які та прохолодні, відвели його пальці від затягнутого вузла, як ці руки ковзнули мимохідь по спині, змусивши його зашарітись. Від центру цього дотику вгору по хребту пробіг трепет і зник у коренях волосся. А потім засмальцюваний фартух упав додолу, стара-престара шкура.

— Ось дивись — інструмент покращення світу. — Амбрас тримав пістолет так, ніби збирався його сунути Берінгу в руки. — Знайома тобі ця штуковина?

Питання застало кovalя зненацька, ще секунду тому він плив легким мов пір'їнка у своєму щасті, перш ніж

сенс сказаного дійшов до нього, і він відчув, як раптом змокли долоні. Немов уся вогкість і сирість тієї єдиної квітневої ночі тепер проступала потом крізь пори на скронях і крапля за краплею повзла по його щоці. Він бачив відблиски на нікельованому дулі зброї в кулаці Амбраса, бачив у спалахові дулового полум'я двох пострілів, як зайдा падає зі сліпучого світла у темряву. I чув брязкіт кинутого ланцюга... Собачий Король знав про постріли тієї ночі. Знав про вбитого. Знав усе.

— Не бійся, — сказав Амбрас, швидко вийняв обойму і знову загнав її назад, потім, наче збираючись салютувати, спрямував пістолет у небо, рвонув затвор назад і з різким клацанням повернув у вихідну позицію, — не бійся, він не заряджений.

Пістолет. Та сама модель. Берінг знав цю зброю краще за будь-який інший механізм, який він коли-небудь розбирав і знову збирав. Уранці після стрілянини батько взяв пістолет ковальськими кліщами, немов шматок розпеченої заліза, і пішов з ним до майстерні. Там він поклав його на ковадло й розтрощив лютими ударами молота, викрикуючи в такт: *Igiom! Цей igiom, цей телепень доведе нас до шибеници! Стріляти у власному домі!*

Курок, запобіжник, пружина обойми, затвор, спусковий гачок і всі деталі, які протягом років перед цим стільки разів ковзали у Берінга в руках, які він змащував і знову збирав ув одній ту ж саму іграшку, дізячали, розлітаючись по майстерні під ударами молота, немов снаряди з непередбачуваною траєкторією. Тільки тоді як один зі шматків відскочив у вікно і розбив шибку — рідкісну річ, яку дуже важко було дістати, старий отямився і наказав йому зібрати й закопати уламки. Берінг так і зробив, а мати тим часом відмивала криваві сліди на підлозі та сходах лурдською водою і освяченою губкою з Червоного моря.

— Отже, що це таке? Ти глухий? — Амбрас підніс пістолет до його очей так близько, щоб він міг прочитати вигравіюаний на металі напис.

І Берінг упіволоса, покірним тоном викритого, який нарешті припиняє спротив і зізнається, читає гравію-

вання, ті самі слова, які за довгі години забав з механікою стали йому такими близькими, що він міг розшифрувати їх навіть навпомацки у темряві, кінчиками пальців, як брайлівський шрифт для сліпих:

— *Colt M-1911 Automatic. Government Model. Calibre 45.*

Амбрас опустив руку зі зброєю.

— Дуже добре. А вмієш ти дати раду таким інструментам? Стріляти можеш?

— *Стріляти?*

То це був не допит? Не викриття? Собачий Король всього-на-всього поставив йому одне з безлічі запитань, на які можна було відповісти так або інакше і після яких час летить в нікуди, зовсім не змінюючи ані своєї течії, ані сенсу? Все лишилося як було. Амбрас нічого не зінав про ту ніч.

— Один лейтенант, — повільно сказав Берінг, — один лейтенант показував мені торік такий пістолет. Ми... ми стріляли з нього по сонячному годиннику коло пральні.

Навіть брехати не треба. Лейтенант з каральної експедиції, яка збиралася стати наметовим табором у парку готелю «Бельвю», саме так і винагородив його за ремонт зламаного дизель-генератора — стрільбою по мішенні та парою майже не ношених чобіт. Циферблат сонячного годинника поруч зі зруйнованою пральною готелю був, на перший погляд, легкою мішенню. Віяло годинникових чисел зображувало апокаліптичних вершників — вицвілу, присипану тиньком зграю. Проте Берінг тоді відстріляв цілу обойму, цілячись у гербовий щит якогось кістлявого воїна, але жодного разу не влучив.

— Стріляти він також уміє, — сказав Амбрас. — Тоді забери нарешті цю штуковину. Вона твоя. Закон воєнного часу каже: ковалеві потрібен молот.

Лілі присіла навпочіпки і чухала одному з лабрадорів за вухами, а Берінгу, що знову піддався колишньому чару зброї, раптом захотілося ще раз відчути руки цієї жінки, її побіжний дотик. Леді дихаючи, він подивився їй в очі. Потім простягнув руку і взяв у Амбраса пістолет.

11. Бразилійка

Вона пройшла через перевал. Через лавинонебезпечні смуги та глибокі, по коліно, сніги вона пройшла через перевал. Ми зустріли її на Крижаному Дворі. Вчора ввечері. Її мул був важко нав'юченим! Вона знову була в казармах.

Цього разу привезла цілий ящик запальничок, а ще — нейлонові панчохи! На шиї в мула висів транзистор — радіоприймач або магнітофон, — у будь-якому разі, він програвав цю американську музику. Таке ніби її батарейки нікуди дівати. Американська музика.

Зараз вона, напевно, на шляху до Ляйса. Нині вранці була на пароплавному причалі, потім на нижній палубі «Слячої грекині» продавала каменярам темні окуляри. Шкіперу вона пообіцяла флакон одеколону, якщо він пустить її на облавок разом зі скотиною, а на зворотному шляху з каменоломні зайде до Ляйської бухти. До Ляйської бухти — заради неї однієї! Більше ніхто там не сходив.

І що?

Як це що? Авеж, досягла чого хотіла. А шкіпер перед Ляйською бухтою мало не посадив «Грекиню» на мілину...

Коли Лілі зі своїм мулом поверталася з рівнини, Моор жадібно спостерігав за кожним її кроком. Адже ця, з метеовежі, одна-єдина ходила через кордон, лиш вона постачала чорний ринок дефіцитними товарами, навіть тоді, коли через якісь армійські маневри єдину дорогу на рівнину перекривали і в моорському секретаріаті не видавали жодних перепусток навіть за хабар.

Лілі не переймалася жодними забороненими зонами, як і перепустками, вона просто ходила своїми стежками і привозила кожному своє: моорцям — південні фрукти, інструменти або зелену каву в зернах з армійських складів, а солдатам і прапорщикам, котрі завідували цими складами, — диявольські сувеніри, які

вона знаходила у кавернах, печерах або просто у прілому листі: проржавіла холодна та вогнепальна зброя часів останніх боїв та сутічок війни, прострілені шоломи, багнети, Залізні хрести та ввесь брухт, забутий чи покинutий армією моорців на її шляху до загибелі. Адже для тодішніх переможців війна з її тріумфами вже давно стала так само далеким, незрозумілим спогадом, як і для переможених — поразка; таким чином попит колекціонерів на цей мотлох постійно зростав, відповідно зростала й ціна, яку Лілі під час своїх бартерів весь вас призначала наново. Переможці розплачувались дефіцитним товаром за напівзабуті атрибути своїх ворогів. Так Лілі вимінювала у казармах каски на медові дині, кінджали з емблемою мертвої голови — на лакрицю й банани, ордени — на нейлонові панчохи й какао.

І навіть для Собачого Короля, який не потребував нічого, зовсім нічого з цих обмінних товарів, тому що під прикриттям Армії він користувався всіма привileями і йому нічого не бракувало, — навіть для Собачого Короля Лілі знаходила дещо, за що він був готовий заплатити практично будь-яку ціну, — камені. За один-единий смарагд, який вона дістала з dna льодовикового струмка, Амbras давав їй більше провіанту та предметів розкоші, ніж вона виручала зазвичай у казармах за всі свої торби, набиті військовим брухтом.

Собачий Король обожнював камені. Навіть у напівсні він деколи обчислював пошепки кубатуру величезних гранітних блоків, які його каменярі підривали у кар'єрі Сліпого берега, і бачив уві сні важезні куби, які він у свої тaborові роки тягав на дерев'яній «козі» під ударами батога... А починаючи з того лютневого дня, коли Лілі попросила в нього щеня, запропонувавши натомість смарагд, у нього поступово накопичилось більше дюжини її знахідок і все частіше він поринав у мерехтливі глибини кристалічних структур. Навіть тъмяний блиск свіжовідламаного граніту нагадував йому тепер структуру коштовного каміння, і вдень він часто годинами просиджував у начальницькому бараці, роздивляючись крізь лупу невиразні вrostки у надрах

своїх смарагдів. У цих крихітних кристалічних садах, де квіти й туманності сяяли у контурному світлі спі-блястою зеленню, він бачив таємничу, позбавлену зву-ків і часу картину світу, яка на мить давала йому забу-ти жахи власної історії і навіть свою ненависть.

Таким чином Амбрас став не лише найщедрішим бартер-клієнтом Лілі, але і єдиною у приозер'ї люди-ною, яка звала її на ім'я. Адже незважаючи на те, що вона провела більшість років свого життя у такій самій бідності й під тим самим обрамленням горами та низка-ми пагорбів небом, що й кожен мешканець приозер'я, Лілі була й лишалася для Моору всього-на-всього бра-зилійкою. Приїжджаю. З чужих країв.

У рік, коли народився Берінг, на береги Моорського озера з перетвореного на кам'яну пустелю Відня зане-сло обоз із біженцями, серед яких була й Лілі — п'ятирічна дівчинка, що лежала у скарлатиновій лихоманці під грубими ковдрами з кінського волосу на татовому ручному візу.

Скільки днів і тижнів тяглася смугами випаленої землі ця валка з возів, худих верхових коней та навантажених тягарем пішоходів? Лілі згадувала пізніше насамперед ноціві: спальні місця попід вкритими інеєм деревами, конуси світла, в яких молочно-блі фігури з'являлись і знову зникали; сараї, в яких гуляв вітер і під сволоком яких ліпилися порожні пташині гнізда; яскраво-червоні, немов підсвічені до якогось свята, вікна палаючого вокзалу. Будинок без даху, в якому лежали притрушені снігом люди; а одного разу ввечері дорогу колоні перегородили трупи корів, очі й ніздри яких видзьобували ворони... Але насамперед Лілі пригадувала багатообіцяюче звучання одного слова, котре біженці повторювали як замовляння від усіх страждань і жахів їхнього шляху, шепотіли в години безсоння, а кучер одного з великих фургонів навіть наспівував: *Бразилія. Ми їдемо до Бразилії!..*

Але подібно до того як потік, покинувши колишнє русло, завжди шукає шлях найменшого спротиву і тут заривається в піщаний ґрунт, там обтікає валун і роз-бігається струмками серед каміння, а легкі предмети

(сміття, тріски сухого гілляччя) просто підхоплює та відносить разом із собою, так і обоз із біженцями тоді неодноразово ухилявся від небезпек: від палаючих сіл, від річок без мостів та переправ, від застав, шлагбаумів, а іноді й просто від чуток про жорстокість котроїсь із банд — і хоча й накидав великий, заплутаний гак, не втрачав надій вийти на узбережжя, до моря, яким кораблі пливуть до Бразилії. Тому й слугували дорожевказом їм по черзі великі порти Адріатики, Лігурійського моря, і врешті навіть Північної Атлантики, поки одного разу під кінець зими він не прибув у Нікуди, у Нішо, до Моору.

І тут — як багато разів на попередніх етапах — співрозмовники знову сподівалися на швидкий транспорт, яким вони виrushать далі, здобудуться на картоплю, хліб і дах на головою. Якісь кілька днів, щонайбільше — тиждень чекання у порожніх готелях колишніх курортів, а далі вони сядуть у поїзд і рушать залізницею через засніжені перевали — через Альпи! — до Тріеста, а звідти кораблем до райських країв.

Уже смеркло, коли обоз вийшов до озера, до залізничного насипу, де за тих часів ще були рейки, до потяга з порожніх «телячих» вагонів; до покинутого узбережжя. Але розграбовані мародерами, промерзлі готелі — «Бельвю», «Стелла Поляріс», «Європа» та «Гранд-готель», — з подібних на пагоди дахів котрих здувало вітром довгі снігові шлейфи, давно були перевнені іншими вигнанцями, переселенцями, позбавленими дому й батьківщини, які штовхалися біля вогнищ у салонах і готові були захищати кожне спальне місце палицями й кулаками.

Раптом крики: *усі назад, повертайте назад, усі назад на берег*. Місцевий начальник, напевно комендант, призначив притулком для обозу приміщення старої водолікарні.

Маленька Лілі вирішила у вечір цього прибуття, що вони вже досягли мети. У трояндах ліпнини, у гірляндах гіпсових мушель та мерехтливих мозаїках великої бюветної зали, у білих статуях прогулянкових галерей та в усій цій запилюженій розкоші, що котилася повз,

поки батько тягнув і штовхав візок у глибинах водолікарні, їй ввижалися прикмети обітованої країни, про яку так багато розповідалося проти ночі в саражах або просто неба серед холодних полів. Тож попри палаючий жаром лоб і слабкість вона відкинула ковдру й зіскочила з татового візка; широко розкинувши руки, вона стрибала довкола мертвого фонтану, вигукуючи знов і знов: *Бразилія! Бразилія! Ми тут, ми в Бразилії!*

У моорській водолікарні на дівчинку чекало того вечора не тільки розчарування, адже ніхто інший не хотів називати цей засніжений берег Бразилією, і перед курортними променадами лежало тільки замерзле озеро, а не обіцянний океан... Тому що тоді між довгих рядів розкладачок та мішків із соломою у колишньому гімнастичному залі крім біженців з Відня перебувало приблизно тридцять звільнених тaborян, які отримували нужденну допомогу від окупантійних влад, що швидко змінювали одна одну; вони чекали на відправку до рідних країв, звідки цілу вічність тому були вивезені до озера. Завелике виснаження чи каліцтва не дозволяли їм приєднатись до валок, що проходили повз, і покинути Моор пішки, і от уже кілька місяців поспіль ці покинуті напризволяще жили сподіваннями на те, що якийсь міцний репатріант, забувши правила самозбереження, обтяжить себе калікою чи хворим, що врешті-решт з чиєюсь підтримкою, на ношах чи возом виберуться з цього хаосу й потраплять додому.

Серед цих закутаних у ковдри й дрантя силуетів був і бесарабський торгівець постільною білизною, його дружина померла в нього на очах у «телячому» вагоні. Навіть тепер, по трьох нескінченних тaborових роках після її смерті в задушливій тісноті ешелону для депортованих, він завжди бачив її обличчя перед собою, лежачи у темряві чи заплющуючи очі, — взагалі завжди. Цей чоловік сидів навпочіпки під шведською стінкою перед своїм ще теплим, похапцем спорожненим казанком і шкріб нігтями вкриті болячками руки, віддираючи великі змертвілі шматки шкіри, коли тато лілі ввійшов до зали.

Батько не звернув уваги на худіючу постать, яка раптот покинула своє шкрябання і з відкритим ротом витріщилась на нього. Він вихопив дочку з її хворобливого танцю коло фонтана, загорнув її в овечий кожушок і на руках ніс до мішків із соломою, які були виділені біженцям для ночівлі, — тієї ж миті тогівець близькою натужно підвісся й рушив до нього, спотикаючись, переступаючи через ковдри, торби, сплячих та фібркові валізи і примовляючи : он він, ось той, з дівчинкою... так, він не кричав, а саме примовляв, навіть не надто й гучно: Ось той. Отой, з дівчинкою. Тільки рука, витягнута вперед, не опускалася, незважаючи на постійне спотикання, і неухильно вказувала на батька.

У суетному неспокої зали нікого спершу не обходило, що тато різко зупинився, зсугнувшись і, притискаючи до себе дочку, не випрямився, не обернувся і навіть не підняв руки, щоб захиститись, коли живий скелет наздогнав його і став бити кулаком по спині. Спокійно, ніби не помічаючи цих слабких ударів, він вклав дочку і вкрив кожушком. Аж тепер він випростується на увесь зріст. Не обороняється. Мовчки, із широко розкритими від жаху очима, Лілі лежить на соломі.

Худий вже не б'є, але надійно тримає батька за рукав, ніби не знає, за що краще вхопити і як вплинути на чоловіка, який просто продовжує стояти, не чинить спротиву, не тікає. Він розгублено обертається до своїх дружків і тепер все ж кричить, кричить через усю залу, наче кличе на допомогу: Це він. Один із тих. Навіть голос в нього якийсь висхлий, худий.

Ясна річ, тепер у гімнастичній залі тут і там чути лайку: *Стули писок! Вони там показились, і хтось навіть намагається заспокоїти худого: облиш, досить, спати хочеться...* Чого б це вкрай стомлений чоловік, що вже бачив значно серйозніші за бійку речі, стане втручатися, коли один незнайомець гамселить десь у темності іншого незнайомця? Аби лише ці ідіоти не наступали нам на ноги. Або на казанок з картоплею. Розбороняти їх ніхто не збирається. Та вони й не б'ються. Один вчепився в іншого, тільки й того.

І от раптом цей худий уже не сам — його оточують товарищі. Їм раніше за інших стало зрозуміло, що там, у кінці зали, один із них збирається поквитатися з одним із тих. Кожен з них у минулі роки мріяв про помсту; такі мрії є заважкими для одного. І вони стали поруч із худим. Напирають на батька, допитуються про щось і копають ногами, хоча він не відповідає. Ударами й стусанами вони женуть його геть із зали, самі ще до пуття не знаючи куди саме, просто на вулицю. Їх тягне надвір, у ніч, де вони будуть з ним самі. Прибульці із загиблого міста нічого в цьому не розуміють. Вони хочуть спати. Для них тільки на краще, що в залі знову стане спокійніше.

Ніхто не міг пізніше сказати, чи був колишній бесарабський торгівець білизною єдиним серед відпущених підневільних робітників, хто того вечора впізнав у біженцеві з Відня одного зі своїх мучителів часів війни; одного з тих, що поставали у своїй чорній уніформі на перонах, у таборах, у каменоломнях, під шибеницями і всюди, де не тільки прощалися зі щастям та життям їхніх жертв, але й закінчувався цілий світ. Можливо, тато Лілі кожному з цих звільнених був нагадуванням про свого. Пригадати можна було достатньо: чи не він, бува, влаштовував *крижане свято*? На зимовому плацу обливав водою голих в'язнів, доки вони не лишалися склянти на морозі. Чи це був *кочегар*, який ще живими скидав смертельно поранених жертв до ями, де палає вогонь?..

У будь-якому разі, торгівець білизною не мав жодних сумнівів. Він би впізнав це обличчя серед усього людства: чоловік, виштовханий ними в ніч і збитий з ніг, був тим самим чорномундирником, якого він бачив через затягнуту колючим дротом вентиляційну дірку «телячого» вагона. Тоді. На бесарабському пероні. Цей чоловік походжав туди-сюди під полуденным сонцем і курив цигарку, тим часом як ті, усередині битком набитих вагонів, волали про воду й допомогу. Як на прогулянці, ходив він з боку в бік, але коли крізь колючий дріт до нього простяглась рука з порожнім жерстяним казанком, він витягнув пістолет і вистрілив у цю руку.

Шрам на долоні торгівця білизною зараз знову палає, як рана тоді, давно.

І в той час як цей чоловік просто пішов далі, а казанок із брязкотом скотився з платформи на рельси, там усередині, у темряві, сповнені криків, помирала від спраги жінка. Вона, яка все життя любила носити накрохмалені блузки, а до них — срібні брошкі, лежала тепер там на соломі у власних фекаліях і вже не впізнавала свого чоловіка, який сидів навпочіпки поруч з нею і якому вона казала *пане*, коли просила води. Він не хотів показувати їй свою порожню закривальну руку, тільки шепотів цілу годину, разів сто чи більше: *не покидай мене*.

— Ну й куди його?

— Куди з цією свинею?

На берег, куди ж іще. До води. Нічого не лишається — тільки озеро. Вони тягнуть батька по мокрому снігові прибережного лужка до води. Він тут мусить згинути, як згинула його армія і його місто. Вони лишають широкий слід і чорні розводи. Чи це кров? Вони доходять до причалу яхт-клубу, довгого дерев'яного помосту, край котрого губиться в ночі. Тупотять по дошках. Кидають батька з містка вниз, у темряву.

Але крига у вузькій бухті не ламається після того як він, сильно забившись, лишається лежати. Він упав з висоти двох метрів. На чорний лід. Рівень озера по-зимовому низький.

Ти ба, не хоче помирати! Що ж, ходімо вниз. До нього. Але деякі з них тепер відстають, у тому числі торгівець білизною. Він не був навіть серед тих, хто скинув батька на лід. Ще на шляху через лужок його ненависть знову стала набагато меншою за біль, разом з яким до нього поверталося інше обличчя, *її* обличчя. І поруч із цим обличчям для розбитої пики отого вже немає місця. Він зник. Лежить на кризі.

Проте деякі із спільників саме зараз навісніють від люті. Не відступають. Хочуть довести справу до кінця, який би їх задовольнив. От свиня, не хоче помирати!

І тієї ж миті вони помічають з берега стару вишку для стрибків у воду, як ніби вона раптом виросла з-під

землі, — багаторукий дерев'яний каркас, з якого у напівзабуті літні дні виконувалися різні стрибки: і сальто, і солдатиком, і гвинтом. Чорний контур на тлі ясного зоряного неба, шибениця.

Мама Лілі так потім і не могла сказати, якої миті вона впізнала свого чоловіка поміж непевного мерехтіння смолоскипів, які рухались кригою бухти до вишкі. Вона стояла тоді з синьою емальованою посудиною під аркадами в черзі до польової кухні й бачила, як зграя чи то хуліганів, чи то п'яниць тягla кудись свою жертву; втім, це могла бути й тупа, жорстока забава. Ale раптом її пульс вибухнув: вона впізнала спершу шинель, а далі й постать. I напевно тієї ж миті почула своє ім'я. Aж тепер, із затримкою, немовби ця зграя пронеслася повз, випереджаючи час, швидше за будь-який крик, аж тепер середтиші долітали стогони, виляски ударів та весь шум їхньої помсти, стали чутними батькові крики. Він кликав на допомогу. Вигукував ім'я своєї дружини.

Ale вони вже дісталися вишкі. Стоять на міцній кризі. Хто приніс цю мотузку? Звідки вона взялася? Довга, досить міцна, вона падає звідкись зверху, з ночі, на лід і обвиває ноги їхній жертви. A тепер тягни вгору! Ще вище!

Хто ця фурія, що раптом починає верещати в них за спинами й норовить їх розштовхати? Що їй до нього? Її просто відпихають геть. Стоять тепер щільно. Ця знавісніла баба йому не допоможе. Тягни вище! У дні визволення деякі з цих висили й на гірших шибеницях. Колись, хоча б уперше і востаннє в їхньому житті, ці чорномундирники мусять почервоніти, так — почервоніти! Якщо не від сорому, то бодай від крові, яка в останній час стугонить їм у голову.

Руки зв'язані за спину, батько гойдається над кригою. Хитається під градом стусанів та ударів. Укритий краплями поту лот.

Te, що відбувалося потім, було настільки близкавичним, що цлісний спогад можна було скласти лише з багатьох, часто суперечливих, свідчень учасників та очевидців помсти: сліпучо-біле світло фар вихопило з

темряви вишку для стрибків, юрбу навколо та їхню жертву. Понад кригою пролетіли пронизливі команди. Солдати протупотіли причалом і нагору гвинтовими сходами, на вишку. Кольбами й стусанами прорвали зімкнуте навколо жертви коло кoliшніх в'язнів. Двадцять рази тріскотіли попереджуvalні постріли. Далі штик із зазубринами перерізав мотузку, і батько ще раз упав на лід. Солдат, що хотів спіймати, не зумів його втримати.

Але це падіння не було порятунком, а початком загадки, яку мама Лілі у наступні роки називала не інакше як *батькова доля*. Батько, щоправда, був живий, і щось белькотів, і щось питав у солдатів, які підхопили його, скривавленого, попід руки і разом з торгівцем білизною та кількома його дружками вивезли на армійській вантажівці... Але звідти, куди він був вивезений, ані тієї ночі, ані в наступні дні, тижні й місяці, він так і не повернувся.

Так само марно, як раніше крізь зграю мучителів, мати в той час намагалася прорватися до чоловіка крізь кордон «гратівників». Солдати знов і знов викрикували одні й ті ж незрозумілі фрази й відштовхували її. Вона бігла прибережним лугом за гуркітливою вантажівкою аж до набережної, втомлено там зупинившись; сидячи поряд із постіллю дочки, чекала потім всю ніч, що вони знову надіуть.

Наступного ранку пішов лапатий сніг, коли торгівець білизною зі своїми товаришами в супроводі військового патруля повернулися, щоб спакувати свої пожитки. *Додому, додому їдемо* — ось і вся відповідь на запитання біженців. Торгівець білизною не сказав ані слова. А мама Лілі, яка ні на крок не відходила від патруля, отримувала куці, байдужі відповіді, доки один з офіцерів не переклав їй, що воєнний злочинець перебуває в комендатурі, його там допитують. Мама Лілі взяла за руку хвору дочку і, розпитуючи всіх, хто їй траплявся по дорозі, поспішила до комендатури: менш ніж за годину вона вже була там, але спізнилась — моорський комендант видав його Червоній Армії.

Куди його відправлять? До якого міста? В Росію?
Куди?.. На ці та інші запитання відповідей вже не було.
Тато не повернувся. Ні наступного дня, ні наступного
тижня. Колона біженців рушила далі. Не пропускати ж
поїзд, єдиний поїзд на Тріест, через якогось чужинця,
який одного дня до них прибився зі своєю дружиною
та дочкою, а тепер знову зник? Є ще й інші шляхи до
Бразилії, а на зниклого хай чекають ті, кому його бра-
кує. Їх же всього двоє.

Так Лілі з мамою залишились у Моорі, гарячка в
Лілі минулася, і одужуючи вона зрозуміла, що цей
витоптаний берег з чорними деревами... і ці гори, і ці
статуй, і цей фонтан.. і взагалі все навколо — зовсім не
Бразилія. Але мати захотіла лишитися. Її чоловік про-
пав тут, у Моорі, і сюди ж він колись і повернеться,
мусить повернутись. Мама Лілі, яка до загибелі її міста
малювала декорації в майстернях Бургтеатру, знову
взялася за пензлі — почала з картини Страшного суду
на свіжому тиньку стіни цвінттарної каплиці, далі пере-
йшла до «парадних» портретів селян, каменярів і тор-
гівців копченою рибою. Малювала вона й човни спо-
кутників серед очерету, і гори у відтінках блакіті, і
озero при заході сонця — з вітрильниками і без них, а
за це отримувала борошно, яйця і все необхідне для
життя.

Але в неділю по обіді вона часто працювала над
великим поясним портретом чоловіка, хоча так ніколи
його й не завершила. Вона малювала цю картину за
фотографією, яку завжди носила з собою аж до смерті
і на якій був усміхнений батько на тлі Віденської
опери. Він у чорному мундирі з усіма орденами, у каш-
кеті, очі приховує глибока тінь від козирка. Мама сиді-
ла за мольбертом, і з кожним мазком її пензля мундир
перетворювався на зелений мисливський костюм із
гудзиками з оленячого рогу, а кашкет — на фетровий
капелюх, прикрашений букетиком вересу.

Коли остання з біженських валок, що змінювали
одна одну, покинула зали водолікарні й вирушила назу-
стріч кращим часам, комендант, а за ним і моорський
секретар дозволили художниці з дочкою зайняти

порожній будиночок берегового наглядача. Комендант не захотів жодної винагороди за цей дозвіл, секретарю було відъчено портретом. У пральні цього будинку, яка гучно називалася *студією*, на дев'ятнадцятому році Оранієнбурзького миру Лілі знайшла свою маму поруч із перекинутим мольбертом, у калюжі лляної олії, скіпидару й фарб, що розтеклися. Лілі донесла й дотягнула непритомну до причалу з човнами, вклала у плоскодонку і, несамовито налягаючи на весла, погребла через озеро, але, коли вдалині вже завиднівся гаазький лазарет, помітила, що мати вже мертвa.

Тільки за рік потому Лілі все ж залишила їхній спільній дім, спитавши дозволу на поселення до метеовежі. Адже в ті дні серед багатьох будівель водолікарні вцілів лише найвищий поверх цієї вежі, все інше знищила пожежа, якою одна з банд Кам'яного Моря покарала Моор за відмову сплатити пожежний грошик.

Палії звалили тоді на купи у великій блюветній залі та в галереях трухляві шезлонги, парасолі від сонця, ширми, шматки вибитих дверей і віконниць і, озброєні пращами, припиняли будь-які спроби моорців загасити вогонь. Град битого скла та каміння завбільшки з кулак лупив із темноти по кожному, хто намагався наблизитися до вогню з відром води або просто з цікавості, — доти, доки вже нічого було рятувати і водолікарня не зникла у пекельній хмарі.

Тієї ночі Лілі була в горах і з місця свого привалу бачила лише загадкові слабкі відблиски на пластиах туману внизу, пульсуюче світло, яке з таким самим успіхом могло йти від весільного вогнища або від вогнених жертвопринесень процесії спокутників. Ні про що не здогадуючись, вона через два дні повернулася до озера, на зарище, і, щойно зайшовши до будинку наглядача, почала збирати речі.

Палії, а за ними, напевно, й мародери, не залишили нічого хоч більш-менш корисного: навіть газові ріжки були зірвані з обвуглених балок; бляшанки з консервами зникли, все скло розтріскалося чи було розбите й вкривало долівку немов насіння з чорних уламків. Лише тому, що вхідний люк засипало попелом, складе-

ні у підвалі рештки батьківського життя лишилися неушкодженими: велика валіза з одягом, світлинами, тюбиками фарб, пензлями та старими паперами...

У цій валізі Лілі знайшла крихку географічну карту, яку першого ж дня у метеовежі прикріпила як єдину прикрасу до свіжовибіленої стіни. Хоча синява океанів на цій карті була вражена пліснявою, а берегова лінія в багатьох місцях уривалась через тріщини на згинах, все одно над сіткою паралелей та меридіанів читалося надруковане химерним шрифтом слово, яке повертало їй дитинство і забуте заповітне бажання, — *Бразилія*.

12. Мисливиця

Лілі могла вбити. Самотня жінка в горах або десь серед руїн готелю високо над озером, вона мусила знов і знов рятуватися втечею від хтивості бандитів, збігати вниз схилами, тікати від убивць та паліїв у дикі місця, а нерідко — в ніч і ховатися в ущелинах Кам'яного Моря, в якихось хащах на берегах озера або в печерах. Там із шалено калатаючим серцем вона завмирала і зі складаним ножем у кулаці чекала моменту, коли кроки переслідувача зупиняється біля її криївки...

Але два-три рази на рік — траплялося це геть нере-гулярно й непередбачувано — Лілі перетворювалася з прудконогої, майже невловної жертви в настільки ж проворну мисливицю, яка завжди лишалася невидимою високо серед скель і навіть з відстані п'ястиста метрів могла спіймати здобич у перехрестя прицілу і вбити. Два-три рази на рік Лілі влаштовувала полювання на своїх ворогів.

У такі дні вона схоплювалась ще вдосвіта, а часто й зовсім глибоко вночі, піdnімалася зі свого ложа під балками метеовежі, складала до речового мішка все необхідне для біваку, тепло вдягалася, адже шлях пролягав у зону снігів, — і вирушала вниз до пароплавного при-чалу. Там вона кидала кілька буйків і недбало згорнутих сіток до своєї плоскодонки і гребла до бухти, роз-

ташованої на схід від Моору. Той, хто спостерігав за нею в цей час, — скажімо, штурман «Сплячої грекині», що рано-вранці любив посидіти в рульовій рубці, оглядаючи водні простори в бінокль, — бачив просто дівчину-рибалку, яка прямувала до місця лову. Не викликаючи жодних підозр, Лілі зникала з овиду в глибокій тіні скель. Там вона витягувала човник з чорної води, ховала його під навісом тернових кущів та прибережних плакучих верб і виrushala в Кам'яне Море.

Понад чотири години Лілі піднімалася дедалі кругтішим, мало не прямовисним, бездоріжжям, без жодного відпочинку, аж поки не досягала порослого гірськими соснами скельного виступу. Неподалік цього виступу, трохи нижче присипаного кам'яними уламками язика глетчера, зявив вхід до тієї печери, де багато років тому в пошуках бурштину та смарагдів вона виявила склад зі зброєю, її зброєю.

Лілі не знала, хто притягнув на високогір'я ці чорні дерев'яні ящики, повні гранат, гвинтівок і панцерфаустів, наприкінці війни або вже й геть за часів Оранієнбурзького миру, забезпечивши себе зброєю для майбутніх боїв. Це була зброя з арсеналів різних армій: американські гранати, англійські снайперські гвинтівки Enfield з оптичним прицілом, також одна російська гвинтівка Токарєва і німецький карабін лежали у деревній шерсті поміж коробками з боєприпасами з фосфорним запалом, які при попаданні в ціль випускали вогненно-димовий язик, вказуючи стрільце-ві місце влучання...

Лілі ніколи не намагалася розшукати справжнього господаря складу чи перекласти зброю до країці скованки. Адже коли вона під прикриттям гірської сосни спостерігала за замаскованим камінням та гілляччям входом до печери, щоб перевірити, чи не знайшов хто сюди дорогу від часу її останнього полювання й чи не повернувся врешті по десятиліттях за своєю здобиччю господар, — кожного разу в неушкодженості маскування та відсутності слідів на довколишніх вічно засніжених просторах їй бачився знак того, що все, що вона робила, було й мусило бути долею.

Нехай процесії спокутників на берегах озера та інші плавуни, богомольці й ханжі смиренно запалюють у своїх капличках поминальні свічки, викликають духів і вірять у позаземну справедливість чи хоча б у вироки воєнних трибуналів — Лілі вірила тільки в чорну пащу цієї печери. Хоч би яка сила чи випадковість привели її сюди, вказавши їй цей інструментарій земної справедливості, — ця паща кричала до неї, вимагаючи, щоб вона використовувала західку, била своїх ворогів, розсіювала їх по диких нетрях.

Якби хоч одна прикмета, хоча б один слід чужої ноги на вічних снігах або зламана гілка у маскуванні попередили її, що вона не одна тут озброюється і перевтілюється, — можливо, вона навіть із полегшенням покинула б свою скованку серед сланких соснових кущів і вирушила назад до озера, щоб ніколи більше сюди не повертатись. Але, за винятком гвинтівки Enfield, її гвинтівки, уся зброя протягом років лежала недоторканою.

Тож вона робила те, що наказувала паща, і вривалася крізь маскувальне гіляччя до гори, відкривала глибоко в її надрах дерев'яний ящик (завжди один і той самий) і озброювалась. А коли поверталася потім з темряви знов на денне світло, в руках у неї був не іржавий та нікчемний музейний експонат, з тих, які вона знаходила серед листя та в землі на полях давніх битв і боїв і на армійських складах вимінювала на дефіцитні товари та продовольство, а близкуча, без жодного нальоту іржі, снайперська гвинтівка.

Серед тих солдатів окупаційної Армії, котрі мимохідь показали їй, як поводитись із такою зброєю, коли, наприклад, по завершенні бартерного торгу хизувалися прицільним боєм своїх гвинтівок і стріляли в казармених тирах по крихітних кульках, — серед тих солдатів тепер напевно жоден не перевершив би її у влучності. Але Лілі постійно лишала своїх мимовільних вчителів певними того, що вона спостерігає за їхніми виставами зі злегка боязким захватом і що лише над силу, спонукувана оплесками та вмовляннями присутніх, може деколи спробувати стрельнути й

сама. І якщо вона потім на очах у солдатів усе ж стріляла по кульках, тарілочках або картонних ворогах, то посылала свої кулі повз цілі, у позбавлений будь-яких підозор *Out*.

Протягом годин, а іноді й цілими днями Лілі, озброєна до мисливського сезону, йшла, піднімалася, повзала й дерлася Кам'яним Морем, підбирала, напевно, тут і там красиві скам'яніlostі, а при переправах убрід через потоки — ще й уламки смарагдів, але шукала на цих дорогах тільки одне — свою дичину. Адже жодна з банд не мала стабільного місця перебування в руїнах розбомблених високогірних фортифікаційних споруд та підриваних бункерів; лише той, хто бажав надійно уbezпечити себе від швидкої відплати за розбійний напад, від розборок із суперниками або й від каральної експедиції, на декілька днів чи тижнів ховався серед цих кам'яних лабіринтів, щоб потім знову наскочити на якусь садибу, глухе село чи громаду спокутників. Лілі знала багато бандитських скованок, але під час своїх мисливських рейдів заставала їх здебільшого порожніми.

Гарячкове збудження, всепоглинальне почуття страху, тріумфу й люті оволодівало нею кожного разу, коли вона виявляла ворога: мисливиця, безшумна й незрима перед скель, а глибоко під нею, на стежці протилежного схилу, на альпійських луках чи на осипі, — зграя схожих на безликих комах крізь оптичний приціл «шкіряних» або маршова колона ветеранів, що перебували в розшуку. Ale регіт і рев іноді було чути навіть із такої відстані, і їх неможливо було з чимось переплутати. Оманлива певність у власній силі — ось що спокушало їх поводитися так зрадницьки гучно. Після нещодавньої бійки вони у хмільному чаду перекрикували одне одного, згадуючи особливо нищівні удари; а якщо йшли зі здобиччю, то нерідко дуже гротескно виряджалися у скривавлену одежду своїх жертв, на ходу мавпуючи зойки побитих, знущально, з реготом, волали про допомогу серед цієї кам'яної пустелі, де в годину безвітря лунко звучав навіть крик самотньої галки.

Притискаючи до щоки кольбу гвинтівки, Лілі ловила своїх ворогів одного за одним у синювате, тремтливе перехрестя прицілу. У такі моменти їй було байдуже, чи ці рухомі мішенні там унизу — вцілі на війні ветерани, що десятки років переховувалися від військового трибуналу переможців і жили вигнанцями серед цих карстів, чи вже нове покоління з міських руїн, тупоголові зарізяки, які чхати хотіли на опіку всіх виховних програм міроносця Стелламура і тепер у своїх бандах прославляли життя без співчуття та пощади... У ці моменти Лілі пам'ятала лише, що будь-яка з цих фігур уже наступної ночі може з'явитися зі смолоскипом чи ланцюгом у кулаці біля її вежі чи поряд з будь-яким моорським будинком або подвір'ям, і вимагати всього, і вбити голими руками.

Визначившись із ціллю, мисливиця дулом гвинтівки простежувала останній шлях здобичі так неспішно і впевнено, наче її руки, плечі та очі ставали одним цілим з оптикою та механікою зброї, машиною наполовину з органіки, наполовину з металу. Протягом трьох або чотирьох секунд вона дивилася в приціл, і в ритмі її пульсу голова і груди здобичі, немов маятник, то виходили з поля зору, то знову з'являлися в перехресті, аж поки вона нарешті не тисла на спусковий гачок — і майже тієї ж митті маятник падав, а банда розліталася в різні боки...

Адже ще перед тим як відлуння пострілу встигало повернутися з неосяжних просторів Кам'яного Моря і змовкнути, всі ті, кого куля не зачепила, зовсім нещодавно горласті, сильні та непереможні, кидалися до укриття, миттю зникали в заростях ялівцю, серед каміння й за скелями. У такі секунди Лілі згадувались пасажири ланцюгової каруселі, чий сидіння нестремна відцентрова сила раптом вирвала з кріплень і розкидала в усіх напрямках. Бачити, як грізна банда отак розсіюється, було так смішно, що Лілі деколи мимоволі починала хихотіти й опускала гвинтівку.

А там унизу, в центрі цієї розбитої каруселі, розсіявся димний слід фосфорного набою, їдкий сигнал її влучання. І смерділо там зараз мало не як із пекла.

Ніздрі в Лілі роздувалися, коли вона неозброєним оком слідкувала за танучою цівкою диму. Попід цією цівкою темніло щось крихітне й нерухоме. Її здобич.

Але біда, коли ця темна плямка вдалини зважувалась ще раз поворухнутись, підвести голову, закричати чи покликати своїх. Тоді смішки Лілі вмить замовкали. Тоді вона ще раз ловила здобич у перехрестя, наближаючи її, стріляла в друге і вигукувала прокляття у відлуння. А потім довго дивилася крізь приціл на мертвяка.

Він лежав у тій цілковитій самотності, в якій лишається лише людина, вражена в секторі обстрілу, нескінченно далекому від будь-якого укриття. Поруч з кордонами цієї самотності, невидимі за скелями та ялівцем, засіли його дружки; скуті страхом смерті, вони не сміли вже ані тікати, ані поворухнутись, ані гукнути одне одного... Аж тепер Лілі назавжди відпустила свою здобич з перехрестя прицілу — вдалину, де все знову виглядало маленьким і незначним.

13. У темряві

Маку цьогоріч вродило рясно, а з ним — і багато бур'янів на полях. Навіть картопляні й капустяні грядки, виноградники по кругосхилах і кожен твердий клаптик землі, з якого моорці намагалися видобути хоч якийсь врожай, були поцятковані червоним, у червоно-му обрамленні, порослі червоними квітками дикого маку.

Але одна лиш ковалиха знала, що цей мак означав кров і був знаменням Богородиці. Це Вона розсипала по землі шовковий багрянець, аби щоденно нагадувати останньому з її синів: серед багатьох невідімщених мерців у моорській землі похована десь на березі або в кам'яному осипу й та жертва, що вбита не бандитами, не на війні і не в каменоломні, а його рукою... *Пречиста Діво Маріє, змилуйся над ним і будь йому заступницею*, — так ковалиха починала й закінчувала

кожну молитву перед олтарем, який облаштувала у себе в кімнаті для воскової фігурки Діви Марії з порожніх коробок з-під печива та загорнутих у фольгу кісток звірів, — і приведи моого сина знов у Царство Твоє.

З того дня, як мати Берінга побачила, як найсумирніший з її синів зник разом із Собачим Королем у хмарі пилу, який здійняла «Ворона», ворота садиби стояли настіж відчинені. Адже першої ночі, яка минула без нащадка, понад очертами пожежного ставка явилися полька Целіна й передала ковалисі наказ Богоматері тримати подвір'я відчиненим день і ніч — для повернення блудних синів. Ковалиха, ослаблена багатоденным постом і виснажливими всенощними перед своїм олтарем, все одно б не зуміла без допомоги Богородиці зачинити важкі ворота, що шкрябали по жорсткі, а її напівліпого чоловіка ворота й садиба з часів Великого ремонту зовсім не обходили. Це був уже не його дім. І той, хто покинув цей дім без жодного слова, перемазаний мастилом, у шкіряному фартуху, разом із собачником, якого захищає окупаційна армія, уже не був його сином.

Одну ніч і один день спадкоємець був відсутнім, лише наступного вечора ще раз повернувся. Без фартуха, в чужому одязі піднявся в сутінках на вершину пагорба, пішки, мов грішник, і ковалиха вже сподівалася, що він зрозумів нарешті знамення Богоматері і повернувся, щоб покаятися й очистити свій дім від того, що сталося. І вона з розпростертими руками вибігла йому назустріч.

А він простягнув їй лише сітку з білим хлібом і консервованими персиками, відвів її руки й запитання і пройшов повз. Вона пішла за ним до будинку, вгору сходами, до його кімнати. Він небагато говорив, став на коліна перед своєю шафою на паркеті, витягнув на підлогу фіброму валізу без замків, запхав до неї дещо з одягу, непотрібні речі кинув назад до шафи і зняв зі стіни фото, на якому був зображеній він із братами біля пароплавного причалу; з рамки все ще звисала вицвіла траурна стрічка. Світлину він поклав до одягу

у валізі, яку потім обв'язав дротом, і оголосив: коня я візьму з собою.

— Заради всього святого, хлопчику мій, — прошепотіла ковалиха, — ти хочеш нас покинути? Куди? Куди ти зібралася?

У Собачий дім. Нащадок зібралася в Собачий дім і поніс свою валізу до стайні. Лише тоді, коли він, сідляючи норовистого коня в'ючним сідлом, розірвав куртку об шип підпруги, ковалиха побачила в нього за поясом пістолет. Найсумирніший з її синів носив зброю! Хіба ця проклята штуковина не розлетілася на друски під ударами батьківської кувалди на ковадлі? Хіба вона, ковалиха, не бачила на власні очі, як майстернею дзижчали сталеві пружини й уламки металу; адже вона сховалася тоді від цих шматків за стосом дрів, *togi*, змиваючи кров з кам'яних плит доріжки. Отже, час врешті повернув навспак і відновлював тепер усе розбите, і не лише дарма знищена, — він відновлював із уламків, що дзижчали, і ось цю зброю, яку її син носив за поясом? Невже Мати Божа ось так почула її молитви та прохання усе владнати й віправити?..

— Хай береже тебе Бог від пазурів Сатани, — прошепотіла вона, не наважчуючись до нього доторкнутися, — заради всього святого, що з тобою сталося...

— Заспокойся, — сказав він. — Я маю роботу на віллі, їжу й житло. Заспокойся. Ви не знатимете ні в чому нужди. Я маю йти. Не стриміти ж мені все життя тут, у кузні. Я надішлю все, чого ви потребуватимете. Заспокойся. Я ж буду приходити.

Так він і пішов до Собачого дому й коня з двору звів. Мати стояла у воротах і дивилася йому вслід, ніби одним тільки поглядом можна було змусити його повернутися. Спиною вона відчувала погляд свого чоловіка, він сидів, як завжди, біля кухонного вікна. Вона відчувала його погляд, що відрізняв лише *світло* й *темряву* і розпізнавав усе лише схематично, і навіть тієї страшної години не захотіла обернутися до нього й сказати, хто зник там, за воротами, у темряві.

Вона все ще стояла коло воріт і дивилася у ніч, коли нащадок уже давно став непомітним на озерному бере-

зі й давно вже не чути було цокоту копит. Коли по довгому стоянні біль у ногах став нестерпним, вона, стогнула дошкандибала до пожежного ставка й сіла в одну з випатраних розвалюх, які стояли там серед очерету. У джипі без шин і керма вона чекала на диво, чекала на явлення Целіни, яка в ту ж мить здійметься над водами і скаже їй, що тепер робити. Вона чекала цілу ніч. Але цього разу душа польки зосталася в очерті прихованою і мовчазною. І Богоматір жодного нового знаку також не подала. Водойма залишалася тихою і чорною і на світанку показала їй лише власне відображення.

Проте коли вона почула, як чоловік з прочиненого вікна кухні вимагає сірників, щоб розпалити плиту, ковалиха нарешті встала і раптом — навіть без поради Целіни — зрозуміла, що мусить робити: вона мусить пожертвувати собою. Мусить наслідувати приклад святих і мучеників, які також офірували собою і таким чином рятували душі.

Непомітно вона повернулася в дім, тихо відчинила люк до льоху і так само тихо його за собою зачинила, спустилася кам'яними сходами додолу й сіла на глиnobитну підлогу між двома порожніми бочками. У такій самій темряві, в якій вона в ніч моорського бомбардування привела зниклого на світ, вона подарує йому тепер друге життя. У підвальні оскверненого кров'ю будинку візьме на себе його провину і на голій підлозі, без ліжка, без теплої ковдри, без світла молитиметься за нього по чотках. Благатиме з глибини невпинно і наполегливо небеса про милість до її нащадка, доки їй не з'явиться Целіна або сама Мати Божа не зглянеться над нею і не скаже врешті: досить, дитя твоє знову прийняте до сонму спасенних.

Але цього разу Богородиця була невблаганною. Знов і знов перебирала ковалиха чотки, і шепотіла в темряву молитви, і протистояла всім спокусам, усім заклинанням і погрозам чоловіка, який лише на другий день після її зникнення, після довгих пошукув і блукання по дому, знайшов її між бочками. Вона не піднялася на світло дня. Вона не хотіла повертатися у світ.

У перші тижні її покаяння старий часто спускався навпомацки до неї в темряву, де зрештою обоє були однаково сліпі. Він не брав із собою лампу, лампи він уже давно не потребував. Він приносив хліб, каву з цикорію і холодну картоплю. Хліб і воду вона приймала. Від кави, ковдр і всього решта навідріз відмовлялася. Старий піклувався про те, щоб вона не померла з голоду. Відніс їй одяг і нічний горщик, коли сморід став нестерпним. Він змирився.

Вона стійко трималася тижні й місяці, боролася навіть зі злими духами, які у перші морозяні ночі раз по раз підманювали її видінням кімнатної пічки. І навіть коли *Бразилійка* зі снігом на чоботах спустилася до неї з чаєм, здобним пирогом і хотіла передати новини з Собачого дому, вона перервала свої молитви лише для того щоб сказати, аби вона забиралась геть. Допоки нащадок сам не покається і поки Божа Мати мовчить, вона, ковалиха, мусить триматися. Холоду вона вже не відчувала.

У грудні коваль три доби провалявся з температурою і до підвалу спуститися не міг — лежав у лихоманці на кухні і бачив тіні курей між ніжками стільців і столу. Йому бракувало сил, аби вигнати їх із кухні. І вони блукали холодним домом у пошуках корму, скльовуючи з меблів плісняву. Але навіть протягом цих довгих днів він не чув з підвалу жодної скарги, з глибини взагалі не долітав жоден звук.

Аж коли в новорічну ніч стався напад на моорський вугільний склад і вугляр при цьому дістав важке поранення, через яке помер, не доживши до дня Трьох святих царів, — тільки після цього старий натужно, попри біль нарешті зачинив ворота; вони вже мало не вросли в землю. Ковалиха у своїй ночі чула шурхіт жерстви і скрегіт петель. Її це вже не турбувало. Там, нагорі, зачинилися ворота перед її блудними синами. А Богоматір знову на це промовчала. Там, нагорі, було явлено, що небеса забули дім кovalя.

14. Музика

Першим іспитом для Берінга на віллі «Флора» стало подолання страху перед собачою зграєю: пси не спускали з нього очей, спочатку, щоразу коли він обходив будинок і парк, із гарчанням переслідували його і не нападали, напевно, лише тому, що Амбрас примусив кожного з них прийняти нового мешканця будинку як недоторканний об'єкт: уявивши руку Берінга, він провів нею по мордах і губах, силою засунув цю руку кожному до паці. А сам примовляв так само тихо, як і наполегливо: він свій, свій, свій... і прошепотів урешті наостанок у чутливі, насторожені вуха, що він уб'є будь-якого пса, який посміє гризнути цю руку своїми іклами. Потім він вручив Берінгу набряклий кров'ю мішок і наказав нагодувати собак.

(Лілі — Лілі! — у спілкуванні з собаками не потрібувала таких погроз. Вирушаючи з візитом на віллу «Флора», вона, звісно, завбачливо залишала власного сторожового пса, білого лабрадора, біля метеовежі, але, сміючись, довірялася навіть найбільшим амбрасівським собакам, дозволяла настрибувати собі на плечі, пустувала з ними, доки бестії все більше входили в раж, аж урешті потім кричала: все, рогі! і робила рукою знак, якому звірі негайно підкорялися, немовби наказу свого Короля.)

Зі страху перед псами Берінг у ці дні навіть носив при собі вперше заряджений пістолет, і коли Амбрас насмішливо називав його охоронцем, він і справді думав про захист, щоправда, про свій власний, будучи рішуче готовим боронитися від зубів зграї за допомогою цієї зброї.

Сама вага пістолета настільки заспокоювала його в ці дні, що він вчився все сміливіше наблизатися до собак. Вони, звісно, не слухалися його, але вищиряти на нього ікла вже не сміли. А він, хоча й не любив цих звірюк, був їм мало що не вдячний за те, що вони розу-

міли його рішучість і не нападали навіть тоді, коли він приходив серед ночі з повним кошиком озерної риби і йшов темним будинком, який тепер був також і його дномом.

Минув не один тиждень, доки Берінг знайшов своє місце у Собачому домі. То він лежав цілу ніч без сну на матраці в бібліотеці перед очима всієї зграї; то намагався заночувати на лаві біля холодної кухонної плити; то, вперше в житті оглушивши себе двома склянками ячмінного віскі, до світанку крутився на розкладачці, що стояла на веранді.

Врешті-решт він провів спокійну ніч без сновидінь на дивані у колишній *більярдній*, сповненій місячним світлом кімнаті на верхньому поверсі, на ранок переніс туди свою фібркову валізу і прибив до стіни фотографію, на якій він був зі своїми втраченими братами. З великого півкруглого еркерного вікна його нового житла моорський ландшафт виглядав ще не відкритим, неходженим краєм — прибережний очерет, озеро, льодовики та урвища високогір'я, суцільне бездоріжжя без жодного людського сліду. Далеких терас камено-ломні й занедбаного сараю для човнів на віллі з цього вікна не було видно.

Собачий дім був розташований у затінку мамонтових сосен максимум за годину пішого ходу від Моору, і все ж Берінгу іноді здавалося, немовби він чує не шум вітру у хвойних кронах, а прибій невидимого моря, яке відділяло його нині від спадку і від колишнього життя.

Шлях назад, до кузні, було втрачено; коли через тиждень після відходу він із коробкою, повною дефіцитних товарів, закотив на «Вороні» на пагорб, батько закидав його камінням. Камінням по блискучому лакуванню лімузина! Він здав назад на безпечну відстань, вийшов, усе ще вірячи, що це непорозуміння, батькова сліпота, і знову рушив до старого, високо тримаючи свій *благодійний пакет* і перераховуючи вголос, що там у нього в коробці... Але старий продовжував метати в його бік каміння та грудки землі — безсилі снаряди, що пролітали далеко повз ціль, — і супроти його перерахунку *лавандового мила, ментолових сигарет і*

*лосійону для гоління викрикував тільки одне слово:
Геть!*

Не зачеплений жодним каменем, Берінг залишив тоді коробку на жорствяній доріжці (і з тих пір тільки таємно підкладав подарунки та провізію до воріт кузні, доки Лілі врешті не запропонувала йому раз на місяць доставляти посилки з вілли «Флора» на Ковальський пагорб. Від *Бразилії* станий приймав усе й ніколи не питав, хто це дарує).

У Собачому домі було багато всячини, якої годі було знайти в жодному іншому домі на приозер'ї: консервовані дари моря, арахісове масло, бразилійське какао, бельгійський шоколад і целофанові пакетики з прянощами — гвоздикою, лавровим листям і сушеним чилійським перцем...

На кухонних полицях зберігалися делікатеси з армійських складів і з чорного ринку, а в безлюдних анфіладах кімнат і в салонах, де блукали самі лише собаки і до яких хазяїн будинку, бувало, не заходив місяцями, зотлівала спадщина зниклих безвісти мешканців: гobelени із зимовими фланандськими пейзажами і мисливцями на снігу, шкіряні крісла й дивани, погризена собаками обивка яких шматками звисала з поручнів і спинок. Мармурова ванна в одній із ванних кімнат верхнього поверху була до половини засипана сміттям та уламками тиньку, у розграбованій бібліотеці на зірчастому паркеті шурхотіло листя, яке штормовий вітер заносив крізь розбите вікно...

Однак і тут значно більше за всі делікатеси та напівзотлілу розкіш втраченого часу Берінга нездоланно вабили машини і технічні таємниці, які тут також були: наприклад, співуча турбіна у дерев'яному сарайчику, яка видобувала достатньо електроенергії зі струмка, який біг через парк до озера, щоб у деякі вечори увесь будинок сяяв у темряві, немов корабель зі святковою ілюмінацією; крім того, радіоприймач, з якого у певні години певних днів було чути голоси Армії, голоси каменярів у кар'єрі — і тріск і шерехи тиші поміж їхніми повідомленнями, наказами і питаннями. А ще — телевізор, один з трьох у всьому приозерному краї...

Але тим часом як обидва інші телевізори стояли під замком у приміщеннях для зборів секретаріатів Моору й Гаагу і лише раз на тиждень являли жадібній публіці чорно-білі мелодрами, кадри з Америки й решти світу, а іноді й престарілого Стелламура, що жестикулює на трибуні, прикрашеній квітами і зірчастим прапором, то в порожній бібліотеці вілли «Флора» телеекран часто годинами блимав ніби сам для себе, показуючи хіба самій собачій зграї погодні карти військової телестудії або дикторів у мундирах, яких електронна заметиль перешкод перетворювала на іскристих фантомів.

Утім, серед технічних див вілли «Флора» більше за все заворожував Берінга зовсім не цей дерев'яний ящик з екраном, такими очима циклопів він уже милувався у секретаріатах, нічого нового в цьому не було; його вабив і не відпускав апарат, який належав до спадщини коменданта, яку він залишив своєму Собачому Королеві й після від'їзду майора Елліота припадав пилом на одній із засклених веранд між двома обтягнутими тканиною динаміками, — програвач платівок.

Амбрас не мав нічого проти, коли Берінг відремонтував цей хлам, знову поєднав перегриzenі кабелі, залатав обмотку і перепаяв контакти, а потім годинами сидів перед динаміками, слухаючи одні й ті ж самі записи, адже більша частина елліотівських платівок, що довгі роки недбало валалися на веранді без конвертів, у зимовій сирості та літній спеці, геть зіпсувалась.

Щоразу коли Амбрас лишав йому час на відпочинок між супроводом його на контролльні виходи до каменоломні, роботами з механікою і по дому, рибальством у Ляйссській бухті, шоферуванням на «Вороні» у поїздках лісом і узбережжям, Берінг присвячував цю паузу музиці, яку Елліот залишив у спадок Собачому Королю.

Ім'я цього спадку Амбрас довідався лише від свого охоронця і знов-таки завдяки йому сам мало-помалу став знаходити задоволення в цих нових звуках у своєму домі, так несхожих на гру духового оркестру каменярів чи незграбні марші буряківницьких товариств. Ось чому він зовсім не протестував, коли Берінг під

час першого після його переселення візиту Лілі на віллу вмикнув соло електрогітари настільки гучно, що деякі собаки стали підвивати.

— Що тут у вас кoїться? — крикнула Лілі й розсмілася.

І, випередивши Берінга з відповіддю, Амбрас гукнув у відповідь:

— Це рок-н-рол!

15. Keep movin'

Броньовик побував на світанку в Моорі проїздом з Ляйса і залишив на стінах, воротах і деревах кольорові плями афіш: морською блакиттю і золотом вибліскувала одна з них на обшарпаній, оточеній маками афішній тумбі на пароплавному причалі, друга закривала собою побляклі листівки та вже не читабельні накази на дощі оголошень колишньої комендатури, а той, хто йшов уздовж набережної, бачив кожен третій або четвертий стовбур каштанової алеї прикрашеним такими плакатами:

CONCERT

Золотий напис на блакитному тлі. *Friday*. У старому ангарі. Після заходу сонця.

Навіть брама занедбаної каплиці ляйської громади спокутників була заклеєна цими афішами. Морська блакить і золото. Фарби були такі дивовижно яскраві, що вулична дітвора (і не тільки дітвора), щойно броньовик зник, поспіхом кинулася іх відклеювати і з клаптями своєї безцінної здобичі побігла до своїх скованок. Але при такій спразі до яскравих фарб і рідкісного паперу навіть якщо б один свідок знайшов час, щоб прочитати й переказати звістку, вона безумовно миттю облетіла б усю округу (як і будь-яка інша новина):

Концерт! У п'ятницю в ангарі на старому морському аеродромі після тривалої тиші нарешті знову стане

гамірно. Гамірно й весело від пісень якоїсь групи, відправленої в гастрольний тур верховним командуванням; група давала концерти не лише в казармах, але і в найглуших кутках окупаційних зон, щоб, за задумом мираносця Стелламура, надихати нашадків переможених і перетягувати їх на бік переможців.

Перший такий концерт відбувся багато років тому, ще під наглядом майора Елліота, і мало чим відрізнявся від вистав під час Стелламур-party в каменоломні. Ангар старого летовища, яке в захищений від вітров гірській долині над озером після недовгого використання під час війни слугувало місцем посадки хіба що воронам і зграям перелітного птаства, був тоді (як і тепер) єдиним незруйнованим приміщенням, яке могло вмістити приозерну публіку.

За наказом Елліота сцену зі сталевих труб і пробитий уламками гранат дах затягнули транспарантами, на яких красувалися стелламурівські гасла на зразок *Ніколи не забудемо* та інші. А біля воріт цієї концертної зали, все ще поцяткованої камуфляжною фарбою, було встановлено величезний армійський намет, де зразу на декількох екранах йшли документальні фільми; неозвучені, склесні в одну нескінченну стрічку, вони знов і знов показували рівні лінії бараків у каменоломні, знов і знов штабель трупів у кімнаті з білими кахлями, піч крематорію із розчахненою топкою, шеренгу в'язнів на березі озера, а на задньому плані всіх спогадів, знову і знову, засніжені, і розпеченні сонцем, і мокрі від дощу, і скрижані стіни моурської каменоломні... Той, хто хотів потрапити до сцени в ангарі, не мав іншого вибору, як пройти крізь цей мерехтливий намет.

Однак з моменту від'їду Елліота та переміщення армії з приозер'я на рівнину транспарантів у дні концерту вже не розвішували і не ставили кінонамету, навіть стелламурівські заходи занепали, ставши дедалі малолюднішими церемоніями дрібних громад спокутників, які не розсипалися тільки тому, що Армія, хоч і здалеку, підтримувала артільне життя всіх спокутників. Ані моурський секретар, ані Собачий Король, ані хтось інший з довірених осіб окупаційної адміністрації не

мав нині достатньої влади, щоб, як раніше, зігнати мало не поголовно мешканців приозер'я на party до гранітного кар'єру чи до намету, сповненого огидних кадрів кінохроніки.

І врешті від колишнього розмаху поминальних та покаянних обрядів зосталися лише ці концерти, які залежно від настрою та старанності уповноваженого офіцера проходили один-два рази на рік (а то й рідше) і не будили вже жодних спогадів про роки війни. І гралі на сцені ангара зовсім не давні *bîg-benzi*, не оркестри у військовій формі, під чию музику, під труби та кларнети, люди мали змогу, проскочивши крізь страшний намет, танцювати *фокстрот*. Нинішні музиканти танцювали самі!

Немов екзальтовані техніки, вони скакали й металися серед мотків кабелю та пірамід акустичних колонок, вириваючи зі своїх інструментів звуки, які були чутними аж на високогірних льодовиках: стакато ударних, пронизливі соло тенор-саксофона, завиваючі глісандо електрогітар... Підсилювачі, підключенні до змонтованого на армійській вантажівці дизель-генератора, перетворювали барабаний дріб на розряд грому, а ціла батарея прожекторів, що працювала від того ж генератора, занурювала групи до біlosnіжного світла, якого більше ніде в приозер'ї не бачили. Громові каскади пісень накривали дітей Моору й потім годинами звучали в їхніх вухах, викликаючи не що інше, як дикий захват.

Моорський крикун Берінг, з його тонким слухом запав на цю музику з першого ж концерту. Багато днів після і багато днів до виступу того чи іншого *artystyband* він уявляв собі їхні голоси і виступував пальцями їхні ритми на бляшаних відрах, на столах, навіть уві сні. І часом, стоячи під сценою перед шаленого натовпу і віддаючись владі потужного звучання, він зісковзував у глибини свого минулого, у темряву кузні, і знову гойдався і зависав у повітрі у своїй колисці над курячими клітками, крикливи малий, змучений своїм тонким слухом, який тікав від дзвону та гуркоту навколошнього світу у власний голос.

У глибинах великої музики він не мусив надривати легені та горло, перекриваючи болісний шум світу, адже там він знаходив той незвичайний, дивним чином схожий на його первісні крики та пташині голоси звук, що немов панциром з ритмів і гармоній огортає і захищає його. І хоча рівень гучності на концертах часом загрожував порвати барабанні перетинки, оглушуючи на кілька секунд, він відчував у цій раптовій, дзвінкій тиші таємничу близькість світу, де все інакше, ніж на берегах і в горах Моору.

Нечисленні англійські слова, які запам'яталися йому на уроках в армійських наметах і в голому, незатишному класі, вокабули, які він упізнавав у піснях котроїсь із груп, підхоплювали і несли його по *highways* і *stations* до безмежних мрій; для нього і для таких як він тут співалося про *freedom* і *broken hearts*, *loneliness* і *power of love*, *i love in vain...* І герої цих пісень жили десь там, де все було не просто краще, але ще й перебувало в *russi*, а час не стояв і не йшов назад — як у Моорі. Там, десь далеко, були міста, а не лише руїни; широкі, бездоганні вулиці, блискучі рейки аж до самого обрію, океанські гавані та *airports* — а не тільки пошарпаний уламками снарядів ангар і порослий чортополохом та бузиною насип, який вже не одне десятиліття стояв без колій. *Tam* кожен міг ходити і їздити куди й коли завгодно, не потребуючи ані перепустки, ані армійських вантажівок, ані возів, і тим більше шлях до свободи для нього пролягав не через заміновані перевали чи дорожні шлагбауми контрольних постів.

Keep movin'! — кричав у мікрофон співак на одному з літніх концертів, здіймаючи руки, такий собі «Спаситель» у сліпучому свіtlі прожекторів, високо над захопленим натовпом у темряві під сценою, високо над головами публіки, ув'язненої між стін Кам'яного Моря. *Movin' along!*

Коли Берінг за кермом «Ворони», за кермом свого витвору, вперше піддався лихоманці руху вперед і швидкості, народжена з пісень, з реву цих ансамблів тута здалася йому раптом як ніколи раніше такою, що може долатися: *Keep movin'*. Вперед — і геть звідси! —

хоча б лише всього-на-всього на всіяній вибоїнами жорстяній дорозі, хоча б лишень алеєю мамонтових сосен до пагорба, звідки видно хіба що Сліпий берег, не далі.

Відтоді як програвач знову запрацював, Лілі стала бувати в Собачому домі значно частіше ніж зазвичай. Приходила вона завжди під вечір і разом з деяким обмінним товаром часом привозила з рівнини нові платівки, але завжди йшла до настання темряви й на ніч ніколи не залишалася.

Берінг уважно спостерігав за своїм господарем та Бразилійкою під час їхніх бартерних гешефтів, але в жодному жесті чи фразі не виявив і натяку на те, що цих двох пов'язувало щось більше, ніж дивна довіра та стойчна симпатія. Незалежно від того, чи вони обговорювали свої справи, чи оцінювали небезпеку бандитських нападів, спілкувалися вони між собою завжди жвавим, іноді насмішкуватим тоном, який знімав надмірну багатозначність і навіть небезпеку робив чимось незначним.

За декілька днів до оголошеного концерту Лілі запропонувала Собачому Королеві великий, розміром з вишню, тъмяний смарагд і дві коробки набоїв для пістолета, який *Охоронець*, як Амbras тепер уже без тіні сміху називав коваля, постійно носив за поясом, сковані під курткою чи сорочкою.

За смарагд, чиї тъмяні вкраплення під зблішувальним склом Амбраса набрали чіткості й згостилися у кристалічний *sag*, Лілі просила топографічні карти, які можна було дістати лише в архівах Армії, а за патрони — місце на сцені під час п'ятничного концерту і двох охоронців-каменярів на її шляху туди. Адже й цього разу певно не обійтеться без п'яних зграй.

— Карти я тобі дістану. Місце на сцені — теж твоє. А от каменярі тобі не потрібні, — сказав Амbras і підштовхнув свого охоронця, який саме нарізав м'ясо для собак, — ми самі тебе проведемо.

Берінг одразу забув про свою відразу до цього липкого м'яса, в його вухах на мить знову пролунав крик захопленої публіки, цілий ураган голосів, який підхо-

пив його з собою на останньому концерті: гітарист, що танцює там у глибині сцени під пульсуючий на межі оскаженіння ритм ударних — метається і скаче як вихор всередині світляного конуса, який невідступно слідує за ним, перетворюючи кожен його рух на летючі тіні. І немов бажаючи звільнитись від цього конусу, танцівник врешті під нестримний гуркт барабанів зірвав гітару з плечового ременя, скопив обіруч за гриф, заніс над головою, немов палицю, влупив об підлогу і по уламках, друзках і петлях металічних струн вибіг нарешті зі світла у чорну глибину сцени, щоб наступної миті з'явитися знову; шалений бігун, що летить назустріч своїй публіці, і з викриком, що потонув у бурі голосів, кинувся вниз, у знавісній натовп!

Але він не впав у темряву, не зник серед сотень облич, а поплив, підтримуваний витягнутими руками, і здавалося, ніби його тримали зовсім не радісні діти Моору, ніби зовсім не вони вберегли його від удара об потріскану бетонну підлогу: він *плыв у повітрі*. У своєму близькучому вбранні, немов здобич у гойдливих щупальцях морських актиній на дні.

Місце на сцені! У п'ятницю він знову побачить ці карколомні танці, ці польоти-піке та левітуючих ідолів так близько, як ніколи досі; а найголовніше — у джунглях дротів, летючих вогнів, підсилувачів та акустичних колонок, серед цієї великої музики, він буде поруч з цією жінкою, поруч з Лілі, десь там серед ночі.

Проте коли Берінг врешті відвів очі від кухонного ножа у своїй руці та шматків м'ясива — собачого їда, щоб знайти погляд Лілі, вона вже вирушила до виходу. Потім він почув кроки мула на жорствяній доріжці і ледь не побіг за нею. Пси щільно обступили його, вимагаючи поживи, і він не наважився перечити їхній жадібності.

16. Концерт просто неба

Красива, немов язичницька принцеса з ілюстрованої Біблії коваліхи, Лілі, верхи на своєму мулі, з'явилася у сосновій алеї того вечора, коли мав відбутися концерт. Вона дещо спізнилась. Амбрас і Берінг нетерпляче чекали на неї на відкритій веранді нижнього поверху Собачого дому. «Ворона» у світлі вечірнього сонця стояла готовою до виїзду. Дзьоб капота, клепані махові пера на бічних дверцях і навіть хижо розчепірені кігти на решітці радіатора виблискували наче першого дня після Великого ремонту. У другій половині дня Охоронець тільки тим і займався, що перевіряв роботу «пташиних» клапанів, чистив свічки запалювання, шліфував контакти, полірував замшею лак і хромовані деталі. Дверцята машини були прочищені. На задньому сидінні дрімав кудлатий тер'єр, який раптом підвів голову і нашорошив вуха, коли вершниці все ще не було видно за глибокою тінню мамонтових дерев.

Лілі трохи підфарбуvalа сріблясто-блакитним одне пасмо волосся, на шию одягла декілька разків річкових перлів, а в її вухах були підвіски з тонких срібних ланцюжків, які звисали йй майже до плечей. На рукавах шкіряної куртки маяли прикріплені двома сталевими пряжками жмутки червоно-блакитного пташиного пір'я та кінського волосу. Здавалося, невидима механіка пов'язувала розмірене колихання цих прикрас з киванням голови мула, до налобника якого був причеплений такий самий жмуток. Мул неквапливо йшов угору. На сідельній луці похитувалась шкіряна сітка, а в ній гуло й потріскувало транзисторне радіо, Ліліна музика, під звуки якої вона частенько мандрувала безпечними дорогами; це були шлягери екзотичних коротко — та середньохвильових радіостанцій — інші, працюючі раз від разу приймачі озерного краю замість них видавали зазвичай тільки свист.

Берінг слідкував за наближенням вершиці крізь хазяйський бінокль, але від його серцебиття картишка в лінзах дрижала й розплivalася.

— Бачили «Грекиню»? — крикнула Лілі, виїхавши з тінистої алеї і прямуючи до веранди найкоротшим шляхом через зарості ожини; мул, флегматично скорившись тиску її п'ят, продирається крізь густі хащі. — Корабель завантажено так, ніби це рятувальний човен після морського бою.

Приблизно за годину до заходу сонця і початку концерту «Спляча грекиня» ще сунула неспокійними водами на видимій відстані від Собачого дому, здійснюючи звичайний рейс із приозерних селищ до Моору. Хоча вечірнє небо було безхмарним, проте вітер налітав короткими, різкими поривами, здіймаючи на поверхні гребінці піни. Шум і плюскіт хвиль в очеретах долітав аж до самої вілли.

Берінг міг роздивитись у бінокль повільно маневруючий пароплав досить близько, щоб помітити — палуби аж чорні від пасажирів. Під рваним шлейфом диму «Грекиня» наблизжалася до моорського причалу, вп'яте чи вшосте за цей день. Наплив концертної публіки почався зразу після обіду і продовжувався надалі в ритмі швартувань пароплава, що привозив ще один натовп, який прямував до старого летовища.

Чотири джипи, бронетранспортер, бронеавтомобіль і чотири армійські вантажівки з апаратурою гастрольної групи й генератором прибули туди напередодні ввечері. Озброєна супровідна чета мала клопіт з тим, щоб стримувати розсяв, не підпускаючи їх до вогнищ і наметів музикантів. У своєму завзятті діти Моору погрожували взяти табір штурмом. Вони насідали на машини, тарабанили кулаками по радіаторах та бортах, горланячи фрагменти тих пісень, які вони хотіли і неодмінно мусили почути завтра на концерти.

— Довелося накинути гак, — сказала Лілі й зістрибнула з мула. — Військовий патруль перекрив набережну. Обшукають сумки, перевіряють документи, бlimают людям в обличчя фотоспалахами. Не варто нам їхати до ангару на нашій пташці. Біля шлагбаума на

дорозі до аеродрому п'яници б'ються вже зараз, а не нападають тільки тому, що там дуже тісна юрба.

Амбрасові колотнечка й тиснява на крутій жорсткій дорозі до летовища була знайомою так само добре, як і будь-яка інша перепона на шляху до ангара. Два роки тому, коли був концерт, під старим шлагбаумом вишикувалась ціла банда голомозих з ланцюгами, касетами й сокирами і спробувала збирати з тих, хто проходив, музичну дань. Бандити швидко вступили в бій з військовою поліцією, результатом якого стали троє поранених і один труп, що лежав посеред осипу... Амбрас знов усе про перебіг концерту, кількість глядачів, порушень, нещасних випадків, бійок чи пожеж. Відтоді, як в ангарі почали проводити ці концерти, він слідкував за ними як холоднокровний обсерватор, адже Армія вимагала звіту про захід, складеного моорським секретарем і завіреного підписом керівника каменоломні.

Зараз він забрав з рук Берінга бінокль і ковзнув поглядом по набережній.

— Ми пішки не підемо. Ми пойдемо. — Він свиснув, кличучи попелясто-сірого дога. — Заводь.

Коли Берінг запустив мотор «Ворони», мул, який щипав траву біля ставка з водяними ліліями, перелякано смикнувся вбік. На прохолодному, сухому кермі Берінг відчув, як сильно спіtnili долоні. Лілі сиділа поруч із ним, на передньому сидінні. Вперше з того часу як розплутувала вузол на його шкіряному фартусі, була вона так близько від нього. Амбрас сів позаду біля дога, який, тільки-но машина рушила, поклав свою морду йому на коліна.

На старій, зазвичай малолюдній дорозі, яка бігла уздовж скелястих урвищ високо над озером і вела в долину з летовищем, під цю годину також панував ґвалт; з усіх куточків озерного краю стікалася до ангара публіка. Вже через кілька кілометрів «Ворона» глухо застрягла в процесії, що сунула назустріч все яскравішим вогням.

Подорожні жадібно роздивлялися і навіть крадькома обмачували блискуче лакування крилатого «студебеке-

ра», але друзів у власника машини було тут так само мало, як і в каменоломні і взагалі в Моорі. І захистом від кулаків та каміння служив Собачому Королю не стільки страх перед ним самим чи перед його зв'язками в Армії, а насамперед дог. Амбрас опустив скло на двох вікнах, і здоровenna голова тварюки вискакувала, як на пружині, то з лівого, то з правого вікна; пес рвався з ланцюга і злим басовим гавком створював для машини той простір, якого Берінг вимагав короткими сигналами клаксона.

Навіть солдати військового патруля, які спинили їх біля дерев'яного мосту, щоб з усіх боків роздивитися «птахомобіль», наважилися помацати хромований дзьоб і клепані кіті, тільки коли Собачий Король зачинив вікна і вийшов з авта. У розмовах з патрулем Амбрас у якийсь момент вказав на Берінга (або на Лілі?), засміявся і щось сказав, але що саме — розібрати всередині «Ворони» було неможливо через собачий гавкіт. Не показуючи документів і не отримавши навіть контрольної відмітки, яку ставили всім відвідувачам концерту найпізніше біля в'їзду на летовище, Собачий Король повернувся на заднє сидіння, і вони поповзли далі.

Вони мало говорили під час цієї поїздки. Процесія неохоче розступалася перед ними і щільно змикалася одразу позаду, тож відблиск габаритних вогнів червонів на обличчях пішоходів. Деякі вибоїни на дорозі були такі глибокі, що солдати, які супроводжували оркестрантів, позначили їх палицями й суччям, аби попередити про пастки тих, хто йшов за ними. Обминаючи ці зяючі провали, Берінг часом влаштовував на трасі таку тисняву, що пішоходи, яким не було куди ступити, здіймали обурений крик і стукали долонями по вітровому склу. Замахнутися на машину Собачого Короля не просто долонею, а чимось більш важким і тут ніхто не смів.

Коли Амбрас несподівано нахилився вперед і торкнув Берінга за плече, той, цілком занурений у своє черепаше, сантиметр за сантиметром, просування, з переляку так смикнувся, що дзьобом «Ворони»

зіштовхнув якогось рядженого з вибіленим обличчям у хащі.

— Облиш його. Що далі. — сказав Амбрас. І трохи згодом додав: Ця штуковина при тобі?

Штуковина. Собачий Король рідко називав речі своїми іменами. Авто — *штуковина*. Радіо — *штуковина*. Телевізор, склоріз, карбідний ліхтар, перфоратор — ця *штуковина*, та *штуковина*. Тільки для своїх собак він постійно винаходив нові, нерідко химерні, пестливі або лайливі прізвиська, які змінювалися, втім, так швидко, що звірі краще орієнтувалися за завжди незмінною, особливою висотою голосу або свисту, якими він їх підкликав. Але з обережності вони всі здіймали голови, коли Амбрас мав на увазі лише одного з них.

— При мені? Яка штуковина? — Берінг і на службі в Амбраса від назв відмовлятися не бажав. Як же так можна — без назв?! Адже найменша деталька якого-небудь механізму і та разом з назвою мала своє певне призначення... Попри те, що за минулі тижні він уже звик знатися на хазяйській мові *штуковин*, так само як і на скупих його жестах, при нагоді він усе ж намагався удавано спантельиченим питанням вирвати в Амбраса назву. Щоправда, здебільшого ці спроби закінчувались тим, що йому ж самому й доводилося називати предмет, який мав на увазі Собачий Король.

— Яка штуковина, кажеш? А чим, по-твоєму, можна справити найбільше враження на цих горлопанів довкола? Мітлою? Ну так взяв ти цю штуковину чи ні?

— Тут вона, — сказав Берінг, на мить поклавши руку на скований за поясом пістолет.

За минулі тижні Амбрас жодного разу не питав про зброю.

Поїздка затяглася. На порожній дорозі вона б тривала півгодини, не більше. Але цієї п'ятниці вони дісталися гірського плато, де було розташоване летовище, вже коли сонце давно сіло. Здалеку було чути пробні інструментальні фрагменти, рик бас-гітари. Ворота ангару — в блискучому свіtlі прожекторів. А під цими воротами вирував натовп — чорний потік

силуетів і танцюючих тіней. Схоже, тут зібралися тисячі людей.

Злітно-посадкова смуга старого летовища була найширшою і найкраще збереженою ділянкою шосейної дороги з відомих Берінгові в усьому приозер'ї: за минулі тижні він тричі проїжджав через цю безлюдну долину на плато, щоб на декілька секунд розігнати «Ворону» до швидкості, недосяжної на жодній зі жорстяних доріг Моору. Але злітна смуга, яка під час таких поїздок бігла йому назустріч немов ріка з раптово прочищеною шлюзую, сьогодні була густим і повільним людським потоком — і десь у ньому загубилася «Ворона», яка майже в пішому темпі повзла до анара.

— Щось я не можу пригадати... — Лілі не договорила, тому що кожен в авті думав про одне й те саме: ніхто з них не міг пригадати, щоб на концерт збиралася така прорва народу. І це при тому, що цей наплив був пов'язаний з одним-єдиним іменем, яке виблискувало на всіх афішах, а тепер, виведене шрифтом з електролампочок, сяяло над воротами анара:

PATTON'S ORCHESTRA

Нечуваний ажіотаж, викликаний цим палаючим, пульсуючим спалахами іменем, навіть моорського секретаря, здавалося, спантелічив. Він раптово виник перед ними, бурхливо жестикулюючи, вказав їм місце на імпровізованій стоянці машин армійської колони, а по дорозі через заблокований солдатами простір під сценою, сконфужено метушився, постійно повторюючи, що така маса людей до ангару нізащо не поміститься, це неможливо. І він, ще коли тільки почало смеркаться, переговорив з військовою поліцією. Тож концерт пройде просто неба. Лише сцена залишиться під дахом.

Сцену — поміст на сталевому каркасі, обвішаному світляними спіралями та маскувальними сітками, — перенесли до відкритих розсувних воріт, і на ній все ще перебували техніки, всі до одного у формі. Порожній ангар на задньому плані, що перетворився тепер на резонатор, сповнений величезних летючих тіней, виразно вібрував від пробних пасажів.

Охоронець моорського секретаря провів Собачого Короля з його почтом нагору, в сліпуче світло сцени, і вказав, де вони можуть розташуватися. *Місця на сцені* — це тісні закамарки поміж футлярів, підсилювачів та акустичних колонок, у напівтемряві, далеко від рампи. І тепер вони стояли там, кожен по-своєму незручно, і тут раптом з усіх боків залунав пронизливий свист — публіка жадала нарешті бачити своїх кумирів.

Patton's Orchestra! В окупаційних зонах не було імені (не рахуючи хіба що самого мироносця) більш славного — і більш скандалного. Завдяки вечірнім шоу, що транслювалися по середах армійськими телета радіостанціями і досягали кожного секретаріату, пісні цієї групи стали гімнами й шлягерами, їх наспівували у найдальшій глушині, ними захоплювались, навіть коли вони викривлялися шумом і тріском перешкод.

Bandleader, худий гітарист із довжелезним, до пояса, волоссям, заплетеним у косу, назвав себе і свій «коркестр» на честь уславленого танкіста, генерала Паттона, і його девіз, яким він прикрасив ударну установку й брезент автофургонів, у котрих під армійським захистом і за армійським замовленням їздив територіями Ораніенбурзького миру, — цей девіз його фани засвоїли значно краще за всі стелламурівські лозунги: *Hell on Wheels*.

Там, де Паттонівське *Пекло на колесах* стрімголов вибігало на сцену, хапало інструменти і для налаштування «лабало» кілька брутальних тактів, бушував захват, якого не викликала жодна інша музика. *Hell on Wheels!* стало бойовим кличем, який часом наводив жах навіть на важкоозброєних солдатів чоти супроводу, адже часто за цим ішли хвили захвату, які майже неможливо було відрізнити від масового бунту. Каміння й пляшки літали тоді у повітрі, прути арматури і палаючі прaporи...

Хтозна, що саме викликали у головах і серцях своєї екзальтованої публіки Генерал Паттон і його музики, — але це було щось безконтрольне, і втихомирити

її часто вдавалося лише силоміць. Проте, незважаючи на побоїща в залах і масові бійки попід сценою, не було випадку, щоб хтось із комендантив хоча б раз заборонив виступи Паттона: в окупованих районах ці концерти, безперечно, перетворювали неспокій і невдоволення на дике, але за великим рахунком зовсім не шкідливе свято. До того ж концерти Паттона немов магнітом притягували і банди з Кам'яного Моря та міських руїн. Прикинувшись крикливими, загримованими крейдою фанами, навіть голомозі, що перебували в розшуку, іноді пробиралися під сцену і там попадалися військовій поліції.

Потік глядачів, що ринув через летовище до ангару, ще не спинився; Амбрас сердито дорікав моорському секретареві, що було про невідправлену партію каміння; Лілі та Берінг мовчки стояли поруч, заворожені величезним, яскраво освітленим простором сцени, який розкинувся перед ними, — і раптом, без будь-якого оголошення, почався концерт.

Чоловік у плямистому камуфляжі — нібито звукотехнік, адже він щойно зосереджено налаштовував гітару, — повторив декілька тактів, роблячи темп усе швидшим; ударник, який щойно дзенькав знічев'я трикутником, несподівано витягнув руки вгору — і барабани шалено гримнули. Це був сигнал. Одразу на світло вискочили три постаті, що тримали гітари немов шпаги — всі в амулетах, обличчя в крейдяному гримі; бас-гітарист також подав знак — акорд настільки потужний, що в ньому потонули всі інші голоси.

Лілі скопила Берінга за руку і щось крикнула. Йому довелося нахилитися вухом до її губ як ніколи близько, щоб урешті розібрати:

— Це-не-Паттон. — Її рука, яка ще мить тому лежала на його плечі, зісковзнула, і він не наважився її затримати.

Це був не Паттон. Це була прелюдія — виступ групи, чию назву ніхто не чув, ані у вечірніх шоу по середах, ані в хіт-парадах короткохвильових радіостанцій. Але попри те, що їхні рифи деколи виходили сирими, а то й зовсім розпадалися на дисонанси, публі-

ка все ж мало-помалу почала притопувати в такт, смолоскипами й палаючими дрючками виписуючи в темряві вогненні знаки. А коли прелюдія завершилася несамовитим оргастичним хаосом голосів і безіменні щезли так само раптово, як і з'явились, світло прожекторів потъмяніло до фіолетового. І ці сутінки, в яких лише де-не-де зблискував мікрофон чи деталь з хромованого металу, кричали, вимагаючи появи Паттона.

Але ось спалахнув один із прожекторів; конус світла впав з ночі на сцену і, ковзнувши повз Берінга, вихопив з темряви чоловіка з синім від татуювань обличчям. Він біг. Біг, коли прожектор освітив його, і біг далі в конусі світла посеред сутінкового простору сцени, тягнучи за собою шнур мікрофона і на бігу викрикуючи ім'я, яке, надзвичайно підсилене, прокотилося понад натовпом і над усім летовищем: *General Patton and his Orchestra!*

Берінг бачить, як бігун хапається за якісь уявні важелі. Він відводить, тисне їх донизу і відскакує назад, у темну глибінь сцени, звідки тепер зусібіч, серед бліскавок магнієвих спалахів, вибігають паттонівські музики. Семеро чоловіків і чотири жінки. Публіка знає їх усіх на ім'я.

Вони хапають свої інструменти та мікрофони точно так само, як це всі бачили по середах на екрані, і стартують без жодного видимого знаку до вступу, стрімко розпочинаючи одну з найзнаменитіших пісень Паттона, аж глядачі біля їхніх ніг не в змозі ні підспівувати в такт, ані просто притупувати.

Потім музика замовкає — так само різко, як і почалася. Лише хор безнадійно відсталих від неї фанів невиразно гуде ще кілька секунд, після чого знову спалахує гарячкове збудження, серед якого на сцену останнім з учасників «оркестру» виходить *Генерал Паттон*.

Паттон не біжить. Він крокує. Іде прямо на Берінга, той аж блідне і з затамованим подихом мимоволі намагається сковатися глибше в тінь акустичних колонок. Але там уже стоїть Лілі. Амбраса ніде не видно.

Який він малий, цей Паттон.

Малий?

Паттон проходить повз, так близько від Берінга, що той міг би доторкнутися до нього витягнутою рукою. Паттон ковзає по ньому поглядом, дивиться крізь нього і йде далі, назустріч оваціям. Тінь під сонцем прожекторів — таким бачить його Берінг; Паттон крокує назустріч натовпу, який тягне до нього цілий ліс рук, а той, хто стоїть, як Берінг, поміж кабелів і чорної апаратури, може подумати, що всі ці руки тягнуться до нього. Або до Лілі.

Вони вимагають нас, мало не кричить він, вони вимагають нас!

Але Лілі не зводить очей з тіні Паттона. Далеко попереду, серед овацій, він зайняв своє місце. І там, біля самого краю сцени, підносить руку, немовби бажаючи вгамувати збуджений рев, однак потім лише наближає її до лоба, обводячи поглядом море ентузіастів унизу і врешті викрикує до жаху потужним голосом, який ніяк не узгоджується з його постаттю: *Good!* — і по довгій паузі, дозволивши натовпу відгукнутися громовим відлунням — *Evening!*

Good Evening. Такому як Берінг достатньо цього крику, щоб упізнати неповторний голос, який він так часто чув по телевізору в моорському секретаріаті, з тріскучих радіоприймачів і врешті на платівці з колекції, залишеної майором Елліотом. Але *по-справжньому* не чув іще ніколи.

Ті фани, які вважали, що Паттон тепер підхопить допіру перерваний шалений темп своєї групи і знову роздує звукову бурю, раптом здивовано чуточку лише його. Варто Паттону дещо підвищити голос, і з першої ж ноти він — високо над ревом юрби і всяким шумом доколишнього світу, — зовсім сам. Він співає.

Далеко від своїх музик і так близько до здійнятих рук натовпу, що деякі хапають його за ноги; стискаючи в кулаці мікрофон, у супроводі однієї-єдиної гітари, від чого увеся інший блискучий арсенал його притихлого оркестру здається дивним і непотрібним, Паттон кричить, співає, говорить, шепоче, видихає довгі мелодійні фрази, що здаються Берінгу строфами якоїсь *lovesong*.

В усякому разі, він чує слова, саме звучання яких хвилює його і змушує думати тільки про присутність Лілі, про її руки, чий легкий дотик він уже знає, і про її губи, цілком йому не знайомі.

Цієї пісні у приозер'ї ще ніхто не чув. Овації змінила тиша, в якій голос Паттона звучить ще потужніше. І він сам, величезний, ніби пророслий з власного голосу, перевершуючи всі сподівання фанів, стоїть, сяючи серед темряви.

Берінг щуличеться ніби від холоду, хоча вечір теплий і безвітряний. Як завжди, коли він губиться у прекрасних звуках, трепіт серця перетворює його шкіру на пташину, гусячу. Йому так добре, що навіть страх бере: а що як прекрасні звуки зараз відпустять його, покинуть. (І скільки ж разів він, отяминувшись, мимоволі знову опинявся в гамірному світі, дещо смішний, із звихреними тут і там волосинками, — як завжди після якогось сильного почуття).

Але цього разу тремтіння не припиняється, і звуки не відпускають його, і ніщо не виштовхує його назад у світ. Цього разу прекрасні звуки ще й набирають сили і тягнуть за собою інші голоси, насамперед бас-гітару — чорношкіра гітаристка починає підігрівати співу Паттона спершу майже непомітно, надалі поступово збільшуючи темп. Немов тута, довга тятива гуде під пальцями лучника і не рветься — басові ноти летять навздогін голосу Паттона, невідступно супроводжуючи його сходами дивовижних пасажів, на висотах і в глибинах, стаючи чіткішими і немов підбираючись ближче.

I Берінг також підноситься, і біжить, і стрибає, а врешті летить за руками темношкірої жінки й назустріч голосу і стає геть невагомим — як у ті моменти, коли намагається прослідкувати крізь хазяйський бінокль за стрімкими фігурами пташиного лету, доки зовсім не губить ґрунту під ногами і не кидаєтьсяся стрімголов у звихрене небо. Паттон співає.

Берінг летить. Із заплющеними очима він виписує петлі в небесах і пливе між гірськими масивами хмар, коли чиєсь руки тихо повертають його на землю, але не

вниз, у тріскучий світ, а до гнізда. Це дві руки в чорній шкірі, прохолодні і ніжні, немов крила, обіймають його ззаду за плечі, обвивають його пташину шию. А до спини припадає тепле, легке, немов пушинка, тіло, похитується з ним у ритмі паттонівського голосу.

Йому нема потреби бачити срібні браслети на зап'ястках і відчувати на шиї доторки тонких ланцюжків-підвісок, щоб знати, що це руки Лілі. Від її дихання його пташина шкіра стає ще шорсткішою. А потім він притуляється до неї, дозволяючи їй підтримувати себе й колисати. Так було на початку його часів. Так він колихався у темряві кузні, під захистом голосів замкнених у клітках курей. Що він має робити, аби нічого не розтоптати в цьому раю? Ще ніколи він не обіймав жінку. Він не знає, що має робити. Тільки б голос, який тримає їх обох у цьому леті, не замовкнув, не перестав співати.

Hell on Wheels! Паттон немов розбудив піснею свій оркестр, а розбуджені ніби відчули за спинами цю леточу, привожну умиротвореність, і одразу згадали про свій девіз — раптом усі голоси інструментів одразу валять на паттонівську мелодію, з такою силою кидаяться на його голос, що він тоне у потужному напливі звуків, але вже за мить виринає знову з цього припливу. Берінг бачить водяного птаха, який пливе поміж валів, і щоразу коли хвиля, увінчана короною з білої піни, норовить упасти на нього, поховати, він злітає, розвиваючи крилами шумовиння. Натхнений потугою, з якою цей голос продирається навіть через канонаду ударних, Берінг і сам відчуває, ніби підноситься вгору і набирає сили — тепер її досить, щоб узяти руки Лілі, звільнившись з їхніх обіймів.

Він розвертається до неї, до її обличчя, і очі її раптом опиняються зовсім близько, так близько, що, як тоді, під час першої зустрічі, він мимоволі опускає погляд. Такої близькості він не може знести без збентеження. Відчуваючи, що його бачать наскрізь, він заплющає очі і ніби лише задля самооборони, щоб уникнути цього прекрасного, бентежного погляду, наважується на те, на що досі наважувався тільки у снах і mrіях.

Навпомацькі він притягує Лілі до себе, цілує в губи. І вже наступної миті, немов глибоко у своєму сновидінні, відчуває між своїми губами і на зімкнутих зубах її язик.

Тепер Лілі вивільняється з його обіймів. Хоча вона відійшла всього на один крок і так само тримає його руки у своїх, вона знову далеко, так далеко, що він тужить за нею і знову жадає її тривожної, бентежної близькості.

Але вона не хоче. Він щось зробив не так. Точно не так. Він лякається. Тепер необхідно на неї глянути. Але в її очах немає докору. Яка блаженна тиша тепер на душі. Тільки зараз він чує хвилю овацій: там, унизу, до самого краю ночі гойдається поле здійнятих рук. І всі ці руки летять назустріч їм. Невидимі в чорній глибині сцени, вони тримаються за руки, міцно тримаються одне за одного. Паттонова пісня скінчилася. Діти Моору захоплено аплодують.

Тепер Лілі відпускає Берінга з полону своїх очей, і долоні свої забирає, обертаючись до Паттона і, високо здійнявши руки, починає плескати разом із натовпом: *More More More!..*

Такою Берінг не бачив жодну жінку. Він ще відчуває на губах вологу її язика і вигукує її ім'я. І вона чує його. Чує і сміється до нього: *More! More!* Охоплює пальцями його руки, різко тягне їх догори. Хай він також аплодує! І буде зовсім близько — так, як вона відчуває серце у своїх грудях. Вона не відпускає його зап'ястя. Плескає в його долоні. Він і справді її поцілував.

І тут щось у ньому розривається і випливає з тієї глибини, куди був занурений погляд Лілі. Один з давніх, втрачених голосів. Адже він хоче, хоче долучитися до загального крику — і витягує шию, як тоді, засніженим лютневим ранком, витягує шию ніби птах, курка. Але з горла крізь розкритий рот рветься не квоктання, не клекіт, а людський крик. Він тріумфує. Він кричить, як ніколи досі не кричав, і два голоси — його і її — зливаються в єдиний радісний голос.

17. Діра

Звісно, діти Моору (так само як і Гаагу чи Ляйсу) ладні були тієї п'ятничної ночі стояти до виснаження і аж до світанку хрипло й надсадно кричати, вимагаючи від Паттона та його групи все нових і нових пісень... Ale в якийсь момент, коли вже було ген за північ, музиканти раптом зникли у чорній глибині ангара (а звідти непомітно пройшли до своїх наметів) і попри тривання бурхливих оплесків більше на сцену не вийшли. Potім погасили прожектори. Апаратуру демонтували вже при свіtlі кількох тьмяних ламп.

На летовищі палали вогнища та смолоскипи. Більш ніж півгодини слухачі хором обурювалися з приводу зникнення групи, потім натовп потягнувся назад, спочатку все ще гучно нарікаючи, а потім лише з глухим бурмотінням. Деякі з тих, що, будучи затисненими в юрбі, дібали крізь ніч додому, до озера, мали при собі кишенькові ліхтарики, але до пори ховали цей скарб, дістаючи його, коли відділялися від загального потоку і врешті лишалися самі, — нема чого спокушати долю і кидати виклик вивільненій в екстазі разом з іншими емоціями спразі електричного світла, електрогітар та інших знаків прогресу.

Більшість *інцидентів*, що згадувалися секретарями у звітах перед Армією, ставалися у таких і подібних ситуаціях саме на шляху додому. Адже у раптовій тиші після бурі, після такого дикого шалу та самозречення давні закони та правила Оранієнбурзького миру ніби якийсь час ще не мали сили; заборони не мали значення, грізні карі нікого не лякали. Багато з того, що відбулося у перші години після концерту, ставалося в одну мить і без думки про наслідки.

Втім, цього разу натовп поводив себе на рідкість мирно як для такої ночі. Немов *Пекло на колесах* саме відбушувало за шанувальників Паттона, лише де-не-де відбувались окремі сутички між ворожими угрупован-

нями «шкіряних», але не було жодного серйозного бою. Було кілька розбитих до крові носів, удари кулями, але жодних кастетів, ланцюгів чи ломів. Паттонівська охорона і військова поліція заарештували з десяток підозрілих типів серед публіки, жодного разу не застосувавши вогнепальної зброї.

У темряві людський натовп здавався абсолютно хаотичним, але при цьому некваліво, майже блаженно повз із долини летовища. І за арештованих ніхто, крім поодиноких п'яних дружків, вступатися на поспішав; так і стояли вони прикутими наручниками до борту бронетранспортера. Смикали свої окови, викрикували запевнення у невинуватості або прокляття, а фанів Паттона зовсім не цікавило, хто це такі: мародери, спекулянти чи вбивці, що перебувають у розшуку, — вони шкодували лише за тим, що й цей концерт закінчився.

Сонна Лілі, сидячи на передньому сидінні «Ворони» під захистом дуга, чекала на Берінга, а він шукав хазяїна — на армійській автостоянці, біля сцени і врешті в натовпі, без будь-якого плану. Заворожений голосом Паттона та ніжністю Лілі, він лише незадовго перед тим, як згасли прожектори, помітив, що Амбрас зник. Ale протягом усього концерту він був цілком упевненим, що Амбрас стоїть у густій тіні куліси, щонайбільше кроків за п'ятнадцять від них. Отже, там був не Амбрас? Ale одного разу він все ж наче відчув погляд Собачого Короля і намагався вихопити Лілі в темряву, шепнувши їй на вухо:

- Він на нас дивиться.
- Хто на нас дивиться?
- Він.

— Амбрас? А чим ми йому заважаємо? Він тільки зі своїми писами цілується.

А потім Лілі була близько-близько, і над їхніми обіймами бушувала музика Паттона, і він забув — забув! — про те, про що після свого поселення в Собачому домі не забував іще ні на мить, — про присутність хазяїна.

Тепер він пробивався крізь людський потік, що пливув йому назустріч, і все більше мучився думками, що

тут, у темряві й колотнечі, якась банда п'яних «шкіряних» могла впізнати в Амбрасі начальника каменоломні, друга й довірену особу Армії... Скільки ж часу минуло з моменту зникнення Амбраса? Може, на сцені він помилився, і та фігура в тіні була незнайомцем, а можливо й ворогом.

Але якщо саме Собачий Король бачив, як його Охоронець серед акустичних колонок та підсилювачів осліп від ніжності та ніяковіння, то дивився він точно не на таємні пестощі парочки, а насамперед на їхні руки; можливо, нічого, крім цих здійнятих, переплетених, щасливих рук, і не бачив. Адже та танцювальна легкість, з якою Берінг і Лілі, як і тисячі інших фанів здіймали цієї ночі свої руки високо над головою, роблячи їх одним величезним розгойданим полем, Амбрасові була зовсім недоступна... Амбрас був калікою. І Берінг знав його таємницю.

Блукаючи в натовпі, він знову як наяву чув гуркіт каменоломні. Це сталося сьогодні вранці. Закладену вибухівку зарано підірвали. І на нього й Амбраса полетів град кам'яних уламків.

У хмарі з піску та кам'яного пилу вони рвонули до начальницького бараку. Амбрас із прокльонами прочинив двері й струсив пісок з плечей. Потім дістав із тумбочки щітку, нахилив голову і наказав Берінгу вичесати пісок з його волосся.

— Я з цим сьогодні не впораюсь. — сказав Амбрас. — Коли змінюється погода, я стою під дощем чи сніgom, а руку підвсти не можу.

Зміна погоди? День був сонячним. Тільки вітер потроху наростиав. Берінг бридився цією запилюженою головою, з якої від першого ж доторку посипалася лупа. Він не любив такого близького контакту з чоловіками. Навіть батька, який уже не бачив себе у дзеркалі і якого ковалиха по неділях розчісувала роговим гребенем, сам він не розчісував ніколи. Волосся!.. Він механік, водій, коваль — чи всього-на-всього озброєний перукар?

Хоча наказ Амбраса його розлютив, він не став перечити і почав так обережно водити щіткою по

цьому жорсткому як дріт, у багатьох місцях уже сивому волоссю, ніби розчісував кусочого пса.

Плечі Собачого Короля побіліли від кам'яного пилу та лупи, а Берінг усе далі працював щіткою і, займаючись цією нудною, принизливою роботою, почав здогадуватись, що ця ніби мимохід довірена йому таємниця означала: Охоронець — зовсім не насмішкувате прізвисько.

Собачий Король не жартував, називаючи його Охоронцем. Амбрас не міг підвести рук над головою, не міг направити їх на ворога і мав усі підстави приховувати від Моору таку ваду. Якщо фаворит Армії проявить слабкість, то скоро влада окупантів, що відступали все далі й далі, йому не допоможе.

Лише через годину — вони сиділи в бараці начальника перед розібраним дефектним перфоратором і слухали, як пориви вітру женуть пісок гофрованим залізом даху, — він нарешті наважився спитати хазяйна: *Що з Вами, що це за хвороба така?*

— Це моурська хвороба, — сказав Амбрас, — на Сліпому березі її багато хто підхопив.

— У кар'єрі? На яких роботах?

— Не на роботах. На гойдалці.

Гойдалка. Swing. Берінг знав назву цих тортур за великою, розміром з плакат, грубозернистою світлиною, яку разом з іншими меморіальними матеріалами можна було бачити в армійських виставкових наметах і на інших стелламурівських заходах. На плакаті було зображене величезний бук, а на його нижніх крислатих гілках висіли п'ятеро в'язнів у смугастих робах. Руки в них були зв'язані за спину, а через пута пропущено мотузку. На ній їх і підвісили, на ній вони і гойдалися. Їхні муки були описані у нижній частині плаката англійською та німецькою мовами, але Берінгові запам'яталося тільки це слово і його переклад: *swing!*

«Якщо ти дивився охоронцеві прямо в очі, — сказав Амбрас вранці в адміністраторському бараці, одягаючи на великий палець кільце-тримач розібаного перфоратора, — просто в очі, зрозуміло?.. у тебе не було права дивитися йому в очі, ти повинен був завжди

дивитися тільки в землю, зрозумів? А деколи було досить просто ковзнути по ньому поглядом... чи з переляку надто довго витріщатися на носи його чобіт чи не зняти вчасно шапку... або ти міг поплатитись за те, що міг стояти тільки криво, а не за командою «струнко», коли він, ударивши тебе ногою, волає: *Дивись на мене!* *Дивись на мене, коли я з тобою розмовляю!* Таких і навіть значно менших провин вистачало, щоб почути: *На гойдалку! Прийдеш після перевірки.* І ти починав лічити хвилини і рахував доти, доки тебе врешті не тягли під дерево.

Там тобі заламують руки за спину і зв'язують мотузкою і перед бідою, що на тебе чекає, ти, як майже всі до і після тебе, починаєш кричати, благаючи про помилування. А потім вони на цій мотузці різко підвішують тебе і б'ють, щоб ти розгойдувався — і ти... ти з криком про Божу поміч усіма силами намагаєшся утриматися в будь-якій похилій позиції, щоб, не дай Боже, не відбулося те, що якраз і відбувається: вага власного тіла тягне твої зв'язані за спиною руки догори, все вище і вище, і в тебе вже нема сил, і твоя жахлива тяжкість викручує ці руки назад, задирає їх над головою, аж поки кістки не вискають з плечових суглобів.

Звук при цьому такий, який ти якщо й чув, то хіба що в м'ясній крамниці, коли різник відриває по одній кістки від туши чи ламає суглоб у протилежному від його ходу напрямі; так от у тебе звук майже нічим не відрізняється. Але цей хрускіт і тріщання чуєш ти один, тому що всі решта — і свині, які стискають в кулаках мотузку, на якій тебе підвісили, і твої друзі за нещастям, які поки що цілі й неушкоджені дивляться на тебе знизу, а завтра чи вже за хвилину будуть висіти тут також, — всі решта чують лише твоє завивання.

Ти хитаєшся, охоплений болем (ніколи б раніше не повірив, що можна відчувати його і не померти!), і виєш не своїм голосом (досі ти навіть не припускаєш, що в тебе *такий* голос!), і вже ніколи, ніколи в житті тобі не підвести руки так високо над головою, як цієї миті.

А якщо одному з цих спаде на думку зробити тебе взагалі калікою, він хапає тебе за ноги, і висне на них всією вагою, і розгойдується разом із тобою. Ця чаша, — сказав Амбрас, — мене обминула, але тільки ця. — Він подряпав палець кільцем перфоратора і злизував кров з маленької ранки.

Берінг уперше чув, щоб колишній в'язень баракового табору при каменоломні розповідав про свої муки. В армійських демонстраційних наметах і на шкільних уроках у перші повоєнні роки про тортури та злигодні Сліпого берега завжди розповідали лише стелламурівські проповідники (за тих часів їх так поміж собою називали моорці), але не самі жертви мордувань. І на всіх «рагу» в каменоломні чи покаянних ритуалах біля пароплавного причалу звільнені залишалися німими і безликими, тож Берінг і взагалі багато дітей Моору думали, що тaborяни ніколи не мали власного голосу, а обличчя в них завжди були застиглими масками мертвяків, як на армійських плакатах у голих трупів, навалених купою біля бараків чи скинутих у глибокі ями: таких фотографій було вдосталь і в демонстраційних наметах, і на шкільних уроках історії, а в процесіях громад спокутників ними часто були обвішані сенгвіч-мені.

Багато часу минуло, доки Берінг і такі як він зрозуміли, що не всі небораки з баракового табору щезли в землі чи у величезних цегляних печах крематорію, деяким вдалося врятуватися і жити тепер у тому ж світі, що й вони. Біля цього озера. На цьому березі. Лише коли Собачий Король та інші давні зебри, змінивши свої смугасті роби на армійські шинелі та бомбери, за завданням та за підтримки Армії перебрали на себе керівництво не лише каменоломнею, а й буряківницькими товариствами, солеварнями, секретаріатами, посіли й інші відповідальні пости, — лише тоді молоде покоління навіть у найглухіших закутках приозер'я мусило визнати, що минуле ще аж ніяк не зникло.

Але згадки про час, який був до них, для дітей Моору були нудними. Хіба вони мали якийсь стосунок до чорних прапорів на пароплавному причалі чи до

руїн табору біля каменоломні? А до послання Великого напису в кар'єрі? Хай інваліди війни й ті, хто з неї повернувся, якщо вони мають бажання, обурюються стелламурівськими заходами і протестують проти *правди переможців* — для Берінга і йому подібних усі меморіальні ритуали, що проводилися хоч за наказом Армії, хоч з ініціативи громад спокутників, були не більш ніж похмурою виставою.

Адже те, що діти Моору бачили на плакатних щитах і чули на схвалених мироносцем *уроках історії*, було просто-напросто Моором — покинуті бараки, обліплені мушлями палі пароплавного причалу, каменоломня, руїни. Все це було й так ім відомо. Ім хотілося бачити зовсім інше: багатосмугові шосе Америки, якими одна за одною мчали машини на зразок тієї, на якій тут, у приозер'ї, іздив лише комендант, а пізніше — його Собачий Король. Хмарочоси острова Мангеттен, де була резиденція Ліндона Портера Стелламура; море! — ім хотілося бачити море, а не пожовклі світлини Сліпого берега. Статую Свободи біля входу до Нью-Йоркської гавані та порожністій смолоскип у її витягнутій руці хотіли вони бачити, а не гіантські літери Великого напису: *Тут лежать убиті* — числом 11 973... Звісно, у кожній землі лежали мертві. Але хто хотів у третьому десятилітті Оранієнбурзького миру рахувати трупи? Великим написом розповзвався мох.

З тієї хвилини, як закінчився концерт, Берінг жодного разу не наштовхнувся ані на п'яних забіяк, ані на «шкіряних», але продирається крізь юрбу все рішучіше і безцеремонніше. Якщо з Собачим Королем щось сталося, вілла «Флора» знову відіде до Армії, а він сам повернеться до кузні. Натовп був настільки повільним, що бісив його. Кулаками він розштовхував послідовників Паттона, які зовсім нещодавно були йому ніби рідні, і вигукував ім'я хазяїна. Але тут це ім'я викликало лише озлоблені погляди, і хоч як би сильно він опирався, натовп повільно волочив його із собою.

Стоянка машин супроводу здаваласядалекою чорною фортецею у темряві, коли він нарешті знайшов Собачого Короля. Амбрас стояв, обіпершись на оброс-

лий травою бік іржавої автоцистерни, а довкола була юрба, і його обличчя мерехтіло у відблисках палаючого сучня та смолоскипів тих, що його обступили. На перший погляд, здавалося, що він цілком занурився у споглядання абсурдного номеру, який тут розігрувався за його участі. Сім або вісім ірокезів (так звали голомозих, які залишали на голові вузьку смужку волосся, пофарбовану крикливо-червоним кольором, на зразок північного гребеня), робили випади в його бік і зразу ж відскакували назад, тягнулися до нього своїми смолоскипами, але не торкалися, не обпікали, тільки волали щось — чи то питання, чи то образи — не розібрati. Амbras не відповідав і взагалі ніяк не захищався. Просто стояв і дивився на них. Який же в нього втомлений вигляд.

І це — Собачий Король? Друг Армії, який може судити і оголошувати у приозер'ї надзвичайний стан? Непереможний? Той, кого Моор досі боявся, адже одній бестії він проломив череп обрізком залізної труби, а другій голими руками скрутiv в'язи. Цей втомлений чоловік?

«Собаки... як же вам вдалося тоді убити собак?...» — запитав Берінг минулого ранку в адміністраторському бараці, і Амbras не дав йому пояснити, що цікавиться він не просто моорською чуткою, що того вечора він сам, трусячись від страху, сидів навпочіпки у зничавілому винограднику біля огорожі вілли «Флора» і на власні очі бачив перемогу над зграєю — і бачив це інколи й тепер, коли заплющував очі.

«...цими руками, маєш на увазі? Собаки не нападають на тебе з цепами,— сказав Амbras. — І не налітають зверху, немов птахи. Собаки не змушують тебе задирати руки високо догори, лише настрибують знизу». Пес, який стрибне на нього, додав Амbras, і зараз стрибне на свою смерть.

Берінг наблизався до хазяїна повільно, надто повільно. Натовп не переймався ані його збудженням, ані криками ірокезів зі смолоскипами, ані полоненим, обличчя якого знову і знову зникало у вогненному танці. Зав'язнувши серед групи якихось перемазаних

сажею типів, які тягнули з собою пораненого, Берінг з усіх сил штовхався ліктями і раптом спіймав погляд Амбраса — понад двома-трьома десятками голів Собачий Король дивився на свого Охоронця.

Невже і справді дивився?

Так чи інакше, Берінгу здалося, що він не тільки спіймав погляд хазяїна, але й прочитав у ньому запитання, наказ, і він мимоволі намацав за поясом пістолет.

Від нього це вимагається?

Погляд сказав *так*.

І він настільки різко вихопив зброю з-під свого одягу, що сорочка зачепилася за спусковий гачок і порвалася. Коли ж пістолет опинився на видноті, у нього в руці, він був теплим, нагрітим його тілом, і все ж таки чужим, цілком новим і не нагадав йому ані пострілів квітневої ночі, ані обличчя ворога, що згасало.

Берінг зняв із запобіжника, пересмкинув затвор, почув, як патрон викинуло з обойми до патронника, і здійняв свою готову до пострілу зброю — показав її похмуromу світові, серед якого стояв його хазяїн, чекаючи на допомогу.

І раптом простір перед ним спорожнів, простір жаху, який став швидко розширюватись: *Він озброєний, обережно, ось той, та це ж коваль, у нього зброя...* Натовп розступився перед ним, як води Червоного моря на гравюрі в ілюстрованій Біблії ковалихи, яку він стільки разів розглядав.

Люди, море... увесь світ схнувся від нього у темряву. *Вшиваймося звісі, в укриття! Тут псих зі зброєю!* Чого варті смолоскипи й палаюче суччя, каміння, дубини й голі кулаки проти блискучого чорного пістолета в його руці?

Це було п'янке відчуття — йти через цей порожній простір до нерухомого Амбраса, обличчя якого все більше тонуло у темряві й мороці: смолоскипи, а з ними й усе світло відбігли від нього. Хто ніс із собою вогонь — кинув його, загасив чи затоптав, щоб не стати для озброєного освітленою мішенню. Сліпці в ночі, що несподівано навалилась, учасники вогненної

вистави, спотикаючись, напирали одне на одного в темряві.

Берінг узяв один із покинутих смолоскипів і підніс його над головою. Хто тепер жбурне камінь чи наважиться хоча б пригрозити йому кулаком? З вогнем в одній руці і з пістолетом у другій він ішов на поміч своєму казяйну.

Собачий Король стояв сам-один, коли Охоронець нарешті опинився поруч із ним.

— Вам нічого не заподіяли? Ви... ви не поранені? — Цієї миті він почувався дуже сильним, проте його голос задріжав.

— Живий ще, — сказав Амбрас. — Ці ідіоти мене б не зачепили.

— Не зачепили? — Берінгові вчувався дзенькіт уламків його тріумфу. Він сконфужено заховав пістолет і заправив порвану сорочку. — А я? Що я мав робити?

— Нічого. Облиш, — сказав Амбрас, — ти все зробив правильно. — Потім він спитав про Лілі.

— Вона чекає в машині.

— А пес?

— І пес при ній.

На зворотному шляху до автостоянки летовище порожніло так стрімко, ніби Охоронець Собачого Короля розчахнув десь у ночі ворота, шлюз, крізь який потік відвідувачів концерту ринув на озерний берег. Дорогою Амбрас говорив мало.

Чого він пішов зі сцени, чого опинився в гущі натовпу?

Не хотів оглухнути там нагорі.

Окрім машиніста одного буряківницького товариства, який вирішив випросити у начальника каменоломні перепустку на рівнину і, жестикулюючи і просторікуючи, тягся за ними до самого ангару, більше ніхто їм дорогу не заступив. Та й цей прохач, хоча Берінгові вдалося його здихатись тільки силою, заднім числом злякався, коли через кілька днів до нього дійшли чутки, що Собачий Король зробив молодого моорського коваля не просто своїм водієм і не просто працівником, а ще й озброїв його і наказав стріляти по нападниках.

Біля ангара Берінг мусив чекати ще більше години, поки Амбрас, сидячи в армійській бронеавтівці, поговорить з якимось капітаном. Охоронець змерз, переминався з ноги на ногу, але першим повернутися до «Вороні» не наважився. З великого освіленого намету долітив гамір і сміх, і в якусь мить йому здалося, що він упізнав голос Паттона. Водій броньовика пригостив його цигаркою, але потім знову нап'яв навушники і став дивитись кудись удалину, адже Берінг не зрозумів жодного його жарту, як і коментарів щодо концерту.

Від Амбраса відгонило шнапсом, коли він нарешті виліз із кабіни і пішов до «Вороні» (Берінг підсвічував йому ліхатриком). Дог, немов порцеляновий, сидів на місці водія, а Лілі спала, прихиливши до нього, — і прокинулась, щойно Берінг відчинив дверцята. Пес не видав ані звуку. Берінг дав йому переповзти між передніми сидіннями назад, зайняв своє місце за кермом і завів мотор.

Це називалося щастям — те, що відчував Берінг на цьому шляху додому? Лілі сиділа поруч і на плавному повороті, коли машина виїжджала з автостоянки, притулилася до нього, точно так само як перед цим до дога, і не протестувала, коли він крадькома торкнувся її. А позаду сидів Амбрас, гладив свого пса і міг засвідчити, що Берінг, колишній моорський коваль, може виручити з небезпеки не лише себе, але й наймогутнішого чоловіка в приозер'ї. І на додачу до всього у вухах його ще звучала музика Паттона!

Злітна смуга була безлюдною. Тільки по її боках фари «Вороні» висвічували часом якісь постаті: вони сиділи біля вогнища або лежали у траві, загорнувшись у ковдри. Спокусі цієї широкої бетонної смуги, лише де-не-де зламаної колючими кущами, Берінг у своєму щасті не міг протистояти, і натис на акселератор. Глухе сопіння дога не було чутним у шумі двигуна. Прискорення притисло Лілі до його плеча. Злітна смуга мчала з чорної нескінченності йому назустріч, а за ним — назад, туди де він вперше поцілував жінку і врятував свого хазяїна. Кущі на узбіччях вапняно-білою стрічкою стрімко зникали з поля зору.

— Ти з глузду з'їхав? — почув він голос Амбраса позаду. Лілі, схоже, спала. «Ворона» з ревом летіла крізь ніч.

Минуло кілька секунд, доки Берінг повільно відпустив педаль, і ще за якусь секунду він переніс ногу на гальма, відчуваючи в цьому майже невловному зволіканні силу, яка вже не мала жодного стосунку до зброї в нього за поясом. Потім він натис на гальма і так різко знизив швидкість, що голова пса з'їхала з колін Амбраса і вдарилася об спинку сидіння. Амбрас не сказав ані слова, а от Лілі враз випросталася, тихо засміялась, підштовхнула Берінга лікtem і прошепотіла: *Вгамуйся!*

Майже в самому кінці злітної смуги, там, де в останній рік війни винищувачі-бомбардувальники розвивали максимальну стартову швидкість, відривалися від землі й мусили круто здійматися вгору, щоб не розбитися об прямовисні скелі Кам'яного Моря, — там «Ворона» повільно з'їхала на колишнє платне шосе. Знову почалися незграбні маневри між вибоїн, ям і промоїн. Зараз і ця дорога була порожньою. Прихильники Паттона залишили на маскувальних жердинах і сучках клапті паперу та одягу, від чого деякі з цих попереджувальних знаків були схожі на опудала. Дрантя тріпотіло й маяло на холодному вітрі з озера, махало Берінгові. Ніч ставала шквалистою.

Ломота в плечах, мабуть, не підвела Собачого Короля — погода справді змінювалась. Схили вже наче у хмарах? Видимість погіршилася. Втомлений від напруженого вдивляння у вибоїні розбитої дороги, Берінг потер очі. Він не пригадує, щоб вибоїн було так густо, коли вони їхали в гори. Вони знов і знов виникали у світлі фар, і далеко не всі були позначені жердинами. Іноді він спрямовував автівку до самого краю над кругосхилом, бо інакше не можна було проїхати.

— Куди тебе несе? Обережно! — прошепотіла Лілі й мимоволі вхопилася за його руку, коли авто знову смикнулося, аби оминути яму. Ale вона була надто сонною, щоб не заснути знов, тож знову схилила голову на його плечі. Амбрас у темряві говорив з догом і дорогою не цікавився.

Може, це здіннатий позаду «Вороною» шлейф пилу так химерно затуманив зір? Чи могли пориви вітру задувати цей пил крізь щілини та вентиляційні клапани всередину авта? Щойно Берінг протер очі тильною стороною долоні, а вже знову навертаються сльози, і він мусить напружено концентруватись, намагаючись роздивитись, що там на дорозі — яма чи просто тінь.

Хоча, можливо, в усіх цих розладах і обманах зору винні всього-на-всього тьмяні фари «Ворони». Під час ремонту він так і не знайшов їм заміни. А він взагалі правильно їде? Але ні, дорога та сама. Ну й де в Моорі взяти нові фари? Ось про що Собачому Королеві варто було б запитати в капітана. Або, може, Лілі зможе роздобути якісь на рівнині?

Обмірковуючи ці питання, Берінг повільно і непомітно їхав геть від свого щастя. Він обернувся до Лілі, але світло було настільки слабким, що він розпізнає її обличчя лише з другого разу. Вона боролася зі сном. Втомилася не менш за нього.

Але тут Берінг різко прокинувся — попереду, немов тінь, розверзлася яма, без жодного попереджувального знаку, настільки несподівано, що він мало не посадив у неї машину. Він так різко загальмував, що Лілі лиш дивом не врізалася лобом у вітрову шибу. Що відбулося з Амбрасом і догом, Берінг не бачив, але чув, як хазяїн сердито вигукнув :

— ...що сталося? Що це з тобою?

— Яма.

— Де? — спитала Лілі.

Раптом Берінг відчув, як перехопило подих: він відів погляд від дороги і перевів його на Лілі, а ця тінь, ця яма *рушила за його поглядом*, висковзнула з променів фар, злетіла вгору і чорною плямою потъмарила обличчя Лілі. Тінь рухалася разом з його очима. Яма зяяла не на трасі, а в його погляді! Коли він знову обернувся на дорогу, ця діра повторювала рухи його зіниць; коли невідривно дивився у світло фар, тінь знову завмирала на дорозі — овальна пляма, не надто різко окреслена і не така чорна, як справжні пастки та

вібоїни, однак її майже неможливо від них відрізнати. Його погляд, його світ було продірявлено.

— Де? — повторила Лілі. — Де тут яма?

— Ти що, привидів бачиш? Що відбувається?

— Нічого, — відповів Берінг, — зовсім нічого. І поїхав далі, прямо на цю діру у своєму світі, яка відступала перед ним і з кожним рухом його очей, немов мерехтливий вогник, витанцьовувала то по дорозі, то по темних стінах скель, то над урвищем, а все ж постійно була в полі його зору, ніби вказувала шлях назад до озера. І він рухався вслід цьому знакові, невидимому всім, крім нього самого, рухався за ним у ніч, мовчки й розгублено.

18. У пастці

Ніч була короткою. На сході гребені й шпилі Кам'яного Моря вже височіли в рожевім світанку, коли «Ворона» нарешті повернула на набережну і, похитуючись, покотилася до чорних закіплюжених стін водолікарні.

Вітер, уже не поривчастий, а рівний і теплий, рвав і розганяв хмари над озером. Над прямовисними скелями Сліпого берега піднімався ясний, сповнений пташиних голосів день раннього літа. Але діра, крізь яку до світу Берінга вдерлася пітьма, не зімкнулася й при денному світлі.

Амбрас, усе ще з мордою дога на колінах, мовчки сидів на задньому сидінні машини, і Берінг не міг розібрати у водійському дзеркалці, спить Собачий Король чи ні. Берінг мерзлякувато щулився, хоча й відчував тепло Лілі, що спала на його плечі. Він так міцно вчепився в кермо, немов це була єдина й остання опора в ландшафті, що гуркотів повз них, втікаючи назад у Ніщо, обабіч дороги.

Лілі прокинулася, коли «Ворона» загальмувала під метеовежею. Білий лабрадор — її собака — з гавкометом метався прибережним лугом. Амбрас мусив узяти

свого дога на ланцюг. Він крізь цей галас крикнув Лілі *доброго ранку*. Потім долонею прикрив своєму псові очі і тихо, майже нечутно, сказав: *тоги*. Тієї ж миті дог замовк. Лише лабрадор не затикався, скакаючи в дикій радості довкола авта.

Кави? Може, Лілі все ж таки хоче проїхати з ними до вілли «Флора»? Лілі не була голодна, лише втомлена. І більше нікуди не поїде. Лабрадор клацнув зубами в бік шин.

Між двома злючими псами в них було небагато часу, щоб попрощатися. Лілі пальцем провела Берінгу по щоці, накресливши невидиму хвилясту лінію, знак, якого він не зрозумів, вийшла з машини й швидко брязнула дверцятами, щоб не спровокувати дога до нападу на її сторожового. Амбрас відпустив ланцюг і розсміявся. Лабрадор підстрибував перед хазяйкою, і не встигла вона йому завадити, як він закинув їй передні лапи на плечі й облизав обличчя.

— Чого чекаєш? — спитав Амбрас, торкнувшись Берінга за плече.

Лілі відімкнула навісний замок, зняла ланцюг з оббитих бляхою дверей і ввійшла до вежі; на них вона більше не озирнулася, тільки, вже непомітна у темряві, гукнула до собаки.

Берінг увімкнув у «Ворони» задній хід, прим'яв зарості палючої кропиви і однією рукою спробував заштовхнути на заднє сидіння дога, який досі кидався на вітрове скло, бачачи лабрадора. А той, без нашій-ника й ланцюга, зробив декілька ковтків замуленої води з калюжі і врешті побіг до вежі, за своєю хазяйкою. *Місце!* — сказав Амбрас, і Берінг відчув, як холоне в нього на руці собача слина.

Коли «Ворона» вже котилася уздовж соснової алеї до вілли, сонце піднялося над горами. Берінг дніями залатав вибоїни на під'їзній дорозі — сотні лопат піску та жорстки перетягав. Тому їхати яскраво освітленою алеєю було спокійно — і водій заспокоївся. Тепер, якщо він на кілька секунд заплющував ліве око, з поля зору, звісно, багато що зникало, але зникала й пляма. Таким чином, друге око було ціле й неушкоджене. *Неушкоджене.*

Собача зграя оточила їх щільним мовчазним кільцем; метляючи хвостами й звісивши язики, пси супроводжували їх коридорами вілли до кухні. Там, ще до того, як Амбрас звелів йому запалити вогонь на плиті і зварити кави, Берінг мав приготувати собакам харч, і від утоми порізав руку. Кров капала на свинячі шлунки та м'ясні обрізки, капала на вівсянку, яку він збирався змішати з м'яском, забризкала кам'яні плити кухонної підлоги. Найголодніші зі зграї принюхувались до крові, але спершу втягнули язики до пащ, щоб не торкнутися її.

Амбрас прийшов на кухню якраз у той момент, коли Охоронець ганчіркою і холодною водою намагався спинити кровотечу. Він наказав негайно викинути брудну ганчірку, після чого обробив рану йодом, забинтував і закріпив пов'язку лейкопластирем з армійської аптечки. Потім він розклав по мисках собачий харч, очистив піч від попелу, допоміг Берінгові розпалити плиту й сам зварив каву.

Амбрас, який в теплу пору року багато ночей поспіль проводив у плетеному кріслі на веранді, оточений своїми псами, і після цієї безсонної ночі не виглядав утомленим. Берінга він відпустив на весь день, а сам у супроводі лише попелясто-срібого дога підійшов до човнового сараю і там запустив сигнальну ракету: так він іноді викликав паром до вілли, а потім прямо з гнилих містків стрибав на облавок. Поромник, який кожного ранку чекав на начальника каменоломні біля моорського причалу, відповів на його вогненний сигнал протяжним гудком сирени, який залунав над бухтою, проник до коридорів вілли «Флора» і до глибин утоми Берінга. Потім понтон відчалив від пірса і взяв курс на човновий сарай у заростях очерету.

Берінг, не роздягаючись, лежав у своєму ліжку в більярдній і з розплющеними очима снів під музику програвача — про концерт Паттона і руки Лілі. Темна цятка в оці здавалася тепер лише незначним розладом, який точно зникне після кількох годин сну. Про глибокий поріз на руці він уже забув. Навіть коли він заплющив очі, а темна мітка все ще танцювала в тому пуль-

суючому туманному багрянці, яким стає приглушене під повіками ранкове світло, він уже не боявся. Втіма була більшою за будь-який страх.

Серед барабанної канонади із запилюжених динаміків, що стояли коло його ніг, Берінг заснув, і снився йому вихор, діра, де, закручуючись, зникала небесна блакить. Залишалася тільки всеохопна чорнота. Він не прокинувся, коли платівка закінчилася і голка тонарма, вискочивши зі спіралі доріжок, стала виписувати у повітрі півкола, супроводжувані ритмічним клацанням. Тим часом вітер надворі вщух. Клацання тонарма звучало в тиші так монотонно, як цокання годинникового маятника, а Берінгу снилися стрибучі кульки, що яскраво спалахували в темноті й знову згасали.

Вілла «Флора» в ці ранкові години була дуже тихим домом. Собаки дрімали в тіні веранди, ліниво валялися на приступках зовнішніх сходів, що вели до парку, або тинялися коридорами — але жодна не гавкала. Часом здавалося, ніби вони, нашорошивши вуха, прислухаються до дихання Берінга. Вони також лишилися тихими, навіть коли на горбочку по той бік оброслого плющем паркану з колючого дроту, який, як і раніше, захищав віллу, з'явився збирач хмизу. На такій значній відстані цей чоловік, звісно, не бачив, як сім або вісім собак слідкували за кожним його рухом, і нечув, як вони продовжували глухо гарчати, коли він зі своєю заплічною ношею, навіть не запідозривши небезпеку, зник поміж деревами. Сонце здійнялося високо над парком. Пташині голоси чулися все рідше і врешті змовкли в полуденній спеці. Наставало літо. Почалася друга половина дня. Берінг спав.

І, звісно, першим, що він *побачив*, прокинувшись під вечір, була чорна пляма. Діра. Вона не зникла. І хоч як він моргав, тер повіки, навіть занурював голову в повний умивальний таз з водою і то розпліющував, то заплющував очі під водою, поки від браку повітря погляд зовсім не скаламутився, — діра не зникла ні цього вечора,

ані наступного дня,
ані через тиждень,

ані через два...

Щоправда, вона не збільшувалася.

Коли Амбрас у ці тижні питав його про поріз на руці, який погано гоївся, розмовляв із ним або просто дивився на нього, Берінг постійно опускав голову, боячись, аби Собачий Король не помітив пляму в його оці. Він почав відповідати на питання питанням і відволікав увагу хазяїна від своєї персони, мимохідь згадуючи про ушкоджену лапу однієї з собак у зграї, заводячи мову про якусь запасну частину, потрібну для «Вороні», а то й просто показуючи на порожній човен на березі озера, на верхівця, що наближався, або на стовп диму на Сліпому березі: *Що там діється? Ви чекаєте на відвідувача? Це не човен секретаря?* Він відволікав Амбраса так вправно, що при всій недовірливості йому й на думку не спадало, що Охоронець ховає від нього очі і своїми питаннями намагається всього-навсього втримати його подалі від певної таємниці.

Енергійна, часто нервова уважність, з якою Берінг охороняв свою таємницю, врешті змусила Амбраса повірити, ніби Охоронець тепер надзвичайно обачний і цікавиться всіма справами вілли «Флора». Амбрас списав цю енергійність на те, що Берінг повністю прижився у Собачому домі. А правду кажучи, Берінг зживався з дірою у своєму світі, з вадою, яка в деякі дні докучала йому більше, в деякі — менше і від якої він не знав кращого засобу, ніж замовчування: водій з дірявим поглядом! Працівник, механік, охоронець із дірявим поглядом! Сліпим у Собачому домі точно немає місця.

А Лілі... Лілі, він, можливо, й довірив би свою таємницю — але в ці дні й тижні вона не заходила на віллу, як зазвичай, з короткими післяобіднimi візитами. Вела з Амбрасом звичний обмін, проте ніколи не намагалася залишитися з Берінгом на самоті і робила вигляд, ніби вони ніколи не обіймалися й не ціluвалися. Якщо він надто наблизився, вона посміхалася, побіжно кидала кілька фраз або поплескувала його по щоці, достоту як собаку, — і відсторонювалась.

Одного разу Берінг все ж ласково торкнувся її — вони з Амбрасом сиділи на веранді, а він мусив прине-

сти з кухні карафку з вином, і потім він так нахилився над столом, що однією рукою міг погладити її спину, — вона хоча й не уникала доторку, але, як ні в чому не бувало, продовжувала розмовляти з Амбрасом, а в сутінках, на прощання, подивилася Берінгу в очі таким порожнім поглядом, що він мимоволі почав сумніватися у своїх спогадах. Чи цю жінку він тримав в обіймах? Вона ж сама підійшла до нього, обійняла за плечі й повела туди, де він тепер у безсонні тужив за нею.

Порівняно з тією дірою, яку пробила в його житті загадкова відчуженість Лілі, діра в оці втратила всяке значення, і в деякі дні він навіть примудрявся, сам того не усвідомлюючи, заповнити відсутній, затемнений сліпою плямою фрагмент свого світу — і тоді він бачив собачу морду, кожен камінь, пасмо волосся Лілі чи вкраплення у смарагді під збільшувальним склом Амбраса, бачив там, де *насправді* була лише темрява.

— Вона приходить, коли їй хочеться, і йде, куди їй хочеться. Хай приходить і йде своєю охотою, дай їй спокій — в іншому разі ти станеш для неї перешкодою, — сказав Амбрас одного разу, коли вони з Берінгом сиділи по обіді на веранді, вивчаючи план каменоломні, а над віллою збиралася гроза. Негода, що насувалася, змусила їх раніше ніж зазвичай повернутися на «Сплячій грекині» на моорський берег. Для понтона з його низькою посадкою хвилі на озері були надто високими. Амбрас якраз обводив червоним контури ділянки, де в найближчі дні йтимуть підривні роботи, коли з-за колючого дроту ім помахала Лілі; вона вела важко нав'юченого мула до озера, стежкою вздовж межі парку. *Вона приходить, коли їй хочеться, і йде, куди їй хочеться. Дай їй спокій.*

Навіть на критій веранді сила вітру, який ніс грозу, була такою, що від протягу розкладений на столі план гірничих робіт часом надувався пузирем, хвилею, і знову спадав. Берінг мав придавити папір склянкою або порожніми пляшками. Але він не чув розпорядень Амбраса. Він бачив лише Лілі і чув лише шум сосен.

Небо над Кам'яним Морем почорніло. У спалахах блискавок стрімкі хмари здавалися кораблями, маяками, палацами й казковими істотами гіантського театру тіней. Лілі поспішала. Жестом відмовилася, коли Амбрас, махнувши рукою, запропонував їй місце на веранді. Його жест міг означати келих вина, запрошення до обмінного гешефту чи просто потеревенити. Ale Лілі все це не цікавило. A Берінг так поринув у думки, проводжаючи її поглядом, що Амбрас навіть постукав циркулем по столу й кресленню, щоб нагадати йому про пласти породи і шпури. *Дай їй спокій.*

Минулого разу Лілі заходила до них чотири або п'ять днів тому. Схоже, вона йшла з перевалу, поверталася з рівнини. З казарм. Перші краплі затарабанили по шибках веранди. Можливо, буде й град. Бліда жовтизна, що проглядала в розривах чорних хмар, наводила на таку думку. На двох платформах у заростях очертყу палали вогні штормового попередження, при тому що всі човни, плоскодонки й плоти — саме їх вогонь і мав відкликати на берег — уже давно стояли пришвартованими. Порожнє озеро шуміло як море.

Як упевнено Лілі вела мула крутою тропою! Тварина стала упиратися, коли далеко попереду блискавка вдарила у воду, але тієї ж миті ніби кивнула, коли Лілі обернулася і вигукнула до неї якісь заспокійливі слова. Берінгові здалося, що він почув її голос крізь рев сосен і озера.

Деякі пси так зраділи появі Лілі під грозовим небом, що продерлися крізь зарості ожини й стрибнули через колючий дріт, аби привітатися й полащитися до неї. Ale Лілі продовжувала свій шлях, не зважаючи ані на грозу, яка вже наступної миті має досягти Моору, ані на бурхливу радість собак.

Амбрас штрихував червоним олівцем ділянки підривних робіт, знову повністю зосередившись на своєму кар'єрі, тимчасом як увага Берінга була все ще коло собак, поруч з Лілі. Він бачив, як вона нахилилася до дога й потріпала його за шию, за вуха, і відчув вії руки на своїй шії, у своєму волоссі, та ще й так, що навіть мурашки пробігли шкірою.

До собаки Лілі була лагіднішою, ніж до нього. Вона надто поспішала, щоб хоча б ненадовго звернути з дороги чи принаймні пошукати прихистку на віллі, — але з собаками говорила, сміялася і щось прошепотіла дому. Потім випросталась, натягла віжки й швидко закрокувала далі. Гроза дісталася моорського берега. Вітер рвав крони сосен в алеї, багатоголосим гудінням сповнюючи сходи вілли «Флора», довгими пасмами здував пил з набережної на пінні гребені озера. Але граду, на який чекали за радіопрогнозом армійських синоптиків, так і не було. Навіть дощ свинцево-сірою завісою розвіявся високо над віллою. На білому вапняку головних сходів блищали, висихаючи, візерунки перших крапель. Мабуть, і град теж випав деінде.

Лілі зникла з овиду і, можливо, вже підходила до своєї вежі, коли дог повернувся на веранду і, заповзаючи під стіл, стягнув на підлогу план кар'єру. Амбрас сердитою командою прогнав пса в дім, і Берінг аж тепер тільки нахилився за кресленням і, ретельно розправивши, розкладав його на столі.

— Не так, — сказав Амбрас. — Розверни. Я сиджу ось тут. І каменоломня має бути внизу, а небо — вгорі. Де в тебе очі? Сліпий чи що?

Дай їй спокій. Чого, трясця, заради цих псин Лілі навіть під градовою хмарою затрималася, більше того — гладила іхню смердючу шкуру, проте пройшла повз великий, розміром з ворота, отвір у дротяній огорожі і йому, Берінгові, руки не подала? Після тижневої відсутності лише недбало махнула йому рукою і пішла собі далі. Лілі! Він же цілував її. Невже вона забула? Зовсім забула?

Берінг монотонно повторював свої питання й докори, звертаючись до Лілі в монологах на самоті чи просто в думках, — але коли стикався з нею на віллі «Флора», на пароплавному причалі чи в базарний день перед склепаних з дощок прилавків моорських рибальок, торговців свійською птицею і капканників, не міг зв'язати двох слів. Ніяково посміхався й ляпав щось таке, за що люто картав себе вже за кілька хвилин, щойно залишався знову сам на сам зі своєю безпорад-

ністю. Іноді він починав затинатися, навіть коли всього-на-всього питав Лілі, чи розсідлати її мула, який пасся біля ставка з лататтям.

Лише коли вона сама починала розмову, просила дрібку солі для мула, питала, як справи в кузні, цікавилася коршаком, що кружляв над соснами, або механізмами двигуна внутрішнього згоряння, він часом легко й невимушено включався до бесіди. І тоді кілька секунд вірив, що вона знову йде йому назустріч. І розповідав їй про свого підсліпуватого батька, про скелет крил хижого птаха, про принцип силової передачі і про неможливість повернення на Ковальський пагорб.

Одного разу під час такої розмови він погодився, щоб вона відносила *благодійні пакети* старим на Ковальський пагорб — продукти, мило й записки, нашкрябані на пожовких картках каталогу з шаф конторського барака. Але варто було Берінгу наважитися легко торкнутись Лілі чи лише подивитися їй в очі, як вона в ту ж мить відверталася або відсувалася. Жодного разу вона не була для нього такою, як у ніч концерту.

Чим він її образив, що зробив не так, чого вона знову цуралася його? День за днем він чекав години, коли нарешті вимагатиме в неї відповіді — навіть щіною того, що вона може стати ще більш далекою. Але в ході літніх тижнів з усієї множини невисловлених запитань залишилося всього одне. Так само непомітно, як і наполегливо, це запитання вдерлося в усі докори, в усі думки про Лілі і мучило його навіть уві сні. Щоправда, це єдине запитання було звернене вже не до Лілі, а до себе самого, до своєї пильності, з якою він тепер під час візитів Лілі на віллу слідкував за кожним її рухом, майже забиваючи про діру у своєму світі, про сліпу пляму в оці.

Ця жінка, єдина, яку він тримав в обіймах і цілював, уникала його тому,

що Собачий Король

був її таємним

і справжнім коханцем?

Дай їй спокій. Адже так сказав Амбрас. Такою була його воля, а не воля Охоронця. Він же нічого їй не

зробив! Від сорому та страху перед відставкою не смів виказати жодного докору. Завжди залишав її у спокої і ніколи б не наважився торкнутися її, якби вона сама не обійняла його тоді. Ще й досі в його вухах відлунював легкий дзенськіт її браслетів. Він пам'ятав усе, з болючою ясністю. Згадував її обійми, сидячи з Амбрасом над планами гранітного кар'єру і дивлячись на обриси фундаментів давно зруйнованих бараків поруч із дробаркою. Згадував, стоячи з Амбрасом між вагонетками на запилюженому pontоні, згадував, нарізаючи собакам м'ясо і лежачи вночі без сну, згадував, змучено прокидаючись уранці. Її він справді залишав у спокої. Але його спокій, його душевний мир було втрачено.

Тепер, коли Бразилійка і Собачий Король торгувалися при ньому щодо вартості якогось смарагду та його бартерного еквівалента, вивчали крізь збільшувальне скло чистоту каменя й захоплено розводилися про димчастість, вкраплення рідини й тріщини, про чорні зернятка, відростки, орторомбічні призми та розмаїття форм висячих садів у надрах самоцвіту, Берінг у кожній фразі, у кожному незрозумілому слові підозрював зашифровані любовні послання, і в найменших рухах, жестах він шукав приховані докази своїх здогадів.

Іноді він чув їхній сміх, *думав*, що чує сміх, спускаючись у погріб вілли за вином чи шматком рокфору... Вони сміялись над ним? Над обдуреним у грі? І одного разу, прохолодного й вітряного липневого дня, він більше не зміг терпти ці нескінчені запитання.

За дві доби до цього, вночі, недалеко від Ляйської бухти знову стався напад на хутір, одну людину вбито і невідомо скількох поранено, і цього літнього ранку Амбрас звелів Берінгу перевірити і, якщо є потреба, відремонтувати замки вілли «Флора», а потім зміцнити всі віконниці та отвори сталевою стрічкою. Залишивши його з цим дорученням, Собачий Король свиснув догу, а також чотирьом іншим собакам і вирушив до каменоломні.

У перші години цих ремонтно-оборонних робіт, які займуть дні, а може, й тижні, Берінг займався вимірю-

ванням параметрів вікон та дверей, підрахунками й роздумами щодо того, скільки потрібно буде матеріалів і яких саме. При цьому він разів чотири пройшов повз двері колишнього музичного салону, повз двері Амбраса, але ні на мить біля них не затримався, адже віконниці цієї кімнати на нижньому поверсі й без того були залізними, а двері вели в коридор, не надвір, не в зарості.

Коли ж він все-таки натиснув на латунну ручку цих дверей, обережно, наче боячись застати там сплячого вартового, чи то в душі виправдовував своє вторгнення шумом, що долідав з кімнати, — звук був схожим на удари кувалди. Двері були не замкнені.

Якби Собачий Король сам не заборонив зграї нападти на Берінга, собаки, що лежали на підлозі в коридорі, навряд чи дали б йому змогу торкнутися цієї ручки навіть кінчиками пальців. А так вони лише встали й витріщились на нього, коли він прочинив двері і зробив крок у темряву.

До музичного салону Берінг заходив усього раз, три тижні тому, допомагаючи Амбрасу перетягнути поточений міллю гаптований диван з цієї сутінкової кімнати нагору, до бібліотеки. Коли вони відсували важку махіну від стіни, відірвався шмат обшивки — лев з бісерної пряжі, який лежав на лататті, в оточенні пташиних зграй; навіть у його гриві й на лапах сиділи птахи, немов розчісували його шерсть своїми дзьобами. Придавлений вагою дивана, Берінг тоді не мав часу роздивитися кімнату, лише відчув, що за багато років він перший сторонній, який увійшов до цього темного притулку.

І зараз, літнього дня, тут також панувала напівтемрява. Широкі дерев'яні жалюзі були опущеними, як тоді, ѹ почали стукотіти, коли він увійшов, а порвані собаками й часом штори з парчі надуались вітрилом — і раптом до кімнати увірвалося світло, настільки яскраве, що Берінг налякано схопився за пістолет. Наступної миті знову було темно. Грюкала всього-на-всього одна із залізних віконниць. Пориви вітру то прочиняли її, то із брязкотом зачиняли.

Світло.

Темрява.

Світло.

Берінг просунув руку між планками жалюзі, підтягнув стулку до себе й замкнув на шпінгалет.

Темрява.

Прочіль дверей у нього за спиною стала сліпучо білою і, немов лампа, світила у серце резиденції Собачого Короля. Ця доріжка денного світла вела від дверей до ніші. Там стояла вузька шафа заввишки з людину, з десятками висувних шухлядок, передні стінки яких були прикрашені інтарсіями. Над круглою ручкою кожної шухлядки сиділа, лежала або співала якась вирізана зі шпону пташка. Хоча дерево місцями потріскалося, місцями деформувалося від коливань температури й вологості, Берінг одразу, з першого погляду, впізнав своїх птахів: тут і крапивник, і чорний дрізд, і сільська ластівка, і канюк, і яструб... птахи приозерного регіону.

Під засохлою пальмою біля вікна стояв рояль, який вже десятки років не відкривали. На нього було накинуто маскувальний брезент, завалений стосами паперів, одяgom і штабелями книг. Одне з латунних коліщаток рояля відламалося — явно при спробі викотити інструмент із салону як трофей. Сліди цієї спроби були прорізані у поверхні паркету. З того часу рояль стояв трохи косо, і зрушити його з місця було неможливо.

Рояль і шафа — ось і всі меблі. Ані стільця. Ані стола. Ані ліжка. Голі стіни. В еркері, де раніше був диван, лежали матраци, армійські ковдри і декілька подушок, а поруч — недбало складені географічні мапи, військові часописи, списані аркуші паперу.

Берінг, ніби лягавий собака, мало не обнюхав зім'яту постіль — подушки, колючі ковдри, зняв з простирадла кілька волосин, придивився до них у променях світла, проте тутешні запахи нічим не нагадували Лілі, не пахло тут ані парфумами на її шиї, ані шкірою плетених браслетів, ані синьо-червоними жмутками пір'я на плечах її куртки, ані тим унікальним духом

очерету, диму й лаванди, яким віяло від її волосся. Він розпізнав би навіть ледь вловний його слід.

Волосини з простирадла могли належати тільки собакам. Все тут смерділо виключно псиною. Невже на цій постелі і справді спали самі лиш собаки, зігриваючи ночами свого Короля? Це не кімната. Це лігво. Псарня.

Дивна річ — дивлячись на Амбраса, не скажеш, що він живе у такому нехлюстстві. На своєму одязі він не терпів ані протертих місць, ані плям. Раз на тиждень Берінг мусив відвозити до Ляйса цілий мішок брудної білизни. Там одна жінка, що працювала на випалюванні вапна, латала, прала і прасувала одяг Собачого Короля — за два шматки мила або пакет розчинної кави. (Берінг був радий цим *пральним поїздкам*, тому що тоді Амбрас на кілька годин віддавав «Ворону» в його розпорядження і ніколи не питав потім, куди він іще їздив — приміром, у гори, до безлюдної долини летовища, а там, немов шалений, уздовж злітної смуги.)

Якщо Лілі взагалі бувала в цій псарні, слідів вона не залишила. Розхлябані дощечки зірчастого паркету здіблювалися під кроками Берінга і з різким звуком падали назад, в орнамент. Собаки вклякли перед дверима, на свіtlі, і у відповідь на кожен рух незваного гостя щулили вуха. Берінг ходив туди-сюди у вбогій пустці, уникаючи очей зграї. Йому було соромно. Він зараз обманював чоловіка, який визволив його з кузні. Обманював свого хазяїна. Але ж йому треба було підтвердити або розвіяти підозру, яка підточувала його життя.

Списані аркуші, які він знайшов на роялі і коло постелі, містили самі тільки підрахунки, довгі стовпчики цифр — і жодного слова. Що ж до більшості книг — англійських романів і так само англійських праць про війну, — то він навіть заголовків не зумів розібрати. І хоч би скільки він трусив і обмацував одяг на роялі — бомбер, просмолений плащ від дощу, побляклі джинси, — з кишені не випало ані найменшого натяку на таємну любов.

Пил доріг і пил каменоломні, ось і все, що випадало з одягу Амбраса.

Тепер шафа. Шафа! За кожною дерев'яною пташкою, у кожній шухлядці Берінг знайшов викладене марлею і ватою гніздечко, а в ньому — камені, нічого, крім каменів: необроблені смарагди, аметисти, розетки піриту, рожеві кварци, опали й уламки нешліфованих рубінів, тъяно-багряні на білому тлі, — немов запечена кров. Лише Лілі привозила такі знахідки з гір до Моору, але вона збувала свої камені кожному, хто пропонував за них достатньо грошей або товару на обмін. На вузьких, завширшки з палець, етикетках були вказані лише назви каменів, місце, де їх було знайдено, дата обміну. На деяких Амбрас зазначив, скільки вони йому коштували: 6 топографічних мап, масштаб 1:25.000; 1 флакон йоду; 2 карбідні лампи; 1 патронна стрічка. Навіщо Лілі знадобилися шахтарські лампи? А патронна стрічка?

Тільки коли Берінг облишив шафу і, повзаючи рачки спальним місцем, розгортає і згортає розкидані перед подушок книжки, піднімав ковдри і навіть картонки, розстелені під матрацами для захисту від вологи, щоб, може, все ж таки відшукати схований чи пропущений знак, він натрапив на цю фотографію. Вона лежала попід самою стінкою, списаним зворотом до нього. Берінг узяв фото, підніс до світла — на простирадло посипався пісок і шматочки тиньку. В зубчастому куті світлини стирчав цвях, яким вона була прибита до стіни над головою. Там легкою тінню ще виднілися її контури. Стіна, всіяна вологими плямами та кристаликами селітри, була така крихка, що цвях виламався із тиньку — чи то від протягу, який виник, коли Берінг ввійшов до кімнати, чи то просто під вагою паперу.

Берінг довго, дуже довго не перегортав фото, тому що напис на звороті, ці великі, розгонисті літери були почерком Лілі. Це мусив бути почерк Лілі. Ось він, доказ, а він не сміє на нього подивитись.

Північний полюс, п'ятниця.

Цілу годину чекала на тебе серед криги.

Де ти був, мій любий?

Не забувай мене.

Л.

Не забувай мене. Л.

Лілі.

Але коли Берінг врешті повільно, ніби вирішальну карту у грі, перевернув фото, він побачив обличчя зовсім незнайомої жінки. Вона сміялася. Стояла серед снігів і махала рукою невидимому фотографові.

У своєму здивуванні й полегшенні Берінг не чув, що собаки біля дверей встали і, навіть не гавкнувши, вибігли надвір. Отак мовчки вони мчали лише назустріч своєму Королю.

Берінг не почув кроків у коридорі, не побачив тіні, яка впала у прочіль. Стоячи в цьому собачому лігві, спиною до світу, він роздивлявся позначений цвіллю знімок.

Це була молода,
усміхнена,
і зовсім незнайома жінка.

19. Жінка, що сміється

Якого року випав цей сніг? Кому ця жінка усміхалася? Кому так радісно махала рукою? Амбрасові?

Амбрас.

Берінг сам мало не засміявся, коли поклав foto на зім'яту постіль і присипав її дрібкою тиньку й піску, щоб усе залишалося як було. Потім відійшов до чорного вікна і ще раз перевірив фіксатор, немовби стулка, що гриміла на вітрі, була єдиною причиною, яка спонукала його зайди до цієї псарні, ніби нічого іншого він тут і не робив.

Раптом холодний метал шпінгалета, наче розпечена заготовка на наковалні, обпік йому пальці, і він відсмикнув руку, почувши голос:

— Добрий день, шановний.

Амбрас говорив повільно, ніби з великої втоми, говорив до нього у спину.

Берінг розвернувся.

Амбрас стояв у дверях, людська тінь у білому прямоугутнику, а позаду хекали та юрмилися собаки, не сміючи зайти, адже і їхній Король лишився стояти на порозі.

— Ви... ви вже повернулися?

— Знаєш, як чинили у таборі з тим, хто рився під лежаком у сусіда? — почув Берінг голос тіні. — Просто рився, тямыш? Шукаючи хліба, цигарок, картоплини, взагалі чого-небудь такого, що можна зжерти чи хоча б виміняти на їдо. Йому накидали ковдру на голову, шановний, — вела далі тінь. — А потім кожен в'язень міг лупцювати цей вузол так довго, доки не вичерпеться злість чи сили або поки старший не накаже припинити. У моєму бараці, голубчику, це була лють більш ніж ста чоловіків...

Але скільки б чоловік його не лупили — сто чи тільки тридцять-сорок — жоден у таких випадках охорону не кликав, ясно? Охорона приходила, коли хлібокрад уже був настільки побитим, що не міг вийти на перекличку. Ось тоді приходила охорона. Я бачив, як вони приходили, голубчику. Бачив, як вони за ноги тягли побитого на плац. Ми стояли там серед снігу. Струнко вишикувані довгою шереною серед снігу, і хлібокрад мав повзти повз нас до крематорію...

Вони примусили його повзти, повзти біля наших ніг по снігу, немов крематорій був для нього спасінням. Іти він уже не міг. А охоронці весь час поруч із ним, і над ним, і слідом за ним, підганяють ударами чобіт та кольб; в одного ще й батіг був. Але під крематорієм ляскнув зовсім не батіг. За сніговим заметом хлібокрад зник. Останнім, що я бачив, були його білі підошви. Він повз босим... А ти? Що ти тут шукаєш, голубчику?

Берінг ухопився за шпінгалет віконниці. Залізо знову було холодним, як раніше, до повернення хазяїна. Залізо сказало йому, що він заспокоївся. Він відвернувся від тіні й опустив шпінгалет. Віконниця розчахнулася. Псаця знову була освітлена. Тінь на порозі перетворилася на Собачого Короля, який здійняв руку, немов захищаючись від світла. Потім важка стулка грямнула по стіні.

— Нічого я не шукаю. І нічого не крав. Це все віконниця. Вона стояла відчиненою. І гриміла на вітрі. Ви забули її замкнути перед тим як пішли. Я почув цей гуркіт аж із човнового сараю. Я ходив туди за напілком, почув гуркіт і спершу подумав про злодія — але зразу ж згадав про собак. Собаки точно його б перехопили. А виявилося, що це віконниця тут гуркотить. Ну я її й зачинив.

Як легко йому зараз говорилося, якою легкою була брехня! Він брехав, хоча не зінав, як довго Собачий Король простояв у дверях, спостерігаючи за ним. Може, Амbras бачив, як він висував шухлядки пташиної шафи, як роздивлявся гніздечка, повні каменів? А може, бачив і як він підняв фото незнайомки і поклав його на колишнє місце, притрусилиши піском і тиньком?

Берінг не задумувався над цим. Просто далі говорив. Брехав. Розповідав, що собаки мало не кинулися на нього, коли він відчиняв двері музичного салону, хвалив їхню пильність, а потім додав:

— Мені що, наступного разу чекати, щоб вітер тут усе на друзки перетрощив?

Він відчував себе цілком упевнено. З кожним словом розповіді Амбраса про хлібокрадів, про побої та шеренгу в'язнів серед снігу його впевненість тільки наростала. Амbras йому повірить. Собачий Король так глибоко загруз у своїх спогадах, що забув про нинішню реальність, бачив тільки хлібокрада, а Охоронець рився у колишньому музичному салоні в пошуках доказів таємної любові.

— Навіщо ж ти опустив шпінгалет, якщо ти щойно його замикав? — сказав Амbras. — Зачини ти вже нарешті цю прокляту віконницю.

Ну, можна й зачинити.

— А тепер тягни свій інструмент. Треба їхати...

— Я хотів спитати у вас, — сказав Берінг. — Можна?

Амbras мовчав.

— Чому ви повернулися?

— За тобою, — сказав Амbras. — Пором кинув якір у Ляйській бухті, мотор здох, не тягне.

— Пором? Я... я маю на увазі не зараз, не сьогодні. Я хотів запитати... чому ви повернулися *сюди*. На озеро, в Моор. До каменоломні.

Берінг уже було подумав, що відчуття певності обдурило його, злякався, що зайшов-таки задалеко, і замість відповіді чекав на грубий докір, але Амбрас після довгої мовчанки раптом нахилився до одного собаки, взяв до рук його морду, підняв пальцями губи, ніби перевіряючи ікла, а потім сказав, більше собаці, ніж Охоронцеві:

— Повернувшись *назад*, до каменоломні? Я не повертається. Я був у цій каменоломні, коли в перші роки стелламурівського режиму блукав поміж руїн Відня, або Дрездена, або ще якогось віщент зруйнованого міста. Я був у цій каменоломні, варто було мені хоча б просто почути брязкіт кувалд і зубил чи просто побачити, як хтось іде сходами з вантажем на спині — навіть якщо це був рюкзак з картоплею. Я не повертається. Я ніколи звідси не виїжджаєв.

Амбрас відпустив собаку, випростався і відсутнім поглядом подивився Берінгу в очі — Охоронець витримав цей погляд без напруги.

— Ну, давай. Тягни інструмент. Пором знесло до бухти мало не з середини озера. Машина тільки плюється й чадить і не тягне навіть проти найтихішої течії. Поромщик не може знайти, в чому проблема.

— А ви? Ви як дісталися берега?

— Рибалка один підвіз. Плоскодонкою. Минулої ночі вони взяли у Ляйській бухті більше риби, ніж за минулі два тижні.

Ящик з інструментами того дня здавався Берінгу легким, хоча в інші рази йому тяжко було його дотягнути до транспортера в каменоломні, і до машинного відділення «Сплячої грекині», і до дизеля в сараї вілли «Флора». Портрет незнайомої жінки так його розрадив, що йому тепер усе було легким. На якийсь короткий час він забув навіть про діру у своєму погляді. Попри це всю дорогу до човнового сараю він мовчав, і лише зробивши понад дві сотні гребків, ризикнув скористатися новою, незнаною свободою і продовжити

розвому, що виходила за межі звичних щоденних запитань, які стосувалися лише зовнішнього боку життя. Це було так, ніби, потрапивши до лігва, він наче одночасно проник і до таємного нутра свого хазяїна і тепер може рухатися там так само безкарно, як і в сутінках музичного салону. Дорогою до Ляйської бухти, як і в усіх інших спільніх поїздках човном, хазяїн і робітник сиділи спинами одне до одного, кожен сам по собі: Амбрас — на носі, на ящику з рибальськими снастями, спрямувавши погляд удалину, до Ляйської бухти, де, ще невидимий, стояв увочереті понтон. Берінг горбатився на веслах. Налягаючи на них, він дивився назад, на моорський берег, на човновий сарай, на причальний бон. З кожним рухом весла пси, що там залишилися, робилися все меншими. Їхній розчарований гавкіт ніби поступово переходив у далекий, чутний лише в коротких паузах між ударами весел, хрип дизеля, що задихався.

Хазяїн та слуга не бачили один одного і протягом двохсот з чимось гребків нічого одне від одного не тули. Але коли Берінг нарешті задав питання, яке досі з багатьох приводів озвучував лише подумки, йому здається, що собаки завмерли і вже не зменшувалися, хоча човен ковзав озером усе далі й далі.

— Чому, — спитав Берінг у порожнечу моорського берега, що даленів, — чому вас тоді запроторили до табору?

Він говорив гучно, говорив у сплески весел і хвиль, які вітер, що затихав, кидав увоч облавки. Хоча він і не озорнувся на Собачого Короля, але чітко його бачив перед собою: Амбрас занурив одну руку у воду, що стрімко пливла назад; Охоронець відчув з правого облавку легку протидію, адже навіть така маленька лопаті, як долоня, сповільнювала плавний рух. А ось тепер Амбрас витягує руку з води — Берінг почув звук крапель, притодія стала меншою, зникла зовсім.

«Чому вас тоді запроторили до табору?» До табору. Чому людей взагалі хапали у квартирах, кімнатах, садах чи якихось усамітнених прихистках у глухині й кидали до табору? Чому напівмертві від голоду буди-

велині загони поставили біля каменеуборки та в інших кар'єрах рівні ряди бараків, а прямо за ними — крематорії?

На майже забутих уже *вікторинах* і в години запитань і *відповідей*, які проводилися на моорському плацу з нагоди кожної стелламур-рарту, днем раніше чи пізніше, офіцер інформаційної служби постійно вигукав такі питання в мегафон і писав їх на величезній грифельній дощці. За правильну відповідь — її теж треба було загорлати в мегафон чи написати крейдою на дощці — будь-який з учасників цих заходів міг одержати виграш: кілька пачок маргарину, пудинг-напівфабрикат чи блок сигарет без фільтру. Навіть тепер громада, чисельність якої значно зменшилась, збиралася в моорському секретаріаті послухати радіопередачу, в якій поміж музичними заставками й доповідями з воєнної історії ставилися ті ж самі давні запитання. Той, хто, надряпавши старі відповіді на листівці польової пошти, надсилав їх на адресу армійської радіостанції, ставав учасником лотереї, яка обіцяла дрібні вигравші й навіть поїзди до далеких зон окупації. Кур'єр, що раз на тиждень відвозив пошту з Моору на рівнину, мусив доставляти такі листівки безкоштовно.

Берінг теж часом заповнював для матері такі листівки (батько не мав нічого про це знати) і відносив їх до секретаріату; якось він навіть виграв каталог американських лімузинів, а іншого разу — талон на відвідування бейсбольного матчу у найбільшій казармі рівнини. Але батько не міг допустити, щоб його син чи взагалі будь-хто ще, ким він міг командувати, роз'їжджав у військових ешелонах його колишніх ворогів. Талон і досі стирчав як закладка поміж кольорових ілюстрацій і схем двигуна в тому виграному каталозі — єдиній книжці, яку Берінг приніс із кузні до Собачого дому.

Чому вас тоді запроторили до табору? Тут, у човні, посеред озера і на видимій відстані від Сліпого берега, це питання дивним чином прозвучало інакше, ніж у радіовікторині; на питання вікторини будь-хто з моорців міг відповісти хоч уві сні.

Берінг часто бачив Собачого Короля розлюченим, проте не помічав, щоб він коли-небудь підвищував голос чи тим паче кричав. Амбрас і тепер не кричав, але перші фрази його відповіді прозвучали настільки люто, що рибалка, який на певній відстані перетинав їхній курс, з цікавістю підвів голову.

— Чому? Тому що я єв за одним столом з однією жінкою і спав з нею в одному ліжку. Тому що проводив з цією жінкою кожну ніч і збирався й далі з нею жити. І тому що я розчісував пальцями її волосся. Вона мала довге, хвилясте волосся, а моя рука тоді була ще рухливою, розумієш. Ніщо й ніколи не струменіло так крізь мої пальці, як це волосся. Пізніше я бачив таке лише в таборі, у залі, куди було звалено лляні мішки з відрізаними косами, кучерями й жмутками — сировиною для матів, перук, матраців, і хтозна для чого ще...

Тоді, тієї ночі, я теж розчісував її волосся, а вона спала і не прокидалася від моїх доторків. Уже розвіднілося, але до світанку була ще ціла година, а може й більше, ми лежали в нашому ліжку, я саме подумав, що треба зачинити вікно — голуби надворі надто шуміли; і тут почався цей крик, стук і удари у двері — немов каменепад: *Відчиняйте! Негайно!*

Амбрас говорив уже так тихо, що Берінг перестав гребти й обернувся до нього. Собачий Король сидів зсупутившись на носі човна, на ящику з рибальськими снастями, і говорив кудись у воду — і Берінг бачив, як на заношенні зелені його бомбера, прямо під лопатками, витанцювала сліпа пляма, діра. Собачий гавкіт на березі замовк, а з ляйського очерету уже цілком упізнавано долітав рокіт мотора, який завмирав, щойно розпочавши.

— Тільки цей пекельний шум, волання і стукіт у двері розбудили її, — сказав Амбрас. — З переляку вона так різко звелася й сіла на ліжку, що кілька її волосинок лишились у моїх пальцях. Вона скрикнула від болю, я пригорнув і міцно обійняв її, і сам ніби шукав у ній опори, і думав: вони б'ють не в наші двері, і потрібні їм не ми, точно не нас вони мають на увазі. Я знав, що вони завжди приходять на світанку.

Приходять, коли ти, занурений у котрийсь сон, цілком беззахисний, приходять, коли ти далеко-далеко і все ж значно доступніший для нападу, ніж у будь-який інший час.

Їм не довелося виламувати двері. Я тоді часто забував їх замкнути ввечері. Вони були відчинені. Вони лише натисли на дверну ручку — і постали посеред нашого життя. Четверо. Всі у формі. А в нас лише простирадло. Їм знадобилися всі сили, щоб відірвати нас одне від одного. Вони лупцювали нас кийками по голові, по плечах і волали: *Лан Амbras у ліжку з жигівською курвою! Ти, паскуда, трахаєшся з жигівською свинею!*

Вона не вимовила й слова. Наче занімла. Вона була, ну я не знаю, ніби бездиханна, немов скам'яніла. Останнє, що я чув з її вуст, був той болючий зойк, коли вона різко скочила і в моїх руках лишився жмутик її волосся. Вони били нас, вісьмома кулаками, вісьмома руками, щоб відірвати одне від одного. Але вона й далі мовчала. Тільки дивилася на мене. Я був майже сліпим, кров затікала в очі. Вони виштовхнули її на кухню, кинувши їй услід оберемок одягу. Вона мусить одягнутись там, бути готовою. На всіх стільцях, на дивані валялися сукні. До пізньої ночі ми робили фото для однієї текстильної фабрики. Лампи, камера — все ще стояло тут.

Вона позувала мені в кожній із цих нових суконь, і вивезли її, ймовірно, також в одній з них; більшого я не знаю. Адже коли вона повернулася з кухні й нахилилася за черевичком, один із них смикнув її за волосся вгору і загарчав: *Жигівські курви ходять босими!* Цієї миті інші менше звертали на мене увагу. Копняками і стусанами вони збили мене з ніг, але я все ж з останніх сил скопив штатив фотоапарата і вдарив його по колінах. Його череп здавався таким недоступним там, високо вгорі. Я ще встиг побачити, як її волосся вислизнуло з його кулака. А потім у мене на лобі щось вибухнуло. Отяминувся я вже в камері, під маскою з крові, що запеклася, і досі без одягу.

Яким маленьким, слабким здавався у ці хвилини своєму Охоронцеві зсунутелений Амbras. Собачий

Король, настрашніший і наймогутніший чоловік у Моорі, немов перетворився знову на колишнього фотографа — пейзажиста й портретиста, яким він був до війни і до років у таборі й залишився яким йому не судилося.

— Думаю, вона вийшла з кухні у червоній сукні, — сказав Амбрас, уперше за весь цей час озирнувшись на Берінга, — і була це, по-моєму, одна з тих літніх суконь, в яких вона не дуже любила зніматися: вони були надто крикливими на її смак. Червона сукня... Можливо, мені так здалося від крові, що заливала очі. Все було червоним. Все скrapувало. Все розтікалося. За тих часів тільки й говорили, що про кров: *кровозмішення, нечистокровний, чистокровний, криваві жертви*. А мені ця кров просто-напросто заливалася очі.

— А ця жінка? Де вона тепер? — запитав Берінг і подумав про Лілі. Він весь час думав про Лілі, бачив, як вона в червоній сукні виходить з темної кухні, як нападник в уніформі смикає її за волосся.

— Лише через три роки я зміг почати її шукати, — сказав Амбрас. — Через три роки і чотири табори я зміг нарешті повернутися туди, де ми втратили одне одного. В американському польовому шпиталі я, звісно, чув про килимові бомбардування і про пожежі, які бушували у Відні, але зовсім не уявляв, де ще можна було почати її пошуки. І будинок, в якому ми жили, і вулиця, і взагалі все місто — все лежало в руїнах.

Коли настав мир, я спершу багато копав — розшукував череп'я, одяг, емальований посуд, вцілілі уламки нашого життя, а вже потім шукав лише мідний дріт і латунь. Єдиним слідом, який я знайшов у картотеці Червоного Хреста, була адреса її сестри. Ця сестра свого часу вийшла заміж за отакого чистокровного, чистопородного кобеля й пересиділа війну в якомусь швейцарському санаторії. Вона так само безпорадно, як і я, за нею шукала. Сестра мала одну її світлину і лист із табору в Польщі. Але ця остання звістка містила давно знайомі фрази: *Я здорова. Все в мене добре...* Таке писали за наказом. Ми в себе в бараці теж їх

писали. Такі речення писали додому навіть ті, хто вже завтра згорав у крематорії. Всі ми були здорові. У всіх нас усе було добре.

На світлині видно було, як вона стоїть серед снігу і сміється. Через це зображення я навіть посварився з її сестрою. Знімок належав мені. Я зробив його взимку, перед її зникненням. Вона стояла серед снігу й сміялася. Знімок належав нам, їй і мені. Тижнями він стояв засторомлений за дерев'яну раму дзеркальця на нашій кухні. Одного разу вона використала його замість листівки, написавши на звороті декілька слів. Усі свої записки, навіть найпростіші, вона писала не на папері, а неодмінно на якихось листівках або фотокартках, які скрізь у нас валялись. Одного разу я навіть знайшов яблуко, на якому вона написала мені: я запізнююся. Це фото вона, напевно, прихопила із собою того ранку, коли їй кинули на кухню оберемок одягу, і до сестри він потрапив разом із листом з табору. *Я здорована. Все в мене добре.*

Сестра не хотіла віддавати знімок. А копію зробити ніде — на цілий квартал більше не було жодної фотолабораторії. Врешті-решт виручив мене армійський фотограф — із тих, що знімали тоді для стелламурівських фото- й кіноархівів порожні бараки, печі й каменоломні. Він зробив нам копію, навіть *дві* — сестра вимагала перезняти і списаний зворот, її почерк, записку, адресовану мені. Але кілька слів на відбитку вийшли такими нечіткими й темними, що вона запитала, чи не зможу я скопіювати почерк від руки. За це вона віддасть мені оригінал. Я спробував. Як зумів, вивів напис олівцем. Це був єдиний лист, який я написав самому собі.

Цілу годину чекала на тебе серед криги, написав я. Де ти був, мій любий? — написав я. Не забувай мене.

У тиші, що настала після його розповіді, Амбрас раптом став колінами на вологе дно човна, перегнувшись через облавок, зачерпнув жменями води й так різко вмив обличчя, немовби щойно повернувся з підривних робіт у каменоломні. Коли він потім повернувся на своє місце, з нього капало; Берінг наліг на весла і

декількома гребками вивів човен на попередній курс до Ляйської бухти. Їх знесло течією.

Фотографія. Незнайомка. Берінг уже не міг згадати рис обличчя тієї жінки. Йому достатньо було побачити, що це незнайомка. Непокоїла його зараз лише власна недбалість: він поклав знімок на постіль у музичному салоні, кинув не роздивляючись, не перевіривши, чи лишилися на тому снігові, в якому стояла і сміялася навіки зникла, сліди його вранішньої метушні із залізними замками й шпінгалетами вілли «Флора». А що як чорний відбиток пальця на цьому снігові чи слід машинного масла з прилиплою металевою стружкою видадуть його з головою? Руки-то досі в мастилі й стружці.

Він занурював важкі весла глибоко у воду, і дивився, як хвилі й буруни від його гребків швидко тікають назад, і заспокоював себе думкою, що в цьому псячому лігві будь-який слід завжди можна вважати не тільки слідом вторгнення сторонньої людини, але й слідом собаки. Після його роботи над дверима до саду поріг був густо всіянний дрібною залізною стружкою. Тепер кожен собака напевно мав цю стружку на своїх лапах.

Охоронець вигрібав потужно і так швидко, немов із кожним ударом весел по воді хотів наблизитися не лише до ляйських очеретів, але й забратися подалі від спогадів Амбраса. Попри те, що день відався прохолодним і густа хмарність помалу спускалася до межі лісів, з грудей Берінга стікав піт. Не перестаючи гребти, він намагався стерти з обличчя струмки поту, притискав щоку до плеча, щоразу потайки косуючи оком на Амбраса. Той не рухався. Мовчав, і не дивився на нього, і не подавав жодного знаку, навіть не помахав у відповідь, коли на межі ляйських очеретів постав навантажений вагонетками із жорствою ponton, а на ньому чорна фігура, що розмахувала руками — поромник; він метушився, щось кричав — чи то вітався, чи то запитував про щось, а вони були поки що надто далеко, аби розчути, — потім знову схилився над дерев'яною загородкою, не більшою за собачу буду.

Там, у цьому машинному відсікові, раз по раз захлинувшись, стукотів мотор, який Берінг з батьком багато років тому зняли з вантажівки, яка наїхала на допотопну протитанкову міну, і поставили на каменовізний понтон. Саме тоді він на практиці зрозумів, як перетворити автомобільний мотор на двигун судна, а згодом, протягом численних профілактик і ремонтів, цей незграбний восьмициліндровий двигун поступово зробився однією з його *рідних* машин.

Поромник, схоже, ще не покинув спроб запустити дизель. Через нерівні проміжки часу з вихлопної труби, яка, немов флагшток, стирчала з коксува двигуна, вилітав згусток чорного диму, що розпадався під вітром на страусині пера.

Хай би що там було ушкоджене: дросельний клапан, всмоктувальний циклон, фільтр, — Берінг здалеку побачив, що відчайдушні спроби поромника машині скоріше шкодять, ніж допомагають, і закричав:

— Глуши! Глуши мотор, ідіоте!

Амбрас не звертав уваги ні на поромника, ні на крики Охоронця. Він звівся на ноги, випростався у човні на повен зрист, як на картині з календаря ковалихи, але все так само мовчав. Човен ковзав по дуже тонкій нафтovій плівці, що переливалася всіма барвами веселки, рвалася під ударами весел і знову змикалася у кільватері. Відчувиши надто близько пlesк весел, з очепетів злетіли двоє бакланів, чайки та лисухи.

Човен з глухим стуком ткнувся в обшивку понтона, і поромник нарешті заглушив мотор, жбурнув у дерев'яну загородку чорну ганчірку, протупотів назустріч новоприбулим і, поки Берінг швартувався до вбитого в облавок залізного кільця, почав із прокльонами описувати загадкове ушкодження: Гівно! Ця машина — гівно! Прямо посеред озера раптом зачаділа, хай їй біс, і перестала тягнути, раптом втратила потужність, і все... А цей гівняний понтон, набитий гівняним камінням, як навмисне, втрапив до Ляйської течії і зійшов з курсу, незважаючи на повний газ! А біля моорського причалу чекає вантажівка, чорти б її взяли, єдина на цьому тижні, і, хоч із вантажем, хоч порож-

няком, вона скоро після обіду поїде назад на рівнину, інакше не можна, треба до заходу сонця проїхати контрольні пости.

Амбрас відвів перемашену мастилом руку розлюченого чоловіка, швидко зійшов з човна на облавок понтона, кинувши:

— Відчепися від мене з цим! — і жестом вказав на Берінга: — Ти йому все розповідай.

— Так я ж і розповідаю йому! Власне йому!

Але Берінг не слухав. Він уже був на самоті з машиною. Стоячи перед відчиненою загородкою, запустив мотор і чув лише те, що чулося з нутра цього вібруючого, чорного від мастила механізму. Схилився над рядами циліндрів з такою відданістю, ніби стук дизеля лише й міг звільнити його від спогадів про скажений стукіт у двері квартири, від спогадів про удари кийків, що посыпалися на застиглу в обіймах пару, і про зникнення жінки в червоній сукні. Гуркіт поршнів усе витісняв до сфери нечутного, в тому числі й балаканину поромника. Те, що він казав, було лише позбавленним сенсу шумом за спину. Ще в роки, коли він був ковалем, Берінг завжди надавав перевагу слуханню того, що каже сама машина, ніж тріпології розлученого чи спантеличного її «експлуататора». Байдуже, хай би що повідомляли *господарі машин* протягом довгих годин ремонту — туманні здогади про причину поломки чи цілі історії свого життя, — все це ніяк не могло йти в порівняння з явним дрижанням клапану, зойком клиноремінної передачі чи клацанням розхитаного фіксувального кільця. У цьому розмаїтті робочих шумів, яке для світу кінських фур та ручних тачок було попросту (досить рідкісним) гуркотом мотора, для чутливого вуха розкривалася оркестрова гармонія всіх звуків і голосів механічної системи. У кожного голосу, кожного навіть найменш примітного шереху цієї системи було своє цілком певне значення, що дозволяло робити висновки про функціональність її деталей, які стукотіли, сопіли або посвистували.

Берінг прислухався із заплющеними очима. Все в ньому зараз було увагою. Розплутував моток переміша-

них шумів, що накладалися один на одного, добирався до початку кожної звукової нитки і чув конструкцію машини. Немов сліпий, він промащував паливні проводи і залізні деталі, які сам же й викував багато років тому через відсутність запчастин, відчиняв і зачиняв втулку для випуску повітря, служав дихання-клекіт машини у масляній ванні повітряного фільтру, додаючи газу, тягнув за трос і знову відпускав, відкручував від циліндрів підвідні трубки і видував з них пронизливі звуки — все було у повному порядку, жодної грязьової пробки, дизельне паливо безперешкодно пульсувало в машині.

Повітря. Цьому мотору бракувало повітря. Він не міг продихнути. Чадив, кашляв, намагаючись заковтнути кисню, доки поршні не завмерли без руху, а паливо згорало так погано, що вивільнялася лише кіптява, але не сила. Дивно тільки те, що на холостому ходу мотор не виказував жодного дефекту, не стукотів, не чхав, не плювався чорною сажею. Зате коли Берінг тягнув за трос газу до упору, щоб витягнути з двигуна всю його потужність, вихлопна труба вистрілювала згустком диму. Саме тоді й лунав над озером гавкітиво-металевий кашель — і замість того, щоб описати на воді пінисту потужну дугу, понтон мляво повертається на туго натягнутому якірному ланцюзі, наче демонструючи очеретам і притихлим у них чайкам, бакланам, білим чаплям і лисухам свій мертвий вантаж: вагонетки, повні корінної породи — зеленого, подрібненого на жорстку, підірваного і розбитого граніту; це була жорстка для насипів і доріг, що десь будуються і кудись ведуть, лише не сюди, не до цього озера, не в ці гірські долини, не через перевали Кам'яного Моря. Кожен камінь цього вантажу, що повільно кружляв під сірим небом у ляйському очереті, нагадував про моурське бездоріжжя і відірваність від великого світу, про порожній залізничний насип, про грейдери і ґрунтові дороги, котрими нікуди не зайти.

Причину страждань машини Берінг установив, щойно розтиснув кільця-фіксатори на повітряному шланзі, який закачував брудне зовнішнє повітря до

камери фільтру, в кипуче мастило, звідки очищено повітря спливало в чорних пузирях і впорскувалося у вогонь циліндрів. Цей шланг зіскочив з голівки всмоктувального циклона і, як ампутований орган, провалився у металеве нутро. Діставши його, Берінг виявив поломку настільки просто, що поромник, який якраз тоді був зайнятий згортанням собі самокрутки, справжнього ремонту зовсім не помітив.

Стоячи спиною до вітру, поромник прикривав долонею полум'я сірника і намагався закурити, коли машина несподівано загарчала на всю свою колишню потужність. Порив вітру дунув йому в руку і загасив вогнік. Із криком здивування, який тієї ж миті перейшов у смішок-покашлювання, поромник обернувся до Берінга:

— Як же це?.. Як це ти його?..

Собачий Король сидів у рульовій рубці і ледів підвів голову, коли понтон почав рвати якірний ланцюг. Тінь наполоханої зграї чайок ковзнула очеретом і вагонетками. Кільватерний струмінь скипів піною.

Берінг відпустив трос газу і в реві, що затихав, на мить віддався тому дивному, швидкоплинному відчуттю полегшення, яке охоплювало його тільки після вирішення якоїсь механічної проблеми, і ні втримати його, ні продовжити було неможливо. У такі миті було байдуже, чи шукав він рішення годинами або цілими днями, чи витратив на пошуки всього кілька хвилин, — щойно під його руками пошкоджена механічна система знову починала працювати бездоганно, він відчував щось на зразок тієї переможної легкості, яку вгадував лише у птахів, що здіймались у повітря. Йому б тільки відштовхнутися від світу, і той попливе у нього з-під ніг.

На поромі було досить дрібного втручання: дефект причаївся у повітряному шланзі. Ізоляційне покриття на його внутрішній поверхні почало розшаровуватись і подекуди вже висіло клаптями. У слабкому повітряному потоці холостого ходу ці клапті тріпотіли, не перешкоджаючи згоранню палива, а от на повному газу ставали подібними на заслінку клапана, яка, мов долоня, накривала розверсту пащу повітряного фільтра й душила запалювання в циліндрах.

Берінгу навіть не знадобилося спускатися до човна за інструментом, ящик так там і лишився. Широкого леза складаного ножа виявилося цілком досить, щоб вищрести зі шланга пересохле ізоляційне лахміття, а потім закрутити гвинти фіксувальних кілець.

Понтон погойдувався в очеретах, готовий до дальншого плавання. Поромник, стоячи біля дерев'яної загородки, знов і знов вигукував: *Краще, ніж було!* Мотор працював краще ніж раніше. Але Амбрас, на вигляд байдужий, сидів у рульовій рубці на стосі порожніх мішків і гортав заляпаний соляркою *фрахтовий журнал*. Поромник став квапитися, йому не хотілося марнувати час. Кащлюючи і відпльовуючись, немовби хвороба машини після ремонту перекинулася на нього, він зігнувся над якірною лебідкою і підняв з озера залізного павука. Цей якір він, Берінг, зварив у перший рік свого учніства з траків розбитого танка, забезпечивши його чотирма заліznими щупальцями з гаками на кінцях.

Коли цей ланцюговий залізний павук брязнув об облавок обшивку, Берінг побачив свій витвір у чорній паволоці дірявого погляду, побачив крізь цю пітьму, як сріблясті, тонкі струмені збігають по зварювальних швах і краплямипадають в озеро. Вістря щупальців він тоді сам, без сторонньої допомоги і підказки, викував у формі гаків. А от шви мали вади. Тепер би він зварив їх значно краще. Але часи цих робіт минули. Точно і назавжди. Він носив зброю. І жив у Собачому домі. Горнило було погашено.

Не встаючи з мішків, Амбрас кидав Охоронцеві команди: *Агов! Igu слюди. Слухай!* Він, Амбрас, залишиться тут. Є деякі справи на причалі і в моурському секретаріаті. А Берінг нехай вертається на віллу і знову займається шпінгалетами і дверними замками, і — чуеш! — щоб не потикав носа до тих кімнат, куди його не запрошували.

У голосі Амбраса вже не було нічого від того виснаженого тону, який було чути в його розповіді у човні. Він знову звучав різко й холодно, як у дні покаянних зборів на плацу чи з мегафонна в каменоломні.

— Я лише замкнув віконницю! — крикнув Берінг, перекриваючи рев мотора, і стрибнув у човен. — Я нічого не чіпав. *Нічого!*

Але Собачий Король говорив зі своїм Охоронцем так, ніби шкодував, що у хвилину слабкості довірив йому не лише таємницю свого каліцтва, але й безвісти зниклу любов. Говорив так холодно, немов ця поїздка до ляйських очеретів показала йому, що розчулити Охоронця може радше зламана машина, ніж зламане життя: після стількох промов, листівок і послань величного Ліндона Портера Стелламура, після незліченних покаянних і поминальних церемоній у приозерній глущині і на Сліпому березі цей перший і єдиний з моорських чоловіків, якому Амбрас коли-небудь довіряв, теж значно охочіше слухав стукіт і гуркіт машин, аніж голос пам'яті.

20. Іграшки, простої та запустіння

Цьогоріч ранньої осені і під час збирання буряків у жовтні нечисленні машини приозер'я псувалися або глохли. Намертво вгризалися одне в одне зубчасті обіддя, ламалися маховики, розподільні вали і поршневі кільця, одного ранку навіть стрілки великого годинника на причалі, дзенькнувши, відвалилися від циферблата й затонули в озері; навіть найпростіші обойми для підвішування труб, і шплінти, і регулювальні гвинти, і сталеву стрічку пожирало зношування. То на тартаку, то в буряківницькому товаристві, то в каменедробарці знов і знов доводилося на цілі дні, тижні, а часом і назавжди замінювати нібито незамінну вантажівку воловою упряжкою, а вщент зношений транспортер — лопатами, тачками й голими руками.

Машини! Рік від року машини стають усе ненадійнішими, говорили у пивниці біля причалу, у моорському секретаріаті і взагалі всюди, де заходила мова про простої і про плин часу. Хто розраховує орати тракторами і збирати врожай паровими жниварками, той скоро

жертиме саме каміння. Краще вже шкапа в хомуті — і вперед через поле по щиколотку в багнюці, ніж без пального й запчастин, але на потужному тягачі...

Великі надії, які ожили навесні, коли спустили на воду «Сплячу грекиню», не справдилися: «Ворона» Собачого Короля так і залишилася першим і останнім лімузином, який гуркотів моурською жорствяною дорогою. Поруч із прогнилими кабріолетами в гаражах колишніх хазяйських дач стояли мули й кози, а мешканці приозер'я і всі, хто мимоволі жив у тіні Кам'яного Моря, і далі добували і свої машини, і запчастини до них або на звалищах армійської техніки, або в «залізних садах» на зразок того, що глибше й глибше вростав у здичавілу землю на Ковальському пагорбі.

Новим у приозер'ї залишалося тільки старе: будь-який шматок брухту, навіть проіржавілій чи зав'язаний вузлом, треба було покласти у масляну ванну, прочистити щіткою, відшлифувати, вправити напильником і кувалдою і знову пустити в хід, доки знос не покладе кінець його використанню і не залишиться самі відходи, придатні лише до переплавки. «Залізні сади» довкола будинків і садів невпинно росли, але кількість корисних запчастин у них так само невпинно зменшувалась, а гаазька плавильня, єдина на все приозер'я, давала низькосортний метал, який із кожною наступною переплавкою ще більше втрачав якість і міцність.

До того ж і профілактика, і ремонт, і перетворення брухту на вогненно-текуче пекло, яке треба було відлити у нові форми, потребували вмінь та інструменту, яким володіли дуже нечисленні майстри. Кожен із них був мимоволі і ковалем, і механіком, і слюсарем, а то й ливарником; на деяких хуторах їх шанували як таких собі шаманів, які, всього-на-всього відремонтувавши дизель-генератор, могли піднести садибу до залитої електричним світлом сучасності, а могли й знову втопити її у мороці минулого.

Найвідомішим і найпопулярнішим із цих механіків усе ще лишався молодий моурський коваль — принаймні до нинішньої осені. Хоча він і відмовився від своєї спадщини і зник у Собачому домі, але в перші тижні і

місяці нової служби був цілком досяжним навіть за колючим дротом огорожі вілли «Флора», і його знов і знов кликали ремонтувати зламані машини. Проте саме зараз, коли простої та аварії різко почастішали, він не підводив і голови, якщо хтось гукав до нього крізь колючий дріт: *Ковалю, допоможи, га?!* Відтоді як став мало не сіамським близнюком Собачого Короля і прямо на очах в одного каменяра у кар'єрі навіть черевики шнурував цьому армійському шпигунові і щіткою вичісував пил з волосся, проклятий коваль не чув більше навіть свого імені.

Місцеві власники машин, у тому числі гаазькі та ляйські, довго не покидали спроб подарунками та проханнями виманити його з вілли «Флора» назад до верстатау, горну, назад у «залізний сад» високо над озером. Скільки разів ці прохачі стирчали попід колючим дротом вілли «Флора» з маковими рулетами, копченими лящами, з величезними шматками шпiku, з кошиками груш і грибів, чекаючи, коли коваль вийде на веранду, під'їде на «Вороні» чи з'явиться на дорозі від човнового сараю, збоку від Собачого Короля. Деякі тягнули з собою в мішку зламані деталі своїх машин і наривалися на собачі зуби, коли норовили підсунути ці штуковини на під'їзну дорогу: може, коваль хоча б мимохідь кине на них погляд, а то й пораду яку дастъ. Однак коваль, якого тепер і поромник, і робітники в каменоломні звали між собою Охоронцем, не піддавався ні на прохання, ні на обіцянки. Тільки за особливим розпорядженням Собачого Короля або коли прохач примудрявся переконати Бразилійку замовити про нього словечко, він зрідка погоджувався полагодити якийсь механізм. Усім іншим машиновласникам коваль категорично відмовляв, деяких гнав геть, погрожуючи спустити собак, а особливо настирного солевара, який три доби поспіль підстерігав його вранці на причалі з електрогенератором від вантажівки, він так різко відштовхнув, що бідолаха спіткнувся і навзнак упав у воду.

Берінг не бажав більше займатися залізним мотлом хом своїх ковальських років. Звісно, пристрасть до різної механіки була в ньому непереборною, але зане-

дбані моорські машини, ці мутанти, ці заліznі виродки, що пройшли величезну кількість переробок і за десятки років ламані-переламані всякими руками й ручищами, демонстрували йому тепер насамперед його власну ваду: пильно й допитливо дивляючись у роз'їдені корпуси двигунів, у тріснуті голівки циліндрів, у закопчені свічки запалювання, у намертво запечені шестерні й іржаві шарніри, він болючіше й гіркіше, ніж під час будь-якої іншої роботи, відчував сліпу пляму, діру у своєму світі.

Можливо, так відбувалося просто тому, що дні ставали коротшими, через загальний брак світла чи через просто-таки непробивну хмарність цих тижнів, але замість причини механічного дефекту, замість болтів, пружин і отворів він іноді бачив лише цю пливку сліпу пляму у своєму оці. Коли в такі години ще й якийсь нетерплячий машиновласник зазирав йому через плече і мучив питаннями про тривалість ремонту, злощасна пляма в оці деколи розповзалася хмарою сажі. З кожним невдалим ремонтом, з кожною допущеною помилкою — таке траплялося, коли власник машини спостерігав, як він дивиться у порожнечу і навпомацьки шукає крихітні детальки, — росла небезпека, що діра в його світі не залишиться таємницею для інших.

Лише займаючись власними, добре знайомими механічними витворами, він не потребував денного світла, а тим більше соколиних очей. Якби зламалася «Ворона», генератор на віллі «Флора» чи механізм пістолета, він наосліп відшукає будь-яку ваду, розпізнає її просто за звуком — і наосліп же виправить. За багато-багато годин філігранної механічної роботи він видовжив магазин пістолета, збільшивши його вогневу міць до двадцяти з гаком пострілів, і сліпа пляма йому при цьому особливих незручностей не завдала.

Адже хай би якими малими були деталі якогось механічного пристрою, над яким він потайки працював у сараї Собачого дому, — якщо темрява приховувала від нього якийсь отвір, він руками бачив те, що потрібно, або чув ослаблу пружину, люфт шарніра; для цього зір йому не був потрібен. Йому здавалося, ніби цієї

осені кінчики пальців щодня набирають чутливості, а слух — непомильної, часом хворобливої гостроти, і тому він почав при кожній зручній нагоді одягати рукавички, а бурхливими жовтневими ночами, коли вся земля довкола стогнала, гриміла й вила, немов якась органічна машина, став затикати вуха ватою і воском.

У деякі дні, коли він самотою гуркотів на «Вороні» уздовж злітної смуги старого летовища і в моменти найвищої швидкості віддавався ілюзії польоту, він часом на декілька секунд, що перехоплювали подих, добровільно зрікався зорового образу світу, заплющував очі і летів уперед у захваті, який неможливо було ні з чим порівняти. Коли через чотири-п'ять ударів серця він розплющував очі, біля тієї ж облізої смуги огорожі, — сліпої плями немовби й не було. Тоді злітна смуга лавиною потрісканого асфальту з гуркотом мчала крізь нього, ніби він сам був безтлесним, як вітер, який його ніс.

Моор не впізнавав цього коваля, цього Охоронця: він покинув напризволяще свій спадок, і душа в нього не боліла, коли «дохлій» тягач іржавів на полі під час жнив, зате він частенько знаходив час, щоб розсікати на «Вороні» долиною летовища і пускати на вітер солярку, ганяючи туди-сюди цим треком. Хтось із чабанів нібито бачив одного разу, як коваль стріляв там нагорі по зграї збирачів кольорового металу, які наскочили на нього біля ангара і вирішили перекрити йому дорогу — кийками й арматурою: він, мовляв, на повній швидкості стріляв з відчиненого вікна по мародерах, обвішаних мотками кабелю й мідного дроту. Не влучив. Нікого не поранив. Але стріляв не вагаючись. І нестримно полетів геть на своїй «Вороні».

Серед каменярів і каменотесів, які на облавку «Сплячої грекині» щоденно переправлялися на Сліпий берег, а ввечері, на зворотному шляху, нерідко глухили шнапс, тільки й балачок було, що про ковалеве преображення, тема ця була воїстину невичерпною: ясна річ, хлопцеві значно приемніше покатати Бразилійку у «Вороні» набережною чи доставити її від водолікарні

до Собачого дому і назад, це вам не горнило роздувати. Бразилійка крутить пацаном як хоче. До свята вро-жаю він їй вітрячок поставив на даху метеовежі, та не простий, а з музикою: залежно від сили віtru ця штука видзвонює на металофоні перші три такти трьох різних пісень і на додачу запалює ліхтар. Або ось вночі перед поминальним днем запустив над віллою «Флора» електричного змія — хитрий пристрій з планок, дротів і парашутного шовку шокував процесію спокутників, які з поминальними свічками йшли вздовж заростів очерету, і довів собак до оскаженіння. Від їхнього виття половина Моору до ранку не могла заснути. А ще днів через два-три серед сосон у парку Собачого дому мерехтіли механічні кури чи то фазани з паперу дроту — іграшкові птахи!

Цей вар'ят грався на віллі «Флора», тим часом як моорські машини одна з одною виходили з ладу і зупинялися, навіть механізм годинника на причалі, який втратив стрілки, перетворився на заляпаний пташиним послідом голубник. А Собачий Король ще й повну свободу дій йому дав: і «Вороною» розпоряджається, і перепустки підписує, і за роботами в кар'єрі деколи наглядає, а начальник усе собі сидить на складаному стільці біля кантормського барака і на гори крізь бінокль дивиться.

Але хай би де говорили в Моорі про коваля та його перетворення, думки щодо того, хто ж його довів до цих безумств, постійно розділялися. Бразилійка, казали одні, Бразилійка, більше ні кому, вона ж пускала його до себе на метеовежу, а досі моорські туди і потикатися не сміли. А коняку, яку хлопець привів із кузні до Собачого дому, хто в нього виманив? Знову ж таки вона. Бразилійка ця. Й варто тільки свиснути — і він уже біжить за нею. Тепер от вона їздить на його коняці своїми контрабандистськими стежками, а мул тягнеться поруч, навантажений до краю. Мабуть, непогано розрахувалася за коня! Звісна річ, від такої плати і каменярі, і каменотеси з буряківниками не відмовились би.

Бразилійка? Та ну, казали інші, кovalя, по суті, виманив з пагорба не хто інший, як Собачий Король,

він один. Спершу зробив коваля точно таким, як його кобелі, — підступним, розбалуваним і злим, а потім поставив його між собою та світом. І тепер... спробуй-но просто поговорити з начальником каменоломні — повз цього Охоронця нізащо не пройдеш. Він, напевно, має обов'язок охороняти хазяїна не тільки від п'яних бойовиків і мародерів, а взагалі від усіх, хто здумає дорогою до каменоломні чи до секретаріату запитати про щось чи поскаржитись.

Такими домислами та чутками була сповнена приозерна глушина, але Амбрас зовсім ними не переймався. Хай Моор собі точить ляси, якщо є бажання, хоч мотики собі виковує з уламків «дохлих» машин — Собачому Королеві ці чутки були, судячи з усього, настільки байдужі, як і вся техніка, що простоявала, як і вся сучасність. Амбрас страждав не від сучасності.

У незвично сильній холоднечі й вологості цієї осені біль у плечах дошкаував йому сильніше, ніж при всіх змінах погоди, які відбувалися від року, коли він зазнав тортури. У деякі дні він був як паралізований — Охоронець мимоволі не лише причісував його, але й допомагав йому одягатися й роздягатися. І навіть коли вогненно-палючі суглоби дозволяли Амбрасові поміркувати про дивну поведінку Берінга, він сприймав ту відразу, з якою хлопець ставився останнім часом до ремонту сільгосптехніки, зовсім інакше, ніж Моор, — він вбачав у цьому ознаку зростаючого здорового глузду, симптом погасання впертої механічної пристрасті, що починалася й закінчувалася на звалищах брухту. Поки Берінг тримав на ходу генератор вілли і мотор «Вороні», а за необхідності й руки Амбрасові заміняв, він був вільним допомагати приозерним машиновласникам чи гнати їх геть і майструвати вітрячки чи рухливі моделі птахів, а потім віддавати цих паперових курей на розтерзання собакам — хай роздирають на шмаття. Такі забави порядку в Собачому домі не шкодять. Біль, біль у його, Амбраса, суглобах — ось що по-справжньому руйнувало цей порядок, а в перші дні листопада навіть загрожувало його деколи зовсім заплутати.

Іноді Амбрасу допомагала Лілі. Якщо вона приходила на віллу «Флора» під час нападів, він погоджувався, щоб вона поблизкала і розтерла йому плечі спиртовою есенцією зі спор моху, арніки й анемони і тим погасила палючий біль.

У такі дні Берінг бачив не лише знаки тортур на оголеній спині господаря, фіолетово зарубцьовані смуги, старі сліди від ударів палицею і хлистою... Насамперед він бачив літнього чоловіка, який мерзне в холодній кухні і страждає від болю. А ще він бачив руки Лілі, які кружляли цією пошрамованою шкірою, — це не були руки коханої. Адже при всій обережності доторків Лілі просто допомагала цьому чоловікові, що мерз, допомагала, як і той, хто вичісував з його волосся кам'яний пил. Тут не було ласки, тільки давня дружба між Собачим Королем і його *приятелькою з берега*. Чи не більш ніж співчуття?

Амбрас мовчки терпів усе, що з ним зараз робили, коли одного морозного дня Берінг вперше побачив його таким пригніченим, таким голим на кухонному стільці. Тримаючи в одній руці скляний флакон, а в іншій — шмат тканини, Лілі якраз нахилилася над ним і крапала на спину рідину, коли зайшов Берінг. Бурими, плутаними цівками есенція розтікалася шрамами Амбраса. Не вагаючись і не роздумуючи, Берінг ступив крок до Лілі, взяв у неї тканину і почав промокати потічки на цій зраненій спині. Лілі заціпеніла у здивуванні, але тільки на мить. Потім вона кивнула головою, прийнявши допомогу Охоронця.

Після цього полуудня з раптовою, мовчазною близькістю Берінг почав поступово віддавати себе у владу Лілі. Він відкривав їй свою тугу, зголосившись під усякими приводами то провести її від вілли «Флора» додому до озера, то відвезти на «Вороні» до берега, або в Моор, або ще кудись, куди б вона хотіла їхати. У надії наблизитися ще раз до чарів концертної ночі він пропонував їй усе, що мав і чим міг розпоряджатися, і тепер, зі шматком тканини в руках, приходив їй на допомогу щоразу, коли вона намагалася полегшити Амбрасу біль. Він зробив для неї захисні гратеги на вікна

нижнього поверху метеовежі, підкував мула, який дорогою через Крижаний перевал загубив дві підкови, а коли Лілі днів шість-сім не з'являлася в Собачому домі, відвів до водолікарні свою коняку, прив'язав до поручнів її помешкання і крикнув нагору, що в нього нема часу доглядати за худобою, з «Вороною» вистачає турбот, і тому коня він дарує їй. А побачивши, яке захоплення викликала у неї рухома модель крила хижого птаха, яку він показував їй на веранді, до наступного разу приготував новий сюрприз: у сосновій алеї на підходах до вілли назустріч Лілі випурхнув штучний фазан.

Одного разу, супроводжуючи Амбраса і моорського секретаря в інспекційному обході, він знайшов у руїнах готелю «Бельвю» металофон. Секретар згадав, що цей похованій під цегляними уламками музичний автомат колись до війни видзвонював відпочивальників до сніданку, обіду й вечері. Хоча закон про мародерство стосувався і будь-якого брухту, знайденого в руїнах, Амбрас дозволив Охоронцеві забрати цю штуковину з собою, а була вона велика й важка, на зразок залізної швейної машинки. За верстатом у сараї вілли «Флора» Берінг налагодив музику, витративши на це всього один вечір. Почувши цей пристрій, Лілі лише посміялася над попсовими мотивчиками; тоді він ще багато вечорів поспіль бився над деталями, і врешті автомат став грати перші такти трьох пісень *оркестру Паттона*. Тепер Лілі заплескала в долоні і запропонувала на обмін бінокль — він навіть затнутися не встиг, що це подарунок.

Обмін відбувся, і металофон було встановлено поміж крокв метеовежі, але вже у вигляді хитромудро вдосконаленого механізму, який умів видзвонювати і штурмове попередження: Берінг приєднав металофон до вітрячка, і залежно від сили вітру той не просто вмикав блималку, а ще й крутив валік, тому з руїн водолікарні звучали над озером ті чи інші пісні. Штурмовий сигнал було видно і на Сліпому березі, а музика при східному вітрі долітала аж до ляйських очепетів.

Моор після перших же жовтневих бур зненавидів цей передзвін. Мало того, що він завжди віщував негоду, це б іще піvbidi, так у ньому ж іще й гучно, на всі околиці, лунав доказ того, що в Берінга цілком вистачило б уміння полагодити всі зламані машини ще до першого снігу. Але в ці холодні тижні все, що робив Охоронець, він робив для самої лише Бразилійки. Після кількох безсонних ночей, коли була негода, Лілі попросила від'єднати металофон від вітрячка і встановити його в кімнаті, на великий валізі під картою Бразилії, немов на вітварі. Берінг виконав цю її забажанку.

У середині листопада деякі з сільських машиновласників вирішили обйтися своїми силами й почали розтягувати закинутий «залізний сад» і запчастини з майстерні на Ковальському пагорбі. Вони піддобрювалися до старого ковала копченовою рибою, шнапсом і запліснявілим тютюном, а також образками Діви Марії і святыми реліквіями для його дружини, помішаній на Богоматері, — і забирали змащені підшипники, набори шурупів і болти з нержавійки. Коваль, що навпомацки тинявся домом за такими візитерами, вбачав у цьому бартері, який вів із повною відсутністю ділового підходу, насамперед кару для спадкоємця: от і хай все його добро, всі ці безцінні запчастини пропадуть пропадом, розійдуться поміж усяких там конюхів і каменярів!

Збирачі металобрухту давно пронюхали, що старий бере в обмін на залізо все, що не дай. А він напивався виміненої настоянки з горобини і спирту й потім, сидячи на ковадлі, годинами наспівував солдатських пісень; копчену рибу, образки Діви Марії, посріблену ключицею якогось мученика та інше він відносив у підваль, дружині. Ковалиха у путах своїх чоток сиділа на глинибітній підлозі, з п'янин не розмовляла, ні реліквій, ні риби не торкалася. За ніч щури або куниці розтягували гостинці.

Коли Лілі раз на місяць піднімалася із благодійними пакетами на Ковальський пагорб, у цих пакетах немовби й потреби не було, а коваль час від часу пори-

нав у гучну розмову з самим собою. Бачити він її не бачив, та й слухати не слухав, хоча вона деколи до нього говорила. Іноді вона виявляла в коморі нерозпаковані пакети з минулого місяця. Разів десять, а то й більше вона повторювала своє питання до нього, доки він нарешті відповідав, кажучи: *Усе добре, нічого нам не бракує, все в нас є, панночко. Дякую, що зайшли...* (Нехай ця Бразилійка бачить, що тому, хто пережив Сахару і війну, нічого не потрібно від убивць і перекинчиків, хай повідомить там, у Собачому домі, що останній моорський коваль, на відміну від своєї схібленої дружини, нічого не сподівається від свого нащадка.)

Поліці із запчастинами порожніли швидко, а «залізний сад» розтягли ще до першого снігу. Врешті навіть ковадло зникло у візку збирала брухту. Ковалеві було байдуже. Хоч розтягуй садибу по частинах, як зламану машину, — нащадок все одно не повернеться. У домі стояла крижана холоднеча. Кури час від часу несли яйця серед хмизу, який лежав невикористаним під повіткою з дровами. Плиту не розпалювали цілими днями.

Після останньої, невдалої спроби вмовити дружину вийти з темряви коваль махнув на все рукою і врешті покинув топити й маленьку залізну пічку, яку сам же за тиждень до Різдва притягнув до підвальну. Там унизу, в глибині, повітря незалежно від пори року ніби не зазнавало температурних коливань, немов вода на дні озера, — влітку не нагрівалося, у морозні дні не охолоджувалось, хоча, незважаючи на сувору зиму, коли швидкі гірські річки й ті замерзли, а гаазький водоспад перетворився на своєрідний пам'ятник самому собі, ковалеві іноді здавалося, що у підвальній темряві ставало з кожним днем приємніше, з кожним днем тепліше. Спускаючись туди, щоб наповнити для своєї дружини глечик водою, а кошик — провізією, він часом з півгодини і більше сидів навпочіпки поміж бочками і слухав, як жінка шепоче свої молитви. Тоді йому ставало так тепло й затишно, як він давно вже не почувався *нагорі*, у цьому сніжному світлі, яке

тепер йому бачилося всього-навсього чавунно-сірим відблиском.

Коли він під Новий рік три дні лежав у гарячці, і кури в пошуках корму топталися його периною, якийсь співчутливий відвідувач розпалив у кімнаті кахляну піч.

Старий щось невиразно бурмотів, а відвідувач так і не збагнув, навіщо треба нести до підвалу хліб і глечик з водою, проте як плату за розпал печі прихопив із собою три пляшки шнапсу, коробку цвяхів для підків, сокиру і кожушок, а на прощання розповів хворому, що під час нальоту банди голомозих було вбито моорського вугляра.

— Знали б ці плюгавці, що ти тут лежиш за пічкою зовсім сам! — сказав відвідувач. — Радій, що їм це не відомо. Собачий Король звелів улаштувати облаву на цих покид'ків, радіограму на рівнину послав, а свого Охоронця відрядив на збори до секретаріату, щоб оголосив усім, що каральна експедиція на підході...

Коваль не дуже розумів, про що йому розповідають, і ствердно кивав головою на все.

Через десять днів після кремації вугляра, яка відбулася за обрядом громади спокутників перед кам'яними літерами Великого напису і закінчилася розвіюванням попелу над озером — на моорській набережній з'явилася армійська колона в білих маскхалатах. Під час церемонії підняття прапора перед секретаріатом Берінг нарахував понад вісімдесят солдатів. Базовий табір, як і зазвичай, розташувався у руїнах готелю «Бельвю», і в наступні дні великі й малі загони прочісували округу. Убивць вугляра вони, щоправда, не знайшли, але в закинутих соляних копанках під Ляйсом взяли під варту сімох волоцюг, а біля лісової дороги в бік долини летовища цілком випадково виявили склад боєприпасів, що лишився з років війни: тонни й тонни забутих артилерійських снарядів, панцерфаусти та міни з арсеналів ворога, розбитого десятки років тому. Вхід до печери був запорошений снігом, і його майже не було видно під шаром промерзлої землі, а розчистили його тільки тому, що надто пильний сержант сприй-

няв скрижанілій лисячий капкан на узбіччі за вибуховий пристрій і здійняв тривогу.

За згодою Амбраса і попри протести моорського секретаря, який побоювався непередбачуваних збитків та потерпілих, капітан, що командував каальною експедицією, наказав підірвати цей склад, і протягом трьох днів засніженими вулицями Моору роз'їжджал армійський джип, брязкаючи своїми антипробуксувочними ланцюгами. Із закріплена на даху динаміка безперервно гриміли марші у виконанні духових і попередження, що двадцять другого січня, об одинадцятій рівно, станеться великий вибух, слід чекати ударної хвили. Моорці мусять демонтувати вікна чи хоча б відчинити, а віконні отвори забити дошками; самим же, щоб бути в безпеці, найкраще сховатися у підвалах, погребах та інших скованках. Позначений червоними прапорцями пустир від межі лісу до крайніх будинків Моору є дуже небезпечним, оскільки ударну хвилю там нічого не гасить, і тому оголошується забороненою зоною, цілком недоступною для входу. Якщо на момент вибуху хтось опиниться на відкритому просторі поблизу цієї зони, йому найкраще лягти у сніг і відкрити рота, щоб запобігти розриву барабанних перетинок.

Уранці двадцять другого січня, в день Святого Вінсента Сарагоського, Моор немовби вимер — ані людей, ані худоби, лише завірюха гуляла вулицями. Засипана снігом «Спляча грекиня» стояла біля причалу; навіть роботи в кар'єрі було припинено.

Близько одинадцятої розпогодилося. У повітрі, що мерехтіло крихітними крижаними кристаликами, приготувань солдатів до вибухових робіт не було ані чутно, ані видно. Коли з-за хмар визирнуло сонце, все довкола спахалнуло таким блиском, що Собачий Король, мало не осліпнувши, затулив очі рукою; разом з Берінгом і двома армійськими агентами він стояв під забитим дошками вікном моорського секретаріату і крізь вузьку щілину дивився на голий схил (до нього було менше двох кілометрів), де через кілька хвилин має здійнятися вогненний купол. Четверо його пісів

дрімали в теплі біля залізної пічки, яка височіла в сутінках такою собі чорною колонкою.

Секретар нервував. Щохвилини поглядав на вогонь, пригощав гостей кавою без цукру й сушеними яблуками і повторював, що надішло лист протесту до верховного командування, на рівнину. Армійських агентів він запросив до своєї закіплюженої контори, щоб вони на власні очі побачили вибух і засвідчили можливі збитки; Амбрас намагався заспокоїти його: мовляв, на такій відстані моорським будинкам узагалі нічого не загрожує. Загородження — цілком надмірний запобіжний захід. Трохи вітру моорцям не зашкодить.

Берінг відчував на лобі теплий доторк сліпучого зимового світла, що пробивалося крізь оглядову щілину всередину їхнього бункера, і спочатку подумав, що низка крихітних фігурок, що раптом виникла вдалині, біля самої межі забороненої зони, — це солдати. Напевно, вони закінчують останні приготування до вибуху і от-от знову зникнуть серед заметів. Але погляд крізь бінокль показав інше: це процесія спокутників, — так-так, саме вона, її ні з чим не переплутати — двадцять, двадцять п'ять, тридцять чоловік у смугастих робах, з перемазаними сажею обличчями. І жодного сховку навколо — хіба що сліпа пляма в його оці; з прaporами й транспарантами вони прямували прямо до сніжного поля, немов червоні прaporці, що тріпотіли там на вітрі, якраз і вказували їм дорогу.

— Що це за ідіоти пруться до зони? — спитав Амбрас, забираючи в Охоронця бінокль.

— Їх там десятків три, не менше, — сказав Берінг. — Як мінімум три десятки. Може, ці, з Айзенау.

— Ага, з Айзенау! — пригніченим голосом озвався секретар.

Мабуть, і справді ці, з Айзенау. Соляні копанки Айзенау розташовані в Кам'яному Морі на такій висоті, що в тамтешньому селищі, напевно, і не чули попередження про вибух. Снігу навалило стільки, що за останні дні навряд чи хто спускався звідти до озера, ну і тим більше жоден моорець певно не піднімався туди до них, щоб розповідати приозерні новини... Це точно

з Айзенау, більше ні кому. Пробилися крізь замети. Вони завжди приходили двадцять другого січня, у день Святого Вінсента, зі своєї долини на Сліпий берег, клали вінки до підніжжя Великого напису і на кожному кам'яному рядку запалювали цілі букети смолоскипів. Як нагадування про те, що комендант баракового табору при каменедробарці був уродженцем Айзенау і одного разу двадцять другого січня особисто відправив до замінованої штолльні дев'яносто учасників невдалої масової втечі, а потім наказав її підірвати.

Решту в'язнів табору привели тоді до отвору штолні, і вони, вишикувані щеренгами, стояли на морозі, спостерігаючи як утікачі заганяють до гори. Потім «погоничі» вийшли звідти. Далі кілька хвилин було тихо. А потім чорна кам'яна паща штолні раптом загарчала, відригуючи на стрій в'язнів уламки скель і вогонь, а величезна ударна хвиля пробила діри в їхніх рядах. Коли дим розсіявся, і лише крижаний пил опадав на очевидців, паща вже зімкнулася назавжди.

— От ідоти, — повторив гаазький агент Армії і скоса глянув на Собачого Короля, немовби сподіваючись на схвалення. Спокутники тим часом уже далеко заглибилися в червону зону.

— Більше трьох десятків, — сказав агент і впівголова дорахував майже до сорока. Про попередження мешканці Айзенау, може, й не чули, зате вони могли чути про присутність солдатів, тому і йшли такою численною групою. Армія, як і раніше, схвально дивилася на стелламурівські процесії і час від часу винагороджувала учасників паливом, сухим молоком і батарейками.

— Давай біgom, — сказав Собачий Король своєму Охоронцеві. — Біжи, якщо можеш, і скажи їм, щоб більше ні кроку далі. Скажи, хай зариються у сніг. А якщо вони моляться і співають, хай не закривають ротів. Скажи їм, що вони мусять не стуляти свої писки.

Кинувшись із сутінків секретаріату в сліпучо-яскравий зимовий день, Берінг не думав ані про спокутників з Айзенау, ані про ударну хвилю, ані про загрозу дощу з уламків. Він думав про обличчя Лілі, про її очі, про її погляд, який полетить йому назустріч, коли Амбрас

почне розповідати їй, як він біг крізь сніги. «Треба було бачити його... — можливо, скаже Амбрас. — Треба було бачити, як він летів крізь снігові замети до цих придурків».

Сніг був сухим і сипким. У деякі замети Берінг пропалювався по пояс і, добігши до червоних прапорців, зовсім захекався. Йому здалося, що на такій відстані спокутники точно мають його почути, і він почав кричати до них. Але в цей мороз і через задишку голос його виявився надто слабким для цих білосніжних просторів. Хоча над головою розкинулося безхмарне синє небо, вітер зривав сніговий пил з гребенів заметів, огортає ним крики Берінга і відносив туди, звідки він з'явився. *Стійт! Зупиніться! Зупиніться, чорти б вас забрали!* Спокутники не чули. Вперто крокували назустріч невидимому вулканові.

Доведеться йти за ними вглиб забороненої зони. От ідiotи! Вони ведуть його в грізну бурю, під град уламків. Тепер він усе ж боявся потужної бурі, адже одного разу, після того невдалого вибуху в кар'єрі, до того ж без жодного попередження, ім із Собачим Королем уже випало пережити удар цієї стихії. Тоді йому пощастило, він всього-на-всього вичісував пил з волосся хазяїна. Але той каменепад, мабуть, дрібничка порівняно з тим пеклом, яке загрожує йому зараз, з хвилини на хвилину. І чи повернеш зараз назад? На очах у свідків, що зібралися в моурському секретаріаті, на очах у Собачого Короля, що спостерігає за ним крізь бінокль? Повертати вже пізно. До замурзаних сажею облич вдалині тепер близче, ніж до спостерігачів за забитими вікнами секретаріату. *Давай біgom, якщо можеш.* Собачий Король хотів, щоб він продемонстрував на цих білих просторах свою силу? Треба йти вперед.

Накульгуючи в заметах, намагаючись бігти, він вириває зі снігу червоний прапорець і починає щодуху ним розмахувати. Нарешті дістається слідів, залишених процесією, але і по цій стежці, яку швидко замітає снігом, просувається вкрай повільно. Дихати нічим — крикнути неможливо. *Одинадцята година.* На моурській дзвіниці б'є годинник; з такої відстані ці звуки

більше подібні на удари молота по ковадлу, ніж на дзвін. Після останнього удару, в тиші між завиваннями вітру, Берінг уже чує наспіви спокутників; він зупиняється перевести подих, а голосу все нема. *Давай біgom, якщо можеш.*

Аж тепер він згадує, що голос-то йому зовсім не потрібен. Розлючений тим, що ніяк не наздожене процесію, він вириває з-під хутряної куртки пістолет, здіймає його високо над головою і стріляє в зимове небо. Якщо грім пострілу не лише сполохає цих бевзів попереду, але й видасть Армії власника вогнепальної зброї — нехай, йому байдуже. Він лиш хоче, щоб тамті зупинилися, щоб минулася задишка і щоб місія, покладена на нього Собачим Королем, була виконана.

Ну нарешті: дехто зі спокутників озирається, дивиться на озеро, на Моор. На нього.

Берінг опускає пістолет і розмахує прaporом. Хоче крикнути, але з горла знову виривається лише хрип. Процесія нерішуче зупиняється, всі витріщаються на озброєного, який, хитаючись, бреде до них. П'яний, чи що? Спокутники хапаються за держаки своїх прaporів, тримають їх мов списи. Чого йому треба? А якщо це напад? Якщо цієї ж миті з білосніжної засідки вискочить ціла зграя, накинеться на поминальні реліквії? Невже прaporи й транспаранти знову буде спалено, а на них же лише слова великого Стелламура: *Пам'ятати вічно. Не вбивай.*

Напад?

Навряд чи, він же один.

І ніхто не йде за ним.

Але в нього зброя.

Коли Берінг дістаеться замурзаних сажею, пістолет уже сковано під хутряною курткою, древко прaporа слугує йому тепер всього-навсього опорою, замість ціпка. Скорчений від задишки, він видавлює з себе:

— Лягай! Усі в сніг... У сніг...

Більше він нічого не може сказати. Минають хвилини, ціла вічність, просто зло бере! — спокутники обступають його, і нарешті до них доходить, про що він їх попереджав.

Вибух?

Вони нічого не знають про вибух. Єдиний вибух, про який вони чули ще під час цієї ходи до Сліпого берега, був той, давній, який стався багато років тому; про нього говорилося в літаніях та молитвах.

Я запізнився, здивовано думає Берінг, чи ж запізнився? Адже одинадцята година вже. Він дивиться на спокутників: вони опускаються на сніг, повільно і неграбно через холоднечу, і з відкритим ротом, точно як велів Собачий Король. Лише їхні прaporи і транспаранти ще майорятъ, немов вітрила корабля, що тоне у крижаній, вкритій брижами воді. Поміж заметами, біля підошов білих хвиль, вітру майже нема. Сніжні вуалі в'ються над скорченими й лежачими — клоччя піни. Вже давно по одинадцятій. Але нічого не відбувається.

Скільки ж часу минає в очікуванні біди? Хвилини? Година? Потім Берінг так і не зможе згадати. Виснажений, він лежить на морозі разом із замурзаними сажею і відчуває себе в безпеці — у цій заметеній сніgom ямці посеред чистого поля він у повній безпеці, як у гніздечку. Над головою — прозоре, синє зимове небо, попереду — блискучий горб білої дюни зі спрессованих вітром кришталіків: ось така ж тиша та сяйво панують, напевно, в тих висячих садах, де світло, заломлюючись, сплітається у хризантеми й айстри, всередині тих кристалів, що зберігаються у Собачого Короля в шухлядах пташиної шафи. Берінг лежить у гніздечку зі світла і думає про Лілі, лежить нерухомо, як прадавня, ув'язнена в бурштині комаха, яка зберігає свій вигляд протягом еонів, — він, мабуть, і задрімав би, якби головний молільник поруч із ним не підвівся, обтрушуючи сніг зі смугастої роби, і не сказав:

— Ми тут замерзнемо. Ми маємо тут замерзнути?

Замерзнемо? Берінг не відчуває морозу. Він сам ніби частина холоду, байдуже спостерігає, як люди в робах один за одним піднімаються з укриття, зі снігу, обтрушують розтріпаний одяг. Процесія підбирає свої прaporи, уже збираючись продовжити свої літанії і читання нескінченних списків імен з таборових журналів реєстрації смертей, — і тут небо, прозоро-синє

зимове небо над хвилями, і заметами, і дюнами, спалахує вогнем.

В одну мить високо над білими просторами постає вогненний стовп, цитадель вогню. Завмирає у безхмарній синяві. А потім, разом з громом, який б'є не з небесної височини, а ніби з розжареного земного нутра, стає темно від урагану: під валом снігу, землі та каміння багряна цитадель гасне, тоне у могутній хвилі, яка з виттям і свистом летить на спокутників, світло зникає, навколо лише тьмяна сірість. Зграєю переляканих птахів летять попереду цього потопу уламки дерева й каменю. Шматки криги, мерзлої землі, каменюки — все, що секунду тому здавалося холодним і непорушним, тепер невагомими, вільними від сили тяжіння пушинками скаче, кружляє вихором і розлітається в просторі.

Ніхто і ніщо не може вистояти в такій бурі. Ураган підхоплює головного спокутника, і прапороносців, і кожного, хто виліз зі скованки, — підкидає їх угору, одного ніби невпевнено, іншого різко, з усієї сили, але після кидає всіх у колючий, скрижанілій сніг, а за ними кидає переламані держаки, розірвані прaporи.

Дивна річ, серед цього гуркоту Берінг чіткочує характерний — ні з чим не переплутити! — шиплячий тріск: рветься тканина транспарантів. Ударна хвиля — чи один з тих, що впали? — перевернула Охоронця на спину, відрвала руки від обличчя. Із розплющеними очима він лежить перед урагану і бачить, що діра в його світі — всього-на-всього сміховинний клаптик великої темряви, лише одна з незліченних сліпих плям, які рояться довкола і поєднуються у величезну прірву, суцільну темряву, з якої наступної ж миті неодмінно прорветься зимове сонце.

21. Розплющені очі

Явлення Богородиці та Пресвятої Діви grimнуло як розрив авіабомби, а шум крил небесного воїнства, що зійшло на землю слідом за нею, було майже не відрізнити від гуркоту артилерії... У ковалихи дзвеніло у вухах, вона сиділа у своєму темному погребі й під грім давно бажаного дива мимоволі згадувала шум битви. Повернення Діви Марії звучало як нічне моурське бомбардування.

Хвалебних гімнів цього разу не чути. І гусел, і трубного голосу. Лише гуркіт, ніби саме небо підірвалося. І все ж ковалиха не мала жодного сумніву: *Mater dolorosa** нарешті почула її молитви. Зірка Морів, Цариця Небесна повернулася. Але прийшла Вона тепер не серед звуків музики сфер, а в шумі мирському, бо й Моор, і Гааг, і все приозер'я мали почути те, що Вона проголосила найвірнішій своїй служительниці: *Досить!* *Досить молитися, досить каятися.* Блудний син, хлопчик, нащадок знову прийнятий до сонму спасених.

Від великого світла, що осяяло це послання, від хвостатих зірок та променистих вінців ковалиха побачила лише слабкий віблиск, що просочився до її підземелля крізь щілини в ляді, через яку зазвичай зсипали до погреба картоплю, буряк і качани капусти.

А Богородиця? Чого ж Вона не спустилася до неї в глибину? Чого небесне воїнство розтрачувало свій блиск там, у горішній пустелі, замість того щоб позолотити самотність спокутниці? Ковалиха зрозуміла і посміхнулася. Пресвята Діва, отже, бажає, щоб і служительниця її знову піднялася до світла дня, вгору, до *Hei*. Адже вже досить.

Ключий біль, що пронизав серце, і задишка на сходах, — це були останні перешкоди на шляху до світла, останні карти наприкінці великого покаяння. Тільки тут,

* Скорботна мати (лат.).

на крутій ділянці шляху, все ще лютує біль і перехоплює подих, але далі, далі все стане легко, нескінченно легко. Пречиста неодмінно чекає на неї біля пожежного ставка, висить у повітрі над очеретом.

Ставок був скучий кригою. Очерет засох, стебла поламані вітром. Крони дерев, дахи Моору, зарості кущів — усе, що кілька хвилин тому гнулося під тягарем снігу, тепер було голим і порожнім, позбавленим усякого тягара: ударна хвиля найбільшого з часу моорського бомбардування вибуху змела сніг із гілок та сучків, з дахів будинків і сараїв, оголивши вбогість узбережжя. Але ковалиха, вийшовши з дверей хліва на вулицю, бачила це все інакше. Від довгого сидіння в темряві у неї перед очима танцювали пурпурові та синьо-зелені тіні, що здавалися їй квітками. Квітки у чорних кронах дерев. Пресвята Діва звеліла деревам розквітнути серед зими. Де б Вона не з'явилася, там завжди наставала весна.

Грім Ії з'яви змінився тепер тишею, на узбіччях якої, десь далеко-далеко, брехали собаки. Там, у білосніжній далині, рвався до неба вогонь, палало нечутне вогнище, вогонь без жодного шереху. Але ставок! Ставок був порожнім, води його — суцільна крига.

Якою втомленою почувалася ковалиха на світлі, якою безмежно втомленою. Квіткове диво змело сніг з дерев і дахів, але не з дерев'яної лавки, яка стояла попід стіною будинку, так само біла й зимова. На цю лавку стара й сіла, опустилася на снігову подушку, схилилася до крижаної стіни. Квіти поступово згасали.

Ця далека пожежа, напевно, й була тим потужним сяйвом, що прорвалося до неї в погріб і освітлювало їй шлях з глибини в горішній світ? Довго ковалиха не зводила очей з полу 'я, що робилося меншим і меншим, марно намагаючись розрізнати у вогні постать Цариці Небесної. Сяйво повільно опускалося на голу землю, і з ним опускався додолу її погляд, доки в очах не відобразилася лише згасла пустеля, опушена чорними деревами і гілками.

Через день після вибуху батько Берінга вперше за багато місяців прошканчивав зі свого пагорба вниз, до

Моору, залишивши в засніжених вуличках п'яний зигзаг слідів. Часом його так хитало, що він мимоволі зупинявся, чіпляючись за стіну, за флагшток на плацу, і лише за декілька хвилин міг продовжити свій шлях. Він не звернув уваги ані на армійську колону біля секретаріату, яка готувалася до вимаршу, ані на торгівця дровами — той стороною привітався з передка своєї кінної фури і почав було розповідати, що вчора процесія спокутників з Айзенау з барабанами і трубами забрела до зони вибуху і тільки дивом обійшлося все більш-менш, лише кілька поранених.

— І твій син, — кричав з передка торгівець навздогін ковалеві, — цей вар'ят, звісно, був тут як тут.

Старому знадобилося декілька годин, щоби вибратася з Моору, залишити позаду тераси виноградників, прибережну дорогу і, подолавши для скорочення шляху виснажливі сходи, дістатися воріт вілли «Флора». Пси в ту ж мить збіглися до воріт і з лютивим гавкотом стали кидатися на ковані прути. Проклинаючи собацю, він лупив палицею по ґратах, намагаючись відчинити стулку воріт, і без сумнівів ступив би крок прямо в зубасті пащі зграї, але, на щастя, прибіг Берінг. Він утихомирив собак, трьох найлютіших посадив на ланцюг і підійшов до воріт, хоча й поки не відчинив їх.

— Що тобі треба?

Розділені кованим листям, гілками й прутами, стояли вони один навпроти одного, дивним чином схожі: поранений на війні і постраждалий вчора. Уламок (або, може, просто підбитий цвяхами чобіт ще однієї жертви ударної хвилі) залишив Берінгу відмітину на правій скроні, що зникала під волоссям, і тим самим додав йому схожості зі старим, у якого шрам багровів на лобі знаком війни.

Важкий шлях до Собачого дому проповіз старого. І все ж він зробив незgrabний крок назад і мало не спіткнувся, коли Берінг відчинив ворота.

— Ну, що тобі потрібно?

Старий бачив обличчя сина так само, як усі інші обличчя — вкритий густою тінню овал і в ньому темні

плями очей — і сказав цьому обличчю, яке було таким самим, як і всі решта:

— Вона сидить коло будинку. Вранці я не знайшов її у підвалі. Поніс їй хліб і молоко. А її нема. Шукав-шукав — і на кухні, і в неї в кімнаті, і в хліву. А знайшов на вулиці. На лавці. Вона померла. І ти маєш її поховати. Ти вбив її.

Більше він не говорить нічого. Ні біля воріт, ні на зворотному шляху до кузні, який вперше з часів війни доляє в авто, а сів він до цього авто лише тому, що втому його до цього змусила. Двічі нащадок питає його про останні дні матері. Може, вона не тільки молилася і перебирала чотки, але й щось казала? Старий і сам не знає, але від сина це приховує. Не хоче більше з ним говорити і не стане, ніколи. Обидва мовчать, сидячи поруч на передньому сидінні «Ворони», немовби брязкіт антипробуксовочних ланцюгів замінює все, що можна було сказати.

Дорогу до кузні замело глибоким сніgom. Від ланцюгів мало користі. Мовчки покидають вони «Ворону» перед височеним, в людський зріст, заметом і за свіжим ще слідом старого важко йдуть догори. Берінг все стишує крок і нарешті, наче вибившись із сил, зупиняється на півдорозі, побачивши матір, що сидить на лавці біля дверей хліва. Снігопаду вночі не було, але її все одно запорошило — вона біла чи то від інею, чи то від тепла її тіла, що відлетіло, випало кристалами. Біла як сніг.

Коли він врешті-решт підходить ближче, дуже-дуже повільно, то бачить, що очі її лишилися розплющеними. І рот теж відкритий, наче вона, як і спокутники з Айзенау, просто виконувала наказ Собачого Короля й чекала на великий вибух, вогненну бурю, мовчки і з відкритим ротом.

Берінг не зумів закрити матері ні очі, ні стулити рота, коли близько полудня поклав її до труни, в ящик, збитий з соснових дощок, які він торік, у майже забутому житті, думав пустити на ремонт курника.

Поки він пияв і стукає молотком, батько, як зазвичай, сидів на табуретці біля кухонного вікна, дивлячись

в одну точку, на моорські дахи, і не відповів на питання про лопату. Збирачі металобрухту все геть-чисто вигребли — у кузні не знайшлося навіть чим вирити могилу.

Опівдні Берінг повернувся на віллу «Флора» взяти з сарайчика кайло і лопату; Собачий Король сидів у великому салоні біля розжареної до червоного печі — розглядав крізь лупу уламок бурштину. Він і голови не підвів, тільки ствердно кивнув, коли Берінг, зайшовши з кайлом і лопатою до салону, попросив до завтра відгул і — вдруге за цей день — «Ворону». Амбрас так поринув у вивчення нового експоната своєї колекції, що ніби пропустив повз вуха розповідь про замерзлу небіжчицю. Бурштин містив органічне вкраплення рідкісної краси — комашка, яку на злеті спіткала крапля смоли і так і застигла. Берінг завдав на плече шанцевий інструмент і пішов було геть. Собачий Король піdnis бурштин до світла: Стій! Одне запитання, одне-єдине, яке він має поставити Охоронцеві, поки той не пішов. *Скільки років?* Який, на його думку, вік цієї комашки в камені?

Берінг покірно відставив лопату і кайло, покірно взяв лупу і відчув, як набігають на очі слози, а що відповісти — не знав, тільки й пробурмотів: *Ну, я пішов...*

— Сорок мільйонів, — сказав Собачий Король, — сорок мільйонів років.

На зворотному шляху до холодного батьківського дому Берінг мав мороку з тим, щоб пропустити армійську колону, що відходила, — довелося з'їхати в глибокий замет, і потім він ледь зумів вивести «Ворону» знову на набережну. Дехто із солдатів, дивлячись на птахомобіль, що перевалювався з боку на бік, гучно зааплодував. У вчорашній суеті навколо поранених спокутників з Айзенау, яких доставили на перев'язку до армійських наметів, ні капітан, ні сержанти не спітали про постріл, що пролунав незадовго до вибуху у «червоній» зоні.

Колона проорювала в зимових снігах широкий слід, і Берінгові дуже хотілося рвонути за нею прямо до водолікарні, але він стримався. Замість того, брязкаючи ланцюгами, доїхав до секретаріату і повідомив про

смерть матері. Вікна контори були досі забиті. Секретар поставив печатку на свідоцтво про смерть і сказав, що для похорону нині вже пізня пора, напевно... Чи ні?

— Ні, — сказав Берінг.

То, може, привезти з Гаагу народного місіонера чи хоча б проповідника громади спокутників? Секретар не розумів, звідки такий поспіх. А духовий оркестр?

Ні проповідника, ні оркестру. Охоронець відмовився від усього, що заведено за звичаєм. Йому потрібні лише один-два помічники, щоб вирити могилу, і ще двоє, щоб нести труну.

Вже смеркало, коли Берінг і троє роботяг з буряківницького товариства опускали домовину в бездонну, здавалося, глибину. Мотузки виявилися для цієї могили надто короткими.

— Що будемо робити? — спитав один із них.

— Відпустимо мотузки, — сказав інший.

Усі троє були напідпитку. За пляшку шнапсу і шість десятків армійських цигарок вони всю дорогу з Ковальського пагорба до Моорського цвинтаря крокували поруч з «Вороною», слідкували, щоб абияк прив'язана труна на звалилася з даху авта; могилу вони копали по черзі. Коли настанок настала черга Берінга, вони відійшли в затишок, до кам'яного, освітленого свічками поминального дому біля каплиці Воскресіння, пустили по колу пляшку і цигарки зі світлим тютюном, які в Моорі можна було виміняти практично на що завгодно. Потім пляшка спорожніла; вони, похитуючись, знову побрали до могили і виявили, що цей псих із Собачого дому цілком зник у ямі. У відблисках двох траурних смолоскипів грудки землі вилітали з глибини і падали на відвал, який вже був значно вищим за будь-який могильний горбик на цьому цвинтарі.

Берінг не чув сміху роботяг. Один у ямі, він, задихаючись у риданнях, довбав мерзлу землю кайлом і лопатою, поки зимове небо над головою не стало тъмним, обрамленим чорною глиною прямокутником; і раптом у плече влучила сніжка, а один із роботяг, про яких він і думати забув, гукнув йому, сміючись, з краю цього неба:

— Агов! Ти кого ховати зібрався? Коня?

Роботяги витягли цього психа з ями, дна якої вже не було видно. Потім вони всі, нахилившись над нею, дивилися, як труна зникла у темряві, захитаєсь на закоротких мотузках, але ось перший з них відпустив цю трикляту мотузку, за ним другий, третій, тільки Охоронець так і тримав у руці свій кінець, — труна шубовснула в глибину. Ще за мить ляснули по дереву мотузки. І настала тиша.

Навіть п'ятеро молільниць, що стояли біля підніжжя глинняного відвалу, і ті на мить перервали свої нескінчені апеляції до мучеників та святих і перехрестилися. Того вечора вони прикрасили поминальний дім свічками й гілками, в надії, що капітан з каральної експедиції, як усі його попередники, проінспектує моурські меморіали і, можливо, винагородить їхні старання розчинною кавою. Але замість капітана на цвинтар приїхала ця басурманська машина з труною ковалихи — втім, теж якесь різноманіття.

Разом з молільницями біля могили «печалилися» двоє волоцюг, що збиралися заночувати у капличці Воскресіння, а поки що грілися біля свічок поминального дому. На ковток шнапсу і цигарки із запасів гробарів вони сподівалися марно. А ще тут було четверо чи п'ятеро розсяв, які вигадали собі, ніби в труні на даху «Ворони» лежить Собачий Король, і вирушили за траурною процесією на цвинтар.

Ще перед тим, як могилу засипали і втоптали глину в масивний горб, усі ці «гості церемонії» розійшлися. Гробарі теж вважали, що за шнапс і цигарки особливо надриватися не варто, і, аби як закидавши яму землею, — мовляв, для жіночої могили і так зійде, а далі хай цей псих сам старається, — пішли додому. Берінг не сказав ані слова.

Він думав, що давно вже залишився сам, як раптом серед перехняблених від вітру хрестів і могильних плит із нерозбірливими епітафіями побачив удалини, у мерехтливих відблисках смолоскипів, батька — і поруч з ним Лілі.

Лілі заспокійливо поклала руку на плече старого, потім відійшла від нього, рушила до Берінга, наче хотіла йому щось повідомити, і сказала:

— Я відведу його додому. — Вона взяла перемазані глиною крижані руки Берінга у свої і стала їх зігрівати своїм диханням. Коли ж він хотів забрати руки, тому що хотів закрити ними обличчя, вона обійняла його. Не маючи сил винести цю близькість, він розгублено зробив крок до батька, але Лілі м'яко втримала його.

— Не треба. У нього язик заплітається. Я сама проповеду його.

Батько під руку з Бразилійкою зник поміж хрестів, а Берінг тим часом вийняв траурні смолоскипи із замету і втикнув їх у могильний горбик, що нагадував тепер про земляні піраміди, які громади спокутників зводили на полях давніх битв, на місці зруйнованих тaborових бараків і досі на річницю укладення миру прикрашали коронами зі смолоскипів. Потім він втомлено сидів на снігу і зчищав глину з інструменту, щоб на зворотному шляху не забруднити м'які сидіння «Ворони».

Коли він нарешті покинув цвинтар і повільно, реальню пішим темпом, котився уздовж каштанової алеї і набережною назустріч своєму майбутньому, майже всі вікна в Моорі були вже темними. Цієї ясної безмісячної ночі, що розкинулася понад горами і перетворила озеро на бездонне провалля, кожен був сам по собі — напівліпій коваль на своєму голому пагорбі; Лілі, яка там, нагорі, розігріла йому суп і пішла, Лілі у своїй вежі і Охоронець у Собачому домі. Тієї ночі він лежав на підлозі великого салону, зусібіч відчуваючи теплі собакі тіла, і вві сні тулився до сірого хазяйського дога.

22. Початок кінця

Він чує свист рибалочки і хрипле бурчання сполоханого кропивника. Часом, коли задрімає під балаканину сільських ластівок та одноманітні наспіви гаїчок, будять його дзвінкі застережні крики вівсянки. Проте він не піддається омані: це шпаки, великі пересмішники, які однаково добре вдають і дроздів, співучих і чорних, і крик боривітра, і нарікання сича, — і часто,

як ніколи за всі ці роки, він чує цієї весни соловейка, що розпочинає свої несамовиті строфі меланхолійними переливами.

Він слухає птахів на світанку, лежачи без сну на постелі в більярдній або серед сплячих собак на паркеті великого салону. Тепер він часто ночує з собаками і кожного разу мимоволі усміхається, коли вони уві сні ворушать вухами в такт пташиному співу. А до нього тоді злітаються давні, знайомі імена птахів, немов спурхують із тих загублених списків, які він у свої шкільні роки вів у незаповненому батьківському журналі для замовлень: мала срібляста чапля, біла чайка, гірська трясогузка, польовий лунь та лебідь-кликун... Ale цієї весни повертаються не самі лише імена, повернулася і здатність, а головне — радість від удавання пташиних голосів — підсвистувати, підспівувати чи просто особливим чином клацати язиком; деколи виходило настільки схоже, що собаки спонтанно обнюхували вкриту заростями дротяну огорожу вілли «Флора», коли він копіював фазана або куріпку.

Слух у нього знов навдивовижу тонкий, як тоді, у перший рік життя, коли він, зачарований голосами курей, гойдався у своїй колисці перед темряви. Часом він із заплющеними очима сидить на веранді і потріпуеть за загривок якогось пса, відчуваючи силу або слабкість кожної тварини у зграї за самою тільки еластичністю чи ламкою сухістю шерсті, і тоді йому здається, ніби слух, нюх, шкіра та кінчики пальців прагнуть по-новому розшифрувати світ як поєднання шорстких, потрісканих і рівних поверхонь, болючих чи заспокійливих шумів і мелодій, ароматів і смороду, прохолодних, теплих, гарячих, мов лихоманка, температур, застиглих форм буття і таких, що дихають.

Йому важко розрізнити ніжні, як тонкий серпанок, вкрашення у кристалах, які йому іноді показує Амbras — підклікає до себе і підносить до очей турмалін або нешліфований смарагд. Ale коли Собачий Король дає йому свій експонат до рук, він ніби відчуває не тільки найтонші вростки, але й саме заломлення світла. Навіть коли дефект зору затемнює йому висячі

сади всередині каменів, він все одно знає, про що з таким захватом говорить Амbras. Тоді він киває, може, й частіше, ніж треба, щоб відвести від своїх очей всяку підоозру: Так, звісно, авжеж; він бачить, він усе бачить, що йому показує Амbras. Але — цю таємницю Охоронець береже так, ніби йдеться не тільки про його проживання в Собачому домі, але й про саме життя, — він на шляху до темряви.

Адже, думає він, коли ще людина набуває такої гостроти слуху та чутливості пальців, — лише коли сліпне. А відтоді як він поховав ковалиху у ямі чорній та бездонній, як сама земна глибина, в його погляді зяє не одна діра, до якої він встиг звикнути, а ще й друга, ніби відображення цієї глиняної ями! І деколи біля затіненого краю свого поля зору він ніби вже бачить, як напливає суцільна темрява, всепоглинальний, непроникний морок.

Вже на другий день після похоронів, коли холодне сонце зійшло над горами, осяявши моорський берег, сніг одразу вказав йому, що друга діра в його очах не підлягає жодному сумніву. Він міг скільки завгодно перевіряти на нещадній білині снігових полів своє допіру неушкоджене око, та сніг цього ранку знов і знов показував йому *дві* сліпі плями.

Наступного тижня, ніби вся ця білість виконала своє завдання, зима розтанула у відлизі, а пізніше — у шелесті дощів так рано й так швидко, як уже не було багато років. Гірські схили були всіяні прожилками струмків, а в каменоломні з деяких терас звіювались прозорі вуалі водоспадів. Озеро затопило пароплавний причал і навантажувальну платформу коло каменедробарки. Понад два тижні жодних робіт на Сліпому березі не велося.

Але як тільки висока вода зійшла, біля каменедробарки знову оголилися відвали і терикони готового до відправлення граніту — острівці, які поступово злилися у низку замулених горбів, і тоді Собачий Король скликав біля піdnіжжя Великого напису загальні збори робітників каменоломні і оголосив більш ніж п'ятдесяти чоловікам, що *від завтра* на виймальних терасах буде

працювати третина нинішнього персоналу. Решта мусить отримати в кабінеті розрахунок і може шукати собі нову роботу на бурякових полях, на лісоповалі чи в айзенауських соляних копанках. Верховне командування наказало скоротити видобуток граніту.

Амbras не ддав до свого *повідомлення* ані слів підтримки, ані поради; після цієї найлаконічнішої зі своїх промов перед каменярами він просто відвернувся від зборів, свиснув догу, махнув рукою поромникові, наказав відвезти його до Моору, а звільнених та щасливців залишив спантеличеному мовчанню.

Лише коли Берінг, що мусив затриматися в каменоломні, вивісив на дверях кабінського барака поіменний список звільнених, протест став гучним. Охоронець ледь міг протистояти раптово розлюченій юрбі: *Хто склав цей список? Хто визначив імена? Яка свиня внесла мене до цього списку?*

Берінг відштовхував назад найлютіших, що норовили зірвати список з дверей, і сам розлютився на Амбраса, який був уже далеко від берега, — недосяжна постать на каменевізному понтоні. Чому Собачий Король покинув його самого серед цього гвалту?

Хоча Охоронець грізно стояв під дверима барака і всі бачили в нього за поясом пістолет, робітники ні на крок не відступали. Лише коли поруч із Берінгом став майстер-вибухотехнік, підняв високо понад головами мегафон і почав гучно вигукувати прізвища звільнених і роздавати конверти з грошима, пристрасті на декілька хвилин ніби стишилися.

— Усе до того йшло! — крикнув у мегафон майстер. — З минулого осені сидимо на цьому қамінні, яке нікому не потрібне.

Берінг бачив, що деякі з чоловіків підібрали каменюки і затисли їх у кулаках, готові кинути. От телепні! Невже вони справді не помітили, що вже кілька місяців поспіль з кожним днем зростали не лише розкривальні відвали? Уздовж рейок, якими вагонетки котилася від виймальних терас до навантажувальної платформи, уздовж отворів штолень і довкола ям з водою — всюди височіли терикони, вали і купи поро-

ди. Біля підніжжя Кам'яного Моря немов височіли нові гори, бастіон, за яким поступово щезали транспортери й воронки каменодробарки і навіть нижній рядок Великого напису: ЛАСКАВО ПРОСИМО ДО МООРУ.

Але ці гори породи були всього-на-всього знаком того, що моурська каменоломня вичерпала себе. З кожним вигризеним зі скель кубометром темно-зелений граніт ставав усе крихкішим, його пронизували жили тріщин, що бігли так плутано і безсистемно, як вектори тектонічних сил, які в доісторичних катаклізмах скинули цю корінну породу, а потім протягом епох видавили її на поверхню крізь м'які лінзи вапняків Кам'яного Моря.

Там, де за кращих часів відбивали, різали і обробляли величезні блоки, тепер з-під кайла, канатної пилки та бура сипалися на розкривальні тераси лише великі та малі уламки, сміття, яке, пройшовши крізь каменодробарку, більш-менш було придатним лише на те, щоб засипати вибоїни на ґрунтових і гірських дорогах та зводити дамби на заболочених прибережних луках.

На рівнині потребували блоків — так, саме блоків! — махін, з яких можна було висікати пам'ятники жертвам війни та все нові й нові статуї мироносця та його генералів. На рівнині були потрібні кам'яні стовпи для колонад поминальних домів і плити для меморіальних дошок, здоровенні, немов ворота. А жорства? Жорстви та ріні унизу й без того було досить. Нема для чого возити з гір. Від першого снігу минулої зими великовантажні армійські транспорти у приозер'ї не з'являлися. Жорства та каміння як лежали, так і лежать.

Спершу говорилося, що відправку затримано через небезпеку сходження лавин в ущелинах, потім посилалися на небезпеку селевих потоків під час танення снігів, та й чутки про заміновані віадуки і майбутні напади банд були новими й новими обґрунтуваннями того, чому вантажний автопоїзд з рівнини, порушуючи всі терміни, все не прибуває. Правда була значно простішою, і тепер, серед гучного обурення біля конторського барака, пропустити її повз вуха було неможливо: каменоломню буде зачинено. *Зачинять її!* Ось побачите, зачинять нашу каменоломню!

Якби не розважливість майстра-підривника, Берінгові того дня тільки й лишалося б, що збройно боронитися від люті тих, хто там зібрався. Саме майстер зумів настільки вгамувати звільнених, що вони випустили з рук камені і стали по черзі підходити до платіжного столу в конторському бараці, отримуючи там шорсткі брунатні конверти з продуктовими картками й кількома грошовими купюрами — залишок заробітку. Проте на всі запитання про закриття кар'єру майстер відповідав, повторюючи слова Собачого Короля: роботи в каменоломні на всіх уже не вистачає.

Що ж виходить, і доріг більше ніде не будують? І залізничні насипи на рівнині не потрібні вже? Майстер стинав плечима.

Нічого не вдієш, така ось історія з моорським гранітом. Десятки років темна зелень цього каміння була гордістю всього приозер'я, її навіть відобразили у гербі регіону як яскраве поле для стилізованої під мисливський ніж риби і шахтарського молотка... Адже ще минулого року секретар вивішував на дощці оголошень експертний висновок геолога: темно-зелений граніт, який можна порівняти за кольором із місцевим, крім відвалів Кам'яного Моря, можна знайти лише на одній-единій ділянці узбережжя Бразилії. Крім Моору — лише в Бразилії! І все це має тепер скінчитися?

— Не скінчиться, — сказав майстер, — лише зміниться.

Не скінчиться, підтверджив Охоронець, з полегшенням видихаючи кожну фразу, що падала замість граду каміння. Можливо, коли-небудь під час подальших видобувних робіт буде виявлено нову компактну жилу граніту, він, мовляв, сам чув, як Амбрас говорив про тимчасове призупинення...

— Так я тобі й повірив! — перебив його один зі звільнених і плюнув на платіжний стіл.

Ніхто не вірив такому втішенню. І ніхто — жоден із завтрашніх безробітних і жоден з тих, кому пощастило, — до каменедробарки вже сьогодні не повернувся. Як під час страйку, люди стояли серед куп жорстви та ріні, сиділи на траві під блідо-блакитним весняним

небом, порівнювали вміст своїх конвертів, вели обмін: продуктові купони міняли на шнапс і тютюн, і чекали — востаннє усі гуртом — на «Сплячу грекиню», яка, немов у звичайний будень, прибула, глухо пихкаючи, аж увечері, щоб переправити їх на моорський берег.

Цього разу й Охоронцеві не лишалося нічого іншого, як піднятися на облавок разом із робітниками; Амбрас і пором так і не з'явилися, він марно чекав на них всю другу половину дня. На шляху назад він стояв один біля поручнів і слухав ритмічний звуки гребних коліс, ніби ритми якогось великого барабана. Майстер-підривник, виконавши всі розпорядження Собачого Короля, недвозначно показав, на чиєму він боці, і тепер знову сидів на кормі разом із робітниками.

Собачий дім лежав у глибоких сутінках, коли Берінг цього вечора повернувся зі Сліпого берега. Серед зарослих клумб поруч зі ставочком з лататтям стояла коняка Лілі, скубала чорне бадилля; упізнавши колишнього свого наїзника, вона скинула голову й заіржала.

Лілі ще тут? Вона ж ніколи не залишалася до ночі. Берінг увійшов до темного дому, мимохідь погладив собак, які, метляючи хвостами, вибігли до нього, і ще з вітальні почув сміх Лілі у великому салоні, а потім голос Амбраса, що кликав свого дога.

Пляшка червоного вина, залишки вечері — Лілі й Амбрас сиділи за великим столом, на якому також були розсипані камені, необроблені кристали, дві коробки патронів, пачки мила та чаю, а ще — величезна, розміром з базу для квітів, снарядна гльза, з тих, що лише деколи траплялися на високогір'ї серед руїн бункерів і обвалених шанців. Невже для такого бартеру їм знадобилося прикриття ночі? Військовий мотлох, іржава зброя і кілька десятків патронів не цікавили нині нікого, навіть каральні експедиції.

Амбрас саме говорив: «...чому ти не відвезеш його до пансіону?» — коли важкі двері салону, впустивши Берінга, гучно зачинилися від протягу. Безглуздим, винуватим жестом людини, яку застали за підслуховуванням, Берінг знову тихо відчинив двері і тихо зачинив їх, удавши, ніби не він стояв щойно мовчки на

порозі, невидимий за межами жовтого світляного кола, — і все ж не зумів приховати ніяковості.

— Вони кажуть, каменоломню закриють.

— Добрий вечір!. — Амбрас обернувся до Охоронця, підняв пляшку — мовляв, за твоє здоров'я! — і відпив ковток.

— Вони кажуть, каменоломню закриють. — поторив Берінг, не відповідаючи на вітання.

— І? Що в цьому страшного? — Амбрас умочив у масло шматок хліба і кинув сірому догові, той спіймав на льоту й миттю проковтнув.

— Звільнення... Вони кажуть, що це тільки початок. Зовсім обізлилися. Готові були мене камінням закидати.

— Обізлилися? Та вони завжди такі. Ти їх заспокоїв?

— Майстер-підрivник заспокоїв їх... Це справді лише початок? А вчора ж була мова лише про тимчасове призупинення.

— Нема такого кар'єру, який би колись не вичерпався. Все колись та закривається, будь-яка діра, навіть зарубка, яку ти вибив у скелі.

— Вони бояться, що в такому разі до Моору скоро перестануть прибувати транспорти з продовольством, з ліками.

— Ну і що? — Амбрас говорив усе гучніше. — У них же є буряки. Виноград росте, в озері повно риби, а найефективніші ліки все одно роблять з дикорослих трав. Ми в таборі роками жерли ріпуп...

— ...а нині ввечері випили вже другу пляшку на одного, — перебила Лілі закипання гніву тим жвавим тоном, який знову змусив Берінга відчувати, наскільки він далекий від довіри, яка існувала між цими двома.

— Начальник каменоломні без самої каменоломні. — Берінг подивився в очі Лілі. — Що буде без неї з начальником каменоломні?

— ...і з його Охоронцем, ти це маєш на увазі? — підхопив Амбрас. — Не турбуйся, шановний, жорстяних кар'єрів є вдосталь і на рівнині.

— Що ж це виходить, ми *виїдемо на рівнину*? — Хоча Берінг аж тепер помітив, що Амбрас зовсім п'яній, йому раптом здалося, що він стоїть на межі

свого світу, біля моря, яке він знав лише за картинками. Точно таке саме збудження оволодівало ним, коли він із заплющеними очима сидів перед програвачем, слухаючи музику Паттона. *На рівнину*. Він покидає приозер'я лиш раз, дванадцять чи тринадцять років тому, коли навіть діти та підлітки долучилися до величного паломництва у Біркенау — на церемонію освячення поминального дому, найбільшого зі збудованих у роки Оранієнбурзького миру; з колод і дошок сотень таборових бараків збудували цей дерев'яний собор, на стояках та плямистих стінах якого було випалено імена, а то й просто номери мільйонів загиблих... Імена та номери — від фундаменту до самого склепіння.

Паломники так тоді й не дісталися цієї високої, мовежка, споруди. Вони, щоправда, подолали Крижаний перевал і, здійснивши з молитвами ще один денний перехід, уже бачили в туманній повоноці глибоко внизу кукурудзяні поля, дороги й сіре місто, але потім за наказом коменданта району мусили повернути назад, через перевал, тому що Армія проводила в цих місцях облаву на мародерів та снайперів-одинаків. Але Берінг не забув видовища довгої низки ажурних щогл удалині, як не забув і пряму, мов стріла, лінію, що прорізувала поля, пасовища та переліски й час від часу зблискувала на сонці; хтось із паломників тоді побожно сказав: це рейки залізниці, і ведуть вони аж до моря.

— Так, шановний, ми виїдемо на рівнину, якщо Армія запропонує нам тамтешній жорстяний кар'єр, — сказав Амбрас. — Ми виїдемо на рівнину, якщо будемо потрібні там Армії.

— Ax! Панове переїжджають! — вигукнула Лілі. — Озерне повітря вам уже не на користь?

— Що не кажи, а повітря тут рідшає, — сказав Амбрас. — Тобі теж було б незайве пошукати нову вежу. — Він підніс пляшку і допив її — за Лілі.

— Нову вежу? На рівнині? Я на рівнині й так часто бываю. Якщо вже виїжджати, то куди-небудь подалі. Далеко-далеко.

— Знову до Бразилії? — усміхнувся Амбрас.

— *Наприклад, до Бразилії*, — серйозно і дуже повільно вимовила Лілі.

— Ну, тоді щасливої дороги! — Амбрас уже зовсім сміявся.

— Ти певно саме туди й прямуєш. — Берінг, як завжди невлад, втрутися до розмови. Він надто повільно міркував. Коли Лілі та Собачий Король розмовляли між собою, він, як навмисне, примудрявся зовсім недоречно вставити репліку чи жарт. — Уже нав'ючила на коняку заокеанську поклажу?

— Я тут через тебе. — Лілі й цього разу проігнорувала його спробу. — Цілу годину чекаю на тебе. Я зна-йшла твого батька на Крижаному перевалі. Він грається у війну.

23. Вояка

З мулом і кобилою Лілі прямувала на рівнину — в'юки було набито обмінним товаром, воєнними трофеями, красивими скам'яніlostями, кристалами — і в горах, на відстані денного переходу від Моору, несподівано здібала напівсліпого коваля. Одягнутий абияк, ані пальта, ані ковдри супроти нічної холоднечі, без провіанту, навіть сірників він не мав, щоб розпалити вогонь.

Сутеніло, як Лілі, як зазвичай, планувала заночувати на Крижаному перевалі, під захистом руїн форту. Тварини тільки-но пройшли повз вкрите мохом склепіння якогось бункера, як із руїн назустріч Лілі вийшов Вояка з перемазаним сажею обличчям і крикнув: *Стій!* *Ані руш!* *Пароль!* Це був Берінгів батько.

Він розмахував арматурину і явно не міг вирішити, як йому тримати цю зброю: як гвинтівку, як меч, чи все ж просто як дрючик. На голові в нього був пом'ятий шолом моорської пожежної команди, на ший — Залізний хрест, а на лацканах зеленої суконної куртки, яка ніби задля маскування була вимазана глиною, блищали медалі та ордени, а ще всякі значки та булавки на

пам'ять про паломництва, виставки дрібної худоби та зустрічі ветеранів. *Пароль! Пароль!*

Лілі не притримала ні кобилу, ні мула, просто продовжувала їхати прямо на Вояку — тоді він ретирувався за підірвану стіну, яка стояла лише на погнутих арматурних прутах. Лілі засміялася. Хоча найпершої миті вона трохи злякалась, а потім була спантеличена тим, що старий забрів у таку далечінь від озера, так високо в гори, сміялася ж вона, роблячи вигляд, що все це просто жарт.

Старий не впізнав розсміяну вершницею, яка, піднісши руки вгору, наближалася до нього. Але коли вона спішилася поруч з його укриттям і через широку діру в його обороні простягла похідну флягу, він усе ж опустив свою гвинтівку, меч, дрючик.

— Шнапс з горобини, — сказала Лілі.

Голосу Вояка також не впізнав, проте пом'якшав.

— Ідіть до укриття, мила панночко. — Він узяв флягу, зробив тривалий ковток і, схоже, вже забув свою вимогу щодо паролю. — Атака почнеться от-от. Ці собаки хочуть прорватися на Хальфайях. Не вийде в них цього. Ніколи! — Потім він крикнув у зяючі чорнотою руїни форту: — Не стріляйте! Не стріляйте, вона своя! — і, закинувши на плече прут і не віддаючи флягу, став крокувати між уламками залізобетонних конструкцій, як фронтовий офіцер, що обходить пости. При цьому він вигукував або хрипів запитання й накази у шахти та бійниці бункерів і підземних коридорів, звідки несло лише зимним духом цвілі та вологої землі. Хоча й хитаючись, майже навпоміцьки, він рухався між темних руїн так діловито, так цілеспрямовано, що Лілі прив'язала кобилу і мула до протитанкового «їжака», а сама пішла за Воякою.

Врешті їй довелося мобілізувати весь свій хист до переконання і навіть втвокмачити йому, що вона насправді зв'язкова з батальйонного штабу і передає йому наказ про організований відступ, — лише тоді він погодився пройти з нею до її табору, до підземної казарми рядового складу.

У цьому порожньому, похованому під руїнами підвалному приміщенні Лілі багато разів ночувала, коли їздила на рівнину: вона мала тут схованку із запасом палива, сіна та консервів. Старий охоче допоміг їй розгнуздати та нагодувати худобу, приготувати на спиртівці чай, кукурудзяну кашу й сушену рибу. В деякі моменти здавалося, що він облишив свої химери і згадав колишні послуги Лілі та її візити на Ковальський пагорб, проте, коли зв'язкова сказала, що вранці пронеде його назад до Моору, відповів коротко, по-військовому: *Так точно. Слухаюсь, панночко!*

На ніч Лілі влаштувала вар'ята у своєму спальніку, а сама загорнулася у дві попони, але Вояка не дав їй заснути: то він нібито почув серед руїн сигнал тривоги і зібрався нагору, до кулемета, то співав солдатських пісень, ніби він не на фронті, а на плацу під казармою, — і заразом вихилив флягу.

На світанку, який позначився у темряві підземелля лише вузькою смужкою світла з вентиляційної шахти, він нарешті заснув, і Лілі було складно його розбудити. Він встиг забути, що минулого вечора вона була його зв'язковою, і вирішив тепер, що вона партизанка, яка захопила його сплячим у полон; довелося вигадати новий наказ по частині, тоді лише Вояка допоміг їй заховати поклажу в одній з кам'яних печер. Наказ був таким: облаштуйте у форті склад і негайно вертайтеся до Моору.

До Моору? На озеро? Ані про таке місце, ані про озеро з такою назвою Вояка ще не чув. Але яких тільки назв він не читав у наказах, назв, які спалахували під вогнем артобстрілу і гасли разом із цим вогнем, — Ель-Агейла, Тобрук, Салум, Хальфайях, Сиді Омар... Назви, не більш ніж назви. У підсумку лишалася сама лише пустеля.

Отож Вояка і цього разу був слухняним, поклав перев'язані пакети та вузли у нішах стін, а потім знову заклав ці ніші каменями та замаскував мохом, — і раптом у руках в нього опинилася гвинтівка, кольба якої виглядала із сідельної сумки. Погляд його був надто потъмареним, щоб побачити гравіювання та оригінальний магазин, але він упізнав її голими руками, навпо-

мацки. Англійська снайперська гвинтіка. Такі він відбирав у супротивника, на перевалі Хальфайях.

— Не чіпай гвинтівку! — крикнула до нього зв'язкова, партизанка, незнайомка. — Гвинтівку ми візьмемо з собою, — продовжувала вона вже значно м'якше, допомагаючи йому сісти в сідло.

Притихлий і все ще п'яний від горобинівки, сидів він на широкій кінській спині, сидів нарешті так само високо, як під час війни, доки ця жінка, яка точно не мала стосунку до його армії, прив'язувала віжки до в'ючного сідла мула. На цьому мулі вона й рушила попереду нього.

Гірська стежка до Моору була скелястою та крутою, з глибини до них часом долітав шум льодовикових струмків. Двічі Лілі в останню мить встигала запобігти біді: старий мало не зірвався з коняки у прірву; проте вона уникала пологіших шляхів уздовж dna долин, щоб стороною обійти шлагбауми та контрольні пости, де могли бути солдати, але з тим самим успіхом — голомозі та «шкіряні». Хоча той факт, що старий сам-один дістався Крижаного перевалу, свідчив про те, що цього разу біля шлагбаумів нікого не було, Лілі не йняла віри цьому мирному затишшю, як і мирному часу загалом, і надала перевагу своєму звичайному маршрутovі перед легкою дорогою.

Але коли Вояка вдруге з'їхав з сідла і лише стремено, в якому застряг його грубий чобіт, врятувало бідолаху від падіння у прірву, вона пересіла до нього на коня й наказала міцно за неї, за Лілі, триматися, а він незабаром опустив голову й на плече і захрапів.

Рано ввечері вони дісталися затонулого в заростях моурського роздоріжжя, до розтрощеної снарядами стоячової вежі біля централізаційного посту, до порожнього залізничного насипу, яким колись мчали поїзди — до моурського берега або до каменоломні. Тут Вояка раптом випростався у сідлі, немов його розбудив брязкіт стрілки, дзвін металу.

— Красиво, — сказав він потім і, як дитина, показав на озеро, що лежало внизу, під ними, темне й спокійне. — Красиве озеро.

Далеко на просторах цього озера — білий корабель, що ріже водяне дзеркало конусом кільватерного струменя: «Спляча грекиня» йшла до Сліпого берега.

Цього вечора Лілі не повезла вар'ята на Ковальський пагорб, а доправила його прямо до моорського *стаціонару* — критого хвилястою бляхою барака, де учасники однієї з громад спокутників у міру своїх вмінь надавали першу допомогу пораненим у каменоломні та потерпілим від нальотів, а потім доправляли їх до гаазького лазарету. Попри те, що на п'ять залізних койок барака припадало зараз всього двоє пацієнтів, санітар, який за столом під входними дверима грав з поромником у карти, сказав, що для маразматиків та вар'ятів тут нема місця. А якщо Лілі все ж хоче залишити старого, нехай лишає, але, по-перше, цей їй дечого коштуватиме, а по-друге, найпізніше через три дні їй доведеться забрати його звідси і відвезти до Гаагу або ще кудись. Поки Лілі домовлялася із санітаром, від Вояки різко засмерділо.

— Він під себеходить, — сказав санітар, — його треба сповивати. За окрему плату.

Вояка вирішив, що він потрапив до ворожого польового шпиталю, і не бажав розставатися ані з шоломом пожежника, ані з орденами, навіть коли санітар повів його до умивальної, в закуток, де стояв дерев'яний кадіб і декілька бляшаних відер. Лише після того, як Лілі сказала, що за всіма законами воєнного часу він тепер полонений, і якщо буде виконувати розпорядження санітара, з ним члено обходитимуться, — лише після цього Вояка дозволив зняти з себе шолом, ордени й одяг. Потім Лілі, вручивши санітару жувальний тютюн, шнапс і талон на каністру гасу, вирушила до Собачого дому.

— Я їй сказав, що твоєму батькові не місце в бараці для хворих чи в лазареті, його треба відправити до пансіону для ветеранів, — повторив Амбрас того вечора, коли Лілі розповіла Охоронцеві історію Вояки і їхнього повернення з Крижаного перевалу. Виконавши німий наказ Собачого Короля, Берінг відкоркував ще одну пляшку червоного і теж сів за стіл.

— До пансіону? В Гаазі? — запитав він.

У Гаазі Спілка колишніх фронтовиків тримала пансіон для ветеранів, розташований у приміщенні готелю, на фасаді якого й досі висіла вибілена негодами вивіска — Готель «Еспланада».

— Ні, я маю на увазі не «Еспланаду», — відповів Амбрас, — не Гааг. Я кажу про пансіон у Бранді.

У Бранді? Але ж це вже за перевалом. По той бік зонального кордону. У Бранді починалася рівнина. Тому, хто збирався до Бранду, була потрібна перепустка і поважна причина, або він мав добре знати обхідні шляхи, ось як Лілі.

— Чому в Бранді? — спитав Берінг.

— Тому що в Бранді про нього подбає Армія, а в Гаазі старий довго залишатися не зможе, — відповів Собачий Король. — І він не зможе, і взагалі ніхто.

Лілі, що схилилася до дога, що лежав під столом, і нашіптувала йому ласкаві пустотливі клички, випросталася так різко, що собака теж налякано підскочив.

— Що означає «ніхто»? І він, і взагалі ніхто. Що це означає?

Ніхто. Немов ненароком зронивши це магічне слово, що заклинає безлюддя, глушину та пустелю, і мимоволі зважуючи тепер, чи варто говорити далі, взяти це слово назад чи просто змовчати, Амбрас відповів по довгій паузі, під час якої чути було лише як чухмариться дог:

— На озері... На озері ніхто не зможе залишитися. У наступному році Армія оголосить приозер'я забороненою зоною, навчальним полігоном... Увесь береговий район, всі селища аж до Айзенау, бурякові поля й виноградники стануть театром воєнних дій для бомбардувальників і танкових частин. Літаки, артилерія, інженерно-саперні та штурмові загони — повний цирк на підході...

— Це... це ж неможливо... ні, не вірю! — Лілі, як і Берінгу, просто відняло мову.

Але Амбрас сп'яну явно вирішив передчасно відкрити таємницю, довірену йому та моорському секретареві, і вів далі:

— Танки переорють поля. Флот торпедує «Сплячу грекиню». В очеретах бовтатимуться водолази-диверсанти. Все заради підготовки. Будь-якої хвилини бути готовими до бою...

— Вони що, подуріли? Геть сказились? — У нападі люті Лілі скопила свій келих і кинула у прочинене вікно, в ніч, де він упав чи то в траву, чи то в мох, тому що дзенькоту розбитого скла не було чути. Дог, ніби зачувши близькість невидимого ворога, метнувся слідом за краплями вина до вікна і гавкав у темряву, доки Амбрас не прикрикнув на нього, гучно виласячи. Берінг ще ніколи не бачив Лілі такою лютою.

— Подуріли? Так. Цілком можливо. Можливо, всі хором здуріли. — Одним помахом руки Амбрас загнав собаку назад під стіл.

— А що буде з місцевими людьми? — вигукнула Лілі. — Стільки років вони не здавалися перед нападами та знищаннями голомозих — і заради чого? Щоби врешті-решт стати вигнанцями з милості Армії, своїх, типу, захисників?

— Місцеві? — сказав Амбрас. — Наступного року ці люди нарешті зможуть вийхати туди, куди вони рвуться вже чортзна-скільки, — на рівнину, розумієш? На рівнину, близче до казарм, супермаркетів, вокзалів, бензоколонок. Наступного року ці люди нарешті зможуть вийхати зі своєї глухини. *Вперед — і куди подалі*. Приозер'я буде скасовано.

— А ми? Як щодо нас? — запитав Берінг так поквапливо, немов боявся, що заява Собачого Короля про *від'їзд на рівнину* виявиться просто п'яною балачкою.

Амбрас ледь ворушив язиком. Підняв пляшку і помахав нею у повітрі як трофеєм. Пляшка була порожньою.

— Ми теж поїдемо... Якщо всі виїдуть, то ми теж.

Розмова, все більше гучна та безладна, завершилася близько опівночі, і Лілі врешті покинула віллу «Флора». Вперше з тих пір, коли Берінг став Охоронцем у Собачому домі, Лілі поступилася Амбрасу і засиділася допізна, і Берінг із захватом дивився їй услід, коли вона верхи на коні зникла у темряві: через два дні вона

знову піде через Крижаний перевал, до Бранду, і він буде її супроводжувати.

Ми йдемо на рівнину. Я іду з Лілі до Бранду. Собаки і їхній п'яний Король давно спали, а Берінг тієї ночі все сидів перед динаміками у себе в кімнаті і під гітарні рифи оркестру Паттона думав про майбутню мандрівку: *Я іду з Лілі до Бранду.* Те, що з ними буде ще його одержимий війною батько, нічого порівняно з цим не значить.

Коли Амбрас запропонував без затримок, найближчим часом переправити старого Вояку за перевал, адже в Моорі й без того вистачає ветеранів та інвалідів, Лілі, звісно, спершу сказала *ні*, в жодному разі.

— Це не санаторна гірська екскурсія, — сказала вона. — У такій дорозі я не зможу постійно за ним наглядати. А він падає з коня. Його треба мити. Йому треба міняти білизну, підкладати пелюшки. Мій спальник він уже зробив непридатним. Я відвезла його назад до Моору і більше зробити нічого не можу.

— А якщо він поїде з тобою? — Від цієї раптової ідеї Собачий Король прийшов у такий захват, що навіть засміявся. — Так, хай Охоронець їде з тобою! Час йому вирушати на маневри! Хай потренується! Відпрацює відхід на рівнину. От і пригляне день-два за Воякою, аби той цілим і неущодженим дістався армійського пансіону. Сказано ж... шануй батька і матір своїх... — Останні фрази потонули в таких вибуках реготу, що Берінг не розібрав жодного слова. Лише одне — «шануй». І перепитав: «Шануй? Про яку шану йдеться?»

— Поїдеш із нею! — реготав Амбрас. — Здаси в Бранді божевільного і будеш супроводжувати її, а шанувати тобі нікого й нічого не треба, ясно? Нікого й нічого. Я просто пожартував, дурнику. Про пошану взагалі не можна говорити всерйоз.

24. На шляху до Бранду

Після кам'яних лавин та паводку минулої весни шлях на рівнину майже не відрізнявся від русла якоїсь річки. Такими дорогами могла проїхати вантажівка, військовий всюдиход або запряжений волами віз — але лімузин?

Колишньою залізничною трасою, що вела крізь оповиті плющем тунелі та віадуки, до Бранду можна було дістатися пішим ходом чи верхи всього за день-два, проте дороги в горах розчищали від кам'яних завалів, від снігових та селевих заносів виключно для армійських потреб, а вартових на пости перед входами на долини виставляти перестали, тому тунелі на цій ділянці нерідко були бандитськими пастками, з яких не було рятунку.

Залишалися гірські стежки. А йшли вони через мінні поля, підіймаючись високо-високо, до самих країв глетчерів. У туман і негоду збитися з такої стежки було просто, а збитися зі стежки тут означало — упасти в прірву чи підірватися на міні.

Цілі два дні до від'їду у Бранд Берінг подумки ліз угору камінням, іхав у гори то автом, то верхи на коні, міркуючи лише про цю дорогу, яка перед ними лежала. В одну із безсонних ночей він сидів біля вікна у своїй кімнаті й ковзав поглядом крізь бінокль темними хребтами Кам'яного Моря, доки йому не починало здаватися, що серед світлих плям скелястих урвищ, осипів та чорних, непроглядних лісів він розрізняє стежки, світл яні лінії, свій шлях.

— Машиною? Якою ще машиною? Ах, «Вороною»! — Ввечері напередодні від'їду, вислухавши пропозицію, з якою Берінг після довгих вагань явивися до неї на вежу, Лілі не роздумувала ні хвилини: на «Вороні» до Бранду? Це точно дурне. От якби «Ворона» вміла літати, перемахувати через ями та селеві заноси, тоді звісно, а так вона вмить розіб'є всі свої осі. Ні, вона надає

перевагу коневі й мулу перед всіма іншими засобами пересування. Нехай Берінг залишить «пташку» в Собачому домі, а в Бранд їде давнім способом — верхи, тому що найбезпечніший шлях на рівнину досі веде через колишній форт, через перевал.

Хоча Берінг уявляв собі *віг'їзд до Бранду* інакше, драматичніше, як від'їзд на машині в густій хмарі пилу, що повільно осідає, його вже мовби лихоманило, коли вранці побачив серед мамонтових сосен Лілі, що прямувала до Собачого дому. Пси побігли їй назустріч. Вони іхала верхи на мулі й слухала по транзистору новини армійської радіостанції. За нею дібала його кобила без вершника. Лілі приїхала по нього. Вночі був дощ. Копита залишали у м'якому ґрунті глибокі відбитки, маленькі джерельця, які наповнювалися водою, дзеркальця, в яких тремтів образ неба.

Амбрас, сидячи у плетеному кріслі на веранді, лише з відсутнім виглядом кивнув головою, коли Берінг цього ранку прощався з ним — прощався так багато-слівно, немовби вирушав не просто за перевал Кам'яного Моря, а в далекі мандри: Охоронець перерахував запаси в погребі, розказав, що робити з генератором у разі аварії, і навіть хотів пояснити хазяїну нещодавні складнощі зі стартером «Ворони», — Амбрас тільки кивнув головою і відмахнувся. Він не бажав чути стільки всього. На вітання Лілі він теж ледь відповів; а коли вони обое його вже облишили, заглибився в інвентарний список з каменоломні.

Вілла «Флора» лишилася позаду. Марно собаки кидалися на залізні прути воріт і довго розчаровано гавкали їм навздогін.

— Ти прихопив провіант для батька? — спитала Лілі. — У мене вистачить лише на одного з нас.

— В'ялене м'ясо, сухарі, сушені яблука, шоколад і чай, — відповів Берінг. — Стане на трьох мінімум на шість днів.

— Забагато, — сказала вершницея, — адже твій тато залишиться у Бранді.

Біля лікарняного барака їм довелося спішитися й чекати. Санітар ще спав і відчинив лише після того, як

Берінг, вигукуючи батькове ім'я, стукав і стукав у двері та вікна. Торік голомозі напали на барак такої ж ранньої години і, шукаючи ліки та матеріал для перев'язок, розтрощили все, чому не змогли знайти застосування.

Санітар підстриг батькові волосся, поголив його і вимив; тепер від нього пахло мілом та дезінфекцією, і синові він здався таким самим худим і чужим, як тоді, в день його повернення, на пероні моорського вокзалу. І, як тоді, на лобі палав багряний шрам.

Старий знову був на війні, але не міг згадати ні зв'язкової, ні партизанки, яка кілька днів тому взяла його в полон у горах; і супутника цієї жінки теж уже не впізнавав. Якась жінка. Якийсь чоловік. Він козирнув обом цивільним, які напевно прибули до лазарету, аби переправити його знову на фронт. Він же немісцевий. Ця пустеля — не його країна. На фронті, виходить, усе спокійно. Шум бою не вказував йому шляху; дорогу знали цивільні. У них точно був наказ провести його куди треба. Вояка готовий іхати. Він узяв з рук санітара свою каску, потім ордени, що подзенькували у паперовому пакунку, який він нізащо не забажав віддавати, коли цивільний підсаджував його в сідло.

Якщо він не хоче розставатися з цим брухтом, скав цивільний, то хай, чорт забирай, одягне каску на голову і як слід затягне ремінець або хоча б до пояса її прив'яже, а пакет з орденами засуне до сідельної сумки, тому що руками — обома! — йому треба буде триматися. Кінь лише один, і поїдуть вони удвох... Цей цивільний сміє йому наказувати?

Затиснувши в одній руці пакет, іншою він хотів просто вчепитися за цивільного. Ale для цивільного цього було не досить. Заскочив до нього на коня, розсівся перед ним як пан, обернувшись до нього, пропустив йому під пахвами мотузку й міцно прив'язав до себе.

Берінг із самого дитинства не бував так близько від батька. Він відчував на шиї дихання старого, і в ніс йому бив запах мила, а після двох годин шляху — ще й ідкий, кислий запах поту. Ale він не відчуває ані рази, ані давньої зlostі на впертість цього старигана, зануреного у свої спогади про пустелю та війну. Вільно

тримаючи в руці віжки і понад кивками кінської голови вишивляючись на стежці пастки та перепони, Берінг розмовляв з батьком як з малою дитиною, знов і знов питаночи, чи не хочеться йому поїсти, попити чи перевочити, і врешті, відв'язавши мотузку, вказав на соснові чагарники, за якими можна присісти і справити потребу.

Поступово Вояка переконався, що цей вершник, який годував його та напував, не даючи впасти з коня, точно є солдатом, добрим товаришем, що супроводжує його на битву. Він почав бурмотіги вершнику в спину, застерігаючи його від білих хмар пилу на Хальфайяхові, дрібного, мов борошно, піску, що навіть крізь мокрі від поту пов'язки, що закривають рот і обличчя, забивається солдатам і караванникам у пори та очі, сліпить, забиває зі шляху. Коли вершник давав наказ робити привал, він злізав з коня, сідав на камінь. Коли наказував пити, він пив, а коли казав : *не говори так багато, помовч нарешті*, він умить замовкав. Він робив усе, що йому наказував вершник.

Лілі на своєму мулі весь час випереджала їх на чотири-п'ять кінських корпусів. Інколи вона оглядалася, вигукуючи до них застереження щодо надто стрімкої чи непевної ділянки шляху. Стежка стала крутішою і настільки звузилася, що Берінгу довелося повністю зосередитися на тому, як провести коня і разом з батьком утриматися в сідлі.

Берінг мріяв, що в цій поїздці буде цілі години й дні проводити сам на сам з Лілі, уявляв, як він їхатиме поруч з нею, похитуючись у сідлі, через Кам'яне Море на рівнину, ночами сидітиме з нею біля вогнища, спатиме поруч з нею на каменях або серед моху і слухатиме її, коли вона розповідатиме про Бразилію... Але тепер, на цьому жаданому шляху, вона була далеко попереду і кидала здалеку хіба стислі попередження, що ніяк не могли зарадити темряві, тій єдиній небезпеці, яка загрожувала йому насправді. А поміж цих зайвих попереджень він чув лише батькове бурмотіння.

Хоча Берінг уже не сердився на вар'ята, який зробив його життя на Ковальському пагорбі нестерпним,

а тепер вуха протуркотів своїми спогадами про війну, розчарування від поїздки часом було таким великим, що він не витримував батькового бурмотіння і говорив: *тихо, вгамуйся нарешті.*

Вояка старався бути слухняним і швидко виконував будь-який наказ. Але кожне слово мало силу рівно доти, доки він його пам'ятив, а він забував слова, накази за якісь секунди, забував усе, якщо йому не наказували, не повторювали одне й те саме знов і знов. Пам'ять його сягала далеко в глиб пустель Північної Африки, він міг описати навіть небо над полями боїв і все ще пам'ятив, які хмари віщували піщану бурю, а які — дощ, але те, що відбувалося зараз, цієї миті, забував, ніби нічого такого й не було. Його теперішнім було минуле.

Мовчи! Щойно він чув те, що казав йому вершник, як пам'ять про війну пересилювала послух, і хоча після кожного наказу мовчати він спинявся на півфразі, на півслові і на мить замовкав, але наступної ж миті знову починав говорити, говорити про пустелю, і про битву, і про перевал Хальфайях, який ввіжався йому попере-ду, у горах, десь там, серед кам'яних піків і хмар. Туди, до вершин! Туди вони мусять піднятися. Подолати цей перевал.

— Тихо! Заткнися. Помовч нарешті.

Під вечір, на останньому підйомі, уже маючи змогу бачити руїни форту на перевалі, вони вийшли до широкого осипу. Довелося спішитися і так повільно й маруд-но вести худобу до місця стоянки крізь кам'яний лабіринт, аж стало вже смеркати. Лілі й цього разу вирішила заночувати у підземній казармі свого бункера.

Берінг дивувався розмірам та устаткуванню цієї криївки; вхід був розташований у густих хащах поміж залізобетонними уламками і так добре замаскований, що Лілі раптом немов провалилася крізь землю, і він мав орієнтуватися на її вигуки, щоби пробратися все-редину.

Вояка, схоже, не пам'ятив і про цей бункер, де кілька днів тому спав біля вогнища і бачив уві сні підйом по тривозі, початок битви. Але, складаючи дрова для

нового вогнища, допомагаючи заховати в заростях мула й кобилу, він раптом подумав, що та ніч іще не скінчилася, що він нікуди не йшов, а весь час залишався *тут*, і раптом в руках у нього опинилася кольба гвинтівки, що стирчала з поклажі партизанки, і він згадав, згадав, що на перевалі Хальфайях і взагалі в роки війни звичайний солдат не мав права торкатися зброї снайпера, і попередив товариша:

— Не займай гвинтівку. Будуть проблеми, якщо чіпатимеш такі гвинтівки.

Гвинтівка? За всю дорогу Берінг навіть не помітив, що до сідла мула приторочена гвинтівка, загорнута у дощовик.

— Гвинтівка? Маєш гвинтівку?

— А ти — пістолет, — відгукнулася вона. Кинула попону під вогнище, на присипану піском підлогу, розгорнула гвинтівку, обережно поклада поруч із попоною, а з дощовика зробила собі подушку. Ось тут вона і буде спати нині вночі — чоловіки хай лаштуються по той бік вогню. Поруч з нею буде лише ця гвинтівка.

Коли Лілі підкинула у вогнище дошки розбитого ящика для снарядів, аби приготувати чай і суп, полум'я зіркою затремтіло в лінзі оптичного прицілу. Берінг ще не бачив у своєму житті снайперської гвинтівки. Може, Лілі знайшла цю штуковину в котрійсь із покинутих казарм і хотіла виміняти її в Бранді або, як каже закон, здати армійській владі? Але коли він, сконфужений і нездатний опиратися магічному потягу, просто переступив вогнище і нахилився до зброї, Лілі сказала тоном, якого він від неї ще нечув:

— Забери свої пальці. Вона заряджена.

— Неприємності. А я казав тобі, — буркнув Вояка. — Попереджав.

Берінг зрозумів лише, що питання зараз ставити не можна, краще зробити те, що йому доручила Лілі: принести снігу. Він кивнув і вийшов нагору, в пітьму, набрати в чайник снігу, грубозернистого, сирого снігу, який все літо зберігався в глибокій тіні скельних розщелин та карстових воронок.

Нагорі гірськими плато й карами гуляв вітер, гнав клуби туману на глетчери найвищих хребтів, доки їх потріскана давня крига не зникала у хвильстій сірості. З чайником у руці Берінг стояв на сніжній косі, на вітрі, і дивився, як голе високогір'я тоне серед хмар і ночі, що напливала з безодні на перевал. Потім Лілі гукнула до нього: де ж вода? — і він спустився в бункер.

Лише через кілька годин, коли вони, сидячи біля вогнища в бункері, в цій задимленій печері, приготували вечерю і поїли, а закутаний у ковдру Вояка, хильнувши з фляжки Лілі декілька добрих ковтків шнапсу, міцно заснув, усе стало так — або приблизно так, — як Берінг собі й уявляв ніч у Кам'яному Морі. Він був захищений фортом, взятым десятки років тому, сидів разом з Лілі у цьому підземеллі біля вогнища, відділений від неї лише вогнем, що дедалі слабшав, був нарешті з нею наодинці.

Вони съорбали чай з бляшаних кружок. Дивилися у вогонь, у жар вугілля, і говорили про небезпеки, що загрожують мандрівникові серед високогірної пустелі: про негоду та раптові тумани. Про каменепади й лавини. І про снігові замети, які перекривали тріщини скель і глетчерів, перетворюючи розсічений провалами ландшафт на ледь хвилясту рівнину, де кожен крок міг стати падінням у чорну безодню.

Деякі з притрушених снігом провалів і тріщин настільки глибокі, сказала Лілі, що, доки кинутий камінь, з гуркотом відбиваючись від стін, долетить до дна, можна порахувати до двадцяти і до тридцяти, а то й більше. Завтра, сказала Лілі, вони мають перетнути плато, густо всіяне карстовими воронками, *карстовий цвінтар*: до цих проваль кинули загиблих біженців з тієї групи, яка в останні тижні війни йшла цим маршрутом, сподіваючись обійтися заміновані дороги в долинах. Схоже, колону застала зненацька заметіль, вони збились зі шляху і врешті-решт замерзли. Саперний підрозділ союзників наткнувся на трупи аж на другий рік миру і поховав їх у карстових коронках.

Про заметілі говорити було легко, про кам'яні лавини і тим більше про вогні святого Ельма, чиї bla-

китні гірлянди зміїлися у насиченому електрикою повітрі передгрозза на залізних знаках дорожнього руху, на сталевих тросах підвісних мостів, віщуючи удар блискавки. А от про гвинтівку, що матово поблискувала поруч з Лілі, обидва мовчали, так само як жодним словом не згадували про одинаків з числа голомозих і про банди, які, рятуючись від Армії, доходили до самої межі снігів і від яких з цієї причини навіть тут, серед високогір'я, ніхто не був уbezпечений. Берінг, щасливий від того, що Лілі так близько, забув на ці години про бандитську загрозу, а Лілі мовчала, щоб не зачепити таємницю своїх мисливських маневрів.

І про себе самих вони теж мовчали. Коли говорили, здавалося, ніби їхня єдина турбота і пристрасть — Кам'яне Море. А коли мовчали, у криївці ставало так тихо, що вони чули лише потріскування вуглин, дихання Вояки, що спав, і дзвін власної крові у голові.

У непевних зблисках вогнища обличчям Лілі пробігали глибокі тіні, а часом дим, який виходив нагору лише через низький вхідний лаз і вузьку світлову шахту, слізив очі. Іноді у цих тремтливих відблисках очі Лілі були зовсім невидимі, і тоді Берінг переставав розуміти, що саме застує її обличчя — мерехтливі тіні чи діри в його погляді. Він хотів світла — сотню смолоскипів, прожектор, лісову пожежу, сніжне сяйво, аби лише мати змогу бачити її очі. Але тут було лише це багряне мерехтіння, а колода, яку він підкинув у вогнище, виявилася сирою і сильно чаділа.

Лілі сиділа по той бік вогню, по той бік світу, і все ж була близько як ніколи.

Невже це справді *його* голос? Невже це справді *він*, порушивши довгу мовчанку, вимовив *її* ім'я так гучно, що Лілі здригнулася з переляку? Йому здалося, що і це ім'я, і решта слів вимовилися *самi*, просто скористалися його диханням, його голосовими зв'язками, його горлом — ось так само деколи вилітали крізь нього і пташині голоси, робилися чутними завдяки його тілу, через його рот, при тому що він сам не докладав до цього ані особливого бажання, ані особливих зусиль.

Ось так само він часом чув із власних вуст пересвистування, наспіви чорного або співучого дрозда, слухаючи власний голос як чужий, — так він говорив і зараз.

— Лілі!

Вона замислено дивилася на жар вогнища. Застережний вигук і той навряд чи міг би з більшою раптовістю вирвати її з роздумів.

— Що сталося?

— Я... у мене є таємниця.

— У мене теж, — повільно проказала вона. — Кожен має свою таємницю. Людей без секретів не буває.

— Але я свій не обирає.

— Тоді розкрий його. Викинь геть. Вийди нагору, напиши на скелях, на снігу.

— Не можу.

— Це кожен може.

— Я не можу.

— Чому не можеш?

— Тому що... тому що я... я сліпну.

Тепер, коли жахливе слово було вимовлено, голос облишив його і раптом навалилася втома, від якої все в ньому зробилося в'ялим і важким. Він сидів на холодній піщаній підлозі і мимоволі спирався на руки, опираючись потребі впасті додолу й заснути. Очі в нього злипалися. Він хотів продовжити розмову, сказати щось іще, але голос облишив його. Сам того не бажаючи, він посміхнувся. І навіть не знав, що посміхається.

— На сліпого ти зовсім не схожий, — сказала Лілі й усміхнулася, наче відповідаючи на жарт, і лише потім помітила його стан, його виснаженість. Берінг не міг сказати більше, ніж сказав щойно. І Лілі побачила, що сльози на його очах навряд чи від самого тільки ідкого диму.

Розділені вогнищем, вони сиділи серед ночі, і якусь мить здавалося, що вона от-от підведеться, підійде до нього, і знову обійме, як того вечора на моорському цвинтарі, коли він ховав матір. Але вона залишилася на

своєму боці вогнища і довго, уважно дивилася на Берінга.

— Що відбувається з людиною, коли вона сліпне? — запитала вона потім і так різко розворушила палицею вуглини, що здійнялася ціла хмара іскор і її довелося долонею затулити від них очі. Вона двічі повторила питання — і потім мовчки чекала, доки розімкнуться зажими, які стиснули Берінгові горло, не даючи вимовити ані слова, він міг хіба що пискнути, каркнути, закричати по-пташиному.

І Берінг почав-таки розповідати про концерт на летовищному полі, про ніч, коли Лілі обіймала його не просто зі співчуття. Він говорив не про її ласку, а лише про повернення додому з долини летовища, про поїздку на «Вороні», описував — спершу затинаючись, потім усе поквапливіше, немов боячись знову втратити голос, — тіні та вибоїни, що вилетіли тоді зі світляного конуса фар і сліпими плямами застягли в його полі зору. Він розкрив свою таємницю. Пошукав очі Лілі і знайшов лише тінь.

— Що мені робити? Амбрас не має про це дізнатися.

— ... не має?

— Йому нічого не можна знати про це. Ані слова!

Лілі не стала розпитувати далі. Краще закутала сплячого Вояку, який уві сні відкотився від вогнища в темряву.

— Чорні плями зовсім не обов'язково означають сліпоту, — сказала вона трохи згодом. — Якщо погода не зіпсується, завтра ми будемо в Бранді. У тамтешньому Великому лазареті є знайомий санітар; він час від часу діставав ліки для моорського секретаря. Можливо, він теж зможе тобі допомогти... Ти не сліпнеш. Якщо *ти* сліпнеш, то я глухнуща. — І тут вона знову усміхнулася.

Жвава впевненість, якою Лілі старалася втішити Берінга, не принесла ѹйому втіхи. Вона не повірила ѹйому? Невже вона тепер навіть не здатна зрозуміти, що ѹйому страшно? Страшно усвідомлювати, що близьким є той день, коли він буде пересуватися навпомацьки, як його батько.

— Я не хочу ставати інвалідом, — сказав він, повернувши голову до сплячого Вояки. — Не хочу бути таким як він.

— Він кілька днів тому сам-один дійшов сюди.

— А Амbras? — Не відводячи погляду від сплячого, Берінг почав креслити пальцем на піщаній підлозі лінії, широкі дуги, одну за одною... — Амbras, напевно, теж знає цього санітара? Отже, рано чи пізно, з радіограми чи мимохідь кинутого зауваження секретаря, він також дізнається, як стойть справа з очима його Охоронця.

— Він не знає його, — сказала Лілі. — У Бранді в кожного свої друзі. До того ж ніхто не надсилає з Великого лазарету радіogramами про дефекти зору. Там вистачає страшніших хвороб.

У тій самій прострації, в якій він креслив кола, Берінг стер їх, провівши долонею по землі. Лілі так говорить про його страх... І все ж він кивнув. Добре, він дослухається її поради. У брандському шпиталі, який приозерна глушина і в третьому мирному десятилітті так само називала *Великим лазаретом*, лікували лише солдатів і фаворитів армії. Хворим, що не мали заступника на рівнині, лишалося звертатися до баракових лазаретів Червоного Хреста в Моорі чи в Гаагу або ж шукати допомоги в якої-небудь знахарки з Айзенау; кожному стражденному, що приходив до її закіплюженої кімнатки, вона клала долоні на лоба, бурмотіла нерозбірливі замовляння і, занурюючи в якесь вариво пташину кістку, креслила на лобі цілющі знаки.

— Завтра будемо в Бранді, — повторила Лілі. — На того чоловіка в лазареті можеш покладатися... Чи тобі більше хотілося б відвідати айзенауську солеварку?

Берінг похукав на замерзлі пальці й вимовив, звертаючись радше до своїх долонь, ніж до Лілі:

— В Айзенау я... уже був.

Хоча полум'я вогнища помалу спадало до вуглин, Лілі не торкнулася дрів, складених біля її ніг. Вогонь згас. Зі світлової шахти до підземелля теж пробивалася лише темрява. Чорнота, що їх обступила, була непроглядною, як у надрах гори.

Довго ще вони сиділи в тиші, але облишили і розмову, і свої секрети, навіть доброї ночі одне одному не побажали. Кожен на своєму боці кострища чув, як інший вкладається спати, влаштовується зручніше на вкритій тріщинами бункерній підлозі. Завтра вони будуть у Бранді. У Бранді. Якщо тільки вітер, що гуде немов орган, у шахтах та підземних коридорах форту, так і не вщухне і не нагромадить попід стінами Кам'яного Моря ще більше хмар — снігових хмар. На рівнині було літо. Але тут, нагорі, цієї ночі, напевно, випаде сніг.

Завтра на рівнині. Берінг бачив високі, мов вежі, ажурні щогли високовольтних ліній, що здіймалися у безхмарне небо, бачив сріблясті стрічки залізниці і потік машин, що плине через весь простір аж до самого обрію. Небо немовби помережане стрімкими візерунками пташиних зграй, і на ньому немає жодної сліпої плями, а світло таке яскраве, що Берінг мимово лі затулив очі... і раптом відчув на плечах руки Лілі, на ший — її дихання... але ні, все це йому вже снилося.

25. Убити

Стежка через гори була вкрита мушлями. Вже п'ять годин мандрівники йшли до Бранду густо всіяним карстовими воронками плоскогір'ям на схід від Крижаного перевалу, а під копитами їхніх в'ючних тварин все ще переливався веселковими відблисками перламутр тисяч і тисяч скам'янілих морських мушель.

На жаргоні контрабандистів та заробітчан з прикордонної зони, які часом перетинали це голе, позбавлене рослинності плато, такі мушлі, намертво врослі у сріблясто-блілі вапнякові скелі, називалися кінськими слідами, тому що розміром і формою нагадували відбитки копит. Релікти давнього моря, вони були розсипані на потужних плитах та осипах, немовби срібні відбитки слідів величезної зниклої кінноти. У минулі роки Лілі деколи вирубувала з вапняку особливо гарні сліди і на

рівнині вимінювала їх на дефіцит. Зараз вона, не звертаючи уваги на весь цей перламутр, вела мула навпростець, і її супутникам було непросто за нею встигати.

Попри всі нічні прикмети, день видався тихим. У бурштинових променях сонця навіть каміння осипів виблискувало як самоцвіти. Вітер не приніс снігу, лише просушив гори від сірості хмар і ще до світанку вщух. Високо над мандрівниками, поміж нагромаджень скель та чорних стін Кам'яного Моря, немов величезні скати, що зависають над безоднею, завиднілися тепер фірнові басейни та глетчери, а небо над крижаними плюмажами найвищих піків було насычене такою темною синявою, що часом Берінгові здавалося, ніби на ньому видно зірки.

Коли Лілі спішувалася, щоб обережно провести мула краєм несподівано розверстої попереду тріщини чи карстової воронки, Берінг одразу ж наслідував її приклад, а Вояка, ніби воєвода, сидів на коні, височіючи понад своєю піхотою, прив'язаний між в'юків (тих самих, що кілька днів тому були заховані у форті, а нині на світанку знову вийняті із замаскованих схованок і приторочені до сідел); старий іхав верхи навіть на найбільш небезпечних ділянках шляху і мовчки або розмовляючи сам із собою віддавався рівномірному похитуванню своєї останньої подорожі Кам'яним Морем.

Як часто до війни ходив він цією дорогою до Бранду, а у перший рік війни — на перевал, до казематів форту, де працював на ковальських роботах, доки фатальна низка наказів не відірвала його від дому й рідних місць і не закинула врешті-решт до пустель Північної Африки.

Хоча Вояка давно забув усе, що не стосувалося війни, — своє ім'я, свій дім, навіть свого сина, — він би, напевно, і зараз сам-один, керуючись лише голим інстинктом, відшукав цю дорогу через гори і зумів би без сторонньої допомоги, наосліп, але без помилок, дістатися через Крижаний перевал до самого Бранду.

Але він, міцно зв'язаний і перев'язаний мотузками, теж наче в'юк, сидів на коні, похитуючись туди-сюди,

хилився до кам'янистої стежки в такт неріvnій ході коняки і все ж лишався в чіпкому полоні мотузок і не міг упасти, навіть коли крутий виступ скелі змушував тварину присідати на задні ноги. Він відчував, як невидимі сили з усіх боків смикають його, тягнуть, хочуть зіштовхнути в глибину, у чорні провалля, що розверзалися під копитами, а потім усе ж лишалися праворуч і ліворуч від його шляху.

— Я хочу зійти з коня, — твердив він. — Хочу злізти. Йти пішки. Я впаду.

— Не впадеш, — говорив Берінг, піdnімаючи погляд на батька і в ту ж мить мимоволі примуржуючись, — таким сліпучим було це бурштинове світло. — Не впадеш. Ти просто не можеш упасти.

Навантажені, як жменька вціліх, яка тягне з собою врятовані пожитки загиблого каравану, подорожні йшли до Бранду дном висохлого моря, чий підводні луки, мілини з мушлями, коралові рифи й безодні задовго до початку історії людства були підняті вгору, до небес, потужною силою тектонічних катаклізмів і в ході еонів перетворилися на верхівки та крижані поля гірської системи.

Коли дорога дозволяла Берінгові сісти до батька на коня, старий знову бубонів йому в спину свої сумбурні спогади про пустелю, нескінченні, монотонні замовляння війни. Але тепер Берінг уже не забороняв йому говорити, нічого взагалі не наказував — нехай собі говоритъ, — іноді навіть дослухався й усміхався, коли старий говорив про верблюдів. Лілі мовчки їхала попереду.

Таким сяйливим і мирним здавалося цього дня Кам'яне Море, але коли Лілі зупинялася і оглядала в бінокль залите яскравим сонцем безлюддя — чи немаєсь небезпеки, — Берінг бачив в її настороженій позі лише знак того, що всі вони, незалежно одне від одного, занесли до цього мирного краю щось чужорідне, щось незбагнене, зародок зла, яке завжди виривалося на волю там, де люди були на самоті з собою та собі подібними.

На п'яту годину після їхнього від'їзду з перевалу — вони якраз досить байдоро, впритул один за одним,

рухались риссю довгими заміліми терасами, зеленими смугами, що прокреслювали білі вапняки, — Лілі так раптово й різко осадила мула, що він, форкнувши, став дібки. Берінгова коняка, що напирава ззаду, мотнула головою вбік і ледь уникла зіткнення.

Мохові тераси вели вглиб карстового поля, про яке Лілі розповідала минулої ночі біля багаття. Прикручена до скелі залізна дошка із майже нерозбірливим від іржі написом нагадувала, що в цих бездонних проваллях Армія поховала рештки біженців, заскочених тут снігопадом і замерзлих в останні тижні війни...

Але причиною раптової зупинки були не ці зяючі, навіки розкриті могили, а зовсім інше: кинувши погляд на захищенну від вітру улоговину на краю карстового поля, Лілі помітила там, усього за тридцять метрів, дві постаті, що присили навпочіпки. Голомозі.

Схоже, вони намагалися розпалити вогнище.

— Тут я ніколи ще їх не зустрічала, — сказала Лілі так тихо, що Берінг не розібрав ані слова. Він теж помітив тих двох, коли коняка різко шарпнулася вбік, і штурхнув лікtem батька, що бурмотів. Але старий не зрозумів цього штовхана, не побачив постатей чужинців і почав гучно лаяти Берінга; замовк він лише після того, як Лілі прошепотіла йому чарівне слово, сенс якого будь-який вояка допетрав би навіть у найбільшому безладі: *Вороги!*

Старий раптом випростався і завмер на вологій від поту кінській спині, як і передній вершник, за якого він все так само міцно тримався. Але відступити непоміченими було вже неможливо — надто пізно. Голомозі обернулися до них тієї самої миті, коли Лілі пошепки дала їм назву.

Вороги. Вони ще жодного разу не бачилися, але впізнають одне одного. Не зводять погляду одне з одного. Хапаються за зброю, як той, що спіткнувся — за опору: Лілі — за гвинтівку, голомозі — за сокиру, за камінь для праці, за палицю, на кінці якої виблискуює лезо серпа.

Тільки прив'язаний до в'юків Вояка сидить на коняці з порожніми руками. Тепер, востаннє і вперше в

житті, він офіцер, полковник, генерал! Йому зброя не потрібна, він лише розчіпляє руки, відпускаючи переднього вершника: ось він, цей вершник, і є його зброєю, вже й пістолет вийняв.

Вихопити пістолет з-за пояса і снайперську гвинтівку з маскувального футляра (тобто згорнутого дощовика) можна й без особливого шуму, та й підібрести з кам'янистої землі сокиру чи серп — теж, хіба що легкий дзенькіт почується.

Але як тихо стає поміж ворогами, яка мертвaтиша запановує, коли цей дзенькіт та шурхіт озброєння вже позаду і між ними лежить уже лишень саме голе поле бою, кам'яна улоговина, поросла мохом і подірявлена карстовими воронками.

Тиша. І раптом Берінг знову як наяву чує шипіння сталевого ланцюга, тупіт чобіт по дерев'яній долівці кузні, знову чує регіт переслідувача і бачить оскалене обличчя, освітлене спалахом дульного полум'я, що гасне потім у темряві сходів.

Зараз перед ним знову ворог, і він повільно, але без вагань наводить на нього пістолет. Цього разу ворог не речоче і не перебуває так близько до нього, так близько він ніколи більше ворога до себе не підпустить... І в усьому іншому все теж зовсім інакше, не як тоді, на Ковальському пагорбі.

Адже те, що Берінгу вдається розрізнати проти сонця, в міру того як минає засліплення, викликає в нього не жах, а лють. І ця лють спонукає його не бігти, не оборонятися, а нападати.

От будло! Один з голомозих схожий на птаха, він увесь ніби в біло-коричневому оперенні. На плечах у нього теліпаються зв'язані кури — живі кури, зв'язані у довгий тріпотливий шалик! Зв'язані лапи, зв'язані крила, вони бовтаються на плечах «шкіряного», і дзьоби в них, мабуть, теж зв'язані, тому що птаство мовчить: так злодії тягнуть свою здобич, так у багатоденних переходах безлюдям зберігають м'ясо свіжим аж до самого забою. Крадії курей!

Може, десь на далеких висілках високо над озером через цих курей вбили хуторяніна, і вже котрий день

він лежить там біля перекошеного вітром порожнього курника. На мить Берінгові згадується ковалиха, її м'який голос, коли вона виходила до воріт і скликала із «залізного саду» курей, щоб погодувати... Але потім він бачить самих лише зв'язаних птахів. І це видовище викликає в нього кипучу лють.

Він немовби відчуває їхні пута на собі, відчуває, як із кожним похитуванням його власна вага змушує тонкі мотузки врізатися в плоть, а крилами не змахнеш, вагу не зменшиш. Крила зв'язані чи переламані, дзьоби теж зв'язані. Він відчуває і крик, який не може вирватися із силоміць закритого горла і відбивається всередину, у легені, в серці, і там розколюється, болісно і нечутно. Птахи з кляпами!

У синюватих від татуювань ворожих фізіях він бачить тепер те саме, єдине, погасле квітневої ночі обличчя, а в курях — супутників, близьких знайомих свого першого року, коли він гойдався у темряві. Ці кури заспокоювали його тоді. Тепер вони мовчать. Їхні запитальні, кудкудакальні голоси втішали його, і проводжали до сновидінь, і залишалися всі ці роки так само близькими йому, як і власний голос.

От бидло! Тепер і другий голомозій підбирає із землі зв'язку пір'я та лап — вона менша за розміром, курей лиш четверо, — перекидає її через плече і... відвертається. Вирішив утекти? А потім, важче і повільніше через великий пернатий вантаж, починає тікати і його спільник.

Голомозі покидьки тікають!

І тут Берінг знову чує сміх — хихотіння. Це Лілі. Вона поклала гвинтівку перед собою на сідельну луку, як балансир, і хихоче, помахуючи рукою втікачам. Вона давно зрозуміла, що ці двоє підібрали зброю не для бійки, а для втечі і що вони тут самі, без чисельної переваги банди. Можливо, вони навіть не розвідники — розвідники не обтяжують себе здобиччю, — а так, одинаки, вигнанці, що порушили кодекс однієї із банд зарізяк. Коли несподівано з'явилися вершники, вони, схоже, найперше помітили тъмяний блиск гвинтівки, а за минулими сутичками з Армією мають знати,

що єдиний виграш, можливий для них у теперішній ситуації, — це власне життя. Заради цього життя вони й біжать. І як біжать! Кури витанцюють у них на плечах і спинах, б'ються об чорну потріскану шкіру. Загублені пушинки кружляють у бурштині повітря.

Сміх Лілі не є тріумфом, тільки полегшенням. Хоча попереджуvalного пострілу не було, вона бачить: тут діє той самий страх і ті самі сили, що штовхають до втечі, які вона спостерігала лише під час своїх мисливських експедицій, крізь оптичний приціл, — і лише після смертельного пострілу.

І от цієї чудової миті зовсім легкої перемоги, здобутої завиграшки, гвинтівка висковзує з рук Лілі, вона навіть не встигає вчепитися у неї — зброї нема. Вона з таким азартом спостерігала за втікачами — смішно ж, дібають під своїм вантажем, мов квочки! — що не помітила, як Берінг, охоплений люттю, якої вона теж не помітила, зістрибнув з коня.

Берінг збирається... і він не *дасть* крадіям курей утекти. Одного разу від нього уже втік у темряву такий ось голомозий, морда з роззвяленою пащею, яка потім являлася йому ночами. Він хоче назавжди погасити, стерти це видіння. Хоче побачити, як кури стріпнуть крилами, хоче почути їхні голоси, а бачить, як крок за кроком збільшується відстань між ним і ворогами, і розуміє, що пістолет не зможе донести його ненависть до цілі.

Якщо він хоче погасити, стерти цю морду, йому потрібна гвинтівка. Гвинтівка Лілі.

Два стрибики — і він поряд з мулом, без слів хапає гвинтівку, рве на себе і вже слідкує крізь приціл за втікачами, тоді як Лілі опускає руку, що скоплює лише порожнечу.

Лілі опускає руку. Нерухомо сидить у сідлі. Чи вірити їй тому, що бачать її очі? Берінг підбігає до кам'яної брили, до скельного виступу, до порослої мохом підпори для гвинтівки, падає на коліна, ставить дуло на мохову підстилку і прицілюється по голомозих. Він рішуче і непохитно готовий до вбивства, адже так лежить у засаді вона сама під час своїх мисливських

експедиції. Цей стрілець — вона, вона сама. І цілиться він у злодіїв-утікачів з її гвинтівки.

Лілі добре знайома тремтлива картинка, яку стрілець спостерігає в лінзах оптичного прицілу. Так і здається, ніби Берінг бачить у цих лінзах лише картини з її пам'яті, спогади про необачне, смішне дібання жертв, що не підозрює про стигму перехрестя прицілу, якою позначені його лоб, груди,脊на. Он там, точно на лінії пострілу, щодуху мчить голомозий і думає, що він уже врятувався, майже в безпеці, а тим часом він просто біжить у колесі для білки, яке крутиться лише назустріч смерті.

Лілі більше не може дивитися на це. *Ти що, сказиває?* — хоче вона крикнути стрільцеві. *Вони ж зовсім нешкідливі, вони ж тікають, біжать геть, облиш їх, хай собі біжать!* Але і сили її, і голос — у полоні цього її відображення-мисливця, її двійника. І це відображення глухе й сліpe до всього, що не стосується вбивства.

Мисливець? Це не мисливець. Це душогуб, убивця, не кращий за своїх татуйованих ворогів, у яких він зараз стріляє.

Грім вириває Лілі із заціпеніння. Відлунням давніх пострілів, зроблених нею самою місяці й роки тому, вертається з гір цей жахливий грім.

Лілі затуляє вуха і все одно чує не лише швидку чергу пострілів, але й металеве клацання подавального механізму, а потім навіть високий, замалим не веселій дзенькіт, з яким розлітаються по каменях стріляні гільзи. Шум убивства пробивається крізь притулені до вух долоні. Тепер і Лілі зістрибує з мула.

Берінг ще ніколи не тримав у руках такої зброї, та все ж діє так упевнено, немов це й не гвинтівка, а якийсь давно відомий ковалський інструмент або важіль управління однієї з розвалюх «залізного саду»: він стріляє, подавальний важіль під його рукою так і ходить туди-сюди, летять додолу стріляні гільзи, а палець вже знову на спусковому гачку. Він стріляє. Досилає патрон. Стріляє.

Стакато пострілів тріщить у вухах, рве слух пронизливим болем, по той бік якого настає глухота, де немає

більше ані голосів, ані болю, ані звуків, лише одне нескінченне, співуче гудіння десь глибоко в голові.

Берінг відстрілює п'ять патронів, і стріляє він не лише по своїх ворогах, але й — з куди більшою ненавистю — по темній мерехтливій плямі, по дірі у своєму світі, в якій уже майже зникли його мішені, що все далі зменшувалися.

Перша куля б'є в камінь. Крадії курей, тепер уже в паніці, мчать далі. Два наступні постріли теж лише вибивають фонтанчики вапняку та перламутру на шляху їхньої втечі.

Лише після четвертого пострілу — чи це був п'ятий? — вони прозвучали майже одночасно, тому неможливо сказати, який з них влучив у ціль, — один з утікачів, той, чий пернатий вантаж важче, здіймає руки вгору, наче хоче злетіти.

Але він не злітає. Він падає. Падає у хмарі пір'я та пуху, широко розкинуті, тріпотливі руки б'ються об каміння.

Берінг зовсім близько до своєї жертви, він невідривно дивиться у приціл, а бачить — Амбраса. Тоді як другий ворог мовчки, у смертельному жахові, біжить усе далі, ховаючись у глухині, Берінг думає про Амбраса. Якби Амбрас був на місці жертви, чи зміг би він підвести руки так само високо над головою? Чи звільнив би його цей постріл від каліцтва? Назавжди.

Тепер, нарешті поціливши, охоронець думає про хазяїна. Про ворогів він більше не думає. Тому що тепер поруч із ним Лілі. Вона хапає його за волосся, вириває за нього з його глухоти, вибиває з рук гвинтівку і кричить: *Припини, припини, покиньок, припини негайно!*

Ці обурені крики, які вже нічого не зупинять і не врятують, — останнє, що чує у своєму світі підстрелений, думаючи напевно, що вся злість цього крику адресована йому, йому одному, адже поки на нього сиплються розмаяні пострілом пушинки, поки скляніють очі, щоб лишитися назавжди розплющеними, він повільно, нескінченно повільно обертає обличчя до цієї далекої крикливої жінки.

Але ні жінка, ні стрілець поруч із нею, прикритий скельним виступом і невидимий для підстреленого, не бачать його неймовірного зусилля. Вони бачать лише одне одного. Не зводять одне з одного очей. Ненавидять одне одного. Цієї миті вони розлучаються назавжди, ось так само як він, голомозий крадій курей, людина-птах при смерті, розлучається зараз з ними і з усім на світі.

26. Світло Нагої

Вогні, безліч вогнів: промені прожекторів, що ковзають один за одним або перехрещуються; пальці світла, простягнуті в ніч, тонуть у ній і знову, вже в іншому місці, постають з мороку. Червоні сигнальні вогні. Бли малки. Рядки, брили, трепетні візерунки освітлених вікон; хмари іскор! Пронизані світлом вежі та палаці — чи це все багатоповерхові будинки? Казарми? Викройки зі світла: розтягнуті у нескінченість світляні траси нічних вулиць і проспектів; розшиті іскрами посадкові смуги, спіральні туманності. Плинні вогні, вогні, що скачуть, мерехтять, м'які, теплі і сліпучо-блакитні; плетені вогненні гірлянди та вогні, що тихо і ледь примітно пульсують, як зірки цієї літньої ночі, що сяють крізь термальні вихори і течії.

Першим, що побачили на рівнині мандрівники, що прямували до Бранда, був світловий хаос. Беринг відчув, як злість на Лілі і напруженість, з якою він цілий день виглядав голомозого втікача або мстиву банду, перетворюються на полегшення, навіть на ейфорію. Карстове поле, що всю дорогу мелькало перед очима, ніби кінь біг на місці, раптом лишилося далеко позаду, так само далеко, як Мoop, як Собачий дім; так само далеко, як усе те, звідки він прийшов. Там унизу лежав Бранд.

Нарешті Бранд.

Лілі протягом усього шляху з карстового поля зробила один-єдиний привал біля водоспаду, щоб напоїти

мула: якщо голомозий втікач все ж таки був розвідником, тоді вони мусять сьогодні ж дістатися рівнини. І вони їхали і їхали аж до ночі, голими відгалуженнями Кам'яного Моря, пологими схилами горбів, потім — крутим серпантином дороги — назустріч вогням Бранду. Дорога була доброю.

Вони саме дісталися безлюдного контрольного посту, проминули темне, зміцнене мішками з піском приміщення варти і піднятий шлагбаум, коли з іскристої глибини — спершу поодинці, потім усе стрімкіше й рясніше — із завиванням ударили вгору вогненні спони, полум'яні кулі. Мул Лілі йшов спокійно, підкорюючись заливому хвату хазяйки, але кобила Берінга мало не понесла: ніби захист для неї був лиш там, де ставив свої копита мул, вона кинулася вперед, до вершниці.

— Там що, бій?.. — запитав Берінг ніби сам до себе і заспокійливо погладив кінську шию. — Там бій.

— Бій? — Не відриваючи погляду від вогнів, Лілі крутила ручки транзистора. Тріскотіння й шум перешкод з динаміка не слабшили. — Там не бій. Там свято. — Наскільки ж іншим, незнайомим був її голос після стількох годин мовчання.

Усі троє — Вояка після стрілянини на карстовому полі теж ніби назавжди занімів — мовчки їхали увесь день, і ввесь вечір, і вночі, і в мовчанні дісталися межі гірської зони, і мовчали, навіть коли під ними раптом уперше завиднілася чудова панорама долини. Мовчали, хоча світлові хвилі здіймалися до них у темряву, ніби стояли вони на скелях понад нечутним прибоєм.

— Свято? — перепитав Берінг. — Яке свято?

Вибухи вогнених жмутків за звучанням майже не відрізнялися від пострілів на карстовому полі. І це — святковий галас? Свято перемоги над голомозим крадієм курей?

Тимчасом як там, нагорі, Лілі обзвивала його вбивцею, одержимим стріляниною ідіотом, найкраща зброя для якого — кувалда, він мовчки витягнув з-за пояса ніж і шнурок за шнурком, за вузлом вузол перерізав путь, звільнив перемазаних кров'ю курей від їхнього мучителя.

Я убив це бидло, я.

У своїх спогадах він знову волочить, тягне, перекочує труп до краю зяючого кам'яного провалля і зіштовхує його вниз, і не відчуває при цьому нічого, крім відрази до великої, обліпленої пір'ям вогнепальної рани на ший вбитого. Яке воно важке, це неживе тіло: спершу з виляском, потім як шматок сирого дерева б'ється воно у своєму падінні в морок об кам'яні виступи, об стіни провалля і, вже невидиме, все одно посилає огідний шум свого падіння нагору, в цей світ. *Я переміг цього покидка.*

А потім, коли звільнені птахи з переламаними крилами й обдертими лапами дibaють геть, поміж карстів, немов наслідуючи втечу своїх мучителів, він, *переможець*, веде кобилу назад на поле битви; стакато пострілів схарапудило її, і разом з прив'язаним батьком вона кинулася геть, щоб десь у кам'яній далечіні щипати зі скель лишайник і мох. Як криво й німо сидить на коні батько у своїх вузлах, мовчки, немов постріли нарешті перекинули його назад у реальність і на фронт, де не лише шум війни, але і його власний голос і взагалі всі голоси замовкли назавжди.

І коли переможець з кобилою на поводі дістаються до поля битви, він бачить Лілі — вона стоїть на межі темряви, біля бездонної могили його ворога. В руці в неї гвинтівка. Потім вона повільно простягає цю руку, далеко від себе, — і впускає, ні, кидає зброю у провалля! Брязкіт, тріск і стукіт чутно нагорі довше, ніж падіння трупа. Потім вона сідає на мула, а на нього, Берінга, навіть не оглядається. Але він не може зразу рушати за нею. Він має, мусить ще раз підійти до провалля, до могили, до кам'яної діри, адже ніяк не можна залишити просто неба мертву курку, чиї крила і груди пробила куля, перед тим як вдарила у горло ворога.

Долаючи нудоту, він піdnімає розтерзаний труп і скидає слідом за мертвим ворогом. Та сама давня нудота, яку він завжди відчував, коли коваліха, зарізавши курку, скубла її над відерцем з окропом. Птаха без жодного звуку пропадає у темряві. А коли переможець нарешті заскакує на коня до мовчазного бать-

ка, на полі битви залишаються тільки пушинки, пір'я і плутаний слід змішаної крові людини і птаха, який уривається на краю провалля, висихаючий знак на шляху до безодні.

— Що вони там унизу святкують? Що це в них за свято таке? — знову спитав Берінг — у порожнечу. Лілі, легко вдарили мула п'ятами, знову була далеко попереду.

Така далека і невловна всю дорогу їхала вона з карстового поля до вогнів Бранду, і часом лише звуки радіоперешкод були йому дорожовказом у лабіринті стелюха, скель і кривих, скорчених сосон, а далі просто поміж темряви. Згубивши Лілі з овиду, він завмірав і прислухався до нетрів. І тоді принесені вітром уривки шлягерів, рекламних сюжетів та останніх новин вказували йому шлях. За короткими інтервалими між випусками новин і збудженним тоном дикторів він вирішив, що новина, яка завдяки коротко- та середньохвильовим радіостанціям вривалася до самої тиші Кам'яного Моря, має бути сенсацією чи катастрофою. Двічі він намагався наздогнати Лілі, наблизитися до цих збуджених голосів. Проте Лілі тримала дистанцію.

*Japan ... victory in the Pacific ... theater of war on Honshu island ... impenetrable cloud of dust hides Nagoya after single bomb strikes ... nuclear warhead ... flash is seen hundred and seventy miles away from Nagoya ... Japanese emperor aboard the battleship USS Missouri ... unconditional surrender ... smoke seethes fourty thousand feet ...**

Нагоя. Хонсю. Війна в Японії... На такій відстані Берінг радше вгадував зміст новин, ніж розумів, але і вгадував не дуже-то й багато: йшлося, схоже, знову про ту азіатську війну, жахіття якої разом з картинами

* Японія... перемога на Тихому океані... театр воєнних дій на острові Хонсю... непроглядна хмара пилу приховує Нагою після вибуху однієї-єдиної бомби... ядерна боеголовка... спалах було видно на відстані ста сімдесяти миль від Нагої... На облавку американського лінкору «Міссурі» японський імператор... безумовну капітуляцію... стовпі диму досягли висоти сорока тисяч футів... (англ.).

інших воєн та бойів мигтіли на телеекранах моорського та гаазького секретаріатів, ще з його шкільних років. Телевізор у розграбованій бібліотеці вілли «Флора», що так часто освітлював сплячих собак, цілими годинами передавав у ніч воєнні картини. Війна в джунглях. Війна в горах. Війна в бамбуковому лісі та війна у пакових лъодах. Війна в пустелі. Забуті війни. Війна в Японії; одна з багатьох: усі ці повідомлення з фронту завжди закінчувалися нагадуваннями про блага Ораніенбурзького миру, яких переможені сподобилися завдяки доброті та мудрості Ліндана Портера Стелламура. Ні, такі звістки та заяви в Моорі нікого вже не обходили. Чому ж Лілі вже котру годину поспіль слухає ці армійські теревені?

*... harnessing of the basic power of the universe ... atomic bomb ... plarre die Stimme ... the force from which the sun draws its powers has been loosed against those who brought war to the Far East ... surrender ... unconditional surrender ...**

Але Берінг і в третьому мирному десятиріччі мало що розумів мовою переможців, не більш ніж декілька команд і уривків пісень армійських ансамблів, тож іхав собі у повній ейфорії під вогняними букетами феєрверку назустріч яскраво освітленому, променистому Брандові і зовсім не знов, що в ті дні, коли він мандрував Кам'яним Морем, на острові, що зветься Хонсю, загинув цілий світ.

Нагоя. Сам на сам із жахом, який означало в останніх новинах це ім'я, Лілі далеко випереджала своїх супутників: кожному тайфунові своє ім'я, захлинався транзисторний голос, Нагоя стане віднині іменем найбільшого вогненного урагану в усій історії воєн. Японський імператор покинув палац і в супроводі своїх розбитих генералів прибув на облавок американського лінкора «Міссурі». Там він довго і мовчки вклонявся, а

* ...використовуючи природну силу Всесвіту.. атомна бомба... сила, з якої сонце черпає свою потужність, випущена на свободу проти тих, хто приніс війну на Далекий Схід... капітуляція... безумовна капітуляція... (англ.).

потім підписав безумовну капітуляцію. Понад двадцять років війни — і безумовна капітуляція!

Поки мул йшов риссю до перших будинків Бранду сталевим мостом, що був яскраво освітлений високими ліхтарями, радіосигнал став таким чистим, що Лілі зменшила гучність. Поміж повідомленнями про японську капітуляцію та уривками з гавкітливих промов армійські радіостанції передавали не лише марші та гімни, але частіше за все, уже багато годин поспіль, найновіший шлягер: *Lay that pistol down, babe, lay that pistol down ...*

За мостом височіли приміщення складів, оперезані рухомими рядками різnobарвних неонових написів, а перед ними — довгі шеренги вантажівок. Лілі зупинила мула біля величезної машини, навантаженої котушками кабелів, і вперше за довгий час озирнулася — подивитися, де її супутники. Вони були далеко, ще на тому березі річки, яка чорним потоком шуміла попід вогнями мосту. Берінг бачив, що Лілі зупинилася, і помахав рукою. Вона ніяк не відповіла, але чекала. Тепер вона нарешті чекала на нього.

Машини! *Trucks!* Ніколи ще Берінг не бачив одразу так багато потужних автомобілів. Немовби ця близкуча низка великих вантажівок, самоскидів та сідельних тягачів вишикувалася уздовж складів виключно з нагоди його прибуття на рівнину; він проіхав мостом до автостоянки, поборюючи спокусу спішитися і як слід роздивитися кожну машину.

Батько сприйняв авта так само байдуже, як і феєрверк і свято, галас якого долідав аж до річки. У заграві по той бік складів тепер чітко було чути маршову музичку; якийсь трасуючий снаряд із завиванням здійнявся понад гофрованими залізними дахами, але старий нічого не питав, узагалі не говорив ані слова і вже не тримався за сина, просто сидів на коні, опустивши руки — втомлений, нескінченно втомлений вершник. Лише одного разу він підвів голову, коли на тлі всього цього святкового галасу раптом різко брязнуло залізо: загримівши зчіпками, рушили з місць вагони, дзенькнули стрілки, заверещали гальма. А потім, ніби видиво забу-

тих часів, повз склади протупотів локомотив і так швидко зник у темряві, що навіть у Берінга на мить проскочила думка: невже обман зору? Але ж сумнівався не доводилося. Поміж пакгаузами бігли близькучі рейки. За цими бараками був Брандський вокзал. Поїзди котилися з Бранду в світ широкий.

Лілі лише недбало кивнула, коли Берінг запитав: *залізниця?* — спитав як той, хто вчиться вимовляти нове слово. Вона вказала у темряву, де зник локомотив: *уперед, вниз по схилові, далі через насип...* вона знала коротку дорогу між запасними шляхами та централізаційними постами, що вела до центру міста, до казарм, до *Великого лазарету*. Хоча в її голосі вже не відчувається тієї ненависті та презирства, які вона вихлюпнула на Берінга серед карстів, тепер вона лише віддавала розпорядження, накази: *Вперед. Стій. Далі...*

Перед тим як вершники ризикнули вибратися з безлюдної привокзальної території до тріумфуючого Бранду, Лілі дозволила Берінговій кобилі підійти зовсім близько до мула: *Стій*. Там, попереду, під ось цією навантажувальною платформою, Берінг має залишити свою зброю. Там, під присипаною вугільним пилом чавунною кришкою, була скованка, якою вона користувалася саме з цією метою. Якщо військовий патруль виявить у цивільного зброю, не допоможе ні перепустка, видана моорським секретаріатом, ні охоронна грамота Собачого Короля. Бранд — це не Моор. У Бранді королів нема. У Бранді панувала Армія. І стіни тут мали очі.

I цю зброю викинути? Поховати в закіплюженій giri під залізничним насипом безцінний пістолет майора Еміота, пістолет Собачого Короля, його пістолет? Ні, на це Охоронець не згоден. Хай навіть Лілі навіки його зненавидить, а Собачий Король не матиме в ньому потреби, нехай захищати і рятувати буде вже нічого, крім власної шкурі, він більше ніколи не віддасть себе на поталу цього світу беззбройним, ніколи. Він носив зброю добре прихованою. Вона була секретом його непереможної сили: він міг атакувати, а не просто тікати, не просто боронитися. Він міг

поранити. Міг паралізувати. Міг убити. Ні, він поїде озброєним і до Великого лазарету, і навіть до штаб-квартири Армії. Та і який військовий патруль надумає чіплятися до верхівця на селянській коняці, з купою клунків, до того ж зі старим, що втомлено сидить за спиною? Бранд святкує. А таких убогих вершників взагалі багато.

Багато? Лілі недбало махнула рукою назад, на рейки та автостоянку. Вершників багато лише там, де нема залізниці, доріг, шосе, автомобілів. Бранд — це не Моор... То Берінг не бажає ні на день розставатися зі своєю зброєю? Гаразд. *Їдемо далі.* Вона його попередила.

До Великого лазарету вони їхали немов через військовий табір, що святкує перемогу. У казанах похідних кухонь, біля яких юрмилися цивільні та солдати, парували гострі, пряni супи й пунш. Біля головних воріт Казарми імені Стелламура, казали в натовпі, роздають навіть безалкогольне баночне пиво.

На цих майданах, на цих вулицях кожен був переможцем. Деякі з них пропонували моорським вершникам склянку шнапсу або пуншу, а коли Лілі відкидала їхні запрошення, вигукували їм услід жарти і пили за здоров'я бідолашного мула, якому доводиться везти таку гордовиту дівчину. *Далі.* Берінг розумів, що ці горlopани ображаюти Лілі, але не робив нічого такого, що неодмінно зробив би в Моорі, якби там відбувалося подібне. Він не заступався за Лілі. Не погрожував горlopанам. Проїдждав повз них, ніби він всього-на всього їхав за чужою жінкою, яка знає місто і показує йому дорогу.

У суеті цього народного свята озброєний чоловік, напевно, лишився б непоміченим, навіть якби він ховав свій пістолет не так ретельно, як Охоронець Собачого Короля. Лілі помилилась: тут були й інші вершники. Не тільки кінна військова поліція, перед якою натовп розступався, не перестаючи при цьому пити, базікати і сміятись, але ще й ціла валка — караван! — і коні, віслиоки та мули в них спорядженні нітрохи не легше, ніж у прибульців з Моору. Біженці?

Серед міського блиску Берінг швидко втратив караван з поля зору. *Бранд* — це стрімке мерехтіння картин: навіть коли феєрверк згас і лише поодинокі ракети здіймалися над дахами, всі вулиці, будинки й площі лишалися яскраво освітленими. Неонові написи бігли собі далі, хиталися над перехрестями світлофори, блимали кольоровими вогнями над натовпом, серед якого дрейфували прикрашені пропорцями джипи та лімузини — катери, що клаксонять у повільному потоці голів, плечей, облич. А високі ліхтарі на проспекті освітлювали навіть крони дерев, де самі тільки сонні птахи, лише світло марнується. Всюди електричне світло!

Бранд так необачно витрачав світло, що від нього навіть плями й діри у погляді Берінга ніби просвітліли й перетворилися на прості тіні, що переливалися з темноти в сірість і скраю вже прозорі. У Бранді навіть бензоколонка сяяла мов храм, і все багатство та заможність рівнини було виставлено у вітринах та промінні прожекторів: тут — освітлений фонтан, водомет, що бризкає іскрами; там — розсічений неоновими рисками фасад і всипані блималками щогли антен... А у величезній, немов сцена театру, вітрині універсального магазину, серед пірамід досі небачених фруктів, манекенів у бліскучих піжамах, різномальорового взуття, коробок з цукерками та посрібленої арматури, з хаосу пропонованих товарів виростала стіна світла, мерехтливий бастіон суцільних телевізорів! Стіна картин, що сяє світлом.

Далі!

Ні, зараз Берінг мусить постояти. Підштовхнув батька. Дивись. Але старий був надто виснаженим. Навіть голови не підвів. Не чув його.

Дивись. На всіх екранах цієї стіни — а їх налічувалося тридцять або й більше — було святкове місто: всі будинки у пропорах. Вулиці та провулки прикрашені лампіонами. Пагоди. Сади. Дерев'яні храми. Потім — люди біля конвеєрів. Люди у величезних цехах. Фабрики. Порт — крани, елеватори, маяк, військові кораблі, хвилерізи. Гребені прибою.

З цілої батареї динаміків біля краю вітрини репетував той самий голос, який Берінг уже чув з транзистора Лілі; громів над головами гамірливої публіки, яка потроху збиралася попід вітриною, привернута базіканням диктора та картинками.

Рушаймо далі.

І раптом свяtkове місто і порт зникли під сонцем, яке зійшло і в ту ж мить знову потонуло у хмарному стовпі, потонуло у здоровенному грибі, який стрімко виростав з надр землі до неба, розідрав це небо і, здавалося, здіймався вже в чорноту космосу... Стіна потьмяніла, а коли замерехтила знову, показувала море у вогні, обвуглене узбережжя: пні дерев, що тліли — і жодних руїн, лише фундаментні стіни, фундаменти аж до обрію. Чорні руки кранів, відламані лопаті вітряка, а можливо, турбіни, металева статуя — чи то божество, чи то полководець, — оплавлена, мало не наполовину перетворена на чорну ожарину. Людей нема. Ніде.

А далі, під оплески глядачів коло вітрини, яким ця картина явно була давно знайома, корабельним трапом піднявся на облавок маленький сутулій чоловік у чорному фраці, оточений військовими в орденах, сів за ломберний столик і щось написав у якісь книзі. Публіка загула. Потім сутулій чоловік у фраці згас, і під звуки американського гімну ще раз спалахнуло світло Нагої — блискавка, що стала зіркою, яка, стрімко розгоряючись, перетворилася на сліпучо-білу нову й на максимумі близку застигла у стоп-кадрі.

Їдьмо! Берінг ледь відірвався від цього світла, яке пронизало і осяяло навіть діри в його погляді. Як це бувало в кузні, коли він витріщався на електричну дугу зварювального апарату, в пронизливе, болісне сяйво, і навіть крізь заплющені повіки міг розрізнати контури якоїсь деталі чи власної руки. Лише коли образ вибухового сонця став просто-напросто тлом, кулісою для диктора у військовій формі, що читав новини мовою переможців, Берінг відвернувся, пошукав очима Лілі й побачив її далеко попереду, майже в самому кінці вулиці, перед освітленою аркою, над якою горів червоний неоновий хрест. Великий лазарет. Вони були біля цілі.

Натовп біля вітрини став розходитися. Диктор зачитував імена та цифри, які давно вже не були новиною у Бранді. Енергія бомби у *мегатоннах*. Приблизне число вбитих. Кількість будинків, що розлетілися в пил. Температура обутленої землі... Зовсім нічого нового.

Лише він, цей наївний вершник, прямуючи до червоного неонового хреста і вже лишивши позаду мерехтливу стіну у вітрині, помалу став щось розуміти, і, нахилившись із сідла до продавця лотерейних квитків, що стояв у нього на дорозі, запитав про сліпуче світло, і про місто, і про імена, які й вимовити леді умів.

На...го...я? Лотерейник не має часу на якогось цигана, скотаря, конюха чи як його там, та й питання він, схоже, не зовсім розумів. Нагоя? Це відомо кожному. В якій дірі він допіру стирчав? Чи поглух? І осліпнув? Бомба. Два дні тому. Імператор. Капітуляція!

Лотерейник кидав незнайці на коні уривки застарілих новин, наче лозунги, і зареготав, бачачи, що вершник все ще ніяк не второпає:

— Ти звалився з Місяця? Це мир, прибульцю. Вони всіх розбили. Це — мир з Японією. Вони перемогли!

27. Хвороба Кітахари

Вовча пора. У Моорі ці години після півночі називали вовчою порою... Це ж треба такому — думати зараз про Моор.

Лілі не було. Вона спала десь там, у котромусь із цих будинків. Лежала у темряві, за якимось із цих вікон. Сама. Або в обіймах чужинця. Цього він не знає.

І батька не було. Лежав ніби похований під армійськими ковдрами на початку довгого ряду сталевих койок, в одному з бараків Великого лазарету. Це він знає. Сам бачив. Сам залишив старого у великий порожній палаті. Під цими ковдрами.

А мул? Кобила? Лілі і її забрала з собою. Де вона, ця коняка, яка несла його через Кам'яне Море на рівнину

й зігрівала своїм великим тілом? У стайні? В сараї? Чи є у Бранді взагалі стайні, при такій кількості машин?

Уже далеко за північ, серед свята, у метушливому натовпі, який підштовхував його і тягнув за собою, і вгамувався лише під ранок, Берінг збагнув, що залишився сам. Він кудись плив серед юрби, допивав із кимось залишених стаканчиків шнапс і холодний пунш, доїдав, випереджаючи бродячих собак, м'ясо з картонних тарілок, сидів серед п'яних на відкидному стільці біля імпровізованої естради, ненадовго заснув сидячи, різко прокинувся, і знову плив у людському потоці, стараючись триматися ближче до джипів, вантажівок та лімузинів, припаркованих прямо на вулиці, без охорони: машини, машини під кожним будинком. Так, він був на рівнині. Дістався-таки. *Був* у Бранді, пізньої ночі, в оточенні людей, голосів, світла, музики. Але — зовсім сам.

Як називається те, що відчував він тепер, досягнувши нарешті цілі? *Туга*? В такому разі він тужив тепер за чорним берегом озера. За тишею в нічній віллі «Флора» і за теплими тілами собак, які так часто тулилися до нього вовчої пори. Амбрас, напевно, сидить зараз на веранді у своєму плетеному кріслі? Тут ніч дихала м'яким літнім теплом. А там, нагорі?

Часом свято випльовувало його. Тоді він, немов жебрак, сидів скучившись біля фабричної прохідної, старався розшифрувати автобусний розклад у скляному притулку зупинки, забредав із тупиків на задвірки, з цікавістю рився у сміттєвих баках, поки не прочинялося якесь із вікон і підозріливий голос не гнав його геть, на вулицю, до сяйва штучного світла.

Біля під'їзду кінопалацу, з вентиляційних шахт якого долітала музика і драматичні голоси, він спіtkнувся від утоми, упав і, блаженно простягнувшись на витоптаному газоні, подумав, що треба б усе-таки повернутися до Великого лазарету і зайняти спальне місце, запропоноване йому там вахтером.

Будь-який тапчан у четвертому блоці. Будь-який. У четвертому блоці. Сьомий барак, четвертий блок. Він поки що порожній.

Вахтер, колишній шахтар з Ляйса, передав перепустки у скляне віконце, поплескав Берінга по плечах і охоче розповів, як багато років тому угік з Ляйса і став на службу Армії, а потім почав розпитувати Берінга про Моор і про якогось рибалку, якого той не зінав, і говорив не закриваючи рота, сипав питаннями і мимохідъ сказав, що четвертий блок призначений для евакуйованих з Моору, ага, саме там моорських і поселять, коли Армія розгорне у приозер'ї навчальний полігон. Сержант — він сидів за письмовим столом за скляною перегородкою вахти і привітався з Лілі як з давньою знайомою — поставив печатки на їхні перепустки і врешті прикрикнув на балакуна, прогавкавши наказ, який Берінг витлумачив як стули пельку.

Четвертий блок. Ні, до цих порожніх бараків його не зажене навіть найбільша втома. Він що, волоцюга, що змушений випрошувати в Армії тарілку супу та ковдру? Залишки шнапсу з картонних стаканчиків зігрівали його. І пунш зігрівав. Він — Охоронець Собачого Короля. Він — охоронець чоловіка, який тримає в страху весь Моор; ні, він — причина цього страху.

— Не бійтесь. — пробелькотів він фразу з Біблії ковалихи і намацав схований під курткою пістолет. *Не бійтесь.* Ні, до ранку він до Великого лазарету точно не повернеться. Четвертий блок. Він же все-таки на рівнині. У серці всієї розкоші. Що він забув у якомусь лазареті? У казармі. Краще вже сплати на вологій траві, просякнутій розлитим пивом та вином, слухати голоси з чорних вентиляційних шахт і відчувати, як тебе обнюхають чужі собаки.

Він заплющив очі, але мав одразу ж їх розплющити, тому що варто було опустити повіки — і увесь світ, що зник з поля зору, закрутися довкола нього. Він був п'янім. Темрява крутилася таким шаленим вихором, що йому стало погано.

— Струуунко! — змавпував він голос, чутий десь у дворах Великого лазарету, швидко розплющив очі й ретельно зосередився на власному язиці, щоб той не заплітався; губи від цього стали зовсім вузькими, не рот, а дзьоб. — Уваага! Очі роозплющити!

Він посміхнувся. Лежав на вологій землі й від висناження не міг навіть заснути. Але коли світова круговерть і нудота відступили, раптом знову, мов судома, навалилася лютъ, яка охопила його ще на прохідній лазарету, і знову погнала в ніч.

Четвертий блок! Може, в цьому блоці стоять красиці рівнинні готелі, про які мріяли моорці, розкопуючи руїни «Бельвю», шукаючи глазуровані кахлі та інші ще придатні будматеріали? У цьому сповненому вогнів місті Берінг щохвилини натрапляє на новинки, про які ці ідоти з Моору та Гаагу й поняття не мали. Лілі! Лілі, аякже. Вона все знала. Здала двох напівсліпих прикурків до Великого лазарету і вшилася до котроїсь із цих багатоповерхівок, що сяють ніби маяки, і кожна з них проливає в ніч значно більше світла, ніж увесь Моор.

Лілі. Може, вона ночувала у четвертому блоці? Як швидко вона зникла з прохідної. Завтра вранці повернуся. Лілі. Вона все це знала. Завжди знала, що всі ці срані балачки про спокуту, усвідомлення та пам'ять — величезне шахрайство. *Ніколи не забудемо. На наших полях росте майбутнє.* Брехня це все.

Авта, рельси, злітні смуги! Лінії високої напруги, універсальні магазини! Сміттєві баки, повні делікатесів, цілі казани пуншу — і стільки м'яса, що на ньому навіть вуличні собацюри гладшли; це була *спокута*, це була кара, яку великий мироносець призначив рівнині? Це була кара? Так? Гівно прокляте.

Хіба на рівнині не було баракових таборів? Не було вапнякових кар'єрів, забитих трупами? А Бранд, і Галль, і Великий Віден, і всі решта так звані зони *відбудови* на мапі в моорському секретаріаті не посилали солдатів на війну проти Стелламура та його союзників? Може, поголівно вся армія сталламурівських ворогів складалася виключно з мешканців десятка селищ у високогірній глухині, що продувалися всіма вітрами, може, тільки там вірили в *остаточну перемогу*, вірили до тих пір, доки ця армія не була втоптана в землю?

І тоді, напевно, цілком справедливо, що Моор та приозер'я все ще спокутують свою провину, зараз, по двох десятиліттях після війни, все ще спокутують, тим-

часом як на рівнині влаштовують феєрверки і на кожній вуличці стоять рядами лімузини?

Усе для пам'ятників, усе для поминальних будинків та меморіальних дошок! — адже саме так торочили, коли відправляли з моорської каменоломні на рівнину величезні гранітні блоки, тоді ще, коли цей граніт був бездоганно щільним, а не крихким і пронизаним тріщинкуватими жилками. Все для миру. Все для великої справи пам'яті... Гівно.

Де ж тоді ці меморіальні дошки? Пам'ятники? Написи? Тут повно пафосних фасадів, на віки вічні одягнутих у полірований граніт, але це аж ніяк не *Храми пам'яті*, які звеличував у святкових промовах моорський секретар, — і там усередині не було ані палаючих свічок, ані смолоскипів, ані кам'яних блоків з викарбуваними на них іменами, ані меморіальних дошок з висловами мироносця, як у поминальних будинках приозер'я, там було... біс його знає, що містили в собі ці палаці — сейфи, товарні склади, казино, армійські борделі й так далі...

Те, що й тут знайшовся *майдан Миру* з пам'ятником Стелламурові посередині, в країному разі лише нагадувало, що Верховний суддя у своїй резиденції на острові Мангеттен з дня на день все глибше впадав у старечий маразм. *Ніколи не забудемо!* Цей пристаркуватий дурень сидів у інвалідному візку, двічі на рік, запинаючись, бурмотів з папірця промови, а при цьому навіть власного імені вже, напевно, не пам'ятив.

— Все брехня! — крикнув Берінг до величезного, на всю стіну, плаката, на якому виднілася збільшена до гігантських розмірів постать якогось кіношного героя. — Все брехня!

Нехай моорські та айзенауські спокутники шмарують свої дурнуваті пики сажею хоч сто разів лише тому, що якийсь залежний від Армії секретар відвалить їм за це додаткові талони на тютюн і каву чи мішок бобів, але так чи інакше там ще були ці трикляті процесії. І нехай Великий напис у каменоломні зникає перед гір жорстви, заростає мохом і поступово розвалюється, але разом з ним розвалюються «Гранд-

готель», «Бельвю», «Стелла Поляріс» і всі ці вілли та Собачі доми! *Розвалиюються!* А не постають з руїн, прикрашені неоновими написами й одягнуті в полірований граніт, як вежі Бранду!

Хороша справедливість: рівнина мерехтить і сяє як суцільний парк розваг, а нагорі, біля моурського причалу та попід скелями Сліпого берега, в річниці досі підіймають чорні прапори і розвішують транспаранти. *Ніколи не забудемо. Не вбивай.* Браво! Телепні з громад спокутників ще й потім цілими годинами скандують такі заповіді й тягають на вишитих транспарантах полями, а фасадами Бранду річкою тече світлова реклама. У Моорі стоять руїни. У Бранді — універсальні магазини. Велика спокутницька вистава мироносця Стелламура, очевидно, розігрується лише там, де інших подій розігрується не дуже-то багато і жодного зиску не виловиш. Многая літа Верховному судді Стелламурові!

— Геть звідси, кобиздох! — гаркнув Берінг, влупивши по морді кудлатому тер'єрові, що хотів облизати йому обличчя. Собака, скиглячи, відбіг у ніч.

Десь серед цього мороку, високо-високо у Кам'яному Морі, лежав Моор, втомлений, загрузлий в минулому, поки Бранд купався в електричному сяйві прекрасного майбутнього.

А майбутнє Моору? Скоро й Моор спалахне вогнями — блискавками дульного полум'я, вибухами гранат, стовпами вогню... Четвертий блок. Район цілі *Моор. Стратегічний плацдарм Моор. Полігон Моор.* Це було майбутнє. Артилерійськими снарядами — по руїнах «Гранд-готелю». Ракетами — по «Бельвю». Бомбами — по водолікарні, по метеовежі, по віллі «Флора»... Майбутнє Моору і всіх глухих приозерних селищ було схожим лише на ніч того бомбардування, яка в нього, робітника в Собачому домі, значилася в перепустці як дата народження. Майбутнім Моору було минуле.

Ніколи не забудемо.

Все забудемо.

Він спить?

І просто бачить своє виснаження уві сні? Свою лють?

Берінг не поворухнувся, коли після закінчення останнього сеансу в кінопалаці глядачі, сміючись, довго через нього переступали. Йому снилися собаки. Снилося, як зграя Собачого Короля кидається на ідло, яке він щовечора кидав черпаком до мисок. Він лежав на вологій землі і якраз накидав до цих мисок останню порцію, коли побитий тер'єр знову, припадаючи до землі, обережно підкрався з темряви і повільно витягнув у нього з тієї руки, в якій був затиснутий полоник, пластиковий пакет з недойдками.

Собака вчув, як глибоко спить його супротивник, і не втік зі здобиччю, а розірвав пакет поряд з кулачком, що його вдарив, і жадібно заковтнув шматки сендвічів, сардельки, солоне печиво і навіть сушені груші, підібрані Берінгом зі святкових столів переможців.

Коли пограбований прокинувся, він побачив у світанковій сірості перед собою чорні шнуровані чоботи, а потім, високо над цим шкіряним блиском, темні на тлі неба, що ставало все світлішим, — два обличчя, що дивилися вниз, на нього.

Військова поліція.

— Документи! — наказало перше обличчя.
— Ти звідки? — спитало друге.
— Звідки... Я? — Пронизливий головний біль повернув Берінгові пам'ять про те, де він є. Він повернувся на бік, гучно позіхнув, потягнувся мов собака, — і отримав новий стусан чоботом у спину.

— Встати!

Одяг у нього був вологим від роси. Злий, скоцюроблений від нічних незручностей, він стояв перед солдатами, потираючи спину, і раптом помітив шматки пакета з-під харчів.

— Вам що, досі бракує їда? — Він був голодний. Солдати його не зрозуміли.

Перепустка також відсиріла. Патруль вимагав тільки перепустку. Охоронна грамота Собачого Короля їх не цікавила.

Берінг розправив лист, сунув його до кишені куртки і раптом відчув холодну важкість свого пістолета.

Але солдати вимагали тільки перепустку. Волоцюг вони не обшукували.

Вони хоч уявляють собі, звідки приїхала людина, якщо у перепустці в неї значиться *Moor?* *Місце народження: Moor.* Вони ж поняття не мають. Він міг би миттю вихопити з-під куртки пістолет і пристрелити обох. А вони й гадки не мають.

— З *Moору?*

— З *Moору*, — сказав Берінг.

Той з них, що темніший, кивнув головою, віддав йому перепустку, торкнувся вказівним пальцем своєї каски і повернувся до джипа, антени якого пружно розгойдувались, немов будки під час лову на муху. А потім колеса вдавили клапті провіант-пакета глибоко у м'який ґрунт.

На негнучких ногах Берінг підійшов до вітрин кінопалацу, де маленький фонтанчик нерівномірними цівками плювався у металеву раковину; там він умив обличчя та шию і втамував нестерпну спрагу, напившись води, на поверхні якої плавало чорне листя. Від гнилої бурди дерло в горлі, щипало очі.

Щипало очі.

Треба повернутися до лазарету. *Morrison.* Вчора на прохідній Лілі питала про якогось Моррісона. А вахтер з Ляйса засміявся: мовляв, у *дока Morrisona* вже не один сліпець прозрів. Він має знайти цього Моррісона.

Дорогою Берінг заблукав. Знов і знов виходив до річки, і весь час сталеві конструкції мосту, яким учора ввечері попереду нього проїхала Лілі, маячили у туманній далині. Що ж це виходить, він за ніч забрів хтознайди? Невже й справді його нічліт у затишку під величезним плакатом був аж так далеко від лікарняної палати, де він залишив свого батька? Погасле місто лежало під ранковим сонцем. Електричні гірлянди, що подекуди ще поблімували у кронах дерев і на фасадах будинків, на тлі цього сліпучого світла здавалися тьмяними й безсилими. При цьому вулиці, площі...увесь Бранд усе ще збуджено кипів.

Перемога! Капітуляція! Всюди авта, легкові та вантажні. Всюди люди: дибають, похитуючись, останні з уcho-

рашніх гуляк, з кам'яними обличчями крокують на роботу «ранні пташки», поспішають постачальники, водії, лаючись і відчайдушно тиснучи на клаксони, прокладають собі дорогу, але насамперед — солдати. Крокують шеренгами, мчать кудись у відкритих кузовах автомобілів, з повною бойовою викладкою, а то й просто малими компаніями швидчують вулицями — бурхлива жестикуляція, сміх воїнів після виграної битви... Деякі прикріпили до кашкетів та камуфляжних сіток шоломів фотознімки жінок, а на антені однієї з бронемашин маяв прапор, на якому червоною сигнальною фарбою була намальована грибовидна хмара. Хмара Нагої. Як «мовленнєва булька» коміксу, вона обрамлювала коротку, виведену ніби дитячими друкованими літерами вимогу:

TAKE US
HOME

Армія хотіла додому. Армія Стелламура, яка десятки років разом із різними союзниками билася на фронтах, що заплутаною мережею перетинали всі паралелі та меридіани, і перемагала, і встановила тут Оранієнбурзький мир, а там — Єрусалимський, Мосульський, Нячанзький або Кванджуський, Денпасарський, Гаванський, Лубанзький, Панамський, Сантьязький та Антанарівський; мир, всюди мир... у Японії ця Армія навіть імператора поставила на коліна і на знак своєї непереможності запалила гриб у небі над Нагоєю. А нині, нині ця Армія хотіла врешті повернутися додому. *Take us home.*

При всій пекельності бомбового вибуху, відблиск якого можна було бачити на телекранах у вітрині крамниці чи в кіноjournalі «Новини тижня» і навіть на плакатах сендвіч-менів, що продиралися крізь ранкову юрбу, — для місцевих мешканців і для окупантів Бранду грибовидна хмара Нагої була, схоже, всього-навсього символом перемоги над останнім ворогом у цій світовій війні. Ну а що ж іще, окрім *миру в усьому світі*, може прийти по такій війні?

В усякому разі, чоловік у білому, що стояв на парковій лавці у позі проповідника і щось горлав у мегафон

натовпу слухачів, що плив повз нього, безупинно звеличував довгоочікуваний вічний мир, адже за мирних часів знову вкриються квітами й травою поля битв, і окупаційні зони, а врешті-решт навіть попіл Японії. *Оранієнбург! Єрусалим! Басра! Кванджу! Нячанг! Мосул!..* — назви численних перемир'їв та мирних угод звучали з його мегафона достоту як літанії процесій спокутників серед моорських очеретів. Але вогненний знак Нагої! — викрикував проповідник. Вогненний знак Нагої був світанком *миру* в усьому *світі*. Адже якщо нарешті настав час, коли руйнівна сила однієї-єдиної бомби здатна змусити до капітуляції найупертишого ворога, то надалі досить буде самих лише погроз ядерним вогнем, та що там, просто згадки про Нагою, щоб розтиснути будь-який кулак і в зародку придушили будь-яку війну.

— Ура! Правильно! Віват! Хай живе Стелламур! — гаркнув один зі слухачів, обвішаний іграшками, паперовими трояндами та іншими трофеями минулої святкової ночі; в юрбі його штовхнули і, шукаючи опори, він ухопився за Берінга, буквально повиснувши в нього на шиї. Берінг люто його відштовхнув. І без того голова гуде. Берінг відвернувся від криків проповідника, але ще довго чув за спиною імена багатьох мирних угод, аж доки його власні кроки та кроки натовпу не стали гучнішими за всі голоси. Він ішов, і сміття минулої ночі хрускотіло під ногами — биті пляшки й склянки, розчавлені картонні стаканчики. Вулиці й площи були вкриті скляними уламками. Кожен крок немов по колотій кризі.

Коли він нарешті відшукав червоний хрест над аркою Великого лазарету, сонце стояло високо понад дахами. На півдні над горами громадилися вежі грозових хмар. У Моорі зараз, напевно, негода; деякі собаки при першому ж громовому рику ховалися у темних коридорах вілли «Флора».

Неоновий хрест згас, і вchorашній сержант, який так приязно говорив з Лілі, щез. Ні слуху ні духу про Лілі. Лише ляйський шахтар ще сидів за шибками прохідної. Вітально здійняв руку, вищирившись відсалютував:

— Ну, як свято?

Берінг на вітання не відповів і про минулу ніч ані слова не проронив, лише спітав про Лілі. А потім про Моррісона.

— Ця, з Моору? Хто її знає, — сказав вахтер. — А Моррісон нині ще не приходив на роботу. Певно, теж заблукав цієї ночі. Це й не дивно. Вони ж усі...

— Коли він прийде? — перебив Берінг.

— Хочеш — почекай ось там. — Вахтер показав на побілену одноповерхову будівлю, що тонула в розквітих кущах. — У бараці для сліпих. Там уже інші чекають.

Незадовго до полуудня пішов дощ. Теплий, шумний літній дощ, який змивав квіти з кущів дроку і перші жовті листки з клена, що затіняв арку Великого лазарету. Берінг сидів на складаному дерев'яному стільці серед пацієнтів з пов'язками на голові, на очах або в темних окулярах і крізь загратовані вікна барака для сліпих дивився на дорогу, якою вчора ввечері проводжав батька до четвертого блоку. Місто в місті; Великий лазарет — це місто в місті, так сказав вахтер, хворі й поранені з трьох різних зон, до того ж іще й переселенці, стільки горя, стільки нужди...

Він що, єдиний цивільний у цьому бараці? Деякі з тих, що чекали, тихо перемовлялися між собою мовою Армії, деякі — діалектом рівнини. Усі вони були в однакових халатах, в однакових сорочках — лікарняний одяг. До нього ніхто не звертався. Схоже, він один тут не мав видимих ушкоджень очей.

Дарма він не залишився чекати на Моррісона на прохідній з ляйським балакуном, все ж таки краще, ніж серед цих людей з хворими — чи ушкодженими? — очима. Але дощ, у потоках якого зникла навіть близька прохідна, й паралізуюча соналівість не давали йому встати і вийти надвір. Та й куди йти? Куди — без Лілі? Хіба він самотою краще орієнтується на пляжах Кам'яного Моря, ніж самотою ж на вулицях Бранда? Скільки часу йому знадобиться, щоб самому, пішки дістатися Моору? Моор лежав в іншому часі. Моор був понад хмарами.

— Так це ти з Моору.

Берінг задрімав. І не бачив, що двері прочинилися, нечув, як раптом посилився шум дощу, нечув вітальніх вигуків, якими пацієнти зустріли змоклого до нитки прибульця. Берінг був високо-високо, сам-один у Кам'яному Морі.

А зараз перед ним стояв присадкуватий круглењкий чоловічок у накинутому на плечі плащі, під яким віднілася форма.

— Моррісон? — Берінг підвівся.

— Хто ж ішє? — відказав чоловічок. Він леді діставав Берінгові до підборіддя.

— Доктор Моррісон?

— *Санітар* Моррісон. Тільки ось ці сліпці й величують мене *доком*. Втім, вони правильно збагнули, що Моррісон виконує роботу доктора... Гей, Карті, — гукнув він через плече, не спускаючи очей з Берінга, — скажи-но панові з Моору, хто лікує твої паскудні очі і хто тобі гарантує, що ти чіткіше, ніж раніше, роздишишся свою міс Америка?

— Сер, док Моррісон, сер! — засміявся чоловік з широкою пов'язкою на очах.

— Моурська жінка знов і знов привозить з гір якийсь сюрприз, — сказав Моррісон, невідривно дивлячись Берінгу в очі; той не витримав і навіть потупився. — Ти прикинь, Карті, цього разу вона привезла нам моурського чоловіка, який нібито сліпне. Моурська жінка говорить, ніби він вважає, що сліпне.

Той, кого Моррісон називав Карті, мовчав. Серед пацієнтів деякі почали підсміхатися.

Спантеличений Берінг стояв мов статуя перед чоловічком у формі й не зміг ворухнутися, навіть коли санітар раптом підійшов до нього впритул і швидким, упевненим рухом пальців широко розкрив йому очі, немов перевіряв зіниці в непритомного чи в мерця.

Подув повітря, холодок сліз, що підсихали, — Берінгові стало майже боляче, але не встиг він зібратися з духом і, захищаючись, здійняти руку чи хоча б відвернутися, як Моррісон вже облишив його.

— Моорська жінка правду казала? Ти вирішив осліпнути?.. Тоді ходімо зі мною.

Буденність, з якою цей присадкуватий, кругленський солдат обмацуав його і при цьому привселюдно розводився про найінтимніші речі, змусила Берінга почервоніти. Він мовчки стояв серед пацієнтів, тимчасом як вони дивилися на нього всіма очима, які не ховалися під бинтами і не запливли. І все ж навіть у ці хвилини крайнього сум'яття він відчував і дивне полегшення: ніби від самої лишені присутності цього маленького чоловічка не тільки його найпотаємніші страхи, але і взагалі будь-які таємниці стали дрібними й неважливими; він би не здивувався й тоді, коли б Моррісон запістав про похованого серед скель крадія курей чи про сни, що мучили його, коли він лежав у салонах вілли «Флора» поміж сплячих собак.

Цей санітар знати страх сліпоти. Знати і моорську обстановку і про Лілі говорив як про приятельку... Але єдине, чим він цікавився з усією пристрастю, — і в цьому Берінг переконався вранці у великому лазареті, — було людське око.

— Чого чекаєш? Ходімо, — нетерпляче сказав Моррісон і, взявши свого пацієнта за плече, вийшов разом із ним до вузького коридорчика, де поблизували мокрі сліди. Берінг не скинув руки санітара; немов розгублена дитина, він дозволив відвести себе коридором до кімнати, більше схожої на комору: серед багатьох засклених шафок, демонстраційних таблиць, скляніх, найрізноманітніших розмірів, моделей очей, серед стелажів з книжками та загадкових інструментів у ній ледь знайшлося місце для столу й двох стільців.

— Сідай.

На столі, за який правила важка скляна пластина, що лежала на ящиках з книжками, громадились стоси журналів та пачки паперів. Дощ тріскуче стукотів в єдине вікно. Поміж стосами паперів виднілася різно-кольорова скляна модель людської голови; очні яблука лежали у скляних очницях.

— Не завадило б, — сказав Моррісон, ляснувши по лобі скляну голову, — щоб усе було прозорим. Для

чого ж тоді очі. Очі! Розумієш, це єдине в нашому організмі, що дозволяє зробити висновок про таку штуку як свідомість. Заплющ очі — і ти вже виглядаєш як труп, і твій вигляд викликає думки лише про м'ясо, бійню, ваговий товар... Сиди, сиди, мій хлопче. Подивись-но сюди, ні, не на карту, на таблицю, ось сюди... що ти бачиш? Кажи вголос, що бачиш.

Якщо в приймальні та в коридорі Моррісон ставив запитання і, не чекаючи відповіді, продовжував говорити, то тепер, серед цього безладного нагромадження медичинських приладів, муляжів та книжок, він став уважним слухачем, який кивком супроводив кожне слово, прочитане Берінгом на таблиці: рядок за рядком санітар провів свого пацієнта крізь шеренги все менших значків до самого кінця беззмістового тексту, який слугує лише для перевірки гостроти зору.

Берінг читав. Спершу шпарко, потім усе повільніше. І тимчасом як усе дрібніші літери розплівалися перед очима чи тонули у провалах його погляду, він мимоволі перейшов від читання до розповіді, став описувати затемнені зони поля зору, вдруге після від'їзду з Моору відкрив таємницю свого дірявого світу.

Моррісон кивав. І схоже, що нічому не дивувався. Йому такі світи знайомі. Хай би що описував Берінг — веселково-розплівчасту межу і темну середину очної вади чи викривлення паралельних ліній на білому полі таблиці, — Моррісон кивав, іноді вставляв уточнюювані питання чи *доловнював* опис симптому, якщо Берінг затинався. Моррісон знав усе.

Ніби загіпнотизований впененістю та рішучістю, з якою цей маленький чоловічок узявся за його таємну хворобу, Берінг виконував усі команди: вперся підборіддям у металеву підставку, притиснув лоба до прохолодного обідка. Дивився у вогняний фокус дзеркальця. Потім у промені щілястої лампи. Не рухався, тільки кліпав, коли Моррісон піпеткою закапав ѹому в очі аnestетик, що розширює зіниці й робить рогівку нечутливою до болючого обстеження.

Кліпання обмило очі наркотичним розчином і затягнуло пеленою, крізь яку Берінг розрізняв уже самі лиш

тіні. Зіниці стали величезними, як у мисливця вночі. Він відчував лише тиск, але не сухий холод *тригзеркальної* лінзи, коли санітар став дивитися у чорні кризи його очей.

Очі самого Моррісона ховалися за шліфованими лінзами офтальмоскопа, але його відкритий рот був так близько, що Берінг вловлював запах чужого дихання.

— Фовеальний рефлекс ослаблений... метаморфопсія... набряки сітківки, що зливаються... субретинальний ексудат... — поки промінь щілястої лампи ковзав очним дном пацієнта, Моррісон почав у загадковому монолозі бурмотіти назви симптомів та рефлексів, ніби складаючи з цих слів мозаїку хвороби: — Точки просочування в макулярній зоні... центральне вогнище праворуч, парацентральні — праворуч... Мікропсія... Виражена скотома...

Берінг не розумів ані слова. Він думав про кузню. Такі ж розмови з самим собою він вів, перевіряючи елементи зіпсованого механізму. Як же він втомився. Сонно дивився на світло: тінь за сліпим склом. Тінь у кризи. Напевно, і батько, коли зір рік за роком слабшав, теж учився бачити світ таким відчуженим, таким нерозбірливим і проклинав те, що бачив: *Прочитай-но цю трикляту листівку, я сам не разберу. Що написано на цій коробці, на цьому плакаті, я не бачу, чорт забирай. Читай вголос.*

— Ретинопатія... Chorioretinitis centralis serosa...

Тепер бурмотіння Моррісона звучало як латинські літанії з молитовника коваліхі.

— Агов, не засинай. Ти що, спиш із розплющеними очима? От же ж — спить із розплющеними очима. Ану, засукай рукава вище, хлопче. Мені потрібна твоя рука.

Не змінюючи пози, нахилившись уперед, до світла, Берінг закатав рукав куртки, укол ін'екційної голки він ледь відчув.

— Це просто барвник. Спеціальний барвник, — почув він голос Моррісона, відчуваючи, як щось крижане й пекуче розтікається жилами. — Контрастна речовина. По вені, через серце і сонну артерію, вона

потрапить прямо до твоїх очей, і мені буде краще видно дірки у нижніх шарах твоєї сітківки. Цілком безпечний фокус. Пожовтієш на кілька годин. Пожовтієш, і все. Потім барвник розчиниться у системі кровообігу. Кров знову відмие тебе до білого... Тепер поклади голову на плече; на плече, чуєш?..

Берінг слухався. Відкинувся назад, Заплюшив очі. Дірки у сітківці. Значить, все-таки дірки. Він відчував, як на лобі проступає піт.

Декілька хвилин чути було лише дихання санітара й шум дощу. Потім Моррісон знову наказав йому дивитись у лінзи. На світло.

— Ну от, — сказав він, і кожне слово Берінг відчував як холодний подув на лобі. — Червоні хмарки. Чітки червоні помутніння. Не рухайся. Сиди спокійно.

— Хмарки? — проговорив крізь зуби Берінг. Важкість голови, важкість мозку, очей, скул притискала підборіддя до підставки і не давала розтиснути щелепи. — Які хмарки?

— Грибовидні. Грибовидні хмарки, — сказав Моррісон. — Або медузи. Бачив колись, як медуза пропливає у сутінковій морській глибині?

— Я ніколи не був на морі.

— Дуже виразні. Чудові. — сказав Моррісон, і в його голосі було щось від радості першовідкривача. — *The Smokestack Phenomenon*. Димова хмарка... Ніколи не був на морі? Але японські кадри бачив? Грибовидну хмару Нагої? Медуза, хмарний гриб. Сам обирай, яке порівняння тобі більше подобається. Набряки твоєї сітківки, плями у твоїх очах однаково схожі на те й на інше. Форма медузи або гриба — типова ознака.

— Ознака чого? Що з моїми очима? Що це за хвороба? — Берінг мимоволі випростався, а санітар уже не став повертати його в скарлючену позу, прибрав лінзи, півівся і вимкнув лампу. Дія анестетику помалу слабла, туманна пелена рідішла, але обличчя Моррісона поки що бачилося Берінгу світлим овалом з темними плямами рота й очей.

— Хочеш знати, чим ти хворієш? — сказали розпливчасте обличчя. — І питаети-то

треба себе, хлопче. На що дивиться такий, як ти? Що не йде в такого, як ти, з голови? Я бачив такі плями в очах піхотинців і снайперів, в людей, які наполовину поїхали глуздом у своїх протитанкових ровах або тижнями лежали в засаді за ворожими позиціями і перехрестя прицілу ввижaloся їм уже і в дзеркальці для гоління, розумієш?

Страх, або ненависть, або залізна пильність — ось що проїдає цим людям дірки в очах, дірки у сітківці, негерметичні ділянки, точки проникнення, крізь які просочується тканинна рідина і, скупчуючись між оболонками очного яблука, утворює рухомі грибовидні хмарки, дірки в погляді, — називай як хочеш, тъмяні плями, що поступово зливаються і затемнюють поле зору.

Але ти?.. На що витріщаєшся такий, як ти? Ти ж не окопний солдат і не снайпер-одинак. Чи ні? У тебе там на верховині, в Моорі, ви ж хіба що буряками та камінням кидаєтесь. На буряки витріщаєшся? Чи ворога тримаєш на прицілі рогатки? З нареченої не спускаєш очей? Не казись. Хай там що, кидай це діло. Дивись куди-небудь іще.

— А як темно може стати? Що відбувається з такими людьми? — Берінг опустив рукав куртки і стер ним піт з лоба. — Вони сліпнуть?

— Сліпнуть? Ну що ти. Ніхто з них не сліпне. Бачать темні плями, виповзають зі своїх укриттів, з окопів і, налякані темрявою, прибігають сюди. До мене. Як ось ти. А потім сидять там само, де ти зараз. І далі усвідомлюють, що заціліли, і насамперед, і поки що, і все ж заціліли, розумієш? Тоді вони заспокоюються. І що відбувається? Хмарки розсіюються. Не скоро. Але з часом. Протягом тижнів, іноді місяців. Кalamутъ розсіюється, зір стає все яснішим, а врешті на сітківці лишається не більше двох-трьох легеньких слідів страху. От і все. Я був тому свідком. За три десятки років лазаретної служби надивився. І з тобою буде так само.

— А зараз? Що я маю зараз робити?

— Нічого, — сказав Моррісон. — Чекати.

— Але плями... Їх побільшало.

— Їх завжди стає більше. А потім вони зникають.

— А якщо ні?

— Тоді ти один такий на тисячу, — відповів Моррісон. — Тоді, виходить, я помилився, і ти виняток. І тоді стане темно. Назавжди. І решту свого життя ти будеш бачити світ ніби крізь почорніле скло. Але ти не виняток, мій хлопче. Ти теж просто один з багатьох. З такими очима, як твої, я ще жодного разу не помилявся. Роби що хочеш. Клади на повіки квіти чемерника чи ковтай щоранку жменю пігулок, бігай на повню по колу чи викопай яму і сто разів прокажи туди назву своєї хвороби. Все, що тобі потрібно, — це час. Ти мусиш тільки чекати...

— А назва? Ну, щоб до ями... Сто разів яку назуву?

— Гриб, або медуза. Латиною чи японською. Вибирай: *Chorioretinitis centralis serosa*, якщо маєш добру пам'ять. А якщо в тебе і пам'ять дірява, згадай японського лікаря, його звали *Кітакара*. Він описав твій різновид затъмарення погляду задовго до твого народження. Випий склянку за його здоров'я, заспокойся, а плями свої називай просто *Kitakara*, мій хлопче. *Хвороба Kitakari*.

28. Птах у вогні

Берінг мчав крізь дощ. Нісся, мов вихор, дорогою повз бараки Великого лазарету, повз порожні каталки та інвалідні візки, час від часу підстрибуючи на бігу, ніби хотів злетіти або дотягнутися до гілки, що хитається над головою, до плоду. Але там, куди тяглися його руки, не було ані гілок, ані плодів, лише темне, шумливе небо.

Берінг мчав, і з кожним кроком, з кожним ударом пульсу серце помпувало по жилах підфарбовану кров, заганяло крихітні кольорові часточки до очей, які ще не цілком відійшли від моррісонівського наркотику. Жовтошкірій,увесь,до кінчиків пальців, мчав він дорогою і бачив її перед собою, як ніколи, розпливчасто-

то й неясно, але все ж не міг утриматися від сміху. Він засміявся. Він був щасливим.

Хвороба Кітахари. Від цієї японської хвороби він не осліпне. Не осліпне! Док Моррісон це обіцяє. Дірки в його світі зникнуть. Треба тільки чекати. Мати терпіння. І хмарки, що затемнюють поле зору, посвітлюють та зникнуть, немовби висушені штучним сонцем Нагої. Час. Йому потрібен тільки час. Помутніння зору таке ж минуще, як і ця ранкова злива, чиї водоспади промочили його аж до самої жовтої шкіри. Все розвидиться. Можуть пройти тижні. В гіршому разі місяці. Але він не виняток. Він — один з багатьох. Док Моррісон це обіцяє.

Берінг мчав. Лише коли задишка змусила його стишитись і зупинитися, він зрозумів, що біг не в той бік. Він хотів вирватися з лазарету. До Бранда. На волю. Але з потоків дощу перед ним постали не ворота, а метрової висоти дорожковаз, на якому стояла всього одна цифра — 4. Четвертий блок. Майбутнє Моору. Ошалівши від щастя, він схібив керунком. Вискочив з барака для сліпих і побіг тією дорогою, якою вчора йшов з батьком і яка була попереду в усіх моорців; каменярі, солевари, вуглярі та буряківники приозер'я — всі вони, думаючи, що дорога веде їх на волю, до багатств рівнини, помандрують до четвертого блоку Великого лазарету.

А ось це чорне і зловісне — напевно ж не що інше як барак, де на початку довгої шеренги залізних койок лежить під армійськими ковдрами його батько? Вчора ввечері у темряві цієї палати було прохолодно, прохолодніше, ніж знадвору, під нічним небом, і темрява пахла мастикою, інсектицидом та дезінфекцією. Ні, до цієї палати він не хоче повернатися. І зараз, і взагалі. Бояка перебуває під опікою Армії. А Берінг — на шляху до свободи. Досі важко дихаючи, він уже збирається повернути і знову мимоволі засміявся: наосліп — і не в той бік!

Повільно повертуючи назад, він кутиком ока ніби помітив рух в одному з вікон барака, тінь за пеленою дощу. За вкритим плутаними дощовими цівками склом

стояв старий. Вояка. Тато. Закутаний у ковдру, стояв біля вікна. І підняв руку. Помахав. У руці в нього була хустина чи якась світла шматка, і він розмахував нею, повільно описуючи широкі дуги, немовби стояв біля корабельних поручнів і махав землі, що залишалася позаду й тонула.

Але ні. Ніхто там не стояв. Просто на протязі здіймалася вітрилом штора, рване жалюзі. Вікно було темним і порожнім. Він відвернувся. І знову побіг. Але більше не підстрибував і не тягнувся до невидимих гілок та фруктів — лише мчав, біг геть.

— Ти можеш летіти!

Лілі не привіталася і не спитала ані про минулу ніч, ані про дока Моррісона. Перше, що вона викрикнула, коли Берінг, послухавшись знаку незнайомого солдата за розсувним віконцем, зайшов до прохідної біля воріт лазарету, було:

— Ти можеш летіти!

Лілі сиділа сама серед солдатів. Вона прикрасила себе низками річкових перлів та пір'ям, мов до якогось свята. Кімната вахти була переповнена. Але балакуна з Лаяса не було видно. Від густого запаху мокрого одягу, цигаркового диму, шнапсу й кави в Берінга перехопило дух. Більше десятка солдатів сиділи й стояли довкола письмового столу, на якому вчора сержант штемпелював перевістки. Але тепер документи промоклого цивільного нікого не цікавили. Той, хто жестом велів Берінгу підійти, знову зацікавлено роздивлявся великий, розміром з кулак, кристал і навіть голови не підняв, коли Берінг зупинився перед ним. Солдат просто виконав прохання Лілі. Це Лілі наказала йому підійти. Лілі покликала його.

На столі був розкиданий обмінний товар: до близьку відполірований багнет, погони, поясні пряжки, срібний орел у пікірувальному польоті, ордени — знахідки з верхніх шарів ґрунту на полях давніх битв, але серед них і жучок у краплі бурштину, необроблені смарагди, димчастий кварц, перламутр, копалини з Кам'яного Моря. Тут ішов торг. Знашвору, під в'ізним шлагбаумом, заіржав кінь. В'ючні тварини Лілі з фуражними торбами стояли під дощем. Без вантажу.

— Маєш півгодини, — сказала Лілі. — За півгодини стартує вертоліт, курсом на Моор. Гості з армії до твого Короля. Армія візьме тебе з собою. Можеш летіти або повернутись до Собачого дому пішки, один. Маю тут справи, ще на кілька днів, та й не потрібен ти мені на зворотному шляху...

...він охочий постріляти, — показавши на Берінга, несподівано повідомила вона своєму найближчому сусідові, якомусь блондину. — Валить по всьому, що рухається.

Лілі, виходить, п'яна? Від копняка котрогось із солдатів порожня пляшка покотилася підлогою і з дзенькотом ударилася об кольбу автоматичної гвинтівки, яка стояла попід стіною.

— Він стріляє? — перепитав блондин; на бомбері в нього були чорні капітанські шеврони. — Чим же це?

— Камінням, — відповіла Лілі, без посмішки дивлячись ув очі Берінгові. — У них там з його Королем цілий берег — саме каміння.

Берінг витримав погляд Лілі. Залишки моррісонівського наркотику, що все ще туманили погляд, захистили його від цього погляду.

— Ну то що? — сказала вона. — Летиши чи пішки? Капітан доставить тебе до Моору.

Летіти?

Ні, це був не політ.

Не минуло й години, як вони були вже високо над Брандським аеропортом, високо над першими складками Кам'яного Моря, але відчував Берінг зовсім не захват від першого у своєму житті польоту, а розчарування: ну підняли його вгору, ну сидить він у темній коробці, подірявленій ілюмінаторами, яка смердить нафтою й, потом, здригається від надривного гуркоту ротора, який скажено крутиться, — все це мало стосунок до звичайної механіки з її обмеженими можливостями, з її інерцією та оглушливим шумом, але не до справжнього польоту, не до чарів пташиного польоту, які створювали один-єдиний звук — свист і шурхіт неба в махових перах.

Затиснутий поміж солдатів у камуфляжі, Берінг сидів у броньованому армійському гелікоптері й думав

про птаство моорських очеретів — про берегових ластівок, які з роззявленим дзьобом так стрімко прорізували вечорами стовпи з мошками, що око було нездатне прослідкувати за їхнім польотом.

Політ. В інший день і за інших обставин він напевно був би в захваті вже від одного вигляду мокрої від дощу, блискучої шеренги бойових літаків на Брандському летовищі — винищувачів-бомбардувальників, обтікачі яких були розмальовані очима хижаків та оскаленими іклами. А перед одним з ангарів — напевно, втрічі більшим від критої простріленим гофрованим залізом розвалюхи в долині моорського летовища — він бачив цілу команду гелікоптерів, спокійну зграю темних бойових машин; лопатями роторів, дуалами бортової зброї, шпорами й стабілізаторами вони були схожі на величезних комах. Мешканці приозер'я бачили такі, лише коли під час каральної експедиції чи маневрів загін цих похмурих чудовиськ на малій висоті пролітав над очеретами.

Але що таке аеропорт Бранда, що таке всі ці двигуни, радіомаяки та літальні апарати проти обіцянки дока Моррісона, що плями в полі зору Берінга знову зникнуть і принаймні в глибинних шарах його сітківки все знову буде як раніше, до першої сутінкової тіні!

В ілюмінаторах темніла синява. Ніби лопаті гвинта, що скажено крутилися, розпороли дощові хмари — ілюмінатори стали раптом темно-синіми. І сліпуче сонячне світло хлинуло до кабіни, в якій Берінг не лєтів, а сидів у полоні.

Він приготувався почути наказ, заборону, коли, похитуючись, піднявся, переступив у трясучці турбулентності через кольби гвинтівок та солдатські чоботи, притулився лобом до скла бічного ілюмінатора і став дивитися вглиб. Але жоден з трьох десятків посланих до Моору солдатів не звернув на нього уваги. Жоден не говорив. Не намагався перекричати рев мотора. Не забороняв юному дивитися в глибину.

Голі, осяяні сонцем, вапняково-білі, прослизали внизу під ними скелясті пустырища та плоскогір'я Кам'яного Моря, шумливим потоком котилися далеко

внизу — назад, до Бранда, який був уже далеко, за рифами хмар. Зі скла... якби підлога гелікоптера була зі скла, такою прозорою, яким доку Моррісону хотілося в мріях бачити увесь світ, тоді, можливо, розчарований жовтошкірий пасажир розпізнав би в цій величезній панорамі натяк на вільний політ. А так він тільки залишив на склі жирні сліди своєї шкіри, ледь помітні помутніння, і невідривно дивився вниз на безжизнну кам'яну пустелю.

Іноді йому здавалося, що він упізнає кари, скельні урвища та снігові поля: там унизу, біля піdnіжжя цього стовпа, біля піdnіжжя цього урвища, там унизу, цим схилом, він ішов і їхав разом з Лілі й татом, вчора, тоді, в іншому, давно минулому часі.

Але зараз!.. Йому здалося, що він падає. Вони падають! Він шукав опори, скопився за порожнечу. Солдат, що сидів у нього за спиною, щось крикнув. Він не збагнув ані слова. Коса лінія обрію прорізувала ілюмінатор, перекинулася, стала вертикалью. Берінг відчув, як власна інертна вага норовить відірвати його від цього видовища. Він до крові розбив руку об гострий металевий виступ і в останню мить таки знайшов надійну опору. Горизонт знову ліг паралельно руху машини. Падіння було лише пілотажною фігурою, петлею спуску на нижчу висоту. Тінь гелікоптера мигтіла понад вигинами скель — і раптом усі солдати кинулися до бічних ілюмінаторів.

Там унизу, краєм продовгуватого фірнового поля, бігли до укриття сім чи вісім чоловік, ховалися за валунами, у паніці заповзали до кам'яних щілин та ям, аби лише втекти від бойової машини, яка летіла від сонця прямо на них.

У секторі обстрілу залишилися тільки корова, плямиста, коричнева з білим, надто велика й важка — така швидко не втече. В не менший паніці, ніж її погоничі, вона, тягнучи за собою мотузку, незgrabними стрибками квапилася до сніжного поля і, щойно ступивши на нього, в ту ж мить провалилася по саму шию. Її ревіння потонуло у фонтанах крижаних кристалів, що зметнулися попід вертольотом.

Солдати сміялися — над панікою ковбоїв там унизу, над застриглою серед снігу коровою... а дехто, напевно, сміявся й від полегшення, тому що капітан не дав наказу атакувати. Сміючись, вони знову впали в небесну синяву: пілот змінив курс. У Армії є важливіші справи, всякі жалюгідні крадії худоби її не цікавлять.

А потім, ось щойно далекий і мерехтливий, як міраж, назустріч їм з гір немовби нісся водний потік, фіорд, обрамлений кам'яними кручами та очеретом. Озеро. Щойно вони були ще глибоко в Кам'яному Морі, а нині вже мчать високо над зеленими хвилями, і попереду розбігаються блискучі сліди повітряних вихорів, і вже повертається перед очима Сліпий берег, тераси каменоломні... З висоти все виглядало легким і блискучим: Великий напис, що занепадав, немовби вирізаний з шовкового паперу, іржаві важелі транспортерів біля відвалів породи, далі набережна, руїни «Бельвю» — все виникало й зникало під ними... водолікарня, каштанова алея, «Гранд-готель», білі стіни у по-осінньому прозорому свіtlі. Світлий і легкий, мов пушинка, сяючий, ніби здавна обітований край, біг моорський берег назустріч Охоронцю, що повернувся додому. Але раптом безодня явила йому одну-єдину картину, яка говорила, що він спізнився.

Над пароплавним причалом здіймався смолисто-чорний димовий гриб, а серед цього диму в язиках полум'я лежала «Ворона», лежав символ Собачого Короля, мистецький витвір Берінга, перевернута, із роззявленим дзьобом капота. Там унизу, оточений витріщаками, безсилими помічниками чи паліями, так близько до води і все ж у непогасному вогнищі, горів єдиний лімузин, що роз'їджав моорськими вибоїнами в роки Оранієнбурзького миру, горів, як може горіти тільки заправлена пальним і мастилом машина, з усім її пластиком, ефектною білою гумою і леткими, легкозаймистими фарбами.

Захід на посадку, неповоротке, неквалівне приземлення на плацу перед секретаріатом здалися Берінгові нестерпно повільними. Навіть роззяви, які вже необзирці бігли з причалу на плац, до нової сенсації, і ті

були мало не швидші від гелікоптера. Берінг бачив, як вони біжать, і зупиняються, і дивляться вгору, і біжать далі. А мали б лопатами кидати у вогонь пісок, пісок і землю! Ну, швидше вниз, швидше! Чому пілот зараз не послав машину в піке, як допіру через цих жалюгідних злодюг? «Ворона» ж горить!

А солдати? Невже не розуміють, що саме зараз, цієї миті, вони вкрай потрібні на причалі? Берінг хотів показати їм свій палаючий витвір, птах у вогні, і ткнув пальцем униз, тріснув кулаком по склу ілюмінатора, по металевих ребрах холодної броні. Ale солдати бачили й значно гірші речі, ніж палаюча автівка, і кивали, і сміялися, доки один із них, уже при посадці, не збагнув, що цей жовторотий цивільний вийшов із себе — чи то від зlostі, чи то від жаху. Він схопив розлюченого Берінга за рукав, намагаючись посадити його на лаву до солдатів. *Hey, man! Cool, man! Sit down, man!* — а потім прогавкав і команду тутешньою мовою, різкий звук, який означав те саме: *Cigi!*

Але Берінга вже було не втримати. Він вирвався з рук солдата, спіткнувся об ящик з набоями, коли машина торкнулася землі, вдарився головою об чиюсь каску, упав солдатам під ноги, піднявся, проштовхнувшись до відчиненого вже люка — і серед перших вискочив у хмару пилу на плацу.

Там, немов у піщаній бурі серед пустелі, стояв моорський секретар, привітно розмахуючи милицею, а другу руку, чи то козиряючи, чи то притримуючи зелений кашикет, притискав до скроні. Нікого з моорських у пиловій хмарі видно не було.

Берінг пробіг повз постать секретаря, очі пекло, а він біг — через плац, до димового гриба біля берега, — і раптом у гуркоті ротора, що затихав, почув знайомий голос хазяїна.

Він не розібрав, що саме кричав Амбрас. Зрозумів тільки, що крик не був проханням про допомогу, а наказом і що адресований цей наказ йому, йому одному. Він зупинився, пошукав його поглядом довкола.

Лопаті ротора крутилися тепер повільно, як вентилятор під стелею конторського барака літнього дня в

каменоломні. Пилова хмара осіла і відкрила охоронцю Моор, зібраний на досить значній відстані. Віддалік від юрби роззвів він нарешті побачив хазяїна. Амbras стояв у дверях секретаріату — дог поруч, немов приріс до порога, — і жестом звелів Берінгові підійти.

Igi сюди!

Берінг послухався. Амbras виглядав неушкодженим.

Давай. Швидше.

Берінг підійшов до Собачого Короля майже одночасно з білявим капітаном, який у супроводі двох військових поліцай і секретаря, що сипав жестами, кроував повз натовп витріщак ніби повз роту почесної варти. Солдати розвантажували літак, протягнули через плац чорні ящики, два кулемети, один міномет.

Амbras уже простягнув руку назустріч капітанові, але перш ніж привітатися з офіцером мовою переможців, крикнув Охоронцеві: *Лишися тут!*

— Лишися тут! Цю штуковину вже не врятувати. Вони хочуть нас убити. І пташку вони підпалили.

29. Лють

Браво, тепер і велике цабе муситиме знову пішки ходити набережною. Хай-но побігає тепер навипередки зі своїми кобиздохами, від Собачого дому до секретаріату, і на причал, і назад — та куди хоч. На «Вороні» він би зайдав прямісінько в пекло. Горіла тачка точно як каністра з бензином. Яка біга!

Ще чого бракувало. Армійському шпигунові воду тягати — руки спалиш до пухирів і все волосся на голові теж, а заради чого? Аби цей шпигун їздив селами на лімузині?! Його пожежа, хай би сам і гасив. А ВІН хоча б щось зробив? Пальцем не поворухнув. Стояв біля палаючої тачки, тримав на цепу дога, щоб і той кудись не забіг від нього, як поромник, як майстер-підривник і решта інших, просто стояв, витріщався, немов дурень, у вогонь, а потім заповз до нори, в секретаріат.

Але матимемо ще неприємності. Кажу вам, будуть неприємності, ой будуть. Може, гарма це...

ЩО гарма?

«Ворону» підпалювати.

Так не ми ж її підпалювали. Хіба МИ її підпалили?

Ми лише стояли і дивилися, як п'яні каменярі перевернули тачку й сунули до бензобака запалювальний шнур.

Ну і що? Нам що, лекцію треба було ім прочитати? Мовляв, користуватися відкритим вогнем заборонено! Може, вже й дивитися на палаючу тачку не можна — он скільки всього щодня горить? Може, очі треба було зав'язати? А ВІН, по-твоєму, добре вчинив, коли прибив до стіни секретаріату плакат і пішов геть без жодного слова? Це, по-твоєму, добре, так? Прибив цей гівняний плакат і пішов, сів спокійненько на свій пором і зібрався до каменоломні, ніби присобачив до дошки звичайнісіньке оголошення, афішу якогось водного свята, чорт забирай. Тицьнув нам під носа наказ про евакуацію і змився до каменоломні!

Але й каменярі теж постійно твердили, мовляв, ВПЕРЕД І ПОДАЛІ ЗВІДСИ, краще сьогодні, ніж завтра, на рівнину, до Бранда, до західних зон, до Америки, куди-небудь, аби лиш подалі звідси...

Звісно, на рівнину, звісно, до Бранда. Але ж не так! Звільнити будинки протягом місяця! Кар'єр закрито, все приозер'я очеплено, немов район епідемії! А все тільки тому, що Армії потрібен новий ящик з піском, новий навчальний полігон.

Повне гівно. ЗАГАЛЬНОВІЙСЬКОВИЙ ПОЛІГОН. Якого біса тепер-то маневри влаштовувати? Спрацювало ж. Нагой... як його? Де вони перемогли? Перемогли ж, у Нагої цьому. Пів-Японії підірвали, самі кажуть, уже по всьому, відвоювалися — і наступного ж дня оголошують усе приозер'я, всі гори стрільбищем, тому що захотілося далі тренуватися...

А ми? Нам, дурням, дозволяють зібрати манатки, як під час війни, зібрати манатки і на раз-два зникнути деїнде.

I хто в них знову на побігеньках? Все він же, шпигун цей. Собачник цей йобаний. Пришпаньорив до стінки

ВАЛІТЬ ЗВІДСИ і ГЕТЬ, а потім дивується, що йому червоного півня пустили. Пішов собі, засів на своєму поромі і всю дорогу напевно підраховував, скільки вторгує у першого зустрічного жида-лахмітника за цей брухт з кар'єру...

Ну, не особливо довго й рахував. Довелося ж на всіх парах вертатися, бо на причалі спалахнуло. Вогонь на даху. «Ворону» смажать! І повним ходом назад.

Притому йому ще пощастило, тачка не вибухнула в нього під задницею. Отож був би феєрверк, якби його каменярі спалили разом із цими собацюрами, — любодорого дивитися! Може, тепер хоч допетрає своїми собачими мізками, що з нами так не можна чинити: оголосити, що все буде по-старому — і кар'єр працюватиме, і каменегробарка, потихеньку, але буде! — а за два дні прибitti до стіни це гівно...

Але ж наказ іде від верховного командування. А він все-таки адміністратор. Це вони присобачили наказ до стінки — його рукою. Послали його в саме пекло, як він посилає в пекло коваля.

Він — адміністратор? А чим він керує? Чим? Відвалом, купою каміння, собачою конурою?! Гівно. Адміністратор. Пес він паскудний, і обходиться з ним треба як із паскудним псом. Один копняк, каменюкою по черепку, вогню під сраку — та й по всьому.

І чим би це допомогло? За ним Армія стоїть. Завалиш одного іхнього, так вмить десяток інших заявитися. Та й цього одного — хіба що з третього разу. Живучий, собака. Табір — і той його не угробив, не так-то це просто. Вріж йому по пиці, підпали дім — витре кров, струсить попіл, гавкне в рацію — і вже Армія тут як тут, прибере сміття, тачку нову гасть, будинок новий відведе... Постраждали від пожежі? Поранені? Маєте посвідчення жертви репресій? Ах, то у вас ще й номер таборовий на руці? Будь ласка, ось вам компенсація, ось відшкодування за моральну шкоду. І пішло-поїхало знову. Стара пісня. Напам'ять її знаємо.

А коли в нас горить? Коли голомозі кидають нам до вікон смолоскипи, крадуть наших бабів і женуть до

себе худобу? Гівно. Хрін хто допоможе. Ваше, мовляв, поріддя, і все.

Як довго його тачка горіла? Хвилин десять? П'ятнадцять? Не встигла як слід розгорітися, і вже ціла піврота заявила на цій летючій дзижчалці, ще й Охоронця йому переправили.

Охоронець, не смішіть мене. Ковалів хлопчина — Охоронець. Дати йому кілька затріщин і марш назад, до кузні. Бачили його? Біг через майдан як перелякане курка, доки хазяїн не свиснув...

Переляканій! Нічого подібного. Ти з ним обережний будь, я тобі кажу. Він навіть на риболовлі носить свій пістолет. І визвіритись може запросто.

Він? Визвіритись? Його ж кovalиха виховувала — на свічках та образках Пречистої Діви. Мало що не купала у свяченій воді.

Будь з ним обережним. Собачий Король його переламав. На свій бік перетягнув. До їгла хтозна-що підміщував.

Ха! Здається, тут хтось злякався. Візьми надішли йому валер'янки та цукрової вати: мовляв, просимо нас вибачити, але «Ворона» ваша напевно трохи високо залетіла. Не інакше як дуже до сонця наблизилася. От і спалахнула. Горіла, як та каністра з бензином. Тож вибачте. І в добрий шлях.

Смійся-смійся. А я тобі кажу: будь обережний з ним. Ти хоча б раз йому в очі дивився?

В очі? Тобі що, робити більше нічого? Особисто я на такого гівнюка дивитись не стану, хай навіть би він виставив цілий ящик кави й тютюну. Я на гівнюків не дивлюся.

Ну-ну. А я от дивився йому в очі й скажу: дивиться він на тебе точно як звір, очі в нього звірині... Вовчі.

Першої ночі після повернення з рівнини Берінг так і не зміг заснути. Від ліжка нестерпно смерділо псиною (за дні його відсутності зграя окупувала кімнату, довелося силою відновлювати старі кордони). Нестерпно тріщав паркет, нестерпна задуха стояла в коридорах вілли «Флора» — увесь цей сплячий будинок був нестерпним для нього, і Берінг вийшов надвір.

Тихо, як звір на полюванні, скрадався він через парк, ішов під чорними канделябрами мамонтових сосен, патрулював уздовж дротяної огорожі, що потонула в заростях диких троянд, плюща та чортополоху, постояв біля потічка, прихилившись до стінки дощатого будиночка з турбіною і слухаючи басовий наспів ротора, потім спустився довгими сходами до закинутого човнового сараю і при першому ж підозрілому шерехові, який він запідохував у непроникному мороці біля воріт, поквапився назад.

Він би як одержимий кинувся на будь-якого зайду, на будь-якого агресора, ще й з собаками би зчепився за те, кому першому встромити свою зброю — у жир, у м'язи, у плоть ворога. Минулого вечора, коли Амбрас, раз за разом прикладаючись до пляшки, вивчав за кухонним столом креслення каменедробильного агрегата, сам він працював у порожньому гаражі за верстатом: з телескопічної пружини вібраційного решета — він притягнув її з кар'єру — зробив міцний сталевий прут і приварив до цієї ручки кутий сталевий кіготь з радіатора «Ворони». Цей кіготь, розжарений, ще гарячий, він відпиляв від залишків «Ворони», зачистив напилком і довго шліфував, доки не досяг того, що він став гострим як лезо його викидного ножа. Проти моорського палія пістолет йому не потрібен. Оцим откіттю він виб'є, вирве з кулака запал.

Але коли Берінг, захекавшись, дістався під'їзної дороги, до мамонтових сосен, які чорнішими ночі височіли на тлі беззоряного неба, там уже панувала тиша. Ставок з лататтям, сосни, зарости біля сплячого будинку — все було тихим. Собача зграя також — ані звуку.

Він дозволив декільком собакам піти разом з ним у патрульний обхід. І хоча навіть у темряві добре розрізняв кожного з них, все ж ані команڈ не шепотів, ні пестливих кличок, як іноді Амбрас. Не заохочував своїх супутників, не потріпував по холці, не хвалив, але й додому не гнав, дозволяв бігти поруч і з кожним кроком усе глибше занурювався у свою глуху ненависть. Док Моррісон обіцяв йому, що діри в погляді проясніють і врешті зникнуть. Отже, він міг обіцяти паліям,

що відшукає їх хоч у дома, хоч у будь-якій криївці чи схованці. Він поклявся розшукати їх. Сам того не помічаючи, Берінг говорив із самим собою вголос.

Собаки насторожилися: чого він хоче? Не розуміли його бурмотіння. Бігли поруч, щоразу призупиняючись, звісивши язика і часто-часто дихаючи, дивилися на нього, а один з короткошерстих метисів, у жилавих плямистих тілах яких ніби зосередилася сила й лють, нюх, пристрасть до полювання і всі решта якостей зграї, спантеличено загавкав, і в ту ж мить у мороці — близько і далеко-далеко — здійнялися на кілька хвилин гавкіт і виття. Берінг не звернув на це увагу. Був ніби глухий. Він згадував: знову повзли сталевим корпусом «студебекера» зварювальні шви, знову спалахували й гасли вогненні сліди його праці, що перетворила розвалюху у втілену мрію. Залізний прут в кулаці здавався йому ручкою зварювального апарату часів Великого ремонту, він знову варив шви, один за одним, знову обробляв дверцята кувалдою, надаючи їм форму крил стрімкого птаха в пікірувальному польоті, знову виковував дзьоб і кігті ґрат радіатора, десятки, сотні кігтів і втикал їх у глумливі пики Моору, у скроні, у щоки, очі цих оскалених прояв, які промелькнули перед ним у пиловій завірюсі посадки, рвав і шматував усе, чим запам'яталась йому година повернення. В нього був траур за своєю машиною.

Коли він закінчував коло і вдев'яте, вдесяте, водинадцяте крокував повз дерев'яні колони веранди, повз погрізених негодою фавнів парадних сходів, він вдавряв прутом по краю порожнього басейну, оточеного танцюючими німфами, вистукував короткі, жорсткі сигнали своєї пильності на проіржавілих фігурних водостоках, дощових жолобах, а то й на замшлій голові фавна. Віконниці музичного салону стояли відчиненими. Якщо Собачий Король лежить без сну у своєму лігві, хай чус, що й Охоронець не спить і жадає скопити його ворогів, побити їх і задушити всяку іскру, щойно вона перескочить з Моору в його королівство, що гине... Нехай Армія на підході й залишатися у приозер'ї більше не можна і всім їм доведеться зник-

нути, всім — каменярам, солеварам і капканникам, так само як і секретарям і агентам, — він, Берінг, охоронець Собачого Короля, навіть зараз, у мороці, відчуває, як до нього повертається сила зору, і буде обороняти віллу «Флора» від моорських аж до дня й години від'їзду, і використає кожен шанс помститися паліям за загибель «Ворони».

Єдине світло, яке й нині ще поверх набережної та руїн готелів проривалося на висоту вілли «Флора», було спалахами вогнищ біля «Бельвю». Часом долітало й далеке гурчання якогось агрегата, залежно від напрямку вітру то гучніше, то знову тихіше. Але в бінокль Берінг не виявив інших видимих ознак присутності Армії — лише цей неспокійний червоний відблиск у кронах платанів над готельною пральнею. Як численні каральні експедиції до них, так і солдати білявого капітана поставили свої намети під чорними балконами та порожніми вічницями вікон колись найфешенебельнішого з прибережних готелів. Проте цього разу, влаштувавши табір, вони не шукали вбивць і голомозих бандитів. А цього ж разу, чорт забирай, зовсім і не треба ходити для цього в гори, в глухину, досить лише руку простягнути, щоб арештувати паліїв, прямо у них вдома або хоч на площі, — тільки цього разу солдатам було наплювати на ворогів Собачого Короля, хай навіть це і їхні вороги теж.

Коли вертоліт у хмарі пилу знову піднявся у повітря, набрав висоту і, перетворившись на темну точку гудіння, зник понад сніговими полями Кам'яного Моря, ці солдати, немов утомлений загін інженерних військ, почали зміцнювати підручними матеріалами шпунтові балки пароплавного причалу і класти поверх дощок залізні листи — для проїзду техніки. І тимчасом як «Ворона» догорала і дим чорними смутами плив над озером, а капітан і Собачий Король штудіювали в секретаріаті оперативну мапу, прокреслюючи приозер'я червоними хвилястими лініями і колами, прихльобуючи секретарську самогонку, Берінг мовчки чекав біля відчинених дверей і слухав, як ці двоє розмовляли мовою переможців — і навіть сміялися. Зрозумів він

тільки те, що Амбраса вогнище біля причалу теж зовсім не цікавило і що він геть не збирався помічати натовп роззяв на плацу, паліїв, своїх ворогів.

«Птах нам більше не потрібен, — сказав Амбрас, — сказав йому, що повернувся з рівнини, щоб захистити цього птаха і весь Собачий дім від вандалізму, і заздрощів, і жадібності Моору. — Птах нам більше не потрібен. Ми поїдемо на тягачах, у бронемашинах, у джипах... Із завтрашнього дня можеш вибирати. Армія вже на підході. Ти повернувся з передовим загоном, розумієш, це просто передовий загін».

Завтра. Армія. Птах нам більше не потрібен. Армія на підході. І прибуде вона не за місяць і не через рік, як всього кілька днів тому говорив сам же Собачий Король. Вона прибуде завтра і заявить свої права на землі, завойовані десятиріччя тому. Тому що тепер, коли останні озброєні вороги згоріли у вогні Нагої або розбіглися, коли вже нема такої сили, яка здатна атакувати Армію мирносця чи хоча б чинити їй опір, — тепер воякам Стелламура потрібні гори, озеро, пагорби, Кам'яне Море, щоб у безперервних маневрах, на штучних полях битв підтримувати свою боєздатність аж до тієї години, коли новий, безіменний ще ворог вирветься з руїн погаслих міст і всього майбутнього.

— Нехай приходять. Хай собі приходять, — бурмотів Берінг, а собаки спантеличено слухали. Нехай приходять, ці мирносці, і переорюють своїми маневрами весь тутешній край до самої зони лісів ба навіть льодовиків. Йому байдуже. І хай моорські, а разом з ними решта мешканців цього триклятого узбережжя, всі ці палії та поріддя паліїв не зможуть більше відрізняти свої поля та вигони від гірських нетрів, а свої останні поламані машини — від випаленого остову, який холодним пам'ятником люті валявся тепер біля причалу.

Ніч минула у морозній тиші, а ранок застав Берінга на веранді: він спав у плетеному кріслі Собачого Короля, спав, незважаючи на холод, лише дихання білимі хмарками пару розчинялося у повітрі. На прибережних луках іскрився іній. Настала осінь.

Розбудив Охоронця далекий гуркіт; спершу йому здалося, що він чує мотор «Вороні», і так різко схопився, що наступив на залізний кіготь, який уві сні впustив з рук. Спіткнувся і впав прямо на собак, що дрімали біля крісла. Гуркіт наростав, але ще перед тим як підвєстися на ноги, Берінг встиг розпізнати, що чує не один мотор, а зразу багато. Так могла звучати лише Армія. Переможці Оранієнбурга і Кванджа, тріумфатори Сантьяго та Нагої — колона автомобілів для евакуації, тракторів, вантажівок, танків і джипів йшла уздовж очеретів до Моору... А Моор, мешканці якого зібралися на плацу, де колона врешті й зупинилася, — Моор згадував: цей гуркіт, цей брязкіт, ці запорошені пилом солдати, що дивляться у простір, наче глухі до будь-якого поклику чи тим паче прохання, — все це було як в останні дні війни, ні, це й була війна.

— Армія дала, Армія й бере, — прокаркав нині зранку з динаміків на плацу голос капітана; Берінг марно шукав хазяїна в салонах та коридорах Собачого дому і навіть у парку, потім кинувся слідом за колоною до плацу, до секретаріату, біг і біг. Там він нарешті знайшов Собачого Короля, у товаристві капітана. Обидва стояли на танку. Але тільки капітан тримав у кулаці мікрофон і намагався перекричати гуркіт техніки. Армія дає, армія й бере. Хвала Армії!

Моор стояв навпроти окупантів — безладними, буркотливими купками.Хоча жодного наказу щодо загальних зборів на плацу не було, але все більше й більше народу поспішало туди, вибігаючи з вулиць та будинків. Тим, хто з цікавості заявився раніше, скоро довелося стримувати тих, хто прибував, інакше б їх самих притягали до гусениць та коліс чи ще гірше — до кордону з піхотинців, які тримали перед собою штурмову зброю, готові відкрити вогонь.

Точно як комендант початкового періоду окупації, капітан стояв біля башти танка і деколи припиняв свій крик, щоб показати водію армійської вантажівки чи евакуаційної машини місце для паркування. На очах у Моору колона перешиковувалася ніби для бою.

Дизельний чад туманив овид. Гуркіт моторів помалу слабшав. І ось уже чути тільки голос з динаміка. Але більшу частину того, що він вигукнував, можна було й так прочитати в листівках, які двоє солдатів розкидали з платформи вантажівки.

Армія заявила права на свої трофеї. По десятиліттях після перемог у Кам'яному Морі й на рівнині Армія нарешті пред'явила права на завойовану в жорстоких боях територію. Їй знадобилося озеро, альпійські луки, верхові болота. Увесь цей гірський масив. І явилися вони тільки для того, щоб перетворити тутешнє безлюдя на військовий полігон і нарешті поставити на службу миру, тепер вона вимагала повернути все, чим досі щедро постачала Сліпий берег: машини й механізми для видобутку й обробки граніту, канатні пилки, подрібнювачі, транспортні стрічки, тягові лебідки, вагонетки... все-все. Армія не гірше за приозерних мешканців знала, що моурське гранітне родовище вичерпалося: дрібне каміння, відходи, гнилі стінки на всіх напрямках видобутку...

Ось чому техніка й машини, кричав капітан, будуть значно корисніші великій стелламурівській справі пам'яті і миру в усьому світі в інших, економічно вигідніших місцях, ніж тут, на цьому стрільбищі, на яке воєю мироносця і його генералів буде перетворено моурський кар'єр. І напевно, кричав капітан, Армія не вимагає дуже багато, неодмінно очікуючи від колишніх користувачів тутешнього машинного парку — наприкінці терміну оренди і, так би мовити, на знак подяки — допомоги при демонтажі та відправці техніки і при будівництві військово-вишкільного табору, барачного табору в каменоломні.

— А на знак вдячності верховне командування надасть кожному з вас вільний проїзд на рівнину. Кожен отримає дах над головою, роботу і нове життя на рівнині! Армія дає кожному більше, значно більше, ніж ви заслуговуєте!..

Примусові роботи. Деяким з присутніх, не бачачи капітана — його закривав автомобіль або спини сусідів по натовпу, — здалося, що чуточку з динаміків голос

майора Елліота, і питали: *Він що, повернувся? Цей псих знову повернувся?*

Псих? Що один, що інший. Той, хто там кричав, надриваючи горло, був ворог — це не викликало сумнівів. Такий же ворог, як Собачий Король. Як секретар. Як коваль і всі ці перекинчики, всі ці зрадники.

Моорці нахилялися за листівками і все ж не зважувалися розправити зіжмакані папірці. Не сміли ні протестувати, ні словом обуритися. Ворог тримав іх на прицілі гвинтівок. Учора вони б не побоялися спалити Собачого Короля й побити його камінням. Але сьогодні... Сьогодні цей Король сидів, мов на троні, поруч із білявим капітаном, в оточенні ворожої Армії.

Берінг стояв зовсім близько від солдатів, так близько, що ніби міг учути запах рушничного мастила, і бачив свого хазяїна точно так само як і решта моорців: мовчазний чоловік високо на танку, біля башти, грізний, далекий, неприступний, непереможний. Коли за тобою така могутня сила, жодні охоронці не потрібні. І хай би що крикнув у мікрофон начальник цієї могутньої сили, капітан, хай би що наказав Моору — побудувати табір, вийти на роботи в кар'єр чи просто зникнути, — все буде виконано без нарікань.

30. Пес, півень, наглядач

Епоха меморіальних заходів була позаду. Те, що іменем Стелламура і за наказом білявого капітана відбувалося на Сліпому березі, у дні й тижні після приходу Армії, було вже не ритуалами спокути і не імітацією примусових робіт, як при майорі Елліоті; це була власне робота, справжня: демонтаж конусних і молоткових дробарок, доставка багатотонних кулачкових валів і колодок з марганцевої сталі від кар'єру до пароплавного причалу. Тепер усяка ноша мала свою реальну вагу і справді була ношею, а не просто муляжем, як «гранітні блоки» на стелламурівських заходах часів Елліота; і жодні полкові фотографи не крутилися поруч зі змуче-

ними людьми, знімаючи для архівів згорблені спини та сірі, запорошенні обличчя... Ніщо не відійшло в минуле, ніщо вже не було просто пам'яттю, все було сьогодні, зараз. Якщо хтось із носіїв валився на коліна біля підніжжя Великого напису, то від виснаження, а не за наказом фотографа чи розпорядника. І якщо котрийсь солевар чи вівчар у неробочі дні починав звільнити свій дім у Моорі чи Гаазі, то порожні кімнати, потріскані стіни, вузли, що купчилися в сінях, нагадували вже не про минуле, не про колишню втечу і не про давні вигнання — тільки про майбутнє. Майбутнє, яке було прощанням з Моором.

Ти... і ти, так, ось ти і ще ти, агов, я тебе маю на увазі, ігіть сюди, і ти теж, нумо, швидко!

Якщо зранку на причалі збиралося недостатньо добровольців, готових переправитися на «Сплячій гре-кіні» до Сліпого берега і зайнятися демонтажними роботами, то селищами гуркотіли дві вантажівки *при-зовної команди*, що забирали всіх працездатних чоловіків. Щовечора за наказом капітана біля секретаріату вивішували оголошення: велиki яскраві цифри повідо-мляли, скільки людей завтра повинні вийти на роботи; капітану було байдуже, яким чином селюки наберуть добровольців — жеребом, умовляннями чи погрозами, аби вранці на причалі була необхідна кількість людей. Якщо бракувало хоча б двох, до справи бралася команда, і тоді підрахунків уже не вели, набивали повний кузов, а години запізнення, пов'язані із затримкою, треба було відпрацювати в каменоломні наднормово. Зміна тривала іноді до глибокої ночі. За роботу не пла-тили. Наприкінці цих виснажливих днів у Моорі часто траплялися бійки: дехто намагався уникати каменоломні, тим самим звалюючи свій тягар на інших, от власні сусіди й відловлювали таких і нещадно били.

А роботи на Сліпому березі — непочатий край. Сам демонтаж вузькоколійки чого вартий, адже треба видо-вбати зі скелястого ґрунту сім гілок, що ведуть від вантажного причалу до семи різних відвалів, як тоді вивертали стрілки й рейки біля моорського роздоріж-я. Тільки цього разу надривалися на розбиранні не

татуйовані армійські штрафники. День за днем понтон ходив до Моору з таким вантажем металевих деталей, що при найпростішому маневрі вода перехльостувала через облавок. Усього тиждень минув з початку демонтажу, а велетенська, наростаюча гора металу вже чекала відправки на рівнину: опорні котки, противаги і спускні жолоби з листової сталі, ґратчасті ящики, бурильні агрегати, ланцюги, канатні пилки і навіть гофровані заливні дахи каменедробарки, з якої в минулі роки з шумом сипалися рінь та жорства різноманітних калібрів — матеріал для рівнинних доріг і насипів, — височіли тепер біля причалу монструозною імітацією затонулого в землі заливного саду при кузні.

Дні ставали дедалі холоднішими. Вранці Собачий Король та Охоронець, закутавшись в армійські шинелі, стояли на причалі, поки сержант шикував носіїв у шеренгу і наказував розрахуватися за порядком номерів. Хай би що тепер вимагалося зробити в кар'єрі чи дорогою сюди — солдати завжди були поблизу, гарантуючи, що в межах вогневої досяжності всяка вказівка Собачого Короля буде виконана як наказ. Сам капітан рідко з'являвся на Сліпому березі. Сидів у Моорі, грав із секретарем і деякими агентами Армії в покер, а всіх сільських прохачів, з їхніми клопотаннями про послаблення в роботі та інші пільги, відсилав до Собачого Короля. Проте той був так само глухим до прохань і скарг, як і Армія, замість нього говорив Берінг. Відмовляв у проханнях. Берінг розпоряджався. Берінг погружував. Під захистом Армії Берінг мстився за спалення «Вороні». І хазяїн давав йому таку змогу. Хазяїн сидів у конторському бараці й писав реєстри.

У ці дні демонтажу й «очистки» будинків та селищ, коли каменоломня поступово перетворювалася на армійське стрільбище, влада на Сліпому березі ніби сама собою помалу перейшла від Собачого Короля до його Охоронця. Адже це він доглядав за каменерізальними пилками, транспортерами, агрегатами і часом ремонтував їх, і знав механізм конусної дробилки не гірше за механізми власних витворів. Тепер він з маніакальною ретельністю слідкував, щоб кожен маховик і

кожен шарнір були акуратно зняті, пронумеровані, акуратно завантажені на пором, переправлені через озеро й укладені біля причалу під повіткою з гофрованого заліза. Якщо хтось із вантажників впускав хоча б одну противагу чи просто залізяку, він скаженів. Добровольці почали боятися його. Адже під прикриттям і захистом Армії, так само недосяжний, як і його хазяїн, Берінг з кожним днем, з кожним нападом люти ставав усе більш непередбачуваним у своїх вчинках.

Пес — так називали його тепер між собою добровольці. Пес або *Лівен*, іноді просто *Наглядач*. І справді, він, як спущений з ланцюга сторожовий пес, гасав від каменедробарки до вантажного причалу й назад, ненастально понукаючи всіх до роботи і люто молотячи сталевим прутом по відкатних рельсах та іржавих перегородках, і справді був схожим і на півня, коли, зриваючи голос, командував вантажниками на відвалах і при цьому грізно здіймав угору сталевий прут-кіготь.

А потім цей *Лівен*, цей *Наглядач*, цей Пес раптом на кілька хвилин, ніби скам'янілій, завмирав перед обвітrenoю гнилою стінкою біля піdnіжжя Великого напису, або біля причалу, чи під білимі від пилу стінами каменедробарки і дивився в порожнечу, ковзав дірявим поглядом по скелях і ущелинах, по сірій воді, зосереджений на сліпих плямах, які піdnімалися й опускалися з кожним рухом очей; він ніби вже помічав перші ознаки виконання прогнозу Моррісона: плями дещо посвітлішли. Зробилися прозорими по краях. Світло й справді повертається? Плями зменшуються. Док Моррісон не помилився. Док Моррісон точно має рацію. Гострота зору відновиться.

Але варто було Берінгу вийти із заціпеніння і знову побачити відвали, вантажний причал і добровольців, як тієї ж миті прокидалася й лють. Одного холодного сонячного осіннього дня, коли калюжі в тіні сходів до самого полудня були затягнуті тонкою крижаною кіркою, Берінг відлутив і поранив сталевим прутом непокірного носія, гаазького фурмана, який заявив, що якийсь там *шмаркач*, *скурвий син*, *вражий прихвosten* йому не указ. Берінг так раптово почав бити — по гру-

дях, по голові, по плечах, — що бідолаха навіть руками не встиг прикритися, похитнувся під потужними ударами, упав на коліна і скорився, заливаючись кров'ю, аж поки Амбрас не вискочив з конторського барака й гаркнув:

— Припини!

Вартові солдати, які, сидячи біля вогнища, їли тушонку, скопили гвинтівки і встали — але потім знову всілися на камені, побачивши, що інцидент вичерпано: двоє вантажників допомогли побитому звестись на ноги, а Наглядач за знаком начальника зник разом з ним у баракі.

— Що з нами буде? — запитав того дня Берінг по довгій мовчанці. — Куди ми їдемо?

Він сидів у баракі біля столу і дивився в очі хазяїну. Між ними на вкритій плямами дощатій стільниці лежав кігтистий прут. Амбрас відштовхнув цю зброю, на якій підсихаючу кров бунтівника було вже майже не відрізити від слідів іржі, спихнув зі столу Берінгові і повторив ті самі слова, якими міг відповісти будь-який із добровольців:

— Ми поїдемо туди, куди скаже Армія.

— До Бранда?

— ... і далі. За слідом каменю. Кудись, де є камінь, розумієш, камінь, а не гниль, жорства та відвали.

— Коли ж?

— Коли тут упораємося. А тепер іди. Дай хлопцеві бінт і пластир і скажи решті, щоб не перевантажували понтона, як учора. Все, іди.

За слідом каменю. І тільки? Собачий Король нічого більше не знав про плани Армії і про власну долю? Він же мало не кожен день бачився з капітаном. І мав би знати значно більше. Але скільки Берінг не питав, Амбрас відповідав туманними натяками або мовчав, немов це секрет чи йому вже зовсім байдуже, куди його закине це життя. Кудись. Можливо. Ймовірно. Як знати. Дай мені спокій. Забирайся. Igi геть.

Уже двічі Берінг, поборовши відразу, складав фрази мовою Армії і питав капітанського водія, а потім і охоронців у кар'єрі про плани верховного командування,

про майбутнє. Але солдати лише знизували плечима і мотали головами чи прикидалися, ніби не розуміють його. Лілі ж, яка могла отримати в Армії все і все розвідати, — Лілі в ті дні не з'являлася. А більше... більше ніхто з Охоронцем, з Наглядачем не розмовляв.

З тих пір, як Берінг один, без Лілі, повернувся з рівнини, у Собачому домі майже весь час не було розмов. Амbras, змучений болями в плечах, був похмурим, незнайомим, відчуженим, — чи це Охоронець так змінився там, на рівнині, що ім із хазяйном тепер зовсім не було про що говорити?

Вечорами обидва часто сиділи мовчки у великому салоні вілли «Флора»: один — над своїми реєстрами, другий — над кресленнями машин. У ці години вони не говорили навіть із собаками. У каменоломні кожен робив свою справу, а в кінці зміни вони мовчки стояли біля поручнів понтона, мовчки йшли з причалу до Собачого дому, мовчки крокували сосновою алеєю, на якій тепер були лише сліди лап і чобіт. Деколи біля причалу на них чекав капітан у джипі. Але й тоді вони доїжджали тільки до секретаріату, а після обговорення обстановки в Моорі — лише до кованих воріт парку вілли. Капітан боявся собак.

Як і раніше, Берінгу іноді доводилося вичісувати пил з хазяйського волосся і навіть замість Лілі промивати цілющою настоянкою шрами на спині, але ніколи більше між ними не бувало такої довіри, як до поїздки у Бранд. Лілі кудись ділася. Без неї спроби зав'язати бесіду часом обривалися на першій же фразі.

І все-таки Берінг не відчув ані полегшення, ані радості, побачивши того ранку, коли випав перший сніг (і знову розтанув під холодними променями сонця), мула Лілі: він скуб траву на набряклих талою водою прибережних луках коло водолікарні. Вони з Амbrasом саме спускалися стежкою до набережної. Амbras дивився собі під ноги і, схоже, не помітив мула, що пасся під липами біля будиночку берегового наглядача. Вони мовчки пройшли повз чорні від кіптяви руїни — крита галерея без даху, ряди порожніх вікон, з яких густо росли кущі; проминули на певній відстані

метеовежу. Звідти не доносився жоден звук. Лише дог Амбраса на мить завмер, ніби вловивши знайомий запах, але потім став доганяти хазяїна, який ні на секунду не стишив кроку. Берінг стрепенувся. Мул розсіданий, але стриножений. Сумнівів нема: Лілі повернулася. І разом з нею повернулася пам'ять про пір'я, пушинки, що падали, немов сніг, на смертельно пораненого крадія курей, про все ще теплий труп, що, глухо вдаряючись об кам'яні виступи й чорні карнизи, падав усе глибше й глибше в безодню Кам'яного Моря, а головне — повернулася пам'ять про ненависть в очах Лілі, про біль, який відчув в ін, чоловік, якого вона одного разу обіймала й цілуvalа, а тоді за волосся рвонула від прицілу до усвідомлення згаслого кохання.

Припини, припини, покицьок, припини нарешті!

Проте Лілі жодним словом не згадала ані поїздку до Бранду, ані постріли на карстовому полі, коли ввечері зустрілася в секретаріаті з Собачим Королем і його Охоронцем. Капітан скликав там збори. Лілі сиділа у телевізійній кімнаті разом із цим блондинистим типом та армійськими агентами з приозерних селищ (в тому числі з Айзенау), і настрій в неї був явно не гірший, ніж тоді, серед солдатів на прохідній Великого лазарету. Щоправда, цього разу на столі лежав не обмінний товар, а лише газети, ілюстровані журнали — і гральні карти. Лілі, виходить, не привезла з рівнини нічого, крім газет?

— Виграла! Капітан приносить удачу. — Вона помахала пом'ятим віялом з банкнот назустріч Амбрасові, коли той з догом на ланцюзі й у супроводі Берінга зайшов до голого неопалюваного приміщення, де досі щосередиувесь Моор ввечері витріщався на екран. Телевізор стояв на грубій дерев'яній консолі і зараз був завішений сукном із набитим на ньому портретом Стелламура. — Усе виграла... А ви? Залишилися без «Ворони»? Як справи?

— Втомився я. — Амбрас упав на стілець. — Втомився.

— Кава чи шнапс? Чи те й те? — Лілі присунула до нього тацю, яка задзвеніла пляшками, келишками й чашками.

— Води, — сказав Амбрас.

— А от собак не треба, — сказав капітан.

Амбрас повернувся до Берінга і недбалим жестом намотав йому на зап'ястя собачий ланцюг.

— Почекай за дверима.

Коли Охоронець ішов до виходу, Лілі ковзнула по ньому порожнім поглядом. Тягнучи за собою дога, Берінг хотів по дорозі прихопити зі столу журнал, на обкладинці якого у сліпучому блискові вибухало сонце Нагої. Ale один з агентів випередив його, цапнув журнал і пожапцем став гортати третмливими пальцями: шукав знімок, який хотів показати Охоронцеві, — темний розворот, хаос обутглених кінцівок, голих обгорілих черепів, а на передньому плані, серед уламків — розчепірена рука, кістяна лапа.

— Монети, — сказав агент, — пекло було таке, що монети розплавились у них в долонях.

Нагоя, розколоте небо на іншому кінці світу, град розжареного каміння й кипляче море, — що значили цього вечора репортажі з імперії, що капітулювала, спогади, які навіть у тутешній глушині давно промелькнули телеекранами й згасли, що все це означало порівняно з організацією зникнення, супроти евакуації приозер'я і врешті з *тією* величезною новиною, яку Лілі привезла з рівнини?

Лілі?

Жоден з агентів потім не міг сказати, чи й справді цю новину привезла до Моору саме Лілі, чи вона все ж таки прорвалася крізь тріскотіння перешкод та шурхоти з радіоприймача в секретаріаті, чи, може, про неї згадав капітан, а Лілі потім лише першою гучно і вро-чисто сказала про це за столом на зборах. Одне не підлягає сумніву: в Моорі і взагалі у приозер'ї саме Бразилійка найбільше пасувала цій новині. Керманич «Сплячої грекині» у палких дебатах з добровольцями зайдов так далеко у своїх вигадках, що заявив: Бразилійка не просто привезла цю новину, але це *її* рук *справа*, у неї, мовляв, в Армії повно друзів і добрі зв'язки мало не у верховному командуванні, тож вона й домоглася, щоб видали той самий *наказ*, який меш-

канці приозер'я почули після наради в секретаріаті і — здебільшого недовірливо — сприйняли як останній акт стелламурівської відплати, як помсту за спалення «Вороні» чи просто як гешефт Собачого Короля і цієї його контрабандистки: верховне командування там, на рівнині, вирішило всі транспортні установки та механізми з моорського гранітного кар'єру, всякий паскудний шмат металу, що коли-небудь використовувався на Сліпому березі, а нині іржавів під повіткою біля причалу, відправити кораблем до Бразилії. Все залізо з каменоломні — за океан, до Бразилії!

До Бразилії? Та ну, брехня, бути такого не може, балакали по селищах, увесь брухт за океан?

Не може бути? Чому ж це не може? До війни як було? А під час війни? Пароплави, і не один десяток, — до Америки, до Нью-Йорка та Буенос-Айреса, до Монтевідео, Сантуса і Ріо-де-Жанейро, пароплави, під зав'язку набиті емігрантами, вигнанцями та втікачами, які не хотіли, щоб їх гнали на смерть — на бойовища і до тaborів. А потім, що було потім, коли все впало, у повоєнному хаосі та в перші мирні роки. Знову-таки пароплави! Пароплави, повні розбомблених, вигнаних, безпритульних, а серед цих небораків — колишні наглядачі, гонителі та переслідувачі, генерали та тaborові коменданти у цивільному, вожді з підганими хвостами, які спершу посилали дурну піхоту у вогонь, а потім кинули на поталу татуйованим переможцям. Не може бути? Адже колись здавалося, що й цього всього бути не може, що все це просто смішно, а воно запросто відбувається. Що ж до машинного парку на Сліпому березі, то кожен, хто слухав по radio в секретаріаті останні новини чи просто вмів правильно прочитати оголошення на дощці, — кожен знат, що цей брухт — частина воєнних трофейів, запізніла винагорода для певного бразилійського генерала, який з двадцятьма тисячами солдатів бився проти Моору на боці союзників і переміг. Цей генерал — або його брат? — після війни перемкнувся на камінь і тримав тепер на Атлантичному узбережжі Бразилії гранітний кар'єр, де й до сьогодні різали бездоганні, без жодної

тріщинки, темно-зелені блоки, як колись на Сліпому березі, у велику, назавжди минулу епоху Моору.

*I зараз — найцікавіше! Оратори на облавку «Сплячої грекині», серед добровольців у кар'єрі чи у пивниці біля причалу часто згадували найприкметнішу обставину відправки залізачя під кінець промови, як перевірений козир, який щоразу зустрічали оплесками чи репотом: *Найцікавіше — начальник каменоломні і наглядач, пес цей... і, звісно, Бразилійка, ця приблудна армійська курвочка, вони всі втрьох будуть супроводжувати брухт до Бразилії; самі-то не більш ніж шумовиння, відходи приозерної громади, гнаної Армією на рівнину і занепадаючої; це тріо попливе за океан кораблем, повним брухту.**

31. Вперед і подалі звідси

- А вона?
- Хто?
- Лілі.
- А що з нею?
- Вона теж поїде?
- По-твоєму, вона тижнями стирчить у Бранді й заговорює зуби дюжині офіцерів, аби дивитися, як ми двоє від'їджаємо до Бразилії?
- Отже, вона теж іде з нами?
- У неї давно і паспорт, і решта документів готові. Йй відома навіть назва корабля. Вона вже почала продавати свої штучки, продавати, розумієш? За гроши. Вона більше не міняється. Звісно, вона поїде з нами.
- Де розташований тамтешній кар'єр?
- Біля моря.
- А місце... місце як називається?
- От що тобі відомо про Бразилію? Лілі спитай. Ця діра розташована десь на шосе з Rio до Сантуса.
- А ми надовго туди?.. Ми повернемося?
- Куди? На стрільбище? Доставимо машини до Бразилії, встановимо їх у каменоломні, яка ще заслуго-

вус такої назви, — це наша робота, а далі — хтозна...
Може, потім Армія переведе нас до зони Бранд або до
району ще якихось териконів...

Уперше за багато днів Собачий Король та Охоронець
розвомляли одне з одним. Їхали у капітанському джипі
крізь ніч.

— Тебе ніхто не силує виїжджати, — сказав
Амбрас. — Можеш лишитися на озері доглядачем
армійського майна, або йди санітаром до Великого
лазарету. Або водієм, як наш друг... — Він ляснув по
плечах водія джипа. Цей чоловік, колишній шліфуваль-
ник каменю родом з Бранда, віз їх за наказом капітана
додому, до вілли «Флора». Він оскалився в усмішці у
дзеркальці заднього виду й відсалютував. Берінг подо-
лав свою нетерплячку й замовк: цей ідіот пер прямо по
вібойнах та калюжах, а фонтани грязюки, що високо
били з-під коліс, схоже, його тішили. Це не їзда, не
ковзання та коливання, як на «Вороні». Вони *туркотили*
уздовж чорного шурхотливого очерету. Йшов сніг з
дощем, прокреслюючи горизонтальними штрихами
освітлену фарами темряву.

— Лишитися? — сказав Берінг. — Тут? Нізащо.

Його ноги та руки закоюбли. Понад три години він
чекав на Амбраса на сходах секретаріату, чекав, коли
скінчиться ці прокляті збори, і мало не заснув, приту-
лившись до нерухомого дога, як раптом один з агентів,
уродженець Айзенау, вивалився з освітленої прочілі у
темряву сходів і, сміючись, кинув: *поїдеш за океан,*
поїдеш до Бразилії, а потім, більше собі, ніж засліпле-
ному яскравим світлом Берінгу: «До Бразилії поїдуть...
собаки, а ми — на рівнину». Берінг мусив стримувати
дога і збагнув тільки, що цей айзенауець геть п'янний.

Лише в джипі, коли поодинокі вогни Mooru зни-
кли позаду, мокрий сніг бив по вітровому склу і водій
теж раптом заговорив про *Бразилію*, про *остаточну*
перемогу в Японії, про новий порядок на завойованих
територіях та поділ усіх *трофеїв*, Берінг почав розумі-
ти, що Бразилія — не просто слово на мапі у вежі Лілі,
не просто ім'я пристрасним пориванням і не тільки
назва країни по той бік досяжності, а ціль, пункт при-

значення, і що шлях туди — теж лише маршрут, від одного місця до наступного, на зразок сполучення через озеро зі Сліпим берегом, не щось відмінне від дороги до Бранда.

Через п'ять днів після наради *від'їзд до Бразилії* став реальністю і виглядав точно так як той караван танків і важких транспортників, що виникав перед очима Берінга, коли він слухав батькові розповіді про війну: армійська колона кольору камуфляжної фарби, що скрипить під вантажем сталі та вкритих плямами іржі балок, рушила рано-вранці в дорогу, лишаючи позаду холодну оазу в пустелі, холодні будинки, шпалери замерзлих роззяв, нерухоме холодне озеро, на якому далеко в розривах туману спочивала, ніби на якорі, «Спляча грекиня». Глетчери та піки Кам'яного Моря були невидимі крізь свинцево-сіре небо, як і далекі сходи каменоломні, і Сліпий берег.

Колона повільно набирала швидкість; солдати з гумовими кийками крокували поруч з важкими машинами, слідкуючи, аби волоцюги з числа роззяв не вскочили покататися зайцем на котромусь із тягачів. Поки не завершиться звільнення будинків та перевірка *переселенців*, чинними лишаються зональні межі та заборони на в'їзд. Сільським доведеться чекати на евакуацію, на власний від'їзд ще тиждень або два.

На вантажних платформах та підніжках стояли озброєні охоронці, які лише поступово відвернулися від вервочки роззяв і стали дивитися в напрямку руху. Чорні стіни «Бельвю», останні будинки Моору лишилися позаду, у дизельній кіттяві вихлопів. Ані камінь, ані кулак, ані втікач не завадили моменту прощання. Тільки декілька собак зі зграї віллі «Флора», на чолі з сірим догом, звільнених від своїх ланцюгів і нашийників, переслідували колону, шукаючи свого Короля, з гавкомом бігли біля гусениць та коліс, грузнучи в глибокій розбитій колії. Але їх Король був усього-на всього тінню; мовчазний, ледь помітний за брудним склом, він засідав на недосяжній висоті над здоровенними колесами і не подавав жодних знаків. Берінг, сидячи поруч із хазяїном у кабіні сідельного тягача,

який віз величезну конусну дробарку, не міг відвести погляду від захеканих, гавкітливих собак: поступово вони вибивалися з сил, сповільнювались, відставали.

«Що буде з собаками?» — запитав він Амбраса вчора ввечері. Вони сиділи за кухонним столом мовчи, ніби за ніччю, що насувалася, буде звичайнісінський день, а не прощання з Моором. На збори в кожного пішло не більше півгодини. Що ім пакувати? Зачохлений рояль з музичного салону, програвач платівок, інкрустовану птахами шафу? Хто від'їжджає не просто на якийсь час, а назавжди, не потребує жодної важкої поклажі. Фотографії розсміяної жінки та втрачених братів заховані серед одягу, шкіряний мішечок з каменями з ватних гнізд *пташиної шафи*, смарагди, рожеві кварци, переливчасті опали, пістолет, сталевий кіготь, біноклі, Амбрасів речовий мішок, перехоплена мотузками фібра валіза Берінга — от і все. Книжки, предмети домашнього вжитку, колекція вінілів та решта всього, що завжди становило хоч якусь цінність у житті вілли «Флора», лежало тепер у темряві за замкненими віконницями музичного салону.

«А собаки? Що буде з собаками?»

«Залишаться тут. Як були тут задовго до нас, — відповів Амбрас. — Собакам ми не потрібні. Знімі з них нашійники».

На моорському перехресті колона звернула з багнистої стежки, що вела вздовж зарослого насипу, на старий гірський шлях і поповзла першими крутими горбами назустріч тунелям, завішеним плющем та в'юнкими травами; втім, армійська техніка ще кілька тижнів тому зірвала ці штори. З хащів, що ховали рештки залізничних стрілок, спурхнули куріпки. Тепер і останні собаки зграї відстали від каравану, заскочивши до гущавини. Тільки сірий дог завмер на розгрузлій колії, не побіг навздогін за машинами далі в гори, не переслідував більше нічого, просто сидів, захеканий, спостерігаючи, як транспорт за транспортом зникає в чорній паці тунелю.

Лілі їхала разом з білявим капітаном та чотирма солдатами у головному панцернику колони і сміхом запро-

тестувала проти раптової темряви. Вона тримала на колінах транзистор і шукала музику, марно намагаючись знайти хвилю без перешкод. Тут, у глибині гір, ламані-переламані звуки ефіру, схожі на крики тріумфу та завивання електрогітар, подрібнювались, перетворювалися на невиразний шурхіт. Музика! В Бранді або ще на котрійсь із зупинок на шляху до моря вона постарається купити новий приймач, з тих грошей, що виручила за кобилу й мула в переселенця, який тепер володів і її білим лабрадором.

Новий радіоприймач. Може, такий маленький, невагомий, як у солдатів у Бранді: вони чіпляли його за пояс, або, засунувши до кишені френча, тягали його із собою всюди, лишаючись таким чином глибоко у своїй музиці. *Рок-н-рол* з крихітних навушників, так гучно й потужно, ніби там, у долині летовища. Не буде більше ані тріскотливої коробки на шиї мула, ані перешкод в ефірі! І духової музики з динаміків на плацу не буде, і голомозих, і вигорілих рүйн. Усе це в минулому.

— Гей! — Лілі підштовхнула капітана ліктем, ніби аж тепер, у темряві, усвідомила, що з кожною секундою все більше незворотно віддаляється від Моору. — Гей! Ми їдемо. Бразиліє! Ми в дорозі.

По стінах тунелю, по грубому каменю, на якому в променях фар зблискували і знову гасли вкраплення слюдянного сланцю й уламки кристалів, повзли чорні струмки вологи.

Світло.

Колона виринула в сіре світло ущелини — і зникла в наступному тунелі.

Темрява.

Берінг тихо відіпхнув хазяїна: Амбрас боровся зі сном і все ж знов і знов хилів голову на Берінгове плече. Водій тягача, солдат, якого усі його пасажири хвілювали не більше ніж періодичний гуркіт та брязкіт вантажу за спиною, насвистував якусь нечутну за гуркотом і деренчанням ізди мелодійку. Другий тунель здавався нескінченним. Берінг ніби відчував, що крізь тепло Амбрасового сусідства на нього навалюється важкість гір, холод неймовірної маси, що громадиться

на сотні й тисячі метрів над ними. Десять у надрах цього гірського хребта, назавжди вмуриваний у камінь, немов мільйоннорічна комашка в бурштині або кришталики піриту та газові бабки всередині смарагдів, що сковані в Амбраса у шкіряному мішечкові, десять там зависав труп крадія курей. Можливо, саме зараз, цієї миті вони проїжджають глибоко під вапняковим цвінтarem, що зберігав колону замерзлих біженців, і гвинтівку Лілі, і засипаного кривавим пір'ям голомозого.

Сніжне світло. Гори випльовували їх з тунелів — до ущелини, повної водяного пилу, до покинутих долин, що плавно котилися до рівнини. Не зупиняючись, колона йшла повз руїни стаєнь та пастуших осель, повз кам'яні стіни, що обрамляли зарослі альпійські пасовища, які майже неможливо було відрізнити від оброслих мохом скель. Кам'яні ріки осипів стікали з білих верховин. Піки та хребти вже лежали в снігах. Двічі або тричі Берінг ніби запримітив біля самої межі лісів дим тaborovих багать, крихкі, розплівчасті удалині стовпи диму, — дірявий погляд бльше не ховав від нього навколошнього світу. *Сліні* його плями пливли в безлюдді, бліді та прозорі для світла. Над карами і скелястими схилами ковзали тіні хмар.

Хоча дні були вже по-зимовому короткими, колона ще до настання ночі дісталася сортувальних колій та платформ Брандського вокзалу. Місто лишалося невидимим за чорними від кіптяви павільйонами та пакгаузами — світляне склепіння, що виростає із сутінок. Поруч із тъмяно освітленими поїздами кишіли людські натовпи, а між ними Берінг помітив скелети вагонів, з прострілених або просто проіржавілих дахів яких проростали кущі та тоненькі берізки...

На широкій жорстяній дорозі, обрамленій високими щоглами ліхтарів, рух різко сповільнівся. Солдати з похідною викладкою та цивільні з вузлами, ящиками, валізами та клітками для птахів, напираючи одне на одного, поспішали до платформ на посадку, і їхати можна було лише зі швидкістю їхніх кроків.

— Біженці? — спитав Берінг.

— Переселенці, — відповів Амбрас. Водій тягача тиснув на клаксон, і гучні гудки розбудили Собачого Короля. — Армія обіцяла їм цілінні землі.

Лівнічноморський експрес стояв у тутику на запасній колії — здавалося, сюди як попало зібрали весь рухомий склад, який в роки Оранієнбурзького миру був реквізований, визнаний непридатним або кинутий на розбомблених вузлових станціях, відданий іржі, мародерам, збирачам брухту: вантажні платформи, товарні вагони, телятники впритул сусідять з пасажирськими першого класу з вибитими шибками, цистернами, вагонами з відкідними кузовами, СВ та люкси — все змішане, зчеплене між собою за випадковим принципом і напаковане вантажем, худобою та людьми.

Але Берінгу в цьому розтягнутому на сотні метрів експресі з його двома гіантськими тендер-локомотивами забринів нечіткий образ *потяга свободи*, рештки якого заростали кущами серед руїн моорського вокзалу. Його здатність згадувати була недостатньо глибокою, аби витягнути у власну свідомість далекий холодний день раннього дитинства, коли цей поїзд під хмарою кіптяви дохекав шлях йому назустріч і привіз з пустелі батька, чужинця з багряним шрамом на чолі. Проте тепер, уперше в житті увійшовши вслід за Лілі та Амбрасом до готового відправлятись вагона, і не якогось, а вагона-люксу, до котрого їх супроводжували капітан та двоє військових поліцейських, він відчув, як у ньому закипає щось на зразок панічного квоктання, яке того давнього дня стрясало його єство, коли чужинець підхопив його на руки — і впустив.

Вагон-люкс, релікт майже забутих часів, коли найбагатші гости «Гранд-готелю» чи «Бельвю» мандрували в таких рухомих апартаментах через Кам'яне Море до Моорського озера, був причеплений до навантаженої грубою деревиною платформи і переповнений солдатами, які поверталися додому, до Америки: сиділи на роздовбаних, прикручених до підлоги кріслах, спали на потертих плюшевих диванах, грали в карти на столиках з червоного дерева. Деякі з них при появі Лілі захоплено загуділи.

Капітан зігнав двох «бабаків» з їхніх диванів, розчистив для своїх цивільних місце у вагоні, відведеному для морських піхотинців. Лілі дістала з дорожньої сумки пляшку коньяку, виставила її на найбільший стіл і з усмішкою спитала мовою Армії, чи можна зачинити вікно чи *marines* у цій холоднечі тренуються на виживання. Четверо солдатів одночасно схопились допомагати приятельці капітана.

Вона — його подружка? — прошепотів один з картярів. Цей білобрисий гном — і така гаряча штучка? Що ж він тоді зник разом зі своїми горилами і навіть не поціував її на прощання, тільки козирнув усім трьом — їй і цим двом селюкам. Діряві штори майоріли блакитним оксамитом на протязі. Двері вагона з гуркотом зачинилися за капітаном та його гвардійцями. Ніч заповідалася штурмова.

Коли моорське залізо, перев'язане ланцюгами й стальними тросами, колихалося на стрілах підйомних кранів над навантажувальною платформою, з маховиків та барабанних просіювачів здувало на сортувальні колії пил Сліпого берега. Не одну годину важкий дрож та грім навантажувальних робіт відлунював у залізних стійках, оббивці, червоному дереві, кістках та м'язах, і пасажири, що намагалися до відправлення подрімати на плюшевих диванах, на холодній дощаній підлозі або на соломі в телятниках, лежали без сну. Відправлення? На вокзалах на зразок цього пасажир розшукував свій поїзд, відвійовував там своє місце, а потім годинами (і деколи — безнадійно) чекав, аби місце, яке йому так хотілося покинути, нарешті зникло з вікон купе.

Було вже далеко за північ, коли поїзд так несподівано рушив, що один із солдатів, піднявшись з-за картярського столу і потягнувшись до багажної сітки, втратив рівновагу і з прокльонами впав до рук свого партнера за грою.

Мандрівка від краю Кам'яного Моря до узбережжя Атлантичного океану тривала всю цю ніч, і ще дві холодні ночі, і три холодні дні. Першого ж дня Берінг з порожньої каністри з-під палива та двох жерстяних відер, знайдених у закамарку салон-вагона, зробив

пічку, щоправда, палилася вона по-чорному — дим міг виходити тільки через двері та вікна. У вагонах переселенців горіли багаття. Зима цьогоріч прийшла рано.

Поїзд стукотів крізь туман, дощ та снігову круговерть, іноді годинами стоячи біля зональних кордонів та *checkpoints*^{*}, а часом і без жодної видимої причини — серед чистого поля. Торгівці-несуни, що тоді виникали ніби з нізвідки й із зазивними криками пропоїгали вздовж вагонів, з лотками, кошиками та двоколісними візочками, пропонували лиш овечий сир, хліб, прянощі, сидр і льодянки на шнурках.

Новий радіоприймач? Де серед цього безлюддя Лілі мала купувати новий радіоприймач? Північноморський експрес перетинає захурделені степи, і за всі дні поїздки лише двічі промайнули високі освітлені будинки, оази, дзеркально-скляні вежі, схожі на палаци Бранда. Але здебільшого за вікнами купе годинами котилися пласкі хвилі ледь припорощених снігом голих пустиріш, руїни покинутих селищ, заболочені луки, де поїзд розлякував сотні диких кроликів, що в паніці кидались навтьюки. *Нюрнберг* — прочитав Берінг на зарослому чорними кущами будиночку централізаційного поста, за яким не було ні вокзалу, ні міста, сам тільки степ.

Там, на нічний землі поміж зонами, сказав гальмівний кондуктор (Берінг зустрів його на одній з платформ під час свого рейду вздовж вагонів), там природа певною мірою відпочила від людей, там знову є види птахів, які давно вважалися вимерлими: соколи-балобани, степові орли, кречети, білі куріпки. Але найперше — квіти! Зозулині черевички та інші орхідеї, ніхто тепер навіть не знає, як вони називаються, — рай... Гамбург? Складно сказати, сказав кондуктор, тимчасом як Берінг уже перебирається через буфер та зчеплення до наступного вагона, може, годин двадцять, а може, й усі тридцять.

Серед вагонів Північноморського експреса лише кілька поєднувались між собою містками-переходами. Той, хто хотів дістатися від локомотивів до хвоста поїз-

* КПП (англ.).

да, мусив використовувати ділянки з повільним рухом, і дертися через буфери та зчеплення, як Берінг, або зістрибувати під час стоянки й через два-три вагони знову хапатися за хисткі заліznі сходинки, не маючи жодної певності в тому, що під час таких перебіжок експрес не почне знову рухатися.

Деколи, після багатогодинних затримок у чистім полі, в тумані та під дощем, здавалося, що ця дорога так нікуди й не приведе, але тяга, яка підхопила пасажирів та несла їх до морського узбережжя, була сильнішою за всі перепони. Вони їхали туди, все далі й далі; навіть під час зупинок вони продовжували шлях у своїх розмовах та мріях, а мрії в усіх були різними: солдати мріяли про танцбари й вечірки з шашликами у власному саду, про полювання та ловлю лосося в лісових річках Америки; переселенці — про обіцяні пасовиська та болота на півночі, про покинуті ферми, які мусять бути відремонтовані, про заховані у смузі припливів пташині острови, про кращу долю під небом, не стиснутим горами... Але про Бразилію мріяла тільки подружка капітана. Цей рай належав лише трьом цивільним з Моору.

Тимчасом як пейзаж, відбігаючи назад, до Бранда та в минуле, ставав усе пласкішим і зникав серед снігу та дощових потоків. Лілі розгортала на столі мапу, паралель за паралеллю, місцями порвану, у плямах плісняви (з її згинів ще сипався тиньк метеовежі) і показувала декому з солдатів, а заодно й Берінгові, *де саме* на узбережжі Бразилії розташована та каменоломня, ця діра, це *Пантану*. На мапі її не було, але Лілі олівцем накреслила коло на темній зелені узбережжя, де не було слідів ані шосейних доріг, ані залізниці. Десь там. Але її ціль — не Пантану. Каменоломня, в якій навіть граніт був кольору дощового лісу, була розташована на шляху до Сантуса. Мати Лілі, стоячи біля мольберта, перед портретом свого чоловіка, перед писаними олійними фарбами вітрильниками та палаючими заходами сонця, мріяла про Сантус, про захмарні гори, що здіймалися на березі просторої затоки. До Сантуса рушили ті переселенці, які *todí* бачили в Моорі повішеного

на вишиці для стрибків у воду. *Сантус*. Тепер Лілі нарешті продовжила втечу, що перервалася на заливних луках Моору.

Коли за своїм столом у салон-вагоні вона говорила з Амбрасом про Бразилію і читала йому слова з пошарпаного словника, Берінг теж іноді ставив короткі, несподівані запитання, і вона теж не мовчала, не дивилася на нього як на порожнє місце, як бувало, коли вони сиділи самі одне навпроти одного, а називала йому португальські слова, що означають *хліб, спрага* або *сон*, і Охоронець легко їх повторював.

— Пантану, — прочитала Лілі одного разу по обіді, коли поїзд годину за годиною стояв біля сталевого мосту на зональному кордоні, і простягнула книжку Амбрасові. — *Pantano*. Тут написано. *Означає болото, болотяні джунглі, район вологості*.

Амbras узяв у Лілі розкриту книжку, навіть не поглянувши на той рядок, який вона йому показувала, він дивився повз Лілі, у простір зимового пейзажу, і сказав:

— Моор.

32. Муйра, або Повернення додому

Море? Атлантичний океан? Єдине море, знайоме Берінгові, було з вапняку та граніту, і найвищі його гребені несли на своїх піках глетчери та сніги. Дев'ятнадцять днів на облавку «Монте-Небліни», бразильського фрахту, що ходив з Гамбурга до Ріо-де-Жанейро, були не плаванням, а перельотом з крижаних туманів Європи до літньої спеки над бухтою Гуанабара, ковзанням та польотом над підводними горами, пустелями, западинами та чорнильно-синіми пагорбами.

І навіть коли вершини, що виростали з океанських глибин, не піднімаючись проте ніколи над поверхнею води, Берінг бачив лише як волосяні контури, виведені самописцем корабельного ехолота, або просто вгадував

іх у хитанні тіней попід хвилями, він все одно відчував кожну хвилю як порив вітру, термічний імпульс, який ніс його високо над крутосхилами підводних гір. Кожен порух судна на всьому шляху від бурунів та тисняви Біскайської затоки до розгладжених пасатами хвиль Гвінейської та Південноекваторіальної течій ставав для нього фігурою польоту. «Монте-Небліна» зазнавала то кільової хитавиці, то бортової, то накренилася, а Берінг злітав, ніби у сп'янінні, спірально набираючи висоту, входив у штопор і плив понад синьою прівою. Іберійська та Зеленомиська западини ковзали глибоко під ним, порослі коралами скелясті урвища Серединно-Атлантичного хребта і, врешті, мулисті поля та глиняні пустелі Бразильської западини, де лот, кинутий за облавок глибиномір, опускався на шість тисяч метрів і міг занурюватись ще і ще.

Берінг летів. Часто він годинами сидів на залізних сходах у машинному відділенні, у гуркітивому залі, де температура досягала п'ятдесяти градусів за Цельсієм, сидів, зачарований виглядом найбільш колосальної машини у своєму житті — дизельного двигуна, чорного, величезного, як будинок, двотактного, дев'ятициліндрового, потужністю дванадцять тисяч кінських сил, що споживав на день сорок тонн палива, — сидів, прихилившись до поручнів, і все одно летів наче планер: зависав у повітрі із заплющеними очима, як тоді, у темряві першого року, похитувався у теплій захищеності, доки корабельний гвинт, який при сильному хвильованні моря іноді, виочи, виринав із кільватерного потоку, не виридав його з мрій. Протягом единого за весь рейс штурму, рано-вранці на широті Мадейри, Берінг мимоволі піддався цьому виттю і відчув, як хвиля... як ураган викинув його з колискового маятника і швиргонув у чорно-синє небо, в чорносиню глибину, відправив у політ.

У деякі ночі, лежачи без сну в задушливій каюті, яку він мусив ділити з Амбрасом, Берінг чув стогони Собачого Короля і не знав, чи сниться йому біль чи він насправді страждає. Але Охоронець не питав нічого в темряви, просто лежав у своїй койці мовчки, нерухо-

мий, злий і мимоволі згадував зграю віллі «Флора», тільки цих собак у хащах шипів та колючого дроту, поки від стогонів, і собак, і близькості хазяїна не стало нестерпно. Тоді він, стараючись не шуміти, вставав і тікав до машинного відділення.

Серед машиністів «Монте-Небліни» знайшовся один — доброзичливий інженер з Белема, — який далеко за північ, перекрикуючи гуркіт дизеля, називав безсонному пасажирові португальські назви вентилів, голівок циліндра та генераторів, що працюють на важкому паливі, і коли той точно їх повторював, вдячно плескав його по плечах.

Якщо вахта випадала спокійна, цей машиніст брав пасажира в контрольний обхід коридором грібного валу; вони йшли уздовж сталевої колони, що оберталася, до того місця, де зовсім поруч гримів грібний гвинт, і назад у дику спеку, до голівок циліндрів; інженер показував Берінгу, де вимірюють температуру опорних підшипників, як можна визначити рівень охолоджувальної води та мастила, відрегулювати наддув та знищити тиск у вихлопному котлі, і викрикував про всі свої дії, а Берінг, обливаючись потом, повторював його слова, так само гучно.

Якось раз після такої ночі, піднявшись на палубу перепочити, він осліпнув від яскравого ранкового сонця, а коли очі звикли до світла, то зникли, відтріпотіли геть не тільки світло-зелені та помаранчево-червоні плями, а й дещо темніше — тіні, чорні кулі. Синява неба стала бездоганною.

У печерах, коридорах і тунелях машинного відділення потъмяніlostі в полі його зору легко й непримітно губилися — тіні серед багатьох тіней. Але тут? Серед цієї синяви? У цьому свіtlі. Моррісон мав рацію! Берінг підвів голову — на безхмарному небі пливли найтонші павутинки, скляні мікрошрами, і ніщо більше не заважало цьому великому свіtlу, не затмрювало його погляду.

Коли він рано-вранці повернувся до каюти, Амбрас, як завжди, уже кудись пішов; може, він був коло якірної лебідки в носовій частині, де він часто годинами

просиджував на самоті, захищений від вітру фальшбортом, може, в їдалні, а може, глибоко в трюмі, біля моорського заліза. Крізь відчинений ілюмінатор віяло подихом моря. Але оскільки Берінгові цього разу хазяїн не заважав ані своєю присутністю, ані своїм болем, Берінг скочив до свого ліжка й заснув, але прокинувся не як зазвичай перед полуднем, а набагато пізніше, коли вже швидко насувалися тропічні сутінки: поки він позіхнув, потягнувся і відкинув з чола сплутане волосся, в ілюмінаторі вже зійшли зірки.

Лілі.

Перша думка Берінга після цього дня без сновидінь була про Лілі. Вона відвела його до Моррісона. Вона відштовхнула його і виляла, а можливо, ще й ненавиділа, точно так само як він ненавидів її там, нагорі, серед карстових проваль. Але вона відвела його до Моррісона. І Моррісон, як виявилося, мав слухність. Один-єдиний знак... якби ж вона зараз дала йому один-єдиний знак: *igu cюди...* він би пішов. Ризикнув би ще раз підійти до неї.

Але каюта Лілі була порожньою. А в їдалні акордеоніст співав якусь бравурну пісню, під яку танцювали дві пари, через хитавицю іноді збиваючись із такту. І торгівець з Порту-Алегрі, що сидів за столом поряд з Амбрасом, казав: «Красива, мов бразилійка...» Але він мав на увазі не Лілі, а велику, натуральної величини, статую Діви Марії, яка лежала в трюмі, закутана в деревну вату й папір; сорок сім ящиків, говорив гендляр, сорок сім ящиків, повних фігур ангелів та святих, князів, мучеників, полководців, розп'ятих та спасителів з руїн Центральної Європи, все куплене за приємною ціною і попливе до рук багатих фазендейро, колекціонерів та фабрикантів, роз'їдеться по всій країні, від Ріу-Гранді-ду-Сул до Мінас-Жерайса, навіть далеко на північ до Байі та Пернамбуку! Гешефт майбутнього. У зонах і нічийних землях на Дунаї та Рейні ці герої та святі здатні допомогти хіба що тими грошима, які за них дає ринок. Еміграція, сказав торгівець, еміграція... більше там нічого робити; у його сім'ї, наприклад, тільки емігранти дечого й досягли.

Лілі?

Ані Амбрас, ані купець не бачили її зранку. У деякі дні вона взагалі не з'являлася в ідалльні, їла у себе в каюті або деіnde, а якщо приходила до ідалльні чи до кімнати для курців, то рідко сиділа з моорцями, частіше з бразильцями — з туристами на шляху додому, які вижили після пригод у воєнних пустелях Європи, або з бізнесменами та «мисливцями за головами», які шукали в зонах робочу силу, нові ринки збуту та всякий корисний мотлох. Словник і мапа Бразилії завжди були в Лілі напоживаті, і поступово вона встигла посидіти майже за всіма столиками маленького товариства пасажирів «Монте-Неблін» і давно почала говорити з ними португальською, в тому числі й з купцем з Порту-Алегрі, який точно зрозумів би навіть моорський діалект.

Але коли Берінг того вечора нарешті віднайшов її на пеленгаторній палубі і хотів сказати, що діри в його погляді, як і говорив *їй* док Моррісон перед тим, закрилися, вона дивилася на білий танучий кільватерний слід, дивилася так безтурботно та відсутньо, ніби не помічаючи його, Берінга, що він не вимовив ані слова. Він бачив перед собою обриси обличчя Лілі чітко, та все ж в глибокій тіні, ніби димна темрява, що відійшла з його очей, тепер знову піднімалася з глибин його ества, затъмарюючи лице втраченої коханої, а також море, і небо, і світ.

Він різко розвернувся і пішов, так і не привітавшись, геть, спустився до машинного відділення і не одну годину просидів там на залізних сходах, не бажаючи чути нічого, крім глухого бухкання поршнів, і машиніст з Белема збагнув, що сьогодні вночі пасажири не до розмов. Берінг сидів, і вслушався у симфонічний гуркіт дизеля, і розрізняв у ньому низькі та пронизливо-високі металеві голоси, проте жоден з них не завдавав болю його вухам. А коли судно почало втрапляти до відгалужень тропічної бурі й почалася сильна хитавиця, він не став чіплятися за поручень, а ловив вухом громовиці, що часом проривалися до нього донизу, не плутаючи їх зі стукотом поршнів, і

при цьому похитувався між поручнем та сталевою перегородкою виходу, мов маятник, мов сплячий. Проте він не спав. Сидів з розплющеними очима, поки море знову не заспокоїлося. *Нагорі*, напевно, якраз зовсім скоро мало сходити сонце.

Аж тепер він підвівся, ніби нарешті почув крізь шум дизеля своє ім'я, піднявся зі спеки машинного відділення у лиш трохи прохолодніший ранок, і стояв, глибоко дихаючи, біля фальшборту, і думав, що все ж знову бачить сон: гори! Чорні гори поставали з океану, з димно-перламутрових туманів: гранітні вежі, скелясті кручі, такі ж темні й потужні, як і урвища Кам'яного Моря. Відшліфовані ерозією круглі вершини, ніби медузи, що зависли понад хмарами, перетворювались у смугах туману на спини неймовірних звірів, які поступово вкривалися шерстю дерев, квітучими мохами в обрамленні ліан та в'юнких рослин, хмарами кущів, пальмами.

Близькі й водночас такі відчужено-далекі, мов сон, гори протистояли силі припливу, кидали назустріч снovidі та його кораблю вкриті предковічними лісами острови, плавучі сади й ліниво розверталися під вітром, показуючи бухти та миси, півмісяці світлих пляжів. А поміж водою, скелями й небом, на межі гір та моря тепер блищали фасади, багатоповерхівки, бульвари, розкидані по мисах, крутосхилах і берегах бухт вілли, церкви, білий форт, який зі своїми стрілецькими вежами та флагштоками двічі зникав у тумані і двічі виригав знову, сяючий і ніби осипаний чи то відблисками, чи то спахалами дульного полум'я. А високо-високо над усім цим колиханням хмар, припливу, стін та каміння пасажирові «снилася» висока як вежа постать: вона розкинула руки — і він полетів їй назустріч, аж раптом чиясь долоня ляслула його по плечі й скинула додолу. Тепер йому довелося прокинутись. За спиною стояв машиніст. Ляскав його по плечах. Сміявся.

Проте гори, бухти, розкинуті руки не зникли. Кущі на круглих вершинах, джунглі, які почали відсвічувати темно-зеленим. Склі лишалися чорними. І машиніст теж лишився, де був, і без упину переможно вигукував

одне й те саме ім'я, доки Берінг нарешті не збагнув, що це місто, ці бульвари та пляжі і взагалі все, назустріч чому він летів, не було сном, а стосувалося того, що кричав машиніст — *Pio!* — і сміявся, і знову вигукував, вистукуючи склади по його плечах: *Pio-де-Жанейро!*

У доках *Pio-де-Жанейро* на них чекали не солдати і не генерал, а смаглява жінка із нею двоє слуг чи носіїв у червоних ліvreях. Жінку звали Муйра, і коли вона вимовила своє ім'я, Берінг подумав, що так тутешньою мовою вітаються.

Муйра?

Це слово з говірки тупі, пояснила вона. Означає — *Красиве Дерево*.

— Тупі? — перепитала Лілі.

— Лісові люди, — сказала Муйра. — Жили колись тут на узбережжі.

— Жили? — спитала Лілі. — А тепер?

— Тепер у нас лишилися тільки їхні імена, — відповіла Муйра.

У Муйри все було темним: її шкіра, очі, волосся, навітьзвучання її голосу. Вона навряд була старша за Берінга, і він забув відпустити її руку, так і тримав у своїй, поки Муйра не відняла її, аби показати ліврейним носіям, який саме багаж треба забрати.

— Ласково просимо! Я кажу це і від імені сеньйора Плініу ді Накара, — сказала вона далі. У патрона справи в Белу Оризонте, і повернеться він до Пантану через один або два тижні. Обіцяв привезти нову машину, гусеничний бульдозер. Найбільший кар'єр *фазенди* «Аурікан» роками стояв без діла, техніка проіржавіла, а дорога туди зараз під час дощів лишається непрохідною.

Муйра розуміла мову приїжджих, хоча про зону, де був розташований Моор, знала лише, що хтось із її родичів теж приїхав із тих місць — з Бранденбурга, це, напевно, недалеко? Він був мостобудівником, зводив віадуки в Сальвадорі і до Європи вже не повернувся. А про Європу їй було відомо, що там тісно, дуже тісно, і що війни там спалахували швидко й часто, не те що в країні, яка, незважаючи на міста з багатомільйонним

населенням та хмарочоси, губилася поміж джунглів, між дощових лісів Амазонії, серед боліт Мату-Гросу.

— «Монте-Небліна», — промовила Муйра дорогою з доків. — *Мій корабель. Ви прибули на моєму судні.*

Приїдже з Моору скучилися посеред багажу у всюдиході, за кермом якого сидів один з ліврейних, і дивилися, як «Монте-Небліна» зникає у лісі з кранів, важких стріл, розвантажувально-навантажувальних пристройів, підйомних мостів та радіошотг. Моорське залізо вивантажать тільки наприкінці тижня, після різдвяних свят, і на спеціальних платформах відправлять до Пантану.

Бразилія настільки велика, сказала Муйра, що найвищу її вершину відкрили та виміряли всього кілька років тому, в джунглях на кордоні з Венесуелою, Піку де Небліна, висота понад три тисячі метрів. Причому в Бразилії до сьогодні є не лише невідомі піки такої висоти, але й цілі народи. Наприклад, про деякі племена на Амазонії й нині знають не більше, ніж помітили з літака пілоти топографічної служби: дими від їхніх таборових багать, ознаки життя, які розвіює вітер.

— Піку де Небліна! — вигукнула Муйра. — То моя гора! — Коли-небудь вона неодмінно туди вирушить, до Манауса і вгору по Ріу-Негру й далі в джунглі, за слідами димів, до кінця Бразилії, на край світу.

Помалу розкручувалась під колесами, що муркотіли від гарячого асфальту, берегова лінія Ріо-де-Жанейро. *Їдь повільно!* Муйра застережливо поклала руку на плече водієві. Кожного разу, коли відкривався новий серп пляжу, нові барвисті бульвари, Муйра поверталася до новоприбулих і вимовляла назви пляжів і бухт, а Берінг деколи беззвучно відтворював власним ротом рухи красивих губ цієї бразилійки: *Прайя-ду-Фламенгу, Енесеага-гі-Ботафагу, Прайя-гі-Копакабана... гі-Іпанема... Леблон... Сан-Конраду, Барра-га-Тіджука...* Місто лишилося позаду. За просторою, майже безлюдною бухтою — помітивши її, Муйра вигукнула: *Грумарі!* — а приплів майже зовсім заглушив рев мотору й коліс — авто, сполохавши великі зграї чапель, з ревом увірвалось до тиші мангрових лісів.

Сен'йор Плініу — генерал? Муйра засміялася і похитала головою, коли Амбрас запитав про нового власника моурського заліза. Патрон, звісно, завжди пишався, що у званні *tenente*, тобто лейтенанта, воював у корпусі маршала Маскареньяса ді Мораеса, сказала Муйра, в корпусі великого героя Бразилії, який на боці Америки та її союзників здобув перемогу у світовій війні... про тріумфальну ходу вулицями Ріо, про переможний карнавал патрон і зараз згадує із захопленням... але сен'йор Плініу ді Накар — і генерал?

Дорога до Пантану повторювала контури берегової лінії, бігла уздовж піщаних та скелястих бухт, то вузьких, то глибоко врізаних у суходіл, то злегка вигнутих, уздовж межі прадавнього лісу, який темними каскадами спускався із захмарних висот до моря і часом несподівано розступався, відкриваючи погляду водоспад, стрімкі струмені, що спадають назустріч бурунам прибою, ще в польоті набуваючи схожості з кипучою піною та гребенями хвиль... повз прибульців проносилася гамірні селища узбережжя з їхніми обвішаними Gronами бананів дощаними лавами, заправками в тіні всіяних квітами скель, глинобитними хатинами, що губляться в сельві... а Муйра тим часом розповідала про геометрично правильні евкаліптові посадки її патрона, про плантації цукрової тростини, про маніокові поля, пасовища та каменоломні фазенди «Аурікан», великого хазяйського маєтку; розповідала про любов сен'йора Плініу до Америки, про глибоку його повагу до маршала Маскареньяса та про його план спорудити на одній зі скель поряд з Пантану пам'ятник герою Бразилії, із зеленого граніту тутешніх каменоломень, — обеліск, який збереже назавжди радість перемоги і скорботу за полеглими бразильцями...

Амбрас часом кивав головою на розповіді Муйри. Входить, він уже чув історію її патрона? Берінг бачив лише, що Амбрас страждає від болю і марно намагається пом'якшити ривки та струси їзди: він сидів, скрещивши руки на грудях та охопивши плечі долонями, ніби сам себе обіймав. Ні, він уже давно нічого не чув, будучи десь далеко. А Лілі поглинув погляд на узбе-

режжя, на пінні гребені прибою: вона була на дорозі до Сантуса. Автопоїзд, який доставить моорське залізо до Пантану і вирушить уздовж узбережжя далі на південь, забере її з собою, це був її поїзд. Вона майже приїхала. Вона була зовсім близько від Сантуса.

Лише один Берінг, хоча й зовсім утомлений та виснажений, ловив кожне слово цієї бразилійки, іноді нахилявся вперед, ніби у найнапруженішій увазі, і тонув у її очах, і відчував на чолі дотик її темного волосся, що маяло на вітрі; він був ніби сам на сам із цією жінкою. Все, що вона говорила, говорилося йому. І серед багатьох нових імен та слів він чув тепер і назви європейських полів битв, які вона перераховувала *наспівом*, як віршик-лічилку, а потім, сміючись, пояснила, що за наказом патрона діти у школі фазенди «Аурікан» зазубрювали ці назви напам'ять і мусили виспівувати, хором та поодинці: *Монте-Кастелло, Монтезе, Форново, Цокка, Колекйо, Кастельнево, Камайоре, Монте-Прано...*

Той, хто міг, не збиваючись, на одному диханні відтарабанити напам'ять вісім *vitorias*, отримував від патрона нагороду — декілька монет або пакетик арахісу в карамелі, тому що на всіх цих полях битв, розташовних десь в Італії, Бразилія під драконячим стягом маршала Жуана Баптисти Маскареньяса ді Мораеса перемогла ворогів усього світу.

33. Аурікан

Панський дім фазенди «Аурікан» стояв на одній з багатьох терас, які господар, Плініу ді Накар, після вдалого повернення з Європи та з війни, наказав викопати, вирвати, випалити й вирубати у незайманому лісі біля бухти Пантану.

Поля, пасовиська, висячі сади маєтку, ніби величезні сходи, спускалися схилами Серра-ду-Мар до широких пляжів, звідки до веранд фазенди доносився заспокійливий шум прибою. Навіть пастухи, коли відловлю-

вали у переляканому стаді тварин, призначених для забою, або, розітнувши якомусь племінному бику виразку, видавлювали звідти личинок овода, а потім натирали рану смердючою маззю, — навіть вони часом відволікалися від роботи і поглядали понад зубчастими термітниками вниз, на море.

Сенйор Плініу ді Накар воював на боці Америки і під стягом свого улюбленого маршала переміг європейських варварів, а потім і самі джунглі: нагороджений найвищими воєнними орденами Бразилії, він ще в рік свого повернення додому отримав спадщину і разом з армією сільгоспрацівників викорчував ліс у бухті Пантану, посадив маніоку, кавові дерева та банани і відкрив каменоломню, а до того ж у вольєрах та клітках, які тепер стояли там і сям навколо будинку в тіні аврелій, віялових пальм та бутевнілій, розмістив найрізноманітніших представників фауни, яких він спіймав під час маңдрів джунглями рідного континенту: гривастих вовків із Сальвадору, чорних ягуарів з Серра-ду-Жатапу, алігаторів Амазонії, лінівців, тапіра, королівських урубу й туканів, мавп та папуг понад десяти видів, червоних коралових змій та величезну, мов колода, анаконду.

З роками проіржавілі заліznі прути та бамбукові гратеги деяких кліток та вольєрів майже зникли в заростях сельви, що насувалася, і сторонній відвідувач, незнайомий з фазендою, вже не міг сказати, де закінчується звіринець господаря і починаються джунглі: як знати, звідки лупають очі ягуара — з-за оплетеної зеленими пагонами решітки чи просто з-за гнучкого, розворушеного вітром підліску. А байянські ари з їхнім блакитним та крикливо-червоним хвостовим пір'ям — може, вони сидять у невидимих вольєрах, а може, й на свободі, поміж густих гілок. Хоча пристрасть патрона до колекціонування була невгамовою, кількість диких тварин, що безперешкодно гуляли його володіннями, далеко перевищувала кількість полонених звіринця; Берінгу, цьому дивніму європейцеві, який своїм фаховим умінням наслідувати голоси птахів водночас і забавляв, і вражав, Муйра показувала в сутінках бро-

неносців та легуанів, а ще цілу батарею банок із заспиртованими кораловими зміями, яких скотарі забили в загоні для молодняка.

Сім різних видів колібрі розпізнав Берінг у перші ж дні на фазенді, коли у спекотні, задушливі пообідні години гойдався у гамаку на веранді гостьового будинку, а крихітні пташки пурхали довкола скляних жбанчиків із цукровою водою, підвішених до балок стріхи. Час від часу колібрі завмиралі у повітрі, як бабки, утворюючи кільце, тремтливу пернату корону, запускали вигнуті дзьоби у штучні квіти на жбанчиках і виглядали — разом з блискучими у склі водяними стовпчиками — таємними знаками, тотемами з переливчастого пір'я, дзьобів, пластикових квітів, вологи та світла.

Проте господар, про чию всюдисущість свідчили ці пташині знаки, лишався невидимим. Тому що зливи, які у різдвяно-новорічні дні насичували вологою узбережжя, а в деяких бухтах обрушували в море кам'яні лавини та сельові потоки, тримали у своєму полоні навіть наймогутнішого патрона, сеньйора Плініу ді Накара, який мусив лишатися в глухому селищі за якусь сотню кілометрів на північ від фазенди.

Пантанську негоду не можна було порівняти з тими літніми грозами, які були знані прибулим з Моору: ці шалені зливи з безперервними спалахами блискавок та гарматним громом напливали часом з низькими хмарами, прикидаючись іноді звичайним дощем, і лише на близькій відстані згущувалися у стіну з води, переламаних глок, сліпучого світла та листя. Така буря могла бушувати і кілька хвилин, і кілька годин, могла перетворити день на ніч, а ніч — на день. Ґрунтові дороги та яри ставали тоді бездонними скаженими потоками, відкриті доріжки та сходи між терасами й садами фазенди — вируючими чорториями.

Сполучення на гірських дорогах *Serri* та на багатьох напрямках узбережжя, сказав голос радіодиктора, перерване зсувами, а з динаміків на радіоточці фазенди почувся інший голос, схожий на дикторський: вилася, а потім різко й люто засміявся, і Муйра перекла-

ла: *Так може тривати ще багато днів. Ми застягли.*
Це був голос її патрона.

Великий автопоїзд? Із залізом? З Rio? Зараз про це нема що й думати.

Коли сонце прорвалося крізь хмарні бар'єри, палюче, біле сонце, під яким будь-яка робота ставала важкою і виснажливою; прибережні ліси закурилися сяючими туманними випарами, і водночас здійнявся такий відчайдушний хор цикад, ніби випаровувалася не дощова вода, напоєна ароматом квітів та прілого листя, а сама земля. Потім на іншому кінці бухти зникли з овиду розкидані на кручі будинки та глинобитні хатини Пантану, дзвіниця церкви адвентистів, залізний дах сільського кінотеатру та густо поцяткована плямами вологості будівля-холодильник, де на кризі зберігали рибу і сперму для запліднення найкращих хазяйських корів.

— Цією дорогою? — спитав Берінг, коли в останній день року йому, Амбрасові, Муйрі та одному місцевому робітнику довелося облишити заляпаний грязюкою всюдиход і пішки вирушити до найдальшого з трьох гранітних кар'єрів фазенди «Аурікан». — Сідельні тягачі мусять їхати цією дорогою? Хіба таке можливо?

— Не знаю, — сказав Амбрас.

Кінна дорога, якою і пішки йти можна було лише повільно, була більше схожою не на трасу для важкого транспорту, а на безводне русло гірської річки, повсюдно захаращене валунами та шматками деревини; цей шлях пролягав поміж величезними, висотою з будинок, гранітними блоками, попід склепінням густих, перепутаних між собою деревних крон, вів до широкої котловини, де було нестерпно перебувати через палючу спеку й кусючих мух. Каменяр засміявся.

— Він каже, хазяїн побудує дорогу, — переклала Муйра. — Каже, хазяїн уже багато доріг збудував.

Кар'єр *Санта Фе да Ледра Дура* був розташований у верів'ях долини, де били головні джерела Пантану. З усіх тріщин у скелях, жолобків та ущелин чути було пleskіt води, але не шум прибою. Робітник пішов через річку вбрід попереду хазяйських гостей; у воді

валялися уламки заваленого мосту — розтріпані острівці, над якими ройлися мухи. На цих острівцях, у заростях меліси, Берінг побачив яскраво розфарбовані статуї... і десятки запалених свічок! Фігури Діви Марії та Христа, з глини та порцеляни, з відбитими головами, зі свічками, вstromленими в шию, стояли у траві серед пляшок з горілкою, фруктів, що загнивали, кукурудзи та пшеничних зерен на тарілках, — потворні світильники у траві. Подекуди біля ніг безголової Мадонни лежала фата, напізвотлій одяг, скривавлені пов'язки.

— Новорічні дари для духів, — сказала Муйра. — Жертвопринесення.

Каменяр перехрестився.

Кар'єр? Нічого в цій кам'яній котловині не нагадувало про відвалальні тераси та запилюжену зайнятість Сліпого берега. У цьому кар'єрі не було ані терас, ані відвальів, ані дробарки, один-єдиний неймовірно великий гранітний конус, що підіймався до неба високо над краєм котловини, — Берінг навіть здригнувся, незважаючи на хвилі спеки, що обпалювали обличчя з кожним подихом вітру. Моноліт заріс лишайниками та в'юнкими рослинами, і лише там, де його наче підгрізли, в самому низу, біля його підніжжя, де до скелі ліпилася схожа на мереживо бамбукова клітка та перехняблений дощаний сарай, проступала дивовижна зеленість каменю.

У жодному з кар'єрів фазенди «Аурікан»а, сказала Муйра, нема граніту такої бездоганності та з такою красивою фактурою. Те, що патрон лише тепер вирішив розробляти це багатство, пов'язано з його справами в Сан-Паулу, з непростими під'їзними шляхами і напевно також з людьми макумба, які бажали в цій долині безперешкодно заклинати своїх духів. Але патронове терпіння нині вичерпалося: в Сан-Паулу таким каменем обшивають найвищі хмарочоси.

На зворотному шляху до моря мерехтіла бухта Пантану з її хребтами, закутаними у хмари, прекрасна, як Моорське озеро вдалини від берега, і Берінг розповідав Муйрі про сніг, який зараз точно ще лежав у Моорі. Коли вони дісталися узбережжя, було вже

темно. На пляжах спалахнули вогнища, як і перший букиет феєрверка. Так закінчувався рік.

У години перед північчю всюди в Пантану зодягнуті в біле люди покидали свої будинки та веранди. І в будинку господаря фазенди всі, теж у білому, встали з-за святкового столу, рушили зі смолоскипами та свічками на пляж і слідом за вбраними в біле місцевими прочалапали у темне море. Стоячи — хто до пояса, хто по груди у воді, — зустрічали вони хвилі припливу і запускали вінки та гірлянди з білих квітів, а ще смолоскипи, вставлені у дерев'яні та коркові буйки, бажали одне одному щастя, падали одне одному в обійми.

У сім хвиль, крикнула Муйра Берінгові крізь шум прибою, у сім бурунів мусить цієї ночі кинутись людина, аби змети з себе минулий рік і стати вільною і легкою, відкритою для всього нового. І Берінг, який носив білу сорочку якогось секретаря з фазенди і вже стояв глибоко у пінистій воді, відчув, як перша хвиля вимиває з-під ніг м'який піщаний ґрунт. А потім Муйра опинилася поруч і не дала знову стати на ноги. Вона простягнула йому руки, тримала його у м'якому припливі, тримала ніби в повітрі, а потім пригорнула до себе, обійняла і, сміючись, розцілувала в обидві щоки, тимчасом як із шумливим сплеском нахлинула друга хвиля, могутній вал, на гребені якого вигравав відблиск плаваючих смолоскипів.

У перші дні нового року грози стихли, але спека та вологість зросли, полегшити їх вплив вдавалося лише за допомогою вентиляторів та віял, а ще — бездіяльністю. Залізо та всі моорські машини зупинилися там, де й були, а патрон скористався першою-ліпшою розчищеною дорогою, повернувшись до Ріо-де-Жанейро і тепер давав настанови зі свого саду біля Леблонського пляжу і вітав своїх гостей також звідти: він, мовляв, скоро приїде.

У Санта-Фе-да-Педра-Дура панувала тиша.

Берінг у ці дні проکидався мокрим від поту, підвішився мокрим від поту зі своєї постелі, лежав мокрим від поту в гамаках на веранді та мокрим від поту сидів за столом. Шерстяна моорська сорочка та інший при-

vezений одяг, що без діла валявся в кімнаті, почали від вологості братися цвіллю. Навіть черевики, які він давно змінив на сандалі, вкрилися пліснявою, навіть фотокартка, на якій він був разом зі своїми зниклими братами. Вперше з тих пір як Амбрас його озброїв, він не носив при собі пістолета: після прогулянки пляжами поряд з Пантану мокра від поту шкіра так обпеклася на сонці, що збросю він стер її до крові. Той, кого він мав цією збросю захищати, уникав товариства. Весь час пополудні він лежав у своїй затемненій кімнаті, страждаючи від болю у плечових суглобах. Фазенда «Аурікан» була безпечним місцем, тож Берінг загорнув пістолет у шмат промасленої тканини і поклав поруч зі сталевим кігтем до фібрової валізи, що вкривалася пліснявою, а наступного ж ранку, задовго до сходу сонця, вихопив його зі сковку і побіг через веранду до кімнати хазяїна.

Там хтось кричав. Хтось там стогнав, ніби в запеклій сутинці. Хтось там кричав. І Охоронець, ще сонний і заплутаний у свої сни, на кілька кроків, на кілька секунд знов опинився там, у дома, знову чув важкий віддих голомозого переслідувача, чув хворобливий зойк жінки, яку за волосся витягли в досвіток.

Але коли він добіг до відчинених настіж дверей кімнати Амбраса, рвонув набік штору і сутінкове світло впало на москітну сітку, яка, немов шатро із шовку, блищає над бамбуковим ліжком, він побачив Лілі. Вона випростано сиділа в цьому найтоншому шатрі, і Амбрас, прикритий чи то простирадлом, чи то білою сорочкою, лежав в її тіні.

Дивно, але зараз, нарешті побачивши Лілі, оголену, в хаосі білих простирадел... таку красиву, якою вона часто являлася йому в багатьох болісно-солодких фантазіях... зараз він зауважив передусім сяйво в її очах. Амбрас та Лілі. Собачий Король і Бразилійка. Він бачив лише її очі. Тому що її світла шкіра, її пупок... це струнке, світле тіло — змінилися в його мріях чимось темнішим, таємничішим, м'якістю і теплом Муйри, які він відчув у пінних хвилях новорічної ночі. Лиш ці очі, ці сяйливі очі знову дивилися на нього з нового образу.

Нащо Лілі дивиться на нього?! Нащо впиратися в нього своїми очима? Хай зникне! Але вона лишилася. Мовчазна, випростана, оголена сиділа вона в цьому блискучому шатрі. Він опустив пістолет і відвернувся, відвернувся від неї і від свого хазяїна, не засуваючи штору, вийшов на веранду, на свіже повітря.

Він смертельно втомився. *Смертельна втома* — таке ж буває? Від несамовитого болю в плечах і дурману-анестезії, який йому час від часу давав ром, Амbras забув так багато слів. А в потоці нових слів та імен, що пробивалися до затемненої кімнати після полудня з дворів та садів фазенди, навіть його власна мова часом здавалася незрозумілою та чужою. *Смертельна втома*. Навіть у таборі він ніколи не почувався таким виснаженим, як у ці перші дні нового року.

Йди геть, сказав він Лілі, коли вона одного разу ступила в темряву його кімнати, і стала розповідати про розчищені дороги та звістку з Rio, і спитала про його болі. Він зізнав, що вона почала прощатися. Ще кілька днів — і вона буде в Сантусі. *Igu вже, я смертельно втомлений*.

Але вона поклала свої долоні на його палаючі плечі. І те, що відбулося потім, лише показало йому, як давно він не належить до живих. Не її губи він відчував на своєму чолі, на щоках, на губах. Не її волосся струменило в темряві крізь його пальці. А слова, що досягали його свідомості і лишалися невимовними, складалися в одні й ті самі фрази, які наче самі по собі, монотонно й механічно сотні разів повторювалися в ньому цієї ночі, хоча він жодного слова не вимовляв: *Я здорова. У мене все добре. Де ти був, мій любий. Не забувай мене*.

Чи існує ще цей засипаний глибокими снігами берег озера, де завтрашній день, січнева неділя, називається *днем Трьох святих царів*? А скрижанілі на скло, дзвінкі моорські очерети, метрові снігові замети над руїнами баракового табору біля каменедробарки — це спогад чи ілюзія?

В бухті Пантану на Трьох царів було так спекотно, що над одним із багатьох островів, які, ніби голови

стада на плаву, виднілися в далекій та найдальшій морській синяві, здійнявся стовп диму. Муйра, стоячи з гостями патрона на фазенді поруч з кліткою ягуара, вказала понад іржавими гратами на дим, що розсіювався над океаном, і сказала: «Сельва горить», а потім кинула чорному амазонському ягуарові шмат м'яса. Під січневим сонцем навіть сире, пріле листя або мертвий чи поламаний бурею чагарник за лічені години ставав нехай і гнилим, але запалом.

Ягуар розгублено і знависніло метався з боку в бік, наступаючи лапами на тіні грат, що косими сходинками падали на долівку його клітки. Увесь у плямах присохлих і відкритих гнійників, він не зважав ані на мух, які його переслідували, ані на м'ясо.

— Короста в нього, — сказала Муйра. — Сеньйор Плініу його пристрелить.

Але гості патрона раптом втратили всяку цікавість до хворої тварини, їхню увагу привертав тонкий, розвіюваний у блакить стовп диму. Як вона сказала? Як називається той острів? І Муйра, заскочена такою різкою зміною фокусу, повторила назву, яка була їй настільки звичною, що переклад її прозвучав як вульгарна лайка: *Ілья-ду-Кан*. Собачий острів.

34. Пожежа в океані

Січневі пожежі у сельві були в'ялими і блукаючими, грози та зливи знов і знов, іноді протягом цілого дня, відбивали їхні атаки, а вони все одно переховувалися в нетрях, по згарищах, виповзали із засади, ідучи в новий наступ, і врешті, знесилені дощем та непереможною вологістю, гасли поміж зелених сутінків непролазних лісів. Більшою небезпекою, ніж сама ця плутана пожежа, для мисливця чи наглядача, були звірі, що в паніці втікали із зони вогню: отруйні змії, які кусали кожного ворога, що ненароком заступив їм дорогу до спасіння, а на Ілья-ду-Кан ще й ті дики собаки, яким острів завдячував своїм іменем.

Муйра не могла сказати хазяйським гостям, протягом скількох років Собачий острів був тюрмою, забороненим місцем, яке охоронялося бійцівськими пасами. Собаки, як розповідали в Пантану, однаково люто кидалися і на незваних прибульців, і на втікачів. Муйра ще зубрила у школі фазенди *vitorias* бразильської армії, коли сенат у Сан-Паулу постановив перевести тюрму на континент і там розширити. Чотири ряди кам'яних будівель з ґратами на вікнах, мол та обладнаний пляж знов тоді занурилися в джунглі. В'язні та їхні вартові вже давно були під брязкіт корабельних ланцюгів кудись вивезені, а рибалки все частіше чули на острові собачий гавкіт: декілька бестій, очевидно, лишилися там, покинуті, вигнані чи просто забуті. Хто може то тепер сказати напевно. Факт у тому, що кожне наступне покоління, нащадки тодішніх псів, усе більше дичавіло, боялося людей так само, як і їхня здобич: вони любили бути в тіні, вдень ховалися на узлісці, на берег виходили рідко; рибалки і птахолови, що ночували іноді поміж руїн тюрми, полювали на них з дробовиками, а то й з гарпунами.

Небезпечно? Чи небезпечно вирушити шлюпкою фазенди «Аурікан» до димучого Ілья-ду-Кан і зійти там на берег, чітко знаючи, що будь-коли можна повернутися на човен, який чекає на якорі в надійній бухті? На що здатні дики собаки, налякані вогнем, Муйра також сказати не могла, але хто приїхав з Європи, той, безсумнівно, пережив багато чого гіршого.

«Може, там і рибалки-гарпунники є». У підводних гrotах Ілья-ду-Кан шукали притулку найкрасивіші риби. Небезпеки нема.

У палючій полудневій спеці на Трьох царів кухонна прислуга з хазяйського дому завантажила на борт шлюпку спорядження, провіант на два-три дні й запас дизпалива в каністрах, мінімум на сто морських миль. Рано пополудні Муйра та гості патрона відчалили при слабкому вітрі. Човняр фазенди цього дня мав нести стяг у процесії до Санта-Фе-да-Педра-Дура, але Муйра його не потребувала. Кермо шлюпки, яка звалася

«Раїнья-ду-Мар», «Цариця моря», вона нікому не довірить, навіть цьому «пташиному» хлопцю.

Навіть якщо він багато тямить у дизельних двигунах — тут, серед острівного лабіринту, рифи дуже оманливі та підступні. Не над кожним зубцем застежено вирує пінний фонтан. Під найрівнішою, найсінішою водою сковані грізні шпилі потонулих гір.

Під руками Муйри штурвал крутиться запросто. Морська мапа? Йі не потрібна морська мапа, щоб знайти надійний фарватер. Влаштувавшись у тіні навісу, вона химерним курсом кермуює в бік пожежі в океані. Димовий шлейф стелиться тепер прямо над лінією обрію і часом зникає між дрібних хвиль. Можливо, пожежа вже гасне.

Так ніби сама тільки назва та історія острова вималили його із затемненої кімнати, Собачий Король сидить на палубі в тій самій позі, в якій Берінг протягом багатьох годин бачив його на веранді вілли «Флора»: хрестивши на грудях руки, схиливши голову набік, погляд спрямований на воду. Він чує, що йому каже Лілі? Вона роздивається крізь бінокль, берег за берегом, архіпелаг і лише зрідка знаходить будинки, глинобитні хатки, дахи, які немов висять у повітрі по той бік прибою. Більшість цих островів безлюдні. Безлюдні, як ось цей, багатий урвищами, великий мов гора, що помalu встає перед ним з моря. Диму тепер взагалі не видно.

На цьому морі, під цим громаддям яскраво-білих хмар, Берінг хотів би лишитися з Муйрою сам на сам. Німа близькість хазяїна, і вдивлення, пошуки, розмови Лілі, і все, що стоїть на заваді цьому «сам на сам», не дає йому спокою. Бісить. То він спрямовує погляд назад, понад танцюючим кільватером «Цариці моря», на гірське узбережжя, то стоїть на носі, немов зачарований островом, що здіймається все вище і вище, і задовго до того, як якір «Раїнья-ду-Мар» розбиває в клочchia світло-зелене дзеркало бухти, спускається в трюм, до спорядження. Там лежать намети, гамаки й ретельно скручена мотузка, москітні сітки, сокири ручної ковки, а на залізному ящику, повному пляшок та

колотої криги — карабін з хазяйського арсеналу. Муйра подумала про все, у тому числі про знавісніших собак; втім, скоріше за все, острівні собаки й цього разу не з'являться, у попередні відвідини траплялися тільки сліди лап, послід, вночі деколи чути було далекий гавкіт і жалібне виття, схоже на шакаляче.

— Хто візьме зброю? — питала Муйра, коли вони навантажують шлюпку для висадки на берег. Біля проломленого коренями завтовшки з руку і розбитого хвилями молу вже давно не швартується жодне судно.

— Зброю? Та от він, — говорить Лілі, ніби це вона тут віддає накази. Але вона не має права розпоряджатися. Вже не має, тим більше тут. Але гвинтівку з рук Муйри Берінг все ж бере.

Амбрас з опущеними руками стоїть по коліна у воді й спостерігає, як жінки з Охоронцем витягують шлюпку на пісок, у пролом берегового укріплення. Він не може їм допомогти. Вони поки не вирішили, як довго тут пробудуть. Може, до вечора. Може, одну ніч. Може бути, попливуть далі, до Кабу-ду-Бон-Жезус або ще кудись. Муйра показує на єдиний із затонулих поміж хащами тюремних бараків, який ще має дах. Там кострища рибалок. Там і вони можуть отaborитися.

Але потім, під тінню скель, яка немов величезна долоня охоплює просторе поле руїн, кожен раптом лишається на самоті. Онімілі, як при першому погляді на щойно відкритий край, прибульці пробираються поміж завалів та решток стін, тут нагинаються за уламком, там — за побитим іржею, врослим у дерево ланцюгом, прориваються крізь хащі, губляться серед диких зарослів, які поглинають покинуті людьми місця не так, як у Моорі — обережно й нерішуче, ні, вони жадібно кидаються на все покинуте, *вдираються* до будинків крізь вікна й тріщини в стінах, аби по прогнилих долівках, через обвалені сходи й дахи знову рвонути геть, обплутуючи, здавлюючи, розриваючи і пожираючи все, що є на шляху, доки їх самих не зжирає тлін або бродяча пожежа.

Пожежа. Її запах відчувався всюди. Навіть аромат квітів і важкий запах гнилих балок і колод не глушили

його для прибульців. Пожежа зараз така затаєна, як і кожен із них. Але вона тут. Вона десь тут живиться. Чекає. Хоча не видно жодного язика вогню. Жодної цівки диму.

Амбрас подряпав руки об спіраль колючого дроту, густо порослу гібіскусом. Він відчуває запах печей. Мерців. Ці непролазні хащі, певно, є колишнім шикуванальним плацом. На таборовій дорозі, між кам'яних вартових вишок, у бараках — вогонь присутній всюди, але беззвучний та непомітний. Недостатньо гучно викрикнеш на ранковому зборі свій номер — і вже ввечері можеш горіти, звіятись димом, відлетіти в ніч, а в холоді наступного ранку знову повернешся до табору, випадеш попелом, чорним пилом на робітничі колони, що бредуть до кар'єру, смородом проникнеш у їхні ніздри, у їхні легені, ув очі, вуха та сни.

Де ворота? Де огорожа? Десь тут, поміж двома розваленими бараками, мають бути ворота табору. А ліворуч і праворуч від них — вал і на ньому електрична огорожа. Високо в небо здіймається перед Амбрасом скелясте урвище, обвішане мереживом квітучих ліан, жилавих повітряних коренів, папороті. Дріт протягнуто крізь білі квіти, білі порцелянові ізолятори. Там само і сходи, що ведуть угору, до валу та вартової вишки, звідки щоночі спадають світлові конуси. Хто стає на ці сходи, довший час потім рухається в секторі обстрілу. Сходинка за сходинкою Амбрас піднімається вгору. Він такий змучений. Він уже мусить бути близько від гребеня валу. Притулмене завісою з ліан, глибоко під ним мерехтливо виблискує море. Зараз, цієї миті, він потрапить у світловий конус. Завмерти, глибоко вдихнути. Я здоровий. У мене все добре. Вже стріляють? Цей постріл, який він чує — по ньому? Страху нема. Адже він шукає свою любов та все, чого йому так довго бракувало, шукає там, де трапляється стільки втраченого. Іде до огорожі.

Дивовижно, яким крихким може стати залізо: голими руками Берінг ламає гратеги, які зробила тоншими іржа, з'їдаючи шар за шаром. Так само й залізні поручні, що ведуть до підвалу, ламаються в нього у кулаці.

Там унизу, між уламків, попід мокрим листям, яке нападало крізь світляні шахти та провали в підлозі, він знаходить залізні засови і стрічки, рештки залізних койок та іржаві згустки невідомого походження, знаходить у стінах камер заліznі кільця й запросто висміює їх із муру. Дерев'яне руків'я багнета на брудній підлозі із кам'яних плит — просто жменька гнилі поряд із проржавілим лезом.

Цьому заліезному саду не зарадять ані напилок, ані масляна ванна, ані вогонь. А пожежа, чий запах проривається і в цей підваль, не стосується яскраво-червоного ковальського жару, який розпалюється від одного подуву міхів. Тихо тут. Так тихо, як у підземеллі форту на Крижаному перевалі, і, як тоді, Берінг чує дзвін власної крові у голові. Але під цим дзвоном є щось іще, тихий, монотонний шерех. Це дощ. Берінг скоплюється: як довго він тиняється цими підземними казематами?

По крутій купі уламків Берінг вибирається нагору, в рослинну гущавину, і бачить довгі, вузькі дощові смуги, що набігають з океану, на поверхні якого тиснуть одна на одну тіні хмар та сонячні відблиски, неспокійні, іскристі острівці світла.

Дощ? Тепер скажені Лілі. Куди її занесло? Що тут таке? Моорський курорт? Вона стоїть поміж тюремних руїн, під дощем, у руїнах курорту, між уламків «Бельвю». Хоче потрапити до Сантуса, а стоїть посеред Моору! Прибережні дороги давно розчищені, але вона стоїть у Моорі, у просякнутих вологою хащах, що смердять холодним попелом. Де всі решта? Вона має забиратися звідси. Назад. І автопоїзда з Ріо чекати не стане. Прощання і так вже триває не один день. Кожного ранку, казала Муйра, ходить автобус на Сантус. Кожного ранку.

На яскравій зелені бухти колишеться чужий човен. Рибалки з Пантану. Гарпунники. Муйра стоїть у воді, однією рукою тримаючись за облавок, а іншою бере дві зв'язані між собою рибини, і коли бачить Лілі, що прямує до неї, сміючись, піdnімає їх вгору.

— Я купила рибу! Гаропів.

— Я хочу повернутися, — говорить Лілі. — *Ви пливете до Пантану? Візьмете мене з собою?* — намагається вона спитати рибалок новою для себе мовою, але Муйра мусить їй допомагати в цьому. Рибалки вже простягають руки назустріч незнайомці, яка гостює в патрона, але їй треба ще раз на берег. До шлюпки «Цариці моря», за рюкзаком. І, рвучко крокуючи назад до рибальського човна, вона риється в цьому армійському рюкзаку в пошуках якогось подарунку. Найкраще з того, що вона знаходить, — це плащ-доштовик із запасів американської армії, простора накидка з каптуром, камуфляж морської піхоти. Цю пелерину Лілі носила на багатьох своїх шляхах крізь Кам'яне Море. Під нею завжди було сухо й тепло.

Один із рибалок пlesкає в долоні: цей плащ йому також сподобався. Але Лілі обіймає Муйру, накидає доштовик на її плечі, одягає на голову каптур, як дитині, аби та не змокла. Потім жестом указує на берег, на руїни, де зникли Собачий Король та Охоронець, і говорити:

— Я більше не можу лишатися тут. Скажи їм, що я більше не можу лишатися. Скажи їм, що я поїхала до Сантуса.

Муйра стойть, і низ плаща танцює на легких хвильках вгору-вниз. Вона розмахує бліскучими рибинами вслід човну, який стає все меншим і меншим. Сантус. Колись вона теж поїде туди, але не для того, щоб закінчити мандрівку, а щоб почати найбільшу подорож у своєму житті: з гавані Сантуса до Сальвадору, Форталези та Сан-Луїсу, до Белену та Манаусу, все далі й далі.

Муйра іде крізь дощ по теплому піску, до самої межі пляжу — бар'єра з гладко відшліфованих скель, де вибігає назустріч океану прісний потічок. Там, попід повітряними коренями та паростками, вона сідає навпочіпки біля води, яка прохолодніша за океан, і патрає рибу, зчищаючи ножем луску, перламутрову, велику як монети, промиває її порожнє черево — і тут гуркіт удару, який б'є її зі спини, рве нову накидку, шкіру, серце. Вона сиділа, нахилившись вперед, і тепер

падає ниць у воду. Нічого ніби не відбулося. Але, намагаючись підвєстися, вона бачить, як з її грудей струмить кров, тече прямо на одну з рибин. Ні, цього вона вже не бачить. Залита кров'ю рибина якийсь час лежить у піщаному руслі потічка, а далі вода, запруджена мертвою жінкою, перехльостує через труп, підхоплює рибину і відносить назад у море.

Муйра. Берінг хоче покликати її. Пляж безлюдний. У руїнах — жодного знаку чи звуку. Кричати доведеться гучно, перекриваючи шум дощу, а тоді Собачий Король і Лілі також почують, що він шукає бразилійку. Цього він не хоче.

Муйра спокійно покинула під дощем шлюпку з усім спорядженням, гамаки, мотузку, гвинтівку. А в них же є брезент. Муйра теж заблукала поміж руїн, як інші? Ні, Лілі вже повернулася. Ось вона сидить коло потічка у своєму армійському плащи. Камуфляжні плями роблять її майже непомітною під навислими гілками. Вона повертається до нього спиною, набирає воду. Або шукає камені? В Пантану Муйра вже показувала йому шукачів, що намивали золото в гирлі річки. Але якщо він зараз крикне в бік руїн ім'я Муйри, Лілі перша почне його і озирнеться. Вона завжди там, де має бути Муйра. Чому вона не поїхала, їй давно треба бути в Сантуся. Навіщо вона чекає автопоїзда із залізом — це ж вантажівки! — коли цілком досить одного-единого місяця в рейсовому автобусі. Їй давно час зникнути.

Притулившись до облавку шлюпки, Берінг сидить на піску, чекає на Муйру. Цей карабін — цікаво, важчий чи легший за ту гвинтівку, яку Лілі швиргонула до прірви? Він зважує карабін у руках, оцінює відстань до сидячої фігурки. Метрів п'ятдесят? Тут менше. Не те що б він цілиться в цю закамуфльовану постать. Просто, дивлячись крізь приціл, оцінює відстань. Бачить, як танцюють у перехресті плями камуфляжу. Плями. Там, де Лілі, завжди є плями. Камуфляжні плями, сліпі плями — завжди щось таке, що нагадує про Моор і про те, що він там пережив. П'ятдесят метрів. Він ніколи не зможе вистрілити в людину, яка є настільки беззахисною. Хоча... Там нагорі, серед кар-

стів, це виявилося дуже легким. І там теж була вона, вона рвонула його за волосся. Ні, він не цілиться в Лілі. Він лише розглядає ці кляті плями крізь приціл. А що карабін в його руках раптом смикається вгору, так-так, реально б'є його в обличчя... і що цей гуркіт, що одногразу його оглушив і глушить знов і знов, відлунює в руїнах, відбивається від стіни скель... усе це його не стосується. Він тут ні при чому. Він не натискав на гачок. Карабін сам ударив його, розбив йому лоб. І кидати цю зброю не треба. Вона сама вискачує з рук. А Берінг нічого такого не робив.

Але плямиста фігурка там, не далі ніж за п'ятдесят метрів від нього, стала ще меншою. Щось звалилося на неї із гущавини гілок і зробило зовсім згорбленою і маленькою. Нерухомий згорток у камуфляжі, лежить вона у неспокійному мілководді.

Це не він зараз говорить: *Мати Божа. Пресвята Діво! Допоможи. Я убив її.* Не він також говорить: *Розрадницє скорботних. Заступнице недужих. Прихистку грішників;* Ціла літання вимовляється сама собою, а потім він нарешті робить те, в чому щойно собі відмовляв: *Муйро!* — кричить він. *Муйро!* Кричить він так гучно і з таким жахом, що каплі, сполохані пострілом, які вже повернулися були на дерева, знову здіймаються і летять.

Що він наробив. Він убив Лілі. Убив Лілі. Що тепер йому робити.

Муйра має йому допомогти. Вона єдина, хто може йому допомогти. Він не піде туди, до цього згортка. Він не сміє туди йти. Йому зимно. Туди піде Муйра, разом з ним, і скаже, що він нічого не зробив.

Пляж порожній. Руїни також. Неторканий човен на піску. Зостається тільки один шлях — уздовж урвища. Муйра неодмінно мала пройти там. За ясної погоди, казала вона, нема кращого вигляду на континент, на берегові гори, ніж звідти. Нам знадобиться мотузка, сказала вона. Він робить тільки те, що говорила вона. Закидає собі на плече змотану мотузку.

Залізні сходи, що ведуть по стіні до вежі маяка, який давно вже без світла й без даху, наскрізь проір-

жавіли, кам'яні сходинки осипалися. Задихаючись, захлинаючись риданням, Берінг дереться вгору. Він же завжди все робив. Скажи Муйра зараз, що треба йти до Монте-Небліни, крізь туманний ліс, проти течії річки, за слідами димів і далі, в безлюдний світ, — він піде з нею, зробить і це. Але перед цим, один-єдиний раз, Муйра мусить піти з ним. Всього-на-всього до потічка, до цього згортка, якого вже не видно попід гіллям.

Допоможи мені. Літанія знову вимовляється сама собою. Тихіше, хрипить він, заспокойся нарешті: *тихо будь,тихо*, — поки не бачить прямо попереду Собачого Короля. Про нього він зовсім забув. А той раптом стоїть на шляху. Хай забирається геть. Він має знайти Муйру і кричить: *Igi геть! Зникни!* Зараз він готовий убити кожного, хто заступає йому шлях до Муйри. *Забирайся!*

А далі він усвідомлює, що Собачий Король уже не в змозі ані чути його, ані розуміти. Амбрас дивиться на нього так навіжено, ні, так онімло, настільки безпорядно і так відчужено, ніби з невідомої далини, що Берінг прокидається від власної безпорадності, власного жаху: Собачий Король не просто стоїть там, він не може рушити далі. Відрізок шляху перед ним, підмуровані раніше до скелі сходи давно завалилися у безодню. Вціліла лише вузенька смужка сходів і вбите в кам'яну стіну кріплення згрізених іржею залізних поручнів.

Нам знадобиться мотузка. Берінг робить лиш те, про що говорила Муйра. Знімає з плеча мотузку і один її кінець обв'язує довкола пояса, щоб руки лишилися вільними. Муйра точно пройшла тут без мотузки. Він хоче бути їй опорою на зворотному шляху до моря.

Чи здатен Амбрас його зрозуміти? Берінг протискується повз його німу постать. Амбрасу не доведеться страхувати його і підтримувати, у Кам'яному Морі Берінг часто і самотою проходив схожий шлях. Справа Амбраса — просто пропускати мотузку через свої руки і слідкувати, щоб її петлі не переплуталися, не зав'язувалися вузлом, коли Охоронець буде крок за

кроком іти краечком сходів, натягуючи уздовж скелі нові поручні. Собачий Король бере мотузку. Невідривно дивиться на Берінга. Не каже ні слова.

Берінг тепер зовсім спокійний і вже починає знову забувати про свого хазяїна. Половину шляху до наступної міцної опори він уже подолав, і тут йому здається, що він бачить на битих мушлях, занесених сюди чайками, слід Муйри. І раптом щось смикає його, смикає з такою силою, що він падає, не встигнувши навіть подумати, за що можна зачепитися. Жменя листя та білих квітів — ось і все, що на льоту залишається у нього в руках, потім завіса ліан, з якої спурхують птахи, розривається. Це чайки? Крила, пера ковзають по ньому. А ця темна синява — небо чи море? Гребінці хвиль зовсім поруч. Чи це хмарки? Так-так, це хмарки. Мають бути хмарки. Виходить, він, летун серед птахів, падає у звихране небо.

Лілі уже далеко в морі, коли з острова долітає звук пострілу. Отже, собаки таки виходять до берега? Обидва рибалки ствердно кивають і усміхаються. Собаки, звісно. Собаки. Потім надовго залягає тиша. Лілі сидить між кошиками й залізними ящиками, повними риби, і бачить, як острів маліє, стає крихітним, немов далекий корабель. Пароплав. І дим знову здійнявся. Чорний шлейф над кам'яним димарем. «Спляча грекиня», пароплав для прогулянок, пливе собі хмарним, але цілком погідним літнім днем.

Димний султан. Тепер Амбрас нарешті бачить вогонь, що так довго палає потайки. Він озирнувся на переслідувача, який доганяє його на кругому шляху до гребеня валу: а, це один із тих, що в каменоломні луплять сталевими прутами. Та йому тепер більше не страшно. Але у безодні, що розверзлася за переслідувачем, у глибині, сірий та невиразний, видніється табір — і вогонь поміж бараками. Язики полум'я повільно та невідворотно повзуть до плацу. Як довго вогонь горів приховано, у пічках за лікарняним бараком. Тепер він на свободі. Його переслідувач не бачить вогню. Бачить тільки його. Кричить на нього. Тримає в руках мотузку. Хоче повернути його до тaborу? Хоче

ще раз його зв'язати і підвісити на «гойдалку», щоб усі ще раз подивилися, як він теліпається?

І от переслідувач його наздогнав. Дивно, він не вдавив. Не стріляє. Не зв'язує. Підходить близько-близько — Амбрас відчуває його подих на своєму обличчі — і дарує йому мотузку. А потім іде далі, проходить повз. Залишає його позаду. Залишає йому свободу дій, життя.

І Амбрас нарешті стоїть поруч з огорожею, поряд з колючим дротом, біля білої порцеляни високовольтних ізоляторів. І робить крок вперед, і все ж не відчуває удару, не відчуває болю. Як і зливи іскор не бачить. Він просто робить крок у порожнечу.

Яким легким стає все в порожнечі. Дивовижно легким. Палаючі плечі, руки — вони знову такі легкі, що він нарешті може підвести їх угору, високо над головою. І поки мотузка, трос, шнур виписує у повітрі кільця, петлі, спіралі, все, що пригнічувало його й мучило, втрачає тепер вагомість. Стіна скель пропливає повз нього. А потім, звільнений від усіх блоків та каменів, увесь світ стає легшим і легшим, починає здійматися у височінь, м'яко тягне канат з його рук і відлітає геть, разом із хмарами диму.

Зміст

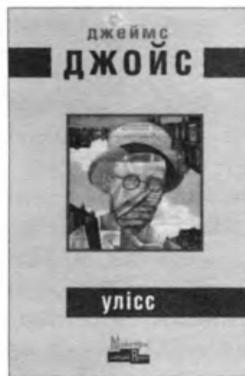
1. Пожежа в океані	7
2. Моорський крикун	8
3. Вокзал біля озера	16
4. Кам'яне Море	22
5. Стелламур, або Оранієнбурзький мир	28
6. Два постріли	37
7. Корабель у селях	45
8. Собачий Король	50
9. Великий ремонт	62
10. Лілі	73
11. Бразилійка	80
12. Мисливиця	92
13. У темряві	97
14. Музика	102
15. Keer movin'	106
16. Концерт просто неба	112
17. Діра	125
18. У пастці	138
19. Жінка, що сміється	152
20. Іграшки, простої та запустіння	168
21. Розплющені очі	187
22. Початок кінця	194
23. Вояка	203
24. На шляху до Бранду	211
25. Убити	222
26. Світло Нагої	231
27. Хвороба Кітхарі	241
28. Ітак у вогні	258
29. Лють	266
30. Лес, півень, наглядач	276
31. Вперед і подалі звідси	285
32. Муйра, або Повернення додому	285
33. Аурікані	304
34. Пожежа в океані	312

Серія «МАЙСТРИ СВІТОВОЇ ПРОЗИ»

Джеймс ДЖОЙС УЛІСС

Джеймс Джойс (1882 – 1941) – ірландський письменник, якого вважають одним із найвпливовіших літераторів ХХ сторіччя. Його твір «Улісс» уже давно набув статусу найвизначнішого роману минулого сторіччя. В усіх без винятку рейтингах книжок Джойсів «Улісс» незмінно тримає перші позиції (перший у списку 100 найкращих англомовних романів ХХ сторіччя за версією видавництва «Модерн Лайбрері» та третій у списку найкращих книжок усіх часів за версією журналу «Ньюсвік»).

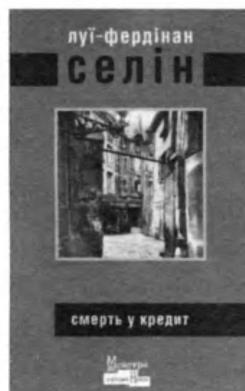
З англійської переклали Олександр Терех та Олександр Мокровольський

Луї-Фердінан СЕЛІН СМЕРТЬ У КРЕДИТ

Луї-Фердінан Селін (1894 – 1961) – один з найвідоміших і водночас один з найконтроверсійніших письменників двадцятого сторіччя. Його творчість значною мірою вплинула на так званий «французький роман» так само, як і на літературу ХХ ст. загалом. Вважається, що творчий світогляд таких відомих письменників, як Генрі Міллер, Філіп Рот, Гельмут Краусер та Чарльз Буковські сформувався під значним впливом Селіна.

Переклад з французької Романа Осадчука

Серія «МАЙСТРИ СВІТОВОЇ ПРОЗИ»

Джордж ОРВЕЛЛ

1984

Один з найголовніших і вже точно найважливіший роман минулого сторіччя. Важко пригадати якийсь інший літературний твір, який би без зайвої манірності, настільки ж чітко, правдиво і жорстко поставив перед загалом таку ж важливу проблематику. А саме: що таке влада? Яка її природа? Куди прямує сучасне суспільство? Що таке справжня смерть, і яка саме смерть є справжньою — фізична смерть індивіда, а чи смерть його внутрішнього ества, при збереженні фізичного тіла? Що таке свобода, і як вона співвідноситься з владою? Чи можливий прояв свободи, нехай у вигляді можливості мати свої приховані, вільні від примусу думки, в умовах абсолютної тоталітарної влади?

Переклад з англійської Віктора Шовкуна

Джордж ОРВЕЛЛ

КОЛГОСП ТВАРИН

Твір був написаний у 1944 році і мав на меті показати західному суспільству справжнє обличчя Радянського Союзу, який, прикриваючись облудною пропагандою і нібито соціалістичними ідеями, насправді здійснював репресії над мільйонами власних громадян, водночас прагнучи увесь зовнішній світ перетворити на один великий концтабір за власними лекалами.

З англійської переклав Юрій Шевчук

Рансмайр, Крістоф.

P22

Хвороба Кітакари: роман / Крістоф Рансмайр; з німецької пер. М. Солодовник; — К.: Вид-во Жупанського, 2016. — 328 с.

ISBN 978-966-2355-70-3

«Хвороба Кітакари» — хронологічно третій роман у доробку Крістофа Рансмайра. Задум цього тексту виник ще у 80-ті, але вперше він вийшов друком 1995 року, адже найбільшою розкішшю у житті автор вважає можливість не поспішаючи працювати над текстом, шукаючи в мандрах найрізноманітнішими країнами відповідей на важливі питання. Відзначений 1996 року престижною європейською премією «Aristeion» і нині вже перекладений 16-ма мовами, роман «Хвороба Кітакари», за оцінкою часопису «Literary Review», «на відміну від багатьох інших постмодерністських мозаїк, вражає серйозністю та неабиякою пристрастю».

Неоднозначність, багаторівневість месиджу — невід'ємна складова творчості видатного австрійця — відчуваються тут навіть гостріше, ніж у всесвітньо відомому «Останньому світі», даючи читачеві змогу по-справжньому заглибитись у пронизливу красу і своєрідну ліричність життя персонажів цього виразно кінематографічного тексту, який тільки на перший погляд може здаватися просто новим етапом авторської гри із жанром «альтернативної історії».

**УДК 821.112.2Ран7]Хво.03=161.2
ББК 84(4Нім=Укр)6-445**

Літературно-художнє видання

Крістоф Рансмайр

ХВОРОБА КІТАХАРИ

Роман

З німецької переклав

Максим Солововник

Scanning & book-mastering

Відповідальний редактор *Л. Пішко*
Художній редактор *О. Баратинська*
Оригінал-макет *О. Жупанський*

Підписано до друку 1.04.16

Формат 84x108 1/32

Свідоцтво про внесення до Державного реєстру
суб'єкта видавничої справи №2770. Серія ДК

ФОП Жупанський

Україна, 08293, Буча, вул. Тарасівська, 7а,
тел.: (096) 350-61-05;

E-mail: zhupansky-publisher@ukr.net

Головний редактор/відділ збуту:

тел.: (097) 412-04-42

E-mail: zhupansky-editor@ukr.net

<http://publisher.at.ua>

www.facebook.com/zupansky.publisher

Замовлення № 16-162.

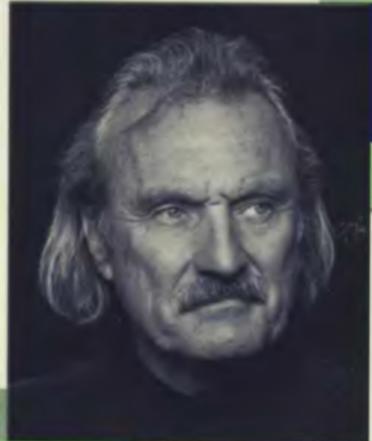
Віддруковано на ПАТ "Білоцерківська книжкова фабрика",
09117, м. Біла Церква, вул. Лесі Курбаса, 4.

Свідоцтво серія ДК № 4063 від 11.05.2011р.

Впроваджена система управління якістю
згідно з міжнародним стандартом DIN EN ISO 9001:2000

Крістоф Рансмайр

|Christoph Ransmayr|

(нар. 1954) — всесвітньо відомий австрійський письменник, один з найвидатніших представників постмодернізму. Загальне визнання вперше приніс йому роман «Останній світ» (1988), наразі перекладений 32 мовами. Твори Рансмайра регулярно здобувають престижні літературні премії (яких уже налічується понад два десятки), зокрема й роман «Хвороба Кітакхари» (1995), український переклад якого нині у ваших руках, було свого часу відзначено європейською премією «Aristeion».

«Якщо дивитися на наше життя з нетрів околиць зовні, то воно, безсумнівно, здається цілком нереальним, значно віддаленішим від реальності, аніж будь-який навіть найзухваліший наративний проект. <...> Сучасність? Як на мене, я завжди писав лише про сучасність, навіть тоді, коли в «Останньому світі» йшлося про античного поета-вигнанця або, як у іншому романі, «Хвороба Кітакхари», про нужденне, приречене на спогади та спокуту селище в глушині повоєнної Європи, яка у такому вигляді ніколи не існувала».

(«Зізнання туриста», 2004)

ISBN 978-966-2355-70-3

9 789662 355703 >